

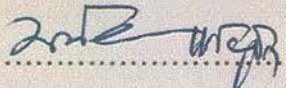
ภูมิปัญญาเครื่องทองโบราณ: ช่างทองพานทอง จังหวัดชลบุรี

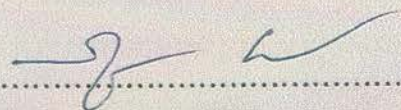
ญาติันท์ ญาณหาร

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการบริหารศิลปะและวัฒนธรรม
คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา
มกราคม 2560
ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยบูรพา

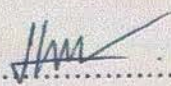
คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์และคณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ได้พิจารณาวิทยานิพนธ์ของนางสาวญาตินันท์ ญาณหาร ฉบับนี้แล้ว เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารศิลปะและวัฒนธรรม ของมหาวิทยาลัยบูรพาได้

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

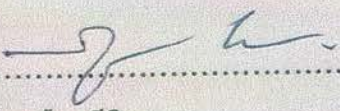
..... อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก
(ดร.มนัส แก้วบุชา)

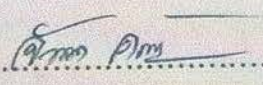
..... อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม
(ดร.ภูวษา เรืองชีวิน)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธาน
(ดร.วันชัย แก้วไทรสุน)

..... กรรมการ
(ดร.มนัส แก้วบุชา)

..... กรรมการ
(ดร.ภูวษา เรืองชีวิน)

..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จันทนา คชประเสริฐ)

คณะศิลปกรรมศาสตร์อนุมัติให้รับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารศิลปะและวัฒนธรรม ของมหาวิทยาลัยบูรพา

..... คณบดีคณะศิลปกรรมศาสตร์
(รองศาสตราจารย์ เทพศักดิ์ ทองนพคุณ)

วันที่.....เดือน.....พ.ศ. 2560

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยความช่วยเหลือจาก ดร.มนัส แก้วบุชา อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก ดร.ภูษา เรืองชีวิน อาจารย์ที่ปรึกษารองคร. วันชัย แก้วไทรสุน และดร.จันทนา คชประเสริฐประธานและกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ที่กรุณาให้คำปรึกษาแนะนำแนวทางที่ถูกต้องตลอดจนแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ด้วยความละเอียดถี่ถ้วนและเอาใจใส่ด้วยดีเสมอมา ผู้วิจัยซาบซึ้งเป็นอย่างยิ่งจึงขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณครูช่างอาวุโสและช่างทองพานทองผู้กรุณาให้ข้อมูล ถ่ายทอดองค์ความรู้และสาธิตกระบวนการทำทองแบบดั้งเดิม แนะนำรายละเอียดด้านประวัติบุคคล บริบทของงานช่างทองด้วยการเปิดใจให้ความรู้เต็มที่มีได้ปิดบังแต่อย่างใด ได้แก่ครูท่านอง รุ่งสีทอง เจ้าของร้านรุ่งสีทอง (แม่เกี้ยว) คุณปิยะฉัตร รุ่งสีทอง คุณเอกรัตน์ รุ่งสีทอง ช่างทองของร้านรุ่งสีทองครูธรรมบุญ รุ่งสีทอง เจ้าของห้างทองพานทอง (เจ๊น้ำ) ช่างทองของห้างทองพานทองและคุณกิจจา ทองประกอบเจ้าของห้างทองแม่บาง ผู้วิจัยขอขอบคุณผู้เอื้อเฟื้อข้อมูลท้องถิ่นและคำบอกเล่าของคุณป้าชลอ สหยา คุณป้าทองสะอาด มงคลพิบูลรัตน์คุณอรพรรณ เสริมชีพ นายกเทศมนตรีตำบลพานทอง ตลอดจนชาวชุมชนท่าตะกุดและพานทองทุกท่านด้วย

นอกจากนี้ผู้วิจัยขอขอบคุณ คณาจารย์ประจำคณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา ที่ถ่ายทอดวิชาความรู้ทางด้านศิลปะและวัฒนธรรมอย่างละเอียด เพื่อนิสิตปริญญาโท สาขาบริหารศิลปะและวัฒนธรรม รุ่น 9 ทุกคนที่เป็นกำลังใจและมีน้ำใจช่วยเหลืออย่างสม่ำเสมอจนวิทยานิพนธ์เสร็จสมบูรณ์ ตลอดจนขอขอบคุณเจ้าหน้าที่บัณฑิตศึกษาประจำคณะฯ ผู้ประสานงานและอำนวยความสะดวกในทุกด้าน

ทำนุ้ขอกราบขอบพระคุณ คุณแม่ธัญญนุช ชาวนา คุณพ่ออุทัย ชาวนา ผู้ส่งเสริมในการศึกษาต่อครั้งนี้ และสมาชิกในครอบครัวทุกคนที่ให้กำลังใจและสนับสนุนผู้วิจัยเสมอมา

คุณค่าและประโยชน์ของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยขอมอบเป็นกตัญญูแก่เวทิตาแด่บุพการี บิดา มารดา ที่เคารพรัก บูรพาจารย์ ครูช่างทองพานทองผู้ล่วงลับ และผู้มีพระคุณทุกท่าน ทั้งในอดีตและปัจจุบัน ที่ทำให้ผู้วิจัยประสบความสำเร็จในการศึกษาอย่างสมบูรณ์

ญาตินันท์ ญาณหาร

56920657: สาขาวิชา: การบริหารศิลปะและวัฒนธรรม; ศศ.ม. (การบริหารศิลปะและวัฒนธรรม)

คำสำคัญ: ภูมิปัญญา/ เครื่องทองโบราณ/ ทองโบราณพานทอง/ ช่างทองพานทอง/ ชลบุรี

ญาติันท์ ญาณหาร: ภูมิปัญญาเครื่องทองโบราณ: ช่างทองพานทอง จังหวัดชลบุรี

(AN INTELLECTUAL GOLDSMITHY OF PANTHONG, CHONBURI PROVINCE)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์: มนัส แก้วบุชา, Ph.D., ภาวษา เรื่องชีวิติน, ปร.ด. 343 หน้า.

ปี พ.ศ. 2560.

การวิจัยครั้งนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและรวบรวมองค์ความรู้ทางภูมิปัญญาเครื่องทองโบราณของช่างทองพานทอง จังหวัดชลบุรี ครอบคลุมด้านความเป็นมา สภาพภูมิสังคมวัฒนธรรมและบริบทของช่างทองโบราณเมืองพานทองภูมิปัญญาด้านกระบวนการทำเครื่องทองแบบดั้งเดิมการถ่ายทอดความรู้เชิงช่างและการสืบทอดงานทำทองตลอดจนแนวทางการอนุรักษ์และส่งเสริมงานทองโบราณพานทอง

ผลการศึกษาพบว่าช่างทองโบราณเมืองพานทองเป็นกลุ่มช่างฝีมือผู้มีทักษะและภูมิปัญญา ในการผลิตทองรูปพรรณสืบทอดมาต่อเนื่องยาวนานกว่า 100 ปี สภาพภูมิสังคมวัฒนธรรมของเมืองพานทองชี้ให้เห็นว่าในอดีตนั้นเคยเป็นเมืองท่าและตลาดกลางซื้อขายแลกเปลี่ยนที่สำคัญแห่งหนึ่งของจังหวัดชลบุรี เดิมมีชื่อว่า ท่าตะกูด ณ ที่แห่งนี้เองเป็นจุดเริ่มต้นของการประกอบอาชีพช่างทอง ซึ่งในสังคมและวัฒนธรรมไทยถือว่าทองเป็นสิ่งสูงค่าและมีความหมายเป็นสิริมงคล ช่างทองโบราณเมืองพานทองยังคงรักษากระบวนการทำเครื่องทองแบบดั้งเดิมไว้อย่างมั่นคง เช่น คุณภาพทอง กรรมวิธี รูปแบบและลวดลาย ทั้งลวดลายดั้งเดิม ลวดลายโบราณพื้นฐานและลวดลายพื้นถิ่น รวมถึงการออกแบบประยุกต์งานให้ได้รับความนิยมอยู่เสมอตลอดจนการถ่ายทอดความรู้เชิงช่าง เหล่านี้นับเป็น ภูมิปัญญาหรือความรู้ที่ฝังลึกอยู่ในตัวคน ซึ่งควรค่าแก่การรักษาไว้ให้ดำรงคงอยู่ โดยใช้แนวทางการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างมีคุณภาพของกรมศิลปากรในการอนุรักษ์ สืบสาน และส่งเสริมภูมิปัญญาเครื่องทองโบราณของช่างทองพานทอง จังหวัดชลบุรี

56920657: MAJOR: ARTS AND CULTURAL ADMINISTRATION; M.A.

(ARTS AND CULTURAL ADMINISTRATION)

KEYWORDS: INTELLECTUAL/ ANTIQUE GOLD ORNAMENTS/ ANTIQUE GOLD

ORNAMENTS OF PANTHONG/ PANTHONG'S GOLDSMITH/ CHONBURI

YATINUN YANAHARN: AN INTELLECTUAL GOLDSMITHY OF PANTHONG,

CHONBURI PROVINCE. ADVISORY COMMITTEE: MANUS KAEWBUCHA, Ph.D.,

PHUWASA RUNGSHEVIN, Ph.D. 343 P. 2017.

This purpose of the qualitative research was to study and gather the cultural significant indigenous knowledge of Panthong's goldsmith, Chonburi Province. Covering the historical geography and social value, context of goldsmith, traditional gold making process, and transmittal and inheritance artisan skills, as well as the conservation and promotion of ancient gold.

The study indicated that Panthong's goldsmith are craftsmen who have skills and wisdom on gold jewelry for more than 100 years. The historical geography of Panthong pointed out that it had been a major trading port and central market in the past, one of Chonburi Province, originally named Tha Ta Kud. The Panthong goldsmith's occupation was beginning at this place. Gold in Thai culture is valuable and meaningful prosperity. Moreover, the traditional gold jewellery making process is still maintaining stable process, such as gold quality, production method, style and design including the traditional pattern, ancient motifs basis, indigenous motifs and also applied design. The goldsmith's craft passed on within the family and sometimes to outsiders who adore the goldsmith's art. These were an intellectual heritage and tacit knowledge which deserved to be preserved for existence. The Heritage Quality concept from the Fine Arts Department was necessary to manage these intellectual for preservation, protection, promotion, enhancement, transmittal, as well as the revitalization of the various aspects of such heritage.

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญตาราง	ช
สารบัญภาพ	ฉ
บทที่	
1 บทนำ	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	5
คำถามการวิจัย	5
สมมติฐานของการวิจัย	5
กรอบแนวคิดและแนวทางรวบรวมข้อมูล	6
ข้อตกลงเบื้องต้น	6
ข้อจำกัดของการวิจัย	6
ขอบเขตของการวิจัย	7
นิยามศัพท์เฉพาะ	7
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	8
2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	9
เครื่องทองโบราณ	9
แหล่งที่มาของทองคำ	13
คุณลักษณะของทองคำที่ใช้ทำเครื่องประดับ	16
ลวดลายเครื่องประดับทองคำ	18
ช่างทองของไทย	20
แนวคิดและความหมายของภูมิปัญญา	26
การอนุรักษ์และส่งเสริมภูมิปัญญาไทย	28
การจัดการองค์ความรู้ทางภูมิปัญญา	32

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
3	37
4	43
5	145
กระบวนการทำเครื่องทองแบบดั้งเดิมของช่างทองพานทองจังหวัดชลบุรี	145
วิธีการทำทองโบราณของช่างทองพานทอง	165
การถ่ายทอดความรู้เชิงช่าง	209
ลวดลายและรูปแบบงานทองโบราณพานทอง	211
แนวทางการอนุรักษ์และส่งเสริมงานทองโบราณพานทอง	260
การจัดการภูมิปัญญาเครื่องทองโบราณของช่างทองพานทอง	264
6	285
สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	285
สรุปผลการวิจัย	285
อภิปรายผลการวิจัย	297
ข้อเสนอแนะ	298
บรรณานุกรม	300
ภาคผนวก	307
ภาคผนวก ก	308
ภาคผนวก ข	322
ภาคผนวก ค	330
ภาคผนวก ง	340
ประวัติย่อของผู้วิจัย	343

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
3-1	แผนงานแสดงขั้นตอนการทำวิทยานิพนธ์	40
4-1	ข้อมูลสถิติการเกษตรที่สำคัญ พื้นที่การเกษตรแยกเป็นรายตำบล อำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี ปี 2556/ 2557	72
4-2	ประวัติความเป็นมาท้องถิ่นและลำดับห้วงเวลาสำคัญของเมืองพานทอง	116
4-3	ที่มาและพัฒนาการของช่างทองและเครื่องทองโบราณพานทอง	143
5-1	เครื่องมือและอุปกรณ์อื่น ๆ ที่มีส่วนในการทำทองรูปพรรณ	159
5-2	ขั้นตอนและวิธีการหลอมน้ำประสานของ	162
5-3	วัสดุสำหรับงานลงยา	164
5-4	สารต้มทองและข้อมทอง	164
5-5	การหลอมทอง	166
5-6	การรีดทอง	167
5-7	การชักลวด	168
5-8	การพับลวด	170
5-9	วิธีการทำเม็ดไขปลา	174
5-10	การทำหลอด	176
5-11	วิธีการทำดอกพิกุล	182
5-12	วิธีการทำลูกปะวะหล้า	185
5-13	วิธีการทำลวดลายกระดุม	187
5-14	วิธีการทำลายลูกสน	190
5-15	การทำเตาร้างส่วนหมวกและส่วนระย้า	191
5-16	การทำลายดอกแค	193
5-17	วิธีการถักหกเสา	194
5-18	การทำลายข้ออ้อย	196
5-19	วิธีการทำสร้อยฝักแค	197
5-20	วิธีการทำลวดลายมะขมเถา	198
5-21	วิธีการทำกรอบพระห้วงสลัก	200
5-22	การประกอบลายประจำโปรง	202

สารบัญตาราง (ต่อ)

ตารางที่		หน้า
5-23	การประกอบเข็มขัดสายกาญจนา	204
5-24	วิธีการทำกาน้ำชาจิ๋ว	206
5-25	วิธีการทำสังวาลตะกร้าและกาน้ำชาจิ๋วลงยา	207
5-26	เครื่องประดับศิระษะ ปิ่น	214
5-27	ลวดลายต่างหูแบบดั้งเดิม	215
5-28	ลวดลายต่างหูแบบประยุกต์	218
5-29	เครื่องประดับคอ จี้แบบดั้งเดิม	221
5-30	เครื่องประดับคอ จี้แบบประยุกต์	223
5-31	กรอบพระลวดลายแบบดั้งเดิม	227
5-32	กรอบพระลวดลายแบบประยุกต์	229
5-33	สร้อยคอลวดลายแบบดั้งเดิม	231
5-34	สร้อยคอลวดลายพื้นถิ่น	237
5-35	สร้อยคอลวดลายประยุกต์	239
5-36	สร้อยข้อมือลายดั้งเดิม	244
5-37	สร้อยข้อมือลายพื้นถิ่น	246
5-38	สร้อยข้อมือลายประยุกต์	250
5-39	กำไลมือลายดั้งเดิม	253
5-40	กำไลมือลายพื้นถิ่น	254
5-41	กำไลมือลายประยุกต์	255
5-42	แหวนลายดั้งเดิม	255
5-43	แหวนลายพื้นถิ่น	256
5-44	แหวนลายประยุกต์	256
5-45	เข็มขัด	257
5-46	ของใช้ต่าง ๆ ขนาดจิ๋ว	258
5-47	กรอบระยะเวลาดำเนินงานขอขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม	266
5-48	การเสนอภูมิปัญญาเครื่องทองโบราณพานทอง	267
5-49	ความหมายและเอกลักษณ์ของรูปสัญลักษณ์งานทองโบราณพานทอง	283

สารบัญตาราง (ต่อ)

ตารางที่		หน้า
6-1	ความหมายของคำว่า ตะกุด	287
6-2	สรุปลวดลายที่ใช้ทำทองรูปพรรณชนิดต่าง ๆ ของช่างทองพานทอง	292

สารบัญญภาพ

ภาพที่		หน้า
1-1	กรอบแนวคิดในการวิจัย	6
2-1	ขั้นตอนการจัดการความรู้ชัดแจ้งและขั้นตอนการจัดการความรู้แบบฝังลึก	34
2-2	วงจรการจัดการความรู้ไม่รู้จบ หรือ Infinity KM	34
2-3	กรอบแนวคิดการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างมีคุณภาพ	34
2-4	วิธีการและขั้นตอนในการปกป้องคุ้มครองวัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญา	36
4-1	กรอบแนวคิดการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างมีคุณภาพ	43
4-2	เนิน โคกพนมดีในปัจจุบัน	45
4-3	ภาพถ่ายทางอากาศแสดงร่องรอยของชุมชนโบราณสมัยทวารวดี “เมืองพระรถ” อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี	45
4-4	วัดหน้าพระธาตุ ตำบลหน้าพระธาตุ อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี ในปัจจุบัน	46
4-5	ผังบริเวณเมืองศรีพโล ตั้งอยู่บนเนินตรงข้ามบ้านศรีพโล ปัจจุบันถูกถนนสุขุมวิท ตัดผ่านบริเวณเมืองจนไม่เหลือร่องรอยโบราณ	47
4-6	แผนที่ราชอาณาจักรสยามในสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ปรากฏชื่อ Banplasoi จากหนังสือ A New Historical Relation of the Kingdom of Siam. By Monsieur de La Loubère, Envoy Extraordinary from the French King, to the King of Siam, in the years 1687 and 1688 (พ.ศ. 2230 และ พ.ศ. 2231)	48
4-7	แผนที่โบราณจากสมุดภาพไตรภูมิฉบับกรุงศรีอยุธยาเล่ม 6 ตำแหน่งขยายภาพ แสดงชื่อชุมชนชายทะเลอ่าวไทย บริเวณเมืองชลบุรี ปรากฏชื่อบางชาย (บางทราย) บางปสอย (บางปลาสร้อย) บางพงเรือ (บางพระเรือ) บางลมุง (บางละมุง)	49
4-8	แผนที่โบราณจากสมุดภาพไตรภูมิฉบับกรุงศรีอยุธยาเล่ม 8 ตำแหน่งขยายภาพ แสดงชื่อชุมชนชายทะเลอ่าวไทย บริเวณเมืองชลบุรีปรากฏชื่อ บางชาย (บางทราย) บางปลาสร้อย (บางปลาสร้อย) บางพงเรือ (บางพระเรือ) บางลมุง (บางละมุง) ถัดลงมาคือเมืองระยองและเมืองจันทบูร	49

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่	หน้า
4-9	50
แผนที่โบราณแสดงเส้นทางและเมืองต่าง ๆ ชายทะเล มีเมืองสีอะยูทยา (กรุงศรีอยุธยา) เป็นศูนย์กลางของอาณาจักร จากสมุดภาพไตรภูมิฉบับกรุงธนบุรี เลขที่ 10/ก ภาพที่ 78 และ 79 ส่วนตำแหน่งขยายภาพ แสดงชื่อชุมชนชายทะเล อ่าวไทย บริเวณเมืองชลบุรีปรากฏชื่อ บางชาย (บางทราย) บางปลาสร้อย (บางปลาสร้อย) บางพงเรือ (บางพระเรือ) บางลมุง (บางละมุง)	
4-10	53
แผนที่แสดงที่ตั้งและอาณาเขตติดต่อจังหวัดชลบุรี	
4-11	55
การแบ่งเขตการปกครองของจังหวัดชลบุรี	
4-12	57
พระครูวิทยาภินันท์ (ชัยณรงค์) เจ้าอาวาสวัดโป่งตามุข	
4-13	58
อุโบสถวัดโป่งตามุขและบ้านท่าหวาน ต้นตระกูลทรัพย์อุดมตั้งอยู่ติดกับพื้นที่ วัดโป่งตามุข	
4-14	58
ภายในวิหารหลวงพ่อช่วง วัดโป่งตามุข ภาพเขียนสีบนผนัง รูปหลวงพ่อช่วง สุขทายี เถระ อดีตเจ้าอาวาสวัดโป่งตามุข รูปหล่อหลวงพ่อช่วง สุขทายี เถระ อดีตเจ้าอาวาสวัดโป่งตามุข และภาพเขียนสีบนผนัง รูปพระครูวิทยาภินันท์ เจ้าอาวาสวัดโป่งตามุข	
4-15	59
หอรบขัง-หอกลองและซุ้มประตูวัดโป่งตามุข	
4-16	60
สภาพปัจจุบันบริเวณคลองหน้าวัดบ้านเก่า อำเภอบางปะกง จังหวัดชลบุรี	
4-17	60
สภาพปัจจุบันบริเวณคลองบ้านล่าง อำเภอบางปะกง จังหวัดชลบุรี	
4-18	62
ภาพถ่ายทางอากาศแสดงบริเวณจากวัดบางปะกงบนเขาคลองพานทองในสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ครั้งเสด็จตรวจการคณะสงฆ์ใน มณฑลปราจีนบุรี เมื่อ พ.ศ. 2459	
4-19	62
แผนที่คลองพานทองจากแม่น้ำบางปะกง สู่บ้านท่าตะกูต	
4-20	64
ลุ่มน้ำบางปะกง	
4-21	65
แผนที่อำเภอบางปะกง จังหวัดชลบุรีและเขตการปกครอง 11 ตำบล	
4-22	65
ที่ว่าอำเภอบางปะกง	
4-23	66
หอนาฬิกาเฉลิมพระเกียรติ 84 พรรษา	
4-24	68
เตาเผาอิฐทรงเจดีย์แห่งโรงอิฐโชคอนันต์	
4-25	69
ลานที่มีดินเหนียวพร้อมผลิตและเตาเผาอิฐทรงเจดีย์	

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่	หน้า
4-26	69
4-27	70
4-28	71
4-29	73
4-30	73
4-31	75
4-32	75
4-33	76
4-34	76
3-35	77
4-36	78
4-37	78
4-38	78
4-39	79
4-40	79
4-41	80
4-42	81
4-43	81
4-44	82

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่	หน้า
4-45	83
4-46	83
4-47	83
4-48	84
4-49	85
4-50	85
4-51	86
4-52	89
4-53	90
4-54	90
4-55	91
4-56	93
4-57	93
4-58	94
4-59	94
4-60	95
4-61	97
4-62	98

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่	หน้า	
4-63	เจ๊ชิวบ้านท่าตะกูขึ้นบริเวณท่าเรือตลาดท่าตะกูในอดีต ด้านหลังคือคลองเซ็ด ซึ่งเทศบาลตำบลพานทองกำลังขุดลอกและทำเขื่อนริมตลิ่ง.....	89
4-64	คลองพานทอง หรือ คลองท่าตะกู ณ สภาพปัจจุบัน	100
4-65	ลักษณะบ้านปลูกยกพื้นและพื้นไม้เก่าที่คาดว่าเป็นพื้นที่ตลาดเดิมเพราะสร้างริม ฝั่งคลอง	100
4-66	บ้านเก่าบริเวณตลาดท่าตะกู แสดงให้เห็นลักษณะบ้านลอยน้ำ มีใต้ถุน ปัจจุบัน ทางเดินพื้นไม้ถูกปรับเปลี่ยนเป็นคอนกรีต	101
4-67	สะพานหก (ยกพื้นได้) ข้ามคลองท่าตะกูในอดีต	102
4-68	สะพานหกข้ามคลองท่าตะกูในปัจจุบัน พื้นไม้ที่ยกได้เสียหายทั้งหมด	102
4-69	บริเวณคลองเซ็ดแยกจากคลองท่าตะกู และคลองเซ็ดผ่านกลางตลาด	103
4-70	คลองเซ็ดแยกจากคลองท่าตะกูผ่านท้ายวัด โศกทำเจริญ	103
4-71	ลักษณะบ้านไม้ทรงต่าง ๆ เช่น ทรงจั่วเตี้ย และเรือนแถวไม้ในบริเวณ ตลาดท่าตะกู ณ สภาพปัจจุบัน	104
4-72	ลักษณะบ้านทรงต่าง ๆ บริเวณคลองท่าตะกูและคลองเซ็ด ณ สภาพปัจจุบัน	105
4-73	ลักษณะห้องแถวบริเวณหน้าร้านรุ่งสีทอง ณ สภาพปัจจุบัน	105
4-74	ลักษณะหลังคาคลุมบริเวณตลาดท่าตะกูในบางบริเวณที่ยังคงเหลืออยู่	106
4-75	ลักษณะร้านค้า 2 ข้างทางในตลาดท่าตะกู	106
4-76	ลักษณะร้านค้า 2 ข้างทาง ในตลาดท่าตะกู	107
4-77	แผนที่ทางอากาศแสดงบริเวณตลาดท่าตะกูจาก Google	108
4-78	ขนาดพื้นที่ตลาดท่าตะกู มีพื้นที่ตลาดโดยรวมประมาณ 18 ตารางกิโลเมตร วัดระยะโดยใช้โปรแกรมแอปพลิเคชัน Mapmeasure	108
4-79	ศาลเจ้าแม่บูชาและบริเวณลานหน้าศาลเจ้าแม่บูชา	110
4-80	องค์เจ้าแม่บูชา ประดับด้วยชุดลวดลายอย่างจีน ประทับอยู่บนบัลลังก์ไม้สักและ เจ็ดไม้ ตั้งอยู่บริเวณมุมอาคารด้านซ้ายมือของแท่นสักการะเจ้าแม่บูชา	110
4-81	ศาลพระภูมิไม้สักนัยฐานว่ามีอยู่คู่กับตลาดท่าตะกูมาตั้งแต่อดีตแต่เพราะพื้น ถูกถมสูงขึ้นมากจากระดับเพียงตา	111

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่	หน้า
4-82	รายนามผู้อุทิศที่ดินสร้างศาล และรายนามผู้ร่วมบริจาคสร้างศาลใหม่ เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2516 112
4-83	ภายในศาลเจ้าแม่บุญบา 112
4-84	ภายในศาลเจ้าแม่บุญบาที่แทนบูชามีตุ๊กตาระเซ่ตัวแทนพาหนะของเจ้าแม่บุญบา จำนวน 2 ตัว 113
4-85	ศาลระเซ่และ โครงกระดุกกระเซ่ 2 โครง มีป้ายชื่อกำกับว่า องค์พิณรงค์ฤทธิ องค์น้องฤทธิชัย ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าเป็นพาหนะของเจ้าแม่บุญบา 114
4-86	บริเวณศาลระเซ่ด้านหน้ามีถนนเลียบบคลองชลประทานและประตูระบายน้ำ 114
4-87	ด้านซ้ายของศาลคือบึงที่ขุดพบ โครงกระดุกกระเซ่ ด้านขวาของศาลคือ คลองพานทองและลู่ประยงค์ ศรีประมาณ (อายุ 69 ปี) 114
4-88	จำลองแผนที่และรูปแบบตลาดท่าตะกูดในอดีต 115
4-89	ครอบครัวรุ่งสีทอง (แถวยืนคนซ้าย นายธรรมบุญ รุ่งสีทอง แถวล่างคนซ้าย นายทำนอง รุ่งสีทอง กลาง นายชินเหลี่ยน (ช่างสุข) และนางเกี้ยว แซ่ลี 121
4-90	กำไลนาก ลายข้ออ้อย ของเจ๊ชิว ชาวตลาดท่าตะกูด และกำไลทอง ลายข้ออ้อยฝีมือช่างร้านรุ่งสีทอง 122
4-91	การสืบทอดงานทำทองของช่างทองสายตระกูลนายชินเหลี่ยน (ช่างสุข) 123
4-92	ครูธรรมบุญ รุ่งสีทอง อายุ 83 ปี เจ้าของห้างทองพานทอง (เจ๊ไน้) 124
4-93	ลูกประกอบสร้อยเสาหลักเมือง ออกแบบโดยครูธรรมบุญ รุ่งสีทอง 125
4-94	ชิปปิ้งทองคำ (เจ้าของ ครูธรรมบุญ รุ่งสีทอง) 126
4-95	รางวัลที่เกี่ยวกับผลงานทองโบราณต่าง ๆ ของครูธรรมบุญ รุ่งสีทอง 127
4-96	ช่างสุชาติ โชคงามทำ ขณะประกอบชิ้นงานทองและดาทั้งและค้อนของร้านห้างทองพานทอง 128
4-97	ช่างไพรวัดย์ โรจนเรืองรอง ขณะทำลูกปะวะหล้า และช่างสุธิดา โรจนเรืองรอง ขณะเลื่อยห้วงเตรียมชิ้นงาน 128
4-98	ครูทำนอง รุ่งสีทอง อายุ 76 ปี เจ้าของร้านรุ่งสีทอง (แม่เกี้ยว) 129
4-99	ครูทำนอง รุ่งสีทอง ขณะมีอายุ 21 ปี 129
4-100	ทองคำจิว ฝีมือครูทำนอง รุ่งสีทอง 130

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่	หน้า
4-101	สร้อยตะกร้า-กาน้ำ ฝีมือช่างเอกรัตน์ รุ่งสีทอง 131
4-102	ภาพขยายคำว่า แม่เกี่ยว ตราสัญลักษณ์ประจำร้านรุ่งสีทอง 132
4-103	ประกาศเกียรติคุณรางวัลประเภทต่าง ๆ ของครูทำนอง รุ่งสีทอง 133
4-104	ป้ายนิทรรศการครูศิลป์ของแผ่นดิน จัดแสดงที่ศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพระหว่างประเทศ (องค์การมหาชน) จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และครูทำนอง รุ่งสีทอง ครูช่าง เครื่องทองโบราณพานทอง ในนิทรรศการครูศิลป์ของแผ่นดิน 134
4-105	ต่างหูเตาร้าง ฝีมือครูทำนอง รุ่งสีทอง จัดแสดงที่ศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพระหว่างประเทศ (องค์การมหาชน) จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และป้ายแสดงคำบรรยายประกอบเครื่องทองต่างหูเตาร้าง ฝีมือครูทำนอง รุ่งสีทอง 134
4-106	นายเอกรัตน์ รุ่งสีทอง อายุ 39 ปี และนายปิยะฉัฐ รุ่งสีทอง อายุ 36 ปี 135
4-107	โล่ประกาศเกียรติคุณ ทายาทหัตถศิลป์ ประจำปี พ.ศ. 2557 ประเภท ศิลปหัตถกรรมเครื่องโลหะ เครื่องทองโบราณ ของ ช่างปิยะฉัฐ รุ่งสีทอง โดย ศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพระหว่างประเทศ (องค์การมหาชน) 136
4-108	ป้ายนิทรรศการทายาทหัตถศิลป์ ประจำปี พ.ศ. 2557 จัดแสดงที่ศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพระหว่างประเทศ (องค์การมหาชน) จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และป้ายแสดงประกอบเครื่องทองต่างหูดอกแค ฝีมือช่างปิยะฉัฐ รุ่งสีทอง จัดแสดงที่ศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพระหว่างประเทศ (องค์การมหาชน) จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 136
4-109	นายเอกรัตน์ รุ่งสีทอง (ช่างเอก) ขณะประดิษฐ์กาน้ำจืดและนายปิยะฉัฐ รุ่งสีทอง (ช่างอาร์ท) ขณะเป่าไฟขึ้นงาน 136
4-110	ช่างสัมพันธ์ โปธิ์ทอง (ช่างสัมพันธ์) และช่างสุรัชย์ สุคาเทพ (ช่างภพ) 137
4-111	ช่างไพโรจน์ แซ่ตั้ง (ช่างเอก) และช่างอดิศร สุขใจ (ช่างอวบ) 138
4-112	ช่างสุรัชย์ ทองถนอม (ช่างเล็ก) และช่างกฤษฎดา ทองถนอม (ช่างดี) 138
4-113	ช่างสำรวย จานนอก (ช่างเต่า) 138
4-114	การสืบทอดงานทำทองของช่างทองสายตระกูลทองประกอบ 139
4-115	นายกิจจา ทองประกอบ อายุ 66 ปี ทายาทช่างทองสายตระกูลทองประกอบ 141
4-116	กรอบพระหว่างสลัก หรือ หูพับ ฝีมือช่างทองสายตระกูลทองประกอบ 141

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่	หน้า
4-117	142
ที่ตั้งร้านทองของช่างจ้งวัน แซ่ลื้อ ในอดีต ปัจจุบันเปลี่ยนเจ้าของและถูกปรับปรุง เป็นบ้าน 2 ชั้น บ้านของเจ้ตุ๊กตาในปัจจุบัน และเรือนแถวไม้ 2 ชั้น แบบดั้งเดิมของ ตลาดท่าตะกูด	142
4-118	142
เจ้ตุ๊กตา อายุ 63 ปี ชาวบ้านท่าตะกูดและญาติของช่างจ้งวัน แซ่ลื้อ	142
5-1	146
ทองคำแท่ง 99.99 % วัตถุประสงค์ที่ใช้ในการผลิตทองโบราณพานทอง	146
5-2	147
ทองคำแท่ง 99.99 % หรือทองคำ 4 ตัว และทองคำแท่ง 96.5 % ของครุทำนอง รุ่งสีทอง	147
5-3	147
ทองใบ ลักษณะเป็นแผ่นบาง ซึ่งเป็นทองคำที่นำเข้ามาจากจีนในสมัย ต้นกรุงรัตนโกสินทร์ เจ้าของ ครุทำนอง รุ่งสีทอง	147
5-4	149
โต๊ะทำทองของช่างทองร้านรุ่งสีทอง แบบมีลิ้นชัก 2 ลิ้นชัก โต๊ะตัวหน้า มี กระจกใส สำหรับบังลม 3 ด้าน	149
5-5	149
เครื่องเป่าแผ่น เจ้าของ ช่างปิยะฉัตร รุ่งสีทอง ทายาทครุทำนอง รุ่งสีทอง	149
5-6	150
กระดานทนนไฟ สำหรับรองรับชิ้นงานทองจากการเป่าแผ่น	150
5-7	151
เบ้าหลอมทำจากวัสดุทนความร้อน สำหรับรองรับเนื้อทองที่หลอมละลาย	151
5-8	151
รางหลอมทองทำจากเหล็ก	151
5-9	152
ทั่งและค้อน	152
5-10	152
ช่างตีเงิน ขณะตีทองด้วยค้อนบนทั่ง	152
5-11	153
เครื่องรีดทองระบบมือหมุนของห้างทองพานทอง (เจ้ไน้)	153
5-12	153
เครื่องรีดทองระบบไฟฟ้า ของร้านทองรุ่งสีทอง (แม่เกี้ยว) มีเป็นรีด 2 แบบ ใน เครื่องเดียวกัน คือ เป็นรีดทองเป็นแบบแท่ง และ เป็นรีดทองเป็นแผ่นแบน	153
5-13	154
แป้นชักลวดทั้งสแตนเลสแบบรูปกลม	154
5-14	154
แป้นชักลวดแบบรูสี่เหลี่ยม เปรียบเทียบกันระหว่างแป้นชักลวดทั้งสแตนเลสกับ แป้นชักลวดเหล็ก	154
5-15	155
ก๊ว้นชักลวด	155
5-16	155
ปากกาจับชิ้นงาน ใช้สำหรับเป็นแทนจับแป้นชักลวด	155
5-17	156
ช่างตีเงิน ขณะใช้คีมดึงปลายลวดทองจากรูแป้นชักลวด	156
5-18	156
เทียนไขในภาชนะพร้อมปากกีสบ	156

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่	หน้า
5-19	157
5-20	157
5-21	158
5-22	158
5-23	158
5-24	161
5-25	162
5-26	165
5-27	170
5-28	171
5-29	171
5-30	172
5-31	172
5-32	172
5-33	173
5-34	173
5-35	174
5-36	178
5-37	178
5-38	178
5-39	179
5-40	179

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่		หน้า
5-41	ช่างปิยะฉัฐ รุ่งสีทอง ขณะประกอบชิ้นงานลูกปะวะหล้า	180
5-42	ช่างเอกรัตน์ รุ่งสีทอง ขณะทำงาน	180
5-43	ดอกพิกุล	181
5-44	โคมไฟจีน สันนิษฐานว่าเป็นต้นแบบของลูกปะวะหล้า	185
5-45	ดอกบัวตัดตบงกช	187
5-46	ดอกแกล	192
5-47	ขั้นตอนการผสมกรดกำมะถันกับน้ำเพื่อลดความหนืดของกำมะถัน สัดส่วน 1 : 1 ...	208
5-48	ครูทำนอง รุ่งสีทอง แสดงการใช้เหล็กขัดเงาแบบดั้งเดิมและเครื่องขัดเงาไฟฟ้า ภายในมีลูกปืนช่วยในการขัดเงา	209
5-49	ครูทำนอง รุ่งสีทอง ขณะถ่ายทอดความรู้งานช่างทองแก่ช่างปิยะฉัฐ รุ่งสีทอง	210
5-50	ช่างปิยะฉัฐ รุ่งสีทอง ขณะสอนการทำส่วนประกอบชิ้นงานทอง แก่ Mrs. Zhang Lin Yi นิสิตจีนระดับปริญญาเอก สาขาทัศนศิลป์และการออกแบบ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา	210
5-51	นักเรียนจากกาญจนานิกะวิทยาลัยช่างทองหลวง ขณะฝึกงานทำทองที่ ร้านรุ่งสีทอง	211
5-52	กรอบพระห้วงสลักหรือหุ่บับ แสดงลักษณะอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะช่างทอง พานทอง	227
5-53	สร้อยฝักแคฝีมือนช่างร้านรุ่งสีทองและสร้อยตะขาบทรงเครื่อง ฝีมือนช่างทองเพชรบุรี	249
5-54	สุภาพสตรีสวมใส่เครื่องประดับทองโบราณพานทองจากร้านรุ่งสีทอง (แม่เกี้ยว)	259
5-55	สุภาพสตรีในชุดไทยสวมสร้อยคอสร้อยฟ้าและเข็มขัดลายกาญจนาฝีมือนช่าง ร้านรุ่งสีทอง (แม่เกี้ยว)	259
5-56	ชุดของหมั้นลายดอกพิกุลฝีมือนช่างร้านรุ่งสีทอง (แม่เกี้ยว)	260
5-57	คู่บ่าวสาวขณะทำพิธีสวมของหมั้น	260
5-58	วิธีการและขั้นตอนในการปกป้องคุ้มครองวัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญา	261
5-59	ภาพแผ่นพับประชาสัมพันธ์	282
5-60	รูปสัญลักษณ์งานทองโบราณพานทอง	283

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ทองคำเป็นเครื่องประดับที่มีมาช้านาน เครื่องทองของไทยใช้เป็นเครื่องประกอบเกียรติยศ หรือเป็นเครื่องแสดงบุญกุศล ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญของชีวิตทางสังคมสำหรับราษฎร ชุนนาง เจ้านาย และพระมหากษัตริย์เครื่องทองโบราณจึงถือได้ว่าเป็นงานหัตถกรรมอีกแขนงหนึ่งของไทย ที่ทรงคุณค่าและมูลค่า ตลอดจนเป็นผลงานจากภูมิปัญญาของบรรพบุรุษไทยที่ได้รับการยอมรับในฝีมือว่ามีความ งดงามและเป็นเอกลักษณ์

ทองคำเป็นที่รู้จักกันในสังคมมนุษย์มายาวนานหลายพันปี มีลักษณะพิเศษเป็นแร่โลหะ ที่มีประกายสุกปลั่ง เนื้ออ่อน ไม่เป็นสนิม มีความยืดหยุ่นสูง สามารถดัดแปลงสร้างสรรค์รูปแบบสวยงามได้หลากหลาย มีค่าสูง เป็นสัญลักษณ์ของอำนาจและความมั่งคั่งรุ่งเรือง บทบาทของทองคำฝังรากลึกในหลายวัฒนธรรม เช่น ในอารยธรรมอียิปต์โบราณมีการใช้ทองคำเป็นเครื่องตกแต่งในพิธีกรรมทางศาสนา แหล่งโบราณคดีหลายแห่งในกรีซพบภาชนะที่ทำด้วยทอง เครื่องประดับ หน้ากาก และอาวุธที่ปิดทอง ในช่วงคริสตวรรษที่ 10 อาหรับได้ชื่อว่าเป็นศูนย์กลางของทองคำและเงิน แหล่งโบราณคดีหลายแห่งในตะวันออกกลาง ขุดพบเครื่องทองที่ประดิษฐ์อย่างสวยงามและประณีต แสดงถึงการใช้เทคโนโลยีระดับสูง เปอร์เซียเป็นอีกประเทศหนึ่งที่มีแหล่งแร่ทองคำมาก และผลิตเครื่องทองสวยงามซึ่งเป็นต้นแบบให้กับอารยธรรมอื่น ๆ

สำหรับชนชาติต่าง ๆ ในเอเชียและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีรสนิยมการใช้ทองคำตามอย่างชาวอินเดีย ซึ่งประดับตกแต่งร่างกายด้วยเครื่องทองและใช้สิ่งของเครื่องใช้ที่ทำจากทองคำ เพื่อแสดงฐานะ ยศถาบรรดาศักดิ์ และอำนาจ อีกทั้งยังรับเอาเทคนิคการทำเครื่องทองมาด้วย

โดยเฉพาะประเทศสยาม หรือประเทศไทยนั้นมีชื่อบ้านนามเมืองของย่านตำบล เมือง จังหวัดอันเป็นที่มาของทองคำจำนวนมากอยู่ทั่วไป สมดังสมัญญาว่าสุวรรณภูมิหรือดินแดนทอง เช่น บ่อทอง ทองบางสะพาน ทองนพคุณ พานทอง ซึ่งปรากฏในเอกสารสำคัญของชาวต่างชาติที่เข้ามาติดต่อค้าขายในสมัยกรุงศรีอยุธยาได้บันทึก พรรณนาถึงร้านเครื่องทองที่มีจำนวนมากมาย เรื่องเครื่องทองสมัยกรุงศรีอยุธยา (สุนทร ชุตินทรานนท์ และคณะ, 2543 หน้า 23) มีใจความถึง คณะราชทูตลังกาที่เดินทางเข้ามาในสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศเมื่อปี พ.ศ. 2293 กล่าวถึง ย่าน บ้าน ตำบล ที่เป็นร้านเครื่องทอง ขายทองรูปพรรณ หรือหล่อพระพุทธรูป เช่นว่า

“...สองฟากถนนในเกาะกรุงศรีอยุธยาตั้งแต่ท่าถนน มีร้านขายเครื่องเงิน เครื่องทอง เครื่องทองเหลือง ทองแดง ทองสัมฤทธิ์ และสังกะสี นอกจากนี้ยังมีถนนซึ่งเป็นย่านให้เช่า พระพุทธรูปทองคำ...”

สอดคล้องกับคำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรมเอกสารจากหอหลวง (อ้างถึงใน สุนทร ชุตินทรานนท์ และคณะ, 2543) บันทึกนั้นมีใจความว่า

“...ที่ตลาดชั้นเงินนั้น นอกจากจะมีเครื่องเงินหลากชนิดจำหน่ายแล้ว ยังมีสายสะอั้ง สังกวาลทองขายด้วย ถัดไปเป็นถนนย่านป่าทอง มีร้านขายทองคำเปลว คำเปลวเงิน คำเปลวฉาก มีของสดขายเข้าเย็น ชื่อตลาดถนนตีทอง ขณะที่บ้านกระษิรมิช่างทำพระพุทธรูปทอง เงิน นาก และหล่อด้วยทองเหลือง ทองสัมฤทธิ์ชื่อตลาดท่าพระ นอกจากนี้ที่บ้านศาลาเกวียน นอกเกาะเมืองยังมีที่ขายทองทรายควบคู่ไปกับพลอยแดง และสินค้าต่าง ๆ...”

จากเอกสารข้างต้นผู้วิจัยพิจารณาได้ว่า ในสมัยกรุงศรีอยุธยารายทอง ทั้งช่างทอง ร้านขายทองและโรงหล่อทองประกอบด้วย (1) ตลาดขายทองชื่อว่าตลาดชั้นเงิน ขายทองรูปพรรณ (2) ตลาดถนนตีทอง บริเวณถนนย่านป่าทอง ขายส่วนประกอบของทอง (3) ตลาดท่าพระ บ้านกระษิรมิช่างหล่อพระพุทธรูปทอง เงิน นาก (4) บ้านศาลาเกวียน ขายทองทรายพลอย (5) ตลาดท่าถนน ขายเครื่องทอง ทองเหลือง ทองแดง เงิน เป็นต้น

คุณค่าทางวัฒนธรรมของไทย ยกย่องว่าทองเป็นของคู่บ้านคู่เมือง เพราะเป็นของมีค่า ราคาสูงกว่าสิ่งอื่น อาจจะเรียกได้ว่า “มีค่าควรเมือง” เนื่องจากทองถูกกำหนดราคาให้มีค่าสูงที่สุด เดิมทีนั้นเครื่องทองใช้เป็นเครื่องประกอบเกียรติยศหรือเป็นเครื่องแสดงบุญกุศลและส่งเสริมบารมี ตามคตินิยมแต่ครั้งโบราณ

โดยเฉพาะในสมัยอยุธยาที่มีการออกกฎหมายตราสามดวง กฎมณเฑียรบาล และประชุมประกาศในรัชกาลที่ 4 ว่าด้วยการกำหนดขอบเขตของการใช้ทองคำเพื่อบ่งบอกฐานะของผู้ใช้ ซึ่งส่วนใหญ่ใช้ประกอบพระราชอิสริยยศ เครื่องราชูปโภค เครื่องพุทธบูชา เครื่องถนิมพิมพาภรณ์ เครื่องประดับสำหรับพระเจ้าแผ่นดิน เจ้านายและชนชั้นสูง หรือเครื่องราชบรรณาการ เช่น ดอกไม้เงิน ดอกไม้ทอง และในสมัยโบราณนั้น ช่างทองจะทำงานให้แก่ราชสำนัก ซึ่งช่างต้องเป็นผู้ที่มีฝีมือและความสามารถสูง ได้รับการคัดเลือกให้เข้าไปทำงานสนองพระราชประสงค์ของพระมหากษัตริย์ ช่างหลวงหรือช่างในราชสำนักเหล่านี้จะได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ เช่นเดียวกับเสนาบดีและข้าราชการบริพารอื่น ๆ เครื่องทองที่ช่างทองหลวงทำขึ้นเฉพาะเจ้านายเท่านั้น

ส่วนช่างราษฎรก็คงทำเครื่องประดับด้วยโลหะชนิดอื่นเป็นรูปพรรณธรรมดา งานช่างชั้นสูง สืบทอดต่อเนื่องมาและรุ่งเรืองมากในช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์

โดยเหตุที่ทองนับเป็นโลหะมงคลสูงค่าในสังคมและวิถีชีวิตของคนไทย จึงมีเรื่องของทองเข้ามาเกี่ยวข้องกับอย่างผสมกลมกลืนเพื่อความเป็นสิริมงคล เช่น ใช้เป็นสินสอดทองหมั้นใน พิธีแต่งงาน ใช้ตกแต่งร่างกายในงานบุญหรืองานพิธีสำคัญ ใช้เป็นของขวัญเด็กเกิดใหม่ การโกนจุก การขึ้นบ้านใหม่ ในส่วนของศรัทธาและความเชื่อ มีการหล่อพระพุทธรูปทองคำ การเลี่ยมพระ เครื่อง การจารตะกรุด การทำเครื่องรางของขลัง ฯลฯ นอกจากนี้ยังใช้ทองเป็นส่วนผสมของยา อาหารและขนมไทย ในทางอ้อมนั้นคนไทยนิยมใช้คำว่าทอง หรือคำที่มีความหมายว่าทอง สำหรับ สิ่งต่าง ๆ เช่น ชื่อขนม เช่น ทองหยิบ ทองหยอด ฝอยทอง ทองเอก ชื่อสถานที่ เช่น อ่างทอง บางบัวทอง สุวรรณภูมิ สุพรรณบุรี ทองผาภูมิ ตลอดจนคำพูด คำพังเพย คำเปรียบเทียบกับคุณค่า ความดี เช่น ปิดทองหลังพระ กิ่งทองใบหยก เป็นต้น

การประดิษฐ์เครื่องประดับหรือสิ่งของเครื่องใช้จากทองคำ ทำให้เกิดงานประณีตศิลป์ อันวิจิตรงดงาม เป็นเอกลักษณ์คู่วัฒนธรรมไทยที่บ่งบอกถึงความรุ่งเรืองของชาติตั้งแต่อดีตถึง ปัจจุบันได้เป็นอย่างดี เครื่องทองโบราณของไทยมีหลายประเภท เช่น เครื่องถมทอง เครื่องคร่ำทอง เครื่องทองลงยา เครื่องลงรักปิดทอง และเครื่องทองรูปพรรณ งานทองต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนต้องอาศัย ฝีมือ ทักษะความชำนาญและความคิดสร้างสรรค์ของช่างผู้ผลิตเป็นสำคัญ เมื่อครั้งสมัย กรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ช่างทองเป็นส่วนสำคัญของสังคม มีบทบาทอย่างมากต่อวัฒนธรรมและ ประเพณีไทย มีหมู่บ้านช่างฝีมือมากมาย ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ประเทศไทยเปิดรับการติดต่อชาวตะวันตกมากขึ้น ประชาชนสามัญมีโอกาสใช้ทองคำ ได้อย่างเสรี เกิดมีร้านทองขึ้นเป็นครั้งแรก ส่วนช่างทองในระยษนี้จะเป็นช่างที่เคยเป็นช่างหลวง บ้าง ช่างชาวตะวันตกบ้าง จากนั้นไม่นานเริ่มมีช่างชาวจีนเข้ามาทำทองด้วย การผลิตและจำหน่าย เครื่องทองจึงเริ่มเข้าสู่รูปแบบการค้าจวบจนทุกวันนี้

เครื่องทองโบราณถือได้ว่าเป็นงานหัตถกรรมอีกแขนงหนึ่งของไทยที่ทรงคุณค่าและ มูลค่า ตลอดจนเป็นผลงานจากภูมิปัญญาของบรรพบุรุษไทยที่ได้รับการยอมรับในฝีมือว่ามี ความงดงามและเป็นเอกลักษณ์ ปัจจุบันเครื่องทองโบราณในสกุลช่างของไทยที่เป็นที่รู้จักและมีชื่อเสียงได้แก่ สกุลช่างสุโขทัย สกุลช่างเพชรบุรี และสกุลช่างทองหลวง นอกจากนี้ยังมีช่างทอง โบราณกระจายอยู่ตามท้องถิ่นต่าง ๆ ของไทย เช่น ช่างทองในเขตอำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ ช่างทองต้นมะขาม อำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทองและช่างทองพานทอง อำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี ซึ่งคงการผลิตในลวดลายและรูปแบบดั้งเดิม โดยยังคงรักษาเอกลักษณ์แห่ง

ความงดงามของลวดลายไทยไว้ได้อย่างยอดเยี่ยม แม้ว่าปัจจุบันความเจริญทางเทคโนโลยีจะทำให้การสร้างสรรคงานของรูปพรรณปรับเปลี่ยนสู่รูปแบบสมัยใหม่ ที่มีการออกแบบและผลิตในรูปแบบที่เป็นสากล จนทำให้ละเลยหลงลืมรูปแบบดั้งเดิมของไทย

สำหรับการสืบทอดงานช่างทองโบราณนั้นเป็นรูปแบบประเพณีที่ผูกพันกับระบบครอบครัวและสังคม การถ่ายทอดความรู้ทางช่างมิได้จำกัดแต่เฉพาะลูกหลาน หากยังส่งต่อไปให้กับคนในท้องถิ่นที่สนใจจะประกอบอาชีพด้านการทำทอง เช่นเดียวกับการถ่ายทอดความรู้ในสมัยโบราณที่ไม่ต้องผ่านกระบวนการถ่ายทอดความรู้ในระบบโรงเรียน แต่ใช้บ้าน วัด วัง เป็นแหล่งศึกษาหาความรู้และปฏิบัติงาน ไปพร้อม ๆ กันด้วยกาลเวลา สภาพสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลง นับเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลกระทบต่องานทองโบราณ เพราะการผลิตชิ้นงานในรูปแบบดั้งเดิมนั้นต้องใช้ระยะเวลา มีขั้นตอนและกรรมวิธีที่ละเอียดประณีต อีกทั้งคำนึงถึงคุณภาพของทองเป็นสำคัญ ทำให้งานทองโบราณมีราคาสูงกว่าและไม่เป็นที่แพร่หลายในท้องตลาด

ช่างทองพานทอง อำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรีเป็นช่างทำทองรูปพรรณแบบโบราณที่มีความประณีตและสวยงามตามภูมิหลังงานช่างฝีมือที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ และยังคงรักษาไว้อย่างมั่นคง เช่น คุณภาพของเนื้อทองการออกแบบลวดลาย ทั้งลวดลายดั้งเดิม ลวดลายโบราณพื้นฐานและลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น ตามแหล่งที่มาของแรงบันดาลใจคือ ธรรมชาติและวิถีชีวิตพื้นบ้าน เช่น ลายกำมั่ง ลายไขปลา ลายประจำคำ ลายผักแค ลายลูกสน ลายลูกหม้อ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการดัดแปลงและประดิษฐ์คิดค้นลายขึ้นมาใหม่โดยอาศัยลายดั้งเดิมเป็นหลัก เช่น ลายประจำคำโปร่งลายกระดุมทอง ลายลูกสนทรงเครื่อง จี๋ เข็มขัดและทองคำรูปแบบพิเศษต่าง ๆ ลักษณะงานช่างทองพานทองอีกอย่างที่น่าสนใจคือ งานเลี่ยมพระ โดยกรอบพระจะมีห่วงแบบหมุนได้ ทำให้ห่วงไม่สึกกร่อนเรียกว่า ห่วงสลัก (อนุสรณ์สมาคมสว่างอุทยานธรรมสถาน (เมิ่งฮึงเซียงตั้ว), 2550 หน้า 100)

แม้ว่าอำเภอพานทองจะเป็นอำเภอเล็ก ๆ แต่ก็มีช่างทองที่มีฝีมือในการทำทองรูปแบบต่าง ๆ มากมาย การออกแบบในแต่ละลายมักจะสืบทอดมาจากต้นตระกูลซึ่งจะหาดูจากที่อื่น ได้ยาก มีความแตกต่างจากทองสุโขทัยและเพชรบุรี จึงนับเป็นความภาคภูมิใจและถือเป็นหน้าตาของชาวพานทอง ดังคำขวัญประจำอำเภอที่ว่า “เมืองอิฐแกร่ง แหล่งเกษตร เขตอุตสาหกรรม คุณธรรมหมอพระ ศิลปะช่างทอง” ด้วยคุณค่าทางความงาม ละเอียด ประณีต และมีเอกลักษณ์ของชิ้นงาน กอปรกับคุณค่าทางวิชาการ ฝีมือ ทักษะ และภูมิปัญญาในการผลิตของช่างพานทอง จึงนับได้ว่าศิลปะช่างทองแห่งเมืองพานทอง ควรมีการศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลองค์ความรู้ เพื่อเป็นการอนุรักษ์และสืบทอดงานหัตถศิลป์ไทยอันทรงคุณค่านี้สู่อนุชนรุ่นหลังต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาความเป็นมา สภาพภูมิสังคมวัฒนธรรมและบริบทของช่างทองโบราณเมืองพานทอง
2. เพื่อศึกษาภูมิปัญญาด้านกระบวนการทำเครื่องทองแบบดั้งเดิม
3. เพื่อศึกษาวิธีการถ่ายทอดความรู้เชิงช่างและการสืบทอดงานทำทอง
4. เพื่อเสนอแนวทางการอนุรักษ์และส่งเสริมงานทองโบราณพานทองให้แพร่หลายยิ่งขึ้น

คำถามการวิจัย

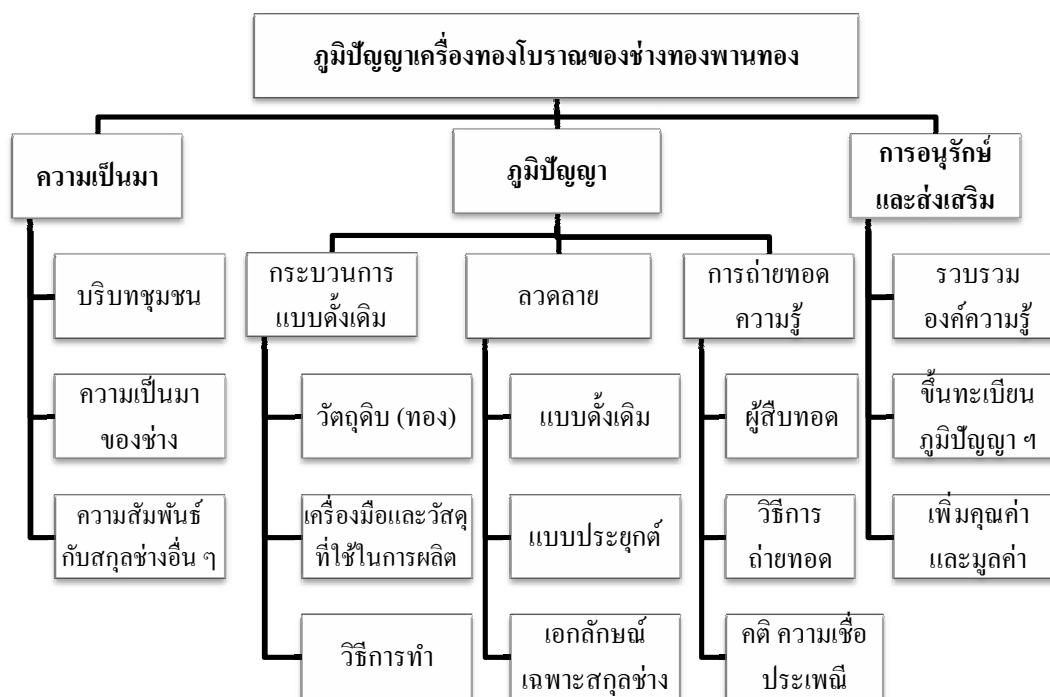
1. ช่างทองโบราณเมืองพานทองมีความเป็นมายาวนานแค่ไหน อย่างไร ทำไมจึงสร้างงานทองโบราณ
2. ภูมิปัญญาด้านกระบวนการทำเครื่องทองแบบดั้งเดิม มีอะไรบ้าง
3. ช่างทอง มีวิธีการถ่ายทอดความรู้เชิงช่างและสืบทอดงานทำทอง อย่างไร
4. รูปแบบของทองโบราณพานทอง มีความเป็นมาอย่างไร นับเป็นรูปแบบดั้งเดิมได้หรือไม่
5. การอนุรักษ์และส่งเสริมงานทองโบราณพานทองให้แพร่หลายยิ่งขึ้น มีแนวทางอย่างไรสามารถทำได้หรือไม่ มีปัญหาและอุปสรรคอะไรบ้าง

สมมติฐานของการวิจัย

จากคำขวัญประจำอำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี ที่ว่า “เมืองอิฐแกร่ง แหล่งเกษตร เขตอุตสาหกรรม คุณธรรมหมอพระ ศิลปะช่างทอง” แสดงให้เห็นถึงสิ่งสำคัญอันเป็นจุดเด่นของอำเภอพานทอง ดังนั้นคำว่าศิลปะช่างทองที่ปรากฏในคำขวัญจึงมีความหมายถึงการทำทองโบราณในรูปแบบดั้งเดิมของช่างทองพานทอง ที่ได้รับการสืบทอดงานทำทองจากรุ่นสู่รุ่นมาเมื่อครั้งอดีตจนถึงปัจจุบัน รวมไปถึงด้านประวัติศาสตร์ชุมชนซึ่งมีเรื่องเล่าและตำนานท้องถิ่นที่มีความสัมพันธ์กับคำว่าพานทอง และลักษณะทางภูมิศาสตร์ของเมืองพานทอง มีแหล่งแร่ทองคำอยู่ในบริเวณใกล้เคียงหลายแห่ง เช่น แหล่งแร่อำเภอบ่อทอง และแหล่งแร่เมืองกบินทร์บุรีเป็นปัจจัยทางด้านวัตถุดิบ นอกจากนี้ยังมีการติดต่อการค้ากับเมืองใหญ่และการเป็นเมืองท่าสำคัญส่งผลต่อการเติบโตของเศรษฐกิจ ทำให้เกิดการผลิตงานฝีมือด้านการทำทองและสืบทอดจนเป็นงานศิลปะช่างทองมาถึงทุกวันนี้

กรอบแนวคิดและแนวทางรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยมีกรอบแนวคิด และแนวทางการรวบรวมข้อมูล องค์กรความรู้ ดังนี้

ภาพที่ 1-1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ข้อตกลงเบื้องต้น

การศึกษาเครื่องทองโบราณในงานวิจัยฉบับนี้ จะศึกษาเฉพาะเครื่องทองรูปพรรณ ซึ่งเป็นเครื่องประดับของสามัญชน เช่น สร้อยคอ สร้อยข้อมือ ต่างหู กำไล แหวน เท้าที่สำรวจพบในงานภาคสนาม โดยจะใช้ลวดลายดั้งเดิมซึ่งมีต้นแบบจากเครื่องทองสกุลช่างเพชรบุรี เครื่องทองสกุลช่างทองหลวงและเครื่องทองสกุลช่างสุโขทัย เป็นพื้นฐาน เพราะมีงานวิจัยที่วิเคราะห์และสรุปผลชัดเจนแล้ว

ข้อจำกัดของการวิจัย

เนื่องด้วยการทำทองโบราณในรูปแบบดั้งเดิมนั้น มีความประณีตและละเอียดอ่อนทุก ๆ ขั้นตอน ในงานชิ้นหนึ่ง ๆ นั้นจำเป็นต้องอาศัยระยะเวลาในการผลิตมาก อีกทั้งช่างผู้ผลิตชิ้นงานจะรับทำงานตามลูกค้าสั่ง ทำให้เป็นอุปสรรคต่อการบันทึกข้อมูล ผู้วิจัยจึงอาจต้องรวบรวมข้อมูลจาก

ภาพถ่ายชิ้นงานบางชิ้นแล้วนำเสนอให้เห็นเป็นภาพร่าง (Sketch) เพื่อความเข้าใจคุณลักษณะเด่นของช่างในงานวิจัยฉบับนี้

ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาเรื่องภูมิปัญญาเครื่องทองโบราณ: ช่างทองพานทอง จังหวัดชลบุรีแบ่งขอบเขตของการวิจัย ออกเป็น ขอบเขตด้านเนื้อหา ขอบเขตด้านพื้นที่ และขอบเขตด้านเวลา ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ขอบเขตด้านเนื้อหา ครอบคลุมในเรื่องภูมิปัญญาด้านกระบวนการทำทองแบบดั้งเดิม ประวัติความเป็นมา และแนวทางการอนุรักษ์และส่งเสริม ตามผังกรอบแนวคิดของผู้วิจัย
ขอบเขตด้านพื้นที่ เป็นการศึกษาเฉพาะในเขตพื้นที่อำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี
ขอบเขตด้านเวลา กำหนดระยะเวลาในการศึกษาปี พ.ศ. 2558-2559

นิยามศัพท์เฉพาะ

กระบวนการดั้งเดิม หมายถึง ลักษณะขั้นตอนกรรมวิธีการทำทองแบบโบราณ เช่น การออกแบบลวดลาย การเลือกคุณภาพวัตถุดิบ เทคนิค วิธีการ ตลอดจนเครื่องมือและวัสดุที่ใช้ประดิษฐ์

ครกและสาก หมายถึง เบ้าแบบทอง ลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมลูกเต๋า มีเบ้าทรงกลมขนาดต่าง ๆ รอบด้าน ใช้สำหรับทำขึ้นส่วนประดับหรือขึ้นรูปชิ้นงานทรงกลม

ชิบปิ้ง หมายถึง จับปิ้งเครื่องปิดอวัยวะของเด็กผู้หญิง ทำด้วยเงิน ทอง หรือนากบ้างเรียก กระจับปิ้ง จะปิ้ง ตะปิ้ง ตับปิ้ง หรือ จะปิ้ง

ช่างทองผู้ชำนาญ (Goldsmith) หมายถึง ช่างทองผู้มีความรู้ความชำนาญในกระบวนการทำเครื่องประดับและของใช้ต่าง ๆ ด้วยทองคำ เช่น สร้อย แหวน กำไล ตุ้มหูจี้ กรอบพระ ฯลฯ

ช่างพานทอง หมายถึง กลุ่มช่างทองของชุมชนพานทอง อำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี ผู้ซึ่งประดิษฐ์ชิ้นงานอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวมีลวดลายและการสร้างสรรค์เป็นที่นิยมตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

ตาเต็ง หมายถึง ตราชั่ง ลักษณะเป็นตาชั่งขนาดเล็กที่มีถาดห้อยอยู่ทางหัวคันที่เป็นไม้หรืองาช้าง มีตุ้มถ่วงห้อยเลื่อนไปตามคัน ใช้ชั่งทอง เงิน เพชร ฯลฯ

ตุ้ดตุ้ หมายถึง ส่วนประกอบของชิ้นงานที่มีขนาดเล็ก ห้อยประดับเพิ่มความพลิ้วไหว

ตุ้ดตุ้ หมายถึง เครื่องมือแกะทองชนิดหนึ่ง ทำด้วยเหล็กมีหลายขนาด ลักษณะคล้ายตาไก่ ใช้สำหรับตกแต่งแผ่นทองออกเป็นขนาดต่าง ๆ

ทองเก้า 4 ตัว หมายถึง ทองคำคุณภาพบริสุทธิ์ ๙๙.๙๙% หรือ ทองโพร์ไนน์ (4 Nine) ทองโบราณ หมายถึง ผลงานทองต่าง ๆ ทั้งเครื่องประดับและของใช้ ที่มีรูปแบบ และ ลวดลายเก่าแก่ดั้งเดิม

ทองปลิง หมายถึง สร้อยข้อมือที่มีลักษณะคล้ายทองปลิงข้างหนึ่งกลมอีกข้างหนึ่งแบน เมื่อสวมใส่แล้วจะ โคลงรับเข้ากับข้อมือของผู้สวมใส่

ทำทอง หมายถึง กระบวนการสร้างและประดิษฐ์ทองรูปพรรณ

ภูมิปัญญาเชิงช่างทอง (Intellectual goldsmithy) หมายถึง องค์ความรู้ที่อยู่ติดตัว (Tacit knowledge) ของช่างทองโบราณเมืองพานทอง ผู้ซึ่งคนในสังคมยอมรับรับรู้ เชื่อถือ และเข้าใจ ร่วมกัน โดยเป็นความสามารถที่สั่งสมสืบทอดกันมายาวนาน

สร้อยน้อย หมายถึง สร้อยบิดแบนขนาดเล็กสำหรับใส่ตะขอดิดที่ปลายสร้อยข้อมือ มีไว้ เพื่อป้องกันให้สร้อยเส้นใหญ่ติดอยู่ที่ข้อมือหากตะของ้างและอาจหลุดร่วง

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้ข้อมูลประวัติความเป็นมา คติความเชื่อ พัฒนาการและการดำรงอยู่ของช่างทองโบราณเมืองพานทองและบริบทเชื่อมโยง
2. ได้รวบรวมองค์ความรู้ทางภูมิปัญญาด้านกระบวนการทำเครื่องทองแบบดั้งเดิม
3. ได้เรียนรู้วิธีการถ่ายทอดความรู้เชิงช่างและการสืบทอดงานทำทอง
4. ได้แนวทางการอนุรักษ์และส่งเสริมงานทองโบราณพานทองให้แพร่หลายยิ่งขึ้น

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยเรื่อง ภูมิปัญญาเครื่องทองโบราณ: ช่างทองพานทอง จังหวัดชลบุรี ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อให้ครอบคลุมกรอบแนวคิดที่กำหนดไว้ โดยทำการประมวลสาระสำคัญต่าง ๆ มีรายละเอียดสรุปได้ดังต่อไปนี้

เครื่องทองโบราณ

ทองคำเป็นโลหะมงคลสูงค่าที่ผูกพันอยู่ในสังคมและวัฒนธรรมไทยมาช้านาน เครื่องใช้และสิ่งของต่าง ๆ สำหรับพระเจ้าแผ่นดินและเจ้านายชั้นสูงล้วนนิยมทำด้วยทองคำ สิ่งแสดงบุญกุศลและเครื่องอุทิศทางศาสนาก็นิยมทำด้วยทองคำเช่นกัน มีการนำทองคำมาหล่อเป็นพระพุทธรูปทั้งขนาดใหญ่และเล็กนำมาประดับตกแต่งสถาปัตยกรรม เช่น วัด วัง นำมาทำเครื่องประดับตกแต่งร่างกายหรือสิ่งของที่มีคุณค่า การใช้ทองคำในสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ทำให้เกิดงานศิลปะที่มีความประณีตงดงาม ซึ่งนับว่าเป็นเอกลักษณ์ของคนไทยในด้านงานทองมาตั้งแต่วินิจฉัยโบราณจวบจนทุกวันนี้

เครื่องทองในประวัติศาสตร์ไทย

ในราวพุทธศตวรรษที่ 10 จดหมายเหตุและบันทึกของจีน กล่าวถึงเครื่องทองในอาณาจักรพูนันว่า “...ลูกผู้ดีมีตระกูลจะสวมโสร่ง ชาวพูนันนิยมเครื่องประดับที่เป็นแหวน หรือสร้อยคอทองคำหรือเครื่องใช้ที่ทำด้วยเงิน...” (สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ, 2543, หน้า 58)

จากการขุดค้นทางโบราณคดี พบเครื่องประดับสมัยทวารวดี ราวพุทธศตวรรษที่ 11-16 ที่ทำด้วยทองคำ เช่น สร้อยลูกปัดทองคำที่เมืองอู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี ลูกปัดทองคำที่อำเภอคลองท่อม จังหวัดกระบี่ ต่างหูและแหวนทองคำที่ปราสาทหินเขาพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ (สุนทร ชูตินทรานนท์ และคณะ, 2543, หน้า 109) สายสร้อยคล้ายสังวาลทำด้วยทองคำประดับอัญมณี กำไลต้นแขน กำไลข้อมือ กำไลข้อเท้า แหวนมีหัวเป็นทองและประดับอัญมณี ต่างหูทอง กรองสอด เข็มขัดทองคำประดับเพชรพลอย เข็มขัดแถบประดับอูบะ ลูกปัดทรงตะกร้อ ทรงลูกขอย ทรงเฟือง และทรงแปดเหลี่ยม ที่จังหวัดนครปฐม อู่ทอง และสุพรรณบุรี บ้านโคกไม้เค่น อำเภอบุนศิริ จังหวัดนครสวรรค์ อำเภออินทร์บุรีจังหวัดสิงห์บุรี อุตะเถา จังหวัดชัยนาท และอำเภอไชยา

จังหวัดสุราษฎร์ธานี เครื่องประดับต่าง ๆ ที่ขุดพบมีลักษณะคล้ายคลึงกับที่พบในจักรวรรดิโรมัน และอินเดียสันนิษฐานได้ว่าดินแดนแถบนี้มีการติดต่อกันระหว่างเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กับ ตะวันตก (วิวัฒน์ จุฑะวิภาต, 2548, หน้า 8-9)

ในสมัยศรีวิชัย ราวพุทธศตวรรษที่ 13-18 พบหลักฐานว่ามีการใช้ทองคำและอัญมณี ทำเครื่องประดับจำนวนมาก โดยรูปแบบของเครื่องประดับสันนิษฐานว่าได้รับแรงบันดาลใจในการคิดสร้างสรรค์มาจากการแต่งกายของชาวอินเดีย ที่เข้ามาพร้อมกับนักบวชและพ่อค้า เครื่องประดับที่สามารถศึกษาได้จากประติมากรรมสมัยศรีวิชัย มีศิราภรณ์ กรองศอ ตุ่มหู อูทรพันธะ สายยัชโญปวีต ปั้นเหน่ง (เข็มขัด) พาหุรัดหรือกำไลด้นแขน เกยूर กำไลข้อมือ กำไลข้อเท้า และแหวน (สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ, 2543, หน้า 80-81)

ต่อมาราวปี พ.ศ. 1550 เมื่อขอมขยายอาณาเขตและแผ่อิทธิพลกว้างขวาง ทำให้คตินิยม เดิมจากสมัยทวารวดีถูกปรับเปลี่ยนไป แต่การใช้ทองคำยังคงความสำคัญและเป็นสินค้าหลักใน ยุคนั้น สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ (2543, หน้า 86) กล่าวว่าในสมัยลพบุรี พุทธศตวรรษที่ 16-19 การค้าขายกับประเทศจีนมีผ้าเป็นสินค้าสำคัญรองลงมาจากทองคำและเงิน เครื่องประดับที่พบมีที่ทำด้วยทองคำ เงิน และอัญมณีต่าง ๆ

ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า เครื่องประดับต่าง ๆ ในสมัยลพบุรีมีความคล้ายคลึงกับ เครื่องประดับในปัจจุบันมากและสันนิษฐานว่าอาจเป็นต้นแบบของเครื่องประดับและรูปแบบ กรรมวิธีในการผลิตเครื่องทองของไทยที่มีความซับซ้อนขึ้นในสมัยต่อมา เช่น สายธูราหรือ ยัชโญปวีต มีลักษณะเป็นสายสร้อยหรือสังวาลนิยมนำทำด้วยไข่มุก หากทำด้วยทองคำจะนำเส้นทอง มาถักเป็นเสานาตึงเพียงสายเดียว มีหัวสังวาลประดิษฐ์อย่างสวยงาม โดยยึดกันด้วยห่วงหรือ หมุดเกลียว นอกจากนี้มีสังวาลทองคำประดับลายดอกประจายามฝั่งเพชรพลอย (สำนักงาน เสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ, 2543, หน้า 89)

สมัยอาณาจักรเชียงแสน พบหลักฐานพระพุทธรูปหล่อด้วยทองคำ ศิลปะแบบเชียงแสน ต่อมาเมื่อสร้างบ้านแปงเมืองสถาปนาอาณาจักรสยามภายใต้ระบบกษัตริราชธิราชขึ้น ทองคำจึงถูก นำมาใช้ทำเครื่องราชกกุธภัณฑ์และเครื่องราชูปโภคทั้งหลาย เพื่อเป็นสัญลักษณ์แห่งอำนาจและ ความสูงส่งของสถาบันพระมหากษัตริย์ (ศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพระหว่างประเทศ, 2556, หน้า 8)

ในสมัยสุโขทัยมีการสร้างพระพุทธรูปด้วยทองคำ พระพุทธรูปองค์สำคัญที่เป็นมรดก ตกทอดมาถึงปัจจุบัน ได้แก่ พระพุทธมหาสุวรรณปฏิมากร หรือหลวงพ่อทองคำ เป็นพระพุทธรูป ปางมารวิชัย ศิลปะสุโขทัย หล่อด้วยทองคำบริสุทธิ์และมีขนาดใหญ่ที่สุดในโลก ปัจจุบัน ประดิษฐาน ณ วัดไตรมิตรวิทยารามวรวิหาร กรุงเทพฯ นอกจากนี้ยังมีภาชนะสำหรับบรรจุ พระบรมสารีริกธาตุ เช่น ตลับผอบ ทำเป็นเจดีย์ขนาดเล็ก มีการประดับประติมากรรมรูปเคารพ

ด้วยทองมีการใช้ทองคำเพื่อประดับพระเกียรติยศในสถาบันพระมหากษัตริย์ และใช้เป็นเครื่องราชบรรณาการ ส่วนเครื่องประดับมีทั้งที่ทำด้วยทอง ถม เงิน และนิยมนิยประดับด้วยอัญมณี 7 สี เรียกว่า แก้วมณีรัตน์ (สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ, 2543, หน้า 122) เครื่องประดับที่พบสำหรับบุคคลชั้นสูง มีสิริภรณ์ ตุ่มหู แหวน กำไล

กองพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร (2535, หน้า 21) กล่าวว่า หลักฐานด้านเอกสารและหลักฐานด้านศิลปกรรมสะท้อนให้เห็นว่าในสมัยสุโขทัยนั้นจะใช้ถนิมพิมพาภรณ์ ในการกำหนดความแตกต่างฐานะทางสังคม หากเป็นประติมากรรมรูปเคารพในศาสนาพราหมณ์ บุคคลชั้นสูง มักมีถนิมพิมพาภรณ์ประดับประดาจำนวนมากและหลากหลายรูปแบบ แต่หากเป็นสามัญชนหรืออมนุษย์ตามความเชื่อทางศาสนาก็มักมีปรากฏเฉพาะในสัตว์ที่เกี่ยวข้องกับบุคคลชั้นสูงเท่านั้น

ครั้นถึงสมัยอยุธยา ปี พ.ศ. 1893-2310 นับตั้งแต่รัชกาลของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 เป็นต้นมา กรุงศรีอยุธยาได้เข้าสู่ยุคทองของศิลปะและวิทยาการ ในสังคมอยุธยา นั้นพระมหากษัตริย์ เจ้านาย ขุนนาง พ่อค้า ตลอดจนมาจนไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน ล้วนให้คุณค่าและความหมายของทองสูงกว่าโลหะธาตุและอัญมณีรัตนชาติอื่น ๆ มีการนำทองคำไปใช้ในมิติต่าง ๆ ทั้งการค้า การชู้ต งานช่างฝีมือ จนถึงการอุทิศถวายเพื่อศาสนา ทองคำเป็นสิ่งแทนกิริยาบุญที่แสดงถึงศรัทธาสูงสุดในพระพุทธศาสนา และสื่อถึงความร่ำรวยรุ่งเรืองของพระนคร พระเกียรติยศและบุญญาบารมีแห่งองค์พระมหากษัตริย์ จากความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจและความสงบสุขในราชอาณาจักร เกิดการสร้างวัดอารามขึ้นมากมายทั้งในเมืองหลวงและหัวเมืองต่าง ๆ มีการใช้ทองคำในเครื่องอุทิศเป็นพุทธบูชา เครื่องราชกกุธภัณฑ์ เครื่องราชูปโภค เครื่องยศ เครื่องราชบรรณาการบำเหน็จและเครื่องประดับต่าง ๆ มากมาย ปรากฏเป็นหลักฐานสำคัญจำนวนมากศาลจากการขุดค้นและเปิดกรุเครื่องทองวัดมหาธาตุ และกรุเครื่องทองวัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เมื่อปี พ.ศ. 2499 และ พ.ศ. 2500 ซึ่งปัจจุบันเก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเจ้าสามพระยา เครื่องทองชิ้นสำคัญจากกรุวัดมหาธาตุ เช่น ผอบบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ พระพุทธรูปทองคำปางมารวิชัย แผ่นทองคำลวดลายคุณรูปสัตว์หิมพานต์ ตลับทอง ถ้วยแก้วหุ้มทอง ปลาหินเขียนลายทองภายในบรรจุเครื่องทองนานาชนิดของสตรีชั้นสูง ชิ้นส่วนเครื่องประดับทองตกแต่งด้วยทับทิม และตลับสิงโตทองคำ เป็นต้น สำหรับเครื่องทองชิ้นสำคัญจากกรุวัดราชบูรณะที่พบสามารถจำแนกเป็น 7 ประเภท ได้แก่ พระเจดีย์ทองคำ เครื่องราชกกุธภัณฑ์ เครื่องราชูปโภค เครื่องทรงและถนิมพิมพาภรณ์ พระพุทธรูป และประติมากรรม จารึก และเครื่องอุทิศอื่น ๆ ในส่วนของการเจริญพระราชไมตรีกับต่างประเทศมี

การใช้ทองเป็นเครื่องราชบรรณาการ และใช้พระราชสาส์นฐานานุศักดิ์พระราชทานที่ทำจากทองคำ เรียกว่า พระสุพรรณบัฏ

นอกจากนั้นทองคำยังใช้เป็นเครื่องแสดงบรรดาศักดิ์ เครื่องยศ และบำเหน็จความชอบ ในสมัยอยุธยามีธรรมเนียมเกี่ยวกับการใช้ทองที่เข้มงวด หากผู้ใดใช้ทองเกินบรรดาศักดิ์ของตน จะถือว่าผิดกฎหมายและต้องรับโทษหนักเบาตามความผิด ซึ่งมีการกำหนดกฎหมายไว้ในกฎหมายเทียรบาลและกฎหมายตราสามดวง ตัวอย่างประกาศในกฎหมายเทียรบาล เช่น ผู้ชายชั้นสูง นับตั้งแต่พระเจ้าแผ่นดิน เจ้านาย และขุนนาง จะเจาะหูเพื่อสวมต่างหูทองที่เรียกว่า “ตั้งบุปผา” มีลักษณะคล้ายดอกเห็ดโคนบาน สวมกำไลข้อมือ กำไลข้อเท้า และไม่อนุญาตให้สามัญชนสวมใส่ (นฤมล ปราชญ์โยธิน, 2525, หน้า 152) การใช้ทองเพื่อเป็นบำเหน็จรางวัล ตอบแทนผู้กระทำความดีความชอบในงานราชการสำคัญ เช่น ขุนนางที่ได้รับชัยชนะเมื่อออกศึก เป็นต้น

เครื่องประดับสำหรับพระเจ้าแผ่นดิน พระราชวงศ์ เจ้านาย และขุนนางในราชสำนัก ที่ระบุไว้ในกฎหมายเทียรบาล มีดังนี้ พระมงกุฎและพระชฎา สำหรับกษัตริย์และราชินี เทริด สำหรับกษัตริย์ หรือพระราชวงศ์และเทวรูป เกี่ยว กุณฑล สังวาล สร้อยคอ พาหุรัด ทองพระกร ทองพระบาท นิยมใส่เฉพาะสตรี และธำมรงค์ สำหรับเครื่องประดับสำหรับสามัญชน ได้แก่ แหวน ซึ่งได้รับอนุญาตให้ใส่ได้มากเท่าที่จะใส่ได้ ชาวบ้านนิยมใส่แหวนที่นิ้วกลาง นิ้วนาง หรือนิ้วก้อย ผู้หญิงนิยมใส่ต่างหูแต่ผู้ชายไม่นิยม ต่างหูมักทำด้วยทองคำ เงิน หรือเงินกะไหล่ทอง ลูกของคนมีฐานะดีนิยมสวมกำไลข้อมือจนมีอายุ 6-7 ขวบ โดยอาจสวมกำไลต้นแขนและกำไลข้อเท้าด้วย ลูกสาวของขุนนางนิยมสวมรัดเกล้าทองคำในพิธีแต่งงานของตน (รศชง ศรีลิโก, 2552, หน้า 131)

หลักฐานสำคัญทางประวัติศาสตร์ที่ชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของทองกับวิถีชีวิตคนไทย ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ซึ่งนับเป็นยุคทองของไทยทั้งในความหมายว่าเจริญรุ่งเรืองและในความหมายตรงว่าเป็นยุคที่นิยมใช้ทองคำมากที่สุด ได้แก่ บันทึกของชาวต่างชาติที่เข้ามาเจริญสัมพันธไมตรี หรือมาค้าขาย เช่น บันทึกของนายโยส เซาเตน (Joost Schouten) ผู้จัดการบริษัทอินเดียตะวันออก แห่งประเทศฮอลันดาประจำกรุงศรีอยุธยาในรัชสมัยพระเจ้าทรงธรรม ปี พ.ศ. 2153-2171 ถึง รัชสมัยพระเจ้าปราสาททอง ปี พ.ศ. 2172-2199 กล่าวว่า หญิงชายชาวสยามนิยมปักปิ่นทองและสวมแหวนทองที่นิ้วมือ บันทึกของเมอร์ซีเออร์ ซิมง เดอ ลาลูแบร์ (Monsieur Simon de La Loubère) ช่วงอายุปี พ.ศ. 2185-2272) อัครราชทูตฝรั่งเศสแห่งราชสำนักพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ซึ่งเดินทางมาเจริญพระราชไมตรี ราวปี พ.ศ. 2230 กล่าวถึงความนิยมใช้ทองประดับตกแต่งกายของชาวกรุงศรีอยุธยาไว้ว่า เด็กหนุ่มสาวถูกผู้ดีจะสวมกำไลข้อมือ กำไลแขน กำไลข้อเท้า ทำด้วยทองหรือกะไหล่ทอง ทั้งยังสวมแหวนและตุ้มหูทองอีกด้วย (พงศธร เกษสำลี, 2548, หน้า 57-58) สำหรับตลาดหรือย่านร้านค้า ซึ่งเป็นสถานที่รวมของช่างทองแต่ละกลุ่มมี เช่น ย่านชั้นเงิน ขายจอก

ขัน ผอบ ตลับสายสะอึ่ง กำไล ปิ่นปักจุก กระจับปิ้ง ย่านป่าทอง ขายทองคำเปลว ทอง นาก เงิน ย่านวัดกระชี่ มีช่างทำพระพุทธรูปทองคำ นาก เงิน สัมฤทธิ์ (กรกช รามโกมุท, 2543, หน้า 19)

สมัยรัตนโกสินทร์ เครื่องทองในช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ (ร.1-4) ยังคงเป็นเครื่องทองที่สืบเนื่องมาจากสมัยอยุธยา และเกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ โดยสร้างเครื่องราชูปโภคให้เหมือนของเก่าในสมัยอยุธยาพร้อมกับการสร้างกรุงรัตนโกสินทร์ เครื่องทองที่จัดสร้างไว้สำหรับพระมหากษัตริย์คือ พระมหามงกุฎ พระชฎายอดต่าง ๆ พระแสงต่าง ๆ ชฎามหาชมพู พระสุพรรณราช นอกจากนี้ ยังมีเครื่องทองที่สำคัญอีก 3 ชิ้นคือ บุษบกทรงพระแก้วมรกต พระที่นั่งพุดตานกาญจนสิงหาสน์ และพระที่นั่งพุดตานถม

สำหรับเครื่องยศต่าง ๆ ของข้าราชการ เป็นเครื่องทองคำลงยา พานขันหมากเป็นพานเหลี่ยม เครื่องยศเหล่านี้ใช้วิธีถมทองที่ทำเป็นพานเครื่องสำอางยอดปริกหุ้มทองฝังพลอยสีแฉงเม็ดเล็ก รวมถึงถาดล้างหน้า กระโถน นอกจากนี้ ในการแต่งกายของผู้ชายจะมีการคาดเข็มขัดทอง เข็มขัดเงิน เครื่องประดับที่เป็นจี้ทองมีระย้า สายสร้อยตกแต่งด้วยพลอยใช้สะพายบ่า และแหวนรูปแบบต่าง ๆ เช่น แหวนทรงมณฑป ทรงดอกไม้ แหวนก้อยนาง กำไลกำนันบัว ส่วนที่เป็นของราษฎรก็เป็นเครื่องประดับ มีทั้งสายสร้อยไม้ประดับลวดลายและประดับลวดลายแหวน และกำไลข้อมือ เป็นทั้งเส้นตัน เส้นทองโปร่ง ภายในยึดดินเหลือง บางครั้งเรียกกันว่า ดินส้ม ซึ่งน้ำหนักจริงกับขนาดจะแตกต่างกัน เช่น ขนาดสร้อยข้อมือหนักสองบาท แต่เนื้อทองที่ทำโปร่งจะหนักเพียงหนึ่งบาท ส่วนธรรมเนียมการใช้เครื่องทองยังคงปฏิบัติสืบต่อกันมาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา นอกจากกฎหมายเทียรบาลและกฎหมายตราสามดวงแล้ว ได้ออกประกาศรัชกาลที่ 4 เพิ่มเติมด้วยอย่างไรก็ดีการใช้เครื่องประดับเริ่มมีการเปลี่ยนแปลง เพราะไทยมีการติดต่อกับต่างชาติมากขึ้น มีการสร้างเครื่องราชอิสริยาภรณ์ขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2400 เพื่อพระราชทานเป็นบำเหน็จความชอบในการปฏิบัติราชการแผ่นดิน (รสขง ศรีลิโก, 2552, หน้า 131) ต่อมาเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 กลับจากเสด็จประพาสยุโรป ธรรมเนียมการใช้เครื่องทองจึงเริ่มคลี่คลาย และสามัญชนสามารถใช้ทองคำได้อย่างเสรีจนถึงทุกวันนี้

แหล่งที่มาของทองคำ

ประเทศไทยนั้น เคยเป็นที่รู้จักและเรียกกันมาตั้งแต่สมัยโบราณว่า “สุวรรณภูมิ” แปลว่าแผ่นดินทอง การที่ประเทศไทยได้ชื่อนี้เนื่องจากความเป็นจริงของธรรมชาติ ตามหลักฐานที่กรมทรัพยากรธรณีมีอยู่ ซึ่งล้วนแต่มีการร่อนหาทองคำกันมาแต่โบราณกาล ประเทศไทยครั้งนั้นคงมีทองคำอุดมสมบูรณ์มากสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงประทานอธิบายไว้ในหนังสือพระราชพงศาวดาร เล่มที่ 1 ว่า แผ่นดินสุวรรณภูมินี้มีอาณาเขตครอบคลุมพม่า ไทย

ตลอดจนแหลมมาลายู ความร่ำรวยแร่ทองในอาณาบริเวณนี้ มีบันทึกไว้ในจดหมายเหตุลาลูแบร์ (Du Royaume de Siam) ราวปี พ.ศ. 2230 ว่า

“...สมัยโบราณชาวสยามถลุงแร่ทองคำเป็นจำนวนมาก เพื่อเอาทองคำมาประดับ พระพุทธรูป ช่อฟ้า ใบระกา และเพดานของโบสถ์วิหาร ยังมีคนพบเหมืองแร่ทองคำสมัยโบราณ พร้อมทั้งเตาถลุงแถบตะวันตก และกษัตริย์สยามยังส่งเสริมให้ฝรั่งมาสำรวจหาแหล่งแร่ทองคำและ ได้พบแร่มีค่าอื่น ๆ ด้วย เช่น เพชร และ โมรา พระภิกษุหลายรูปก็ยังได้ศึกษาวิธีการแยกและถลุง โลหะทองให้บริสุทธิ์ด้วย...” (วิถนะ จุฑะวิภาต, 2548, หน้า 10)

จากบันทึกของลาลูแบร์ข้างต้น ผู้วิจัยพิจารณาได้ว่า สมัยกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 2230 ตรงกับ ปลายรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชซึ่งมีแร่ทองคำมากมาย มีช่างทองฝีมือเยี่ยมประดิษฐ์ เครื่องทอง เครื่องนุประดับช่อฟ้าใบระกา ดาวกระจายเพดานประดับโบสถ์วิหาร ตลอดจนจัดเจน การหล่อทอง ทั้งปั้นหุ่นต้นแบบเพื่อสร้างแบบพิมพ์หล่อ แล้วเททองประกอบขึ้นเป็นพระพุทธรูป แบบลอยตัวได้ ที่สำคัญพระมหากษัตริย์ในรัชสมัยต่อมา คือพระเพทราชายังสนับสนุนให้ ชาวต่างชาติมาสำรวจแร่ทองคำ สร้างเตาถลุงแร่ที่อาจตั้งอยู่ย่านป่าถ่านทางตะวันตก เตานี้ใช้ถลุงแร่ ทองคำให้เป็นทองบริสุทธิ์ ซึ่งมีวิทยาการแตกต่างกับการช่างทองของไทยที่นิยมทำทองเป็นทอง (สี) ดอกบวบ ทองเนื้อเก้า ทองแถม ทองสามขา อันเป็นวิทยาการโบราณ โดยเฉพาะเหมืองทองของ สยามที่ร่ำลือว่าเป็นทองคำชั้นยอดและมีแร่มหาศาลนั้น พงศธร เกษสำลี (2548, หน้า 58) กล่าวว่า เหมืองทองในสมัยอยุธยามีเพียงแห่งเดียวเท่านั้น คือ เหมืองทองบางสะพาน ปัจจุบันอยู่ในจังหวัด ประจวบคีรีขันธ์ ค้นพบเมื่อปี พ.ศ. 2290 ในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ว่ากันว่าเป็นทอง เนื้อดีเรียกว่า ทองนพคุณ (ทองเนื้อเก้า) หรือ ทองชมพูท ทองคำที่นำมาใช้ส่วนใหญ่มาจากชัยชนะ ในสงคราม จากการค้าขายแลกเปลี่ยนกับต่างชาติ และมาจากเครื่องราชบรรณาการของประเทศราช สอดคล้องกับคำกล่าวของ วีระศักร จันทรสังแสง (2555, หน้า 12) ว่า เมื่อครั้งทองคำจำกัดการใช้ เฉพาะในหมู่ชนชั้นสูงเท่านั้น ชาวบ้านไม่มีสิทธิจะครอบครอง เมื่อมีการค้นพบแหล่งทองคำที่ใด จึงต้องนำมาถวายพระมหากษัตริย์ผู้เปรียบเสมือนสมมติเทพ ตามที่ บันทึกในพระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2 ว่า

“...ทองคำบังเกิดขึ้นตำบลบางสะพาน แขวงกุยบุรี ได้ส่งทองคำหนัก 3 ตำลึง เข้ามา ทูลเกล้าฯ ถวายเป็นทองขาว โภษาธิบดีกราบบังคมทูลให้ทราบ ครั้นถึงเดือน 12 จึงมีพระราชดำรัส ให้ข้าหลวงคุมไพร่สองพันออกไปตั้งร่อนทองคำตำบลบางสะพาน ครั้นถึง ณ เดือน 5 ปีมะโรง

สัมฤทธิ์ศก ศักราช 1110 ปี ได้เนื้อทองคำมาทูลเกล้าฯ ถวาย 90 ชั่งเศษ จึงโปรดตั้งพระกฤษณ์เป็นพระยาวิเศษสมบัติ สมควรแก่ความชอบ แล้วทรงพระราชศรัทธาให้แผ่ทองคำมาเป็นประทักษิณขึ้นไปปิดพระพุทธรูป แต่ยอดและหมักกับนาคันนั้นแผ่หุ้มทั้งสิ้น..”

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ปรากฏเอกสารกล่าวถึงแร่ทองคำหลายฉบับ เช่น นายจอห์น ครอว์ฟอร์ด (John Crawford) ขุดชาวอังกฤษ ได้รายงานเรื่องแร่ทองคำของอาณาจักรสยามต่อ ฯพณฯท่าน จี สวินตัน (General Swinton A. Squires) เมื่อปี พ.ศ. 2366 ว่า “...แร่ที่มีคือเหล็ก ดินบุก ทองแดง ตะกั่ว ทองคำ เป็นสินค้าออกที่สำคัญที่สุด...”

ในพงศาวดารสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ได้กล่าวถึงการพบทองคำทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือว่า “...ได้ทองคำก้อนใหญ่มาแต่เมืองภูเขียวและเมืองอื่น ๆ บ้าง 1 ชั่ง บ้าง 5 ตำลึง บ้าง 7 ตำลึง บ้าง ที่สุดจน 15 ตำลึงหลายก้อน...”

ในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 รัฐบาลไทยได้ให้สัมปทานแก่บริษัทเอกชนจากอังกฤษ และฝรั่งเศสหลายแห่ง ทำการสำรวจและทำเหมืองแร่ทองคำที่สำคัญ ได้แก่ เหมืองแร่ทองคำที่อำเภอโตะโมะ จังหวัดนครราชสีมา ต่อมากรมทรัพยากรธรณีได้เริ่มจัดสรรเหมืองแร่ทองคำอย่างเป็นระบบ ในปี พ.ศ. 2527 มีบริษัทชลสินเป็นผู้ได้รับประทานบัตรเพื่อทำเหมืองแร่ทองคำเป็นรายแรก

ทศพร นุชอนงค์ และสุรัชย์ ศิริพงษ์เสถียร (2540, หน้า 22) กล่าวว่า ในอดีตประเทศไทยมีแร่ทองคำสมบูรณ์มาก สามารถผลิตใช้ได้ในประเทศและเป็นสินค้าส่งออกด้วย จนหลังเสียกรุงศรีอยุธยาในปี พ.ศ. 2310 ประเทศไทยได้เปลี่ยนฐานะจากผู้ผลิตทองคำขายเป็นสินค้าส่งออกมาเป็นผู้สั่งซื้อทองคำจากต่างประเทศจนทุกวันนี้ การทำเหมืองและผลิตแร่ทองคำในประเทศไทยเป็นอุตสาหกรรมที่มีขนาดเล็ก ส่วนชาวบ้านใช้การร่อนแร่ทองคำเป็นอาชีพเสริมเพื่อเพิ่มพูนรายได้เท่านั้น อย่างไรก็ตามกรมทรัพยากรธรณีได้ทำการสำรวจแหล่งแร่ทองคำที่มีศักยภาพและมีแนวโน้มจะสามารถพัฒนาในเชิงพาณิชย์ต่อไป

แหล่งแร่ทองคำที่สำคัญของจังหวัดชลบุรี คือแถบบริเวณบ้านบ่อทอง อำเภอบ่อทอง เป็นแหล่งแร่ธาตุที่รู้จักกันดีมาตั้งแต่สมัยโบราณ (กระทรวงมหาดไทย, 2544, หน้า 266) และ ไพพรรณ อินทนิล (2545, หน้า 83) สันนิษฐานว่า การที่มีชื่ออำเภอบ่อทองปรากฏอยู่ในจังหวัดชลบุรี เนื่องจากบริเวณแถบนี้เป็นแหล่งแร่ทองคำแห่งหนึ่งของประเทศไทย มีข้อสนับสนุนสำคัญอีกประการจากคำขวัญของอำเภอบ่อทอง ที่ว่า “เมืองเกษตรกรรม ถ้าเขางดงาม น้ำตก เขาใหญ่ กล้วยไร่สดดี มีแหล่งแร่ทอง นครของพญารั” ชื่ออำเภอบ่อทอง หรือ บ้านบ่อทองนั้นมาจากการขุดพบแร่ทองคำครั้งแรกในบริเวณนี้เมื่อปี พ.ศ. 2460 ในส่วนของการสำรวจแหล่งแร่ทองคำนั้น วัฒนะ จุฑะวิภาต (2548, หน้า 17) กล่าวว่า กรมทรัพยากรธรณีได้ให้บริษัทเอกชนต่าง ๆ เข้าประมูล

งาน โดยมีบริษัทไทยแอมแคนไมนิ่งเข้าทำการสำรวจแร่ทองคำในเนื้อที่ 22,500 ไร่ ของอำเภอ บ่อทอง จังหวัดชลบุรี แม้ผลการสำรวจจะพบว่าประเทศไทยมีสายแร่ทองคำอยู่ทั่วไป แต่ก็ยังไม่มี ความแน่นอนในเรื่องความคุ้มค่าทุนเชิงพาณิชย์ ดังนั้นจึงยังต้องนำเข้าทองคำเพื่อใช้ในกิจการต่าง ๆ ต่อไป

จากข้อมูลต่าง ๆ จะเห็นว่าลักษณะทางภูมิศาสตร์ของชุมชนบ่อทองและชุมชนพานทอง ตั้งอยู่ในบริเวณเดียวกัน ในอดีตแหล่งแร่ทองคำและการทำทองในบริเวณนี้อาจมีความเชื่อมโยงกัน กล่าวคือ เมื่อมีแหล่งทองในบริเวณเดียวกันจึงเป็นการง่ายที่จะมีวัตถุดิบในการสร้างชิ้นงาน และการที่เป็นย่านค้าขายจึงมีการแลกเปลี่ยนหรือรับอิทธิพลทางวัฒนธรรมภูมิปัญญาในการผลิตและการสร้างสรรค์ผลงานมาด้วย

คุณลักษณะของทองคำที่ใช้ทำเครื่องประดับ

ประเทศไทยมีคำใช้เรียกลักษณะต่าง ๆ ของทองคำ และกำหนดมาตราชั่งตวงวัดเฉพาะทองคำแบ่งได้ดังนี้

1. เรียกตามคำที่กำหนดเป็นอัตราแลกเปลี่ยนเหรียญทองคำปอนด์ในสมัยรัชกาลที่ 4 ตาม “ประกาศพิทักษ์ราคาทองแปดศกพิศพัสดดิงส์” ได้แก่ ทองทศ มีค่าเท่ากับ 1 ใน 10 ชั่ง หมายถึง ทองคำหนักหนึ่งบาท ราคา 8 บาท ทองพิศ มีค่าเท่ากับ 1 ใน 20 ชั่ง หมายถึงทองคำหนักหนึ่งบาท ราคา 4 บาท ทองพัสดดิงส์ มีค่าเท่ากับ 1 ใน 32 ชั่ง หมายถึงทองคำหนักหนึ่งบาทราคา 2.50 บาท ทองแป คือเหรียญทองชนิดหนึ่ง ในสมัยโบราณใช้เป็นเงินตราแลกเปลี่ยนสินค้า

2. เรียกตามลักษณะของเนื้อทอง ตามประกาศตั้งพิทักษ์ราคาทองคำสมัยรัชกาลที่ 5 ได้แก่ ทองเนื้อสี่ หมายถึง ทองคำหนักหนึ่งบาท ราคา 4 บาท ทองเนื้อห้า หมายถึง ทองคำหนักหนึ่งบาท ราคา 5 บาท ทองเนื้อหก หมายถึงทองคำหนักหนึ่งบาท ราคา 6 บาท (บ้างเรียกทองดอกบวบ ทองสี่ดอกบวบ ทองเนื้อริน มีสีเหลืองอ่อนคล้ายดอกบวบ นิยมนำมาทำเป็นภาชนะและพระพุทธรูป) ทองเนื้อเจ็ด หมายถึง ทองคำหนักหนึ่งบาท ราคา 7 บาท ทองเนื้อแปด หมายถึง ทองคำหนักหนึ่งบาท ราคา 8 บาท ทองเนื้อเก้า หมายถึง ทองคำหนักหนึ่งบาท ราคา 9 บาท (บ้างเรียก ทองนพคุณ ทองนพคุณแก่น้ำ ทองธรรมชาติ ทองชมพูชู ทองเนื้อแท้ ทองคำเลียง ตรงกับคำในภาษาล้านนาว่า “คำขา” เป็นทองคำบริสุทธิ์ มีสีเหลืองเข้มออกแดง) (ทวิศักดิ์ เกษปทุม, 2548, หน้า 79)

3. เรียกตามลักษณะกรรมวิธี ได้แก่

ทองใบ คือทองคำที่นำมาตีแผ่เป็นแผ่นบาง ขนาดความหนาขึ้นอยู่กับนำไปใช้งาน อาจตัดเป็นชิ้นเล็ก ๆ แล้วพันหรือม้วน ขึ้นอยู่กับลักษณะของชิ้นงาน บางครั้งเรียกทองใบใหญ่ หรือทองม้วน เป็นทองที่ซื้อมาจากจีน ในสมัยรัตนโกสินทร์

ทองคำเปลว คือทองคำบริสุทธิ์นำมาตีแผ่จนบางมาก เพื่อใช้ปิดงานศิลปะบางชนิดให้งดงามแวววาว เช่น ปิดลงบนพระพุทธรูป ลงรักปิดทอง ลายรดน้ำ เป็นต้น ทองคำเปลวมีเนื้อทองรองลงไปคือ ทองมะนาว และทองซิด ทองสองประเภทนี้มีโลหะเงินที่แข็งกว่าทองคำปนอยู่ด้วย จึงมีเนื้อหนากว่าทองคำเปลว และใช้งานได้สะดวก

ทองพระพักตร์ คือทองคำเปลวที่มีความหนามากกว่าทองคำเปลวทั่วไป ใช้สำหรับปิดพระพักตร์พระพุทธรูป บางทีเรียกว่า ทองประทากล่อง ทองประทาศิ หรือทองประภาศิ

ทองแล่ง คือทองคำที่นำมาดึงรีดเป็นเส้นบาง ๆ เล็ก ๆ เหมือนเส้นไหม ใช้ปักหรือถักทอแทนด้ายหรือไหม หรือสานเป็นลักษณะคล้ายผ้า บางทีทำกลม ๆ เป็นเส้นลวดขัดหรือถักเป็นเครื่องศิราภรณ์ประดับศีรษะหรือเครื่องประดับ

ทองรูปพรรณ (บ้างเรียก ทองหยอง) คือทองคำที่นำมาประดิษฐ์สำเร็จรูปเป็นเครื่องใช้ เช่น พาน กระปุก ดาบ เครื่องประดับต่าง ๆ เช่น สร้อยคอ แหวน กำไล ต่างหู เข็มขัด เป็นต้น

4. เรียกตามลักษณะของโลหะ ได้แก่

ทองทราย คือทองบางชนิดมีลักษณะคล้ายเม็ดทรายปนอยู่ในทรายหรือหิน

ทองสัมฤทธิ์ หรือทองสำริด คือ โลหะเจือชนิดหนึ่งประกอบด้วยทองแดงผสมเป็นหลัก จะเจือด้วยโลหะอื่น ๆ ใดอีกก็ตาม เรียกว่า ทองสัมฤทธิ์ทั้งสิ้น ยกเว้น โลหะทองแดงคือสังกะสี เรียกชื่อเฉพาะว่า “ทองเหลือง”

ทองคนโง่ คือแร่ไฟไรต์และกาลโคไฟไรต์ เป็นแร่ที่มีสีเหลืองคล้ายทอง แต่เปราะร่วนและเบากว่า ละลายตัวในกรดไนตริก มักมีสีเขียว ดำ หรือน้ำตาลดำ

ทองโพร์ไนน์ (4 Nine) คือทองคำคุณภาพบริสุทธิ์ 99.99 % หรือทองคำเนื้อแท้บริสุทธิ์ จะมีลักษณะเงาวาวอยู่ตลอดเวลา

ทองบริสุทธิ์ (Fine gold) หมายถึง ทองซึ่งไม่มีโลหะหรือธาตุอื่นเจือปนอยู่ ลักษณะอ่อนนิ่ม ชูครี๊ดได้ง่าย

ทองเค คือทองผสมหรือทองสมัยใหม่ เป็นการกำหนดความบริสุทธิ์ของทองคำที่เป็นสากลมีหน่วยเป็นกะรัต (Karat, Carat) หรือ เค (K) โดยทอง 24 กะรัต หรือ 24 K ถือเป็นทองคำแท้ (สุมาลิน วงศ์มณี, สันต์ วงศ์มณี, สุรางคนา คุปตรัตน์, สมใจ สุขเจริญ และอำนาจ คล้ายแท้, 2550, หน้า 18-19)

สำหรับประเทศไทยมักแบ่งเรียกทองคำเป็นแบบเปอร์เซ็นต์ (%) จำแนกได้ 3 ประเภท ได้แก่ (1) ทองคำ 99.99 % ส่วนมากอยู่ในรูปแบบทองคำแท่ง หรืออยู่ในรูปแบบที่เรียกว่า ทองสวิส คือใช้ทองคำ 99.99 % ขึ้นตัวงานรูปพรรณไม่เจือปนทองแดง (2) ทองคำ 96.5 % ได้แก่ ทองคำแท่ง หรือทองรูปพรรณ ที่มีจำหน่ายตามร้านทองทั่วไป มีสีเหลืองเข้มกำลังดีและมีความแข็งของเนื้อทองพอเหมาะสำหรับนำมาทำเครื่องประดับ (3) ทอง 18 เค (18 K) นิยมใช้สำหรับงานจิเวลรี่ เพราะมีความแข็งแรง คงทน และเนื้อทองมีความเงางามมากกว่าทอง 24 เค (24 K)

ปัจจุบันสมาคมผู้ค้าทองคำแห่งประเทศไทยทำหน้าที่กำหนดราคาทองรูปพรรณของไทย ซึ่งกำหนดตามสภาพสังคมและเศรษฐกิจโลกเป็นสำคัญทองคำมักเกี่ยวข้องกับราคาน้ำมันดิบของโลกถ้าราคาน้ำมันดิบพุ่งสูงราคาทองคำก็มักจะสูงด้วยฉะนั้นราคาทองคำจึงกำหนดขึ้นลงเป็นวันต่อวันมีการเปลี่ยนแปลงราคาตลอดเวลาการคิน้ำหนักทองรูปพรรณของไทยใช้ทั้งระบบสากลและระบบท้องถิ่นมีหน่วยวัดเป็นกรัมและบาททองคำแท่งหนึ่งบาท เท่ากับ 15.24 กรัม และทองรูปพรรณหนึ่งบาท เท่ากับ 15.16 กรัม

ลวดลายเครื่องประดับทองคำ

การทำทองรูปพรรณเป็นงานศิลปะที่ต้องใช้ความชำนาญและความคิดสร้างสรรค์อย่างสูงของช่างทองในการรังสรรค์ชิ้นงานเพื่อให้เป็นของใช้ที่มีความสวยงามและมีคุณค่า ในที่นี้จะกล่าวถึงเฉพาะลวดลายเครื่องประดับสำหรับสามัญชน

นฤมล ปราชญ์โยธิน (2525, หน้า 18) กล่าวว่า ในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์การใช้เครื่องประดับมีหลายอย่าง มีทั้งทำด้วยทอง นาก เงินแต่ส่วนใหญ่จะใช้ทอง เพราะทองสมัยนั้นมีราคาถูก เป็นทองบางสะพาน สีสวยสุกปลั่ง เครื่องประดับดังกล่าวมี สร้อยคอ สร้อยข้อมือ กำไลมือ กำไลเท้า ตุ่มหู แหวน พริกเทศ ประหล่ำ บ้าหว่า แหวนรอบ ลูกไม้ปลายมือ สังกวาล เข็มขัด และลูกประคำ

วัตนะ จุฑะวิภาต (2535, หน้า 111) จำแนกลวดลายเครื่องประดับไว้ดังนี้

1. เครื่องประดับคอ มี สร้อยนวม สร้อย จี้ กุดัน เสมอ
2. เครื่องประดับตัว มี สร้อยสังวาล สะอึ่ง อุดรี อุดรา สำหรับพวกที่สืบมาจากตระกูล

พราหมณ์ในสมัยสุโขทัย จะมีเพิ่มสายรุห์รัยซ์ โยปวีต สายรุห์รา

3. เครื่องประดับแขน มี พาทูร์ดหรือกำไลต้นแขน เกยูร แหวนรอบ กำไลข้อมือแบบต่าง ๆ ไข่มุกปลายแขน ปะวะหล่ำ และบ้าหว่า

4. แหวนที่ประดับนิ้ว มี แหวนประดับ แหวนงูลิ้นไหวได้ แหวนเพชรเม็ดแดงหัวเมงปอ แหวนรังแตนเพชร แหวนนพรัตน์หรือแหวนนพเก้า แหวนเก้ายอด แหวนหัวทรงมณฑป

5. เครื่องประดับเอว มี สายอ่อน สร้อยสน และเข็มขัดรูปร่างต่าง ๆ
6. เครื่องประดับเท้า มี กำไลเท้าแบบต่าง ๆ เช่น กำไลกำนันบัว เป็นต้น

ไพโรจน์ สาลีรัตน์ (2515, หน้า 29) กล่าวถึงเครื่องทองโบราณของช่างทองตรอกสุหร่า ซึ่งปัจจุบันคือ ชุมชนจักรพงษ์ ตรอกสุหร่า แขวงชนะสงคราม กรุงเทพฯ มีรูปแบบที่พบ ได้แก่ จี้ จั่น ใบไม้ปลายมือ ลูกประวะหล้า กำไลตะขาบ สร้อยบิด สร้อยดอกจิก สร้อยกลีบดอกคำควน ต่างหูดอกคำควน กำไลข้อเท้ากำนันบัว ปิ่นปักจุก กำไลข้อมือ แหวนรอบประดับข้อมือ แหวนข้อมะขาม แหวนขอดโบราณ แหวนแมงดา แหวนมณฑป แหวนรังแตน ต่างหูพวง ต่างหูระย้า ต่างหูเต้าร้าง ต่างหูกระจก และตุ้มรังแตน โดยมีนายสาย ลอประยูร ช่างทองหลวงสังกัดกรมหลวงสรรพสาตรศุภกิจ ผู้บังคับการกรมช่างมหาดเล็ก ในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นผู้ที่ริเริ่มทำเครื่องทองในชุมชน เครื่องทองที่มีชื่อเสียงได้แก่ จี้แบบโบราณ ตลับ แหวนหัวพญานาค แหวนและกำไลแม่พิมพ์ฉลุลาย (มงคล สำราญสุข, 2543, หน้า 45)

วัฒนะ จูฑะวิภาต (2535, หน้า 159) กล่าวว่า ผลงานทองรูปพรรณของสกุลช่างเพชรบุรี มีลวดลายทั้งหมด 37 แบบ คือ ขัดมัน ลีเส้า หกเส้า แปดเส้า สมอเกลียว ประวะหล้า ประวะหล้าทรงเครื่อง ลูกสน เต้าร้าง ลูกไม้ปลายมือ (เล็บมือ) ดอกพิกุล ดอกมะลิ กำนันบัว บัวตัดบงกช (กระดุม) บัวจกกล มณฑป ประจำยาม เสมอ ปลา ผีเสื้อ งู พญานาค มังกร ตะขาบ ตะขาบทรงเครื่อง พีรอก รอยตะไบเกลียวเกลียวสมอ โมราสมอดันคคกริชเม็ดแดงห้วงคู่ตะเกียบคู่ลูกมัดข้อผี (คู่ผี) ดอกมะเขือและผ่าหวาย แต่เท่าที่พบหลักฐานชิ้นงานมีเพียง 27 แบบ และไม่ปรากฏทองรูปพรรณประเภทเข็มขัดที่เป็นฝีมือช่างทองเมืองเพชรบุรี

วัฒนะ จูฑะวิภาต (2548, หน้า 48) แบ่งงานทองสุโขทัยประเภทเครื่องประดับตามกรรมวิธีการประดิษฐ์ ดังนี้คือ การถักกลมจะได้สร้อยถักลวดลายสามเส้า ลีเส้า ห้าเส้า หกเส้า แปดเส้า สิบเส้า การถักแบนจะได้ลายเป็ย ลายยี่สิบเส้า ยี่สิบสี่เส้า เป็นต้น การทำลูกประคำมีลายตะกร้อ ลูกส้ม ปีบ ลูกสน ตะกรุด บูมเมอแรง ลูกเงาะ ลูกเต้าหกเหลี่ยม ประคำเกลี้ยง วงแหวนไขปลาคัดข้อผ่าหวาย เป็นต้น นอกจากนี้มีงานฉลุลาย และงานทองลงยา

สุมาลิน วงศ์มณี และคณะ (2550, หน้า 116) กล่าวถึงรูปแบบที่เป็นเอกลักษณ์ท้องถิ่นของทองสุโขทัย มีลายถักสามเส้าสี่เส้าห้าเส้าหกเส้าเจ็ดเส้าแปดเส้าสร้อยคอกำนันแจ่งสร้อยลายหางกระรอก ลายเกลียวเชือก ลายสาน ลายเกล็ดมังกร ลูกตะกร้อ ลูกส้ม ลูกปبيب ลูกสน ลูกประคำเม็ดมะขม ตะกรุด รัศข้อ ผ่าหวาย เม็ดค้อยดิ่ง ดอกบัว ดอกพิกุล ไขปลาคัดข้อผ่าหวาย ลายมัดหมี่ ลายแวนกยูง ลายนางพญา ลายเครือวัลย์ ลายดอกไม้ ลายบัวคว่ำ ลายกำนันขด เทพพนม ลายหงส์ ลายปลา ลายนกลายตะขาบ ลายนาค และลายมังกร

ชฎาพันธุ์ มลิพันธุ์ (2553, หน้า 47-48) กล่าวถึง ลวดลายเครื่องทองไทยโบราณที่โดดเด่น มีความเกี่ยวข้องกับศรัทธาและความเชื่อในพุทธศาสนา ได้แก่ ลายดอกบัวตัดตบงกช หรือ กระดุม หมายถึงความสงบ ศรัทธาและความสง่างามแหวนดอกบัวมีมาแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ส่วน สมัยรัตนโกสินทร์ ช่างทองเมืองเพชรเรียกว่า “กระดุม” เพราะเดิมนำลายนี้ไปทำกระดุม เสื้อราชประแตน กำไลหัวบัว มักประดับพลอยนพเก้า อันประกอบด้วย เพชร ทับทิม มรกต บุษราคัม โกเมน ไขลาน มุกดา เพทาย และไพฑูริย์ ถือกันว่าจะเป็นที่สิริมงคลยิ่งแก่ผู้สวมใส่ กำไล พญานาค เป็นสัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์ ลูกไม้ปลายมือ หมายถึง ธรรมชาติและพืชพรรณ ธัญญาหารอันอุดมสมบูรณ์ ปะวะหล่ำ เป็นลวดลายที่รับอิทธิพลจากจีน มีลักษณะคล้ายโคมไฟ หมายถึง ความสว่างไสว ความเจริญรุ่งเรือง และความก้าวหน้า แหวนและกำไลพิรอด ถือเป็น เครื่องรางแห่งชัยชนะ คู่ครองให้แคล้วคลาดจากภัยอันตราย พลอยนพรัตน์ (นพเก้า) ได้แก่ เพชร ทับทิม มรกต บุษราคัม ไขลาน โกเมน มุกดา เพทาย และไพฑูริย์ ในสมัยโบราณอัญมณีเหล่านี้จะถูก สวมไว้สำหรับผู้มีสถานภาพสูงสุดเท่านั้น ซึ่งลัทธิพราหมณ์เชื่อว่าเป็นสัญลักษณ์แทนดาวเคราะห์ ในจักรวาลพิภพ นำพาพลังอำนาจแก่ผู้สวมใส่

วลัยลักษณ์ ทรงศิริ, พัชรินทร์ เดชสมบูรณ์รัตน์ และรัชนิบูล ตั้งคณะสิงห์ (2559, หน้า 14) กล่าวถึงลวดลายและรูปแบบการทำทองของช่างชาวจีนว่า ทองรูปพรรณดั้งเดิมก็คือทอง จากบางสะพาน และต่อมาทำเป็นทองรูปพรรณที่ได้รับแบบมาจากทองรูปพรรณของชาวมุสลิมบ้าง แบบอย่างยุโรปบ้าง แต่คนจีนในรุ่นใหม่เข้ามาพัฒนาออกแบบทำให้สวยขึ้น ทำให้ราคาถูกลง ทำแบบโปร่ง ถักลายคกริดที่มีคนรับจ้างทำอยู่ทางแถบตรอกเขมรใกล้บ้านบาตรบ้าง

ผู้วิจัยเห็นด้วยและสันนิษฐานว่า ลวดลายทองรูปพรรณของไทยที่นับว่าดั้งเดิมและ สืบทอดมาตั้งแต่ครั้งโบราณกาล โดยเทียบจากเครื่องทองสกุลช่างทองหลวง เครื่องทองสกุลช่าง เพชรบุรี และเครื่องทองสกุลช่างสุโขทัย มีดังนี้ ลายถักสามเส้า สี่เส้า หกเส้า ลูกไม้ปลายมือ ปะวะหล่ำ ประคำ ลูกสน เต่าร้าง ดอกพิกุล ดอกบัว ก้านบัว ไขปลา ปลา ผีเสื้อ พญานาค มังกร ตะขาบ พิรอด และรอยตะไคร้ ซึ่งลวดลายต่าง ๆ เหล่านี้จะนำไปเป็นมาตรฐานในการศึกษา เครื่องทองโบราณสกุลช่างพานทองต่อไป

ช่างทองของไทย

สังคมแต่อดีตกาลก็ดี หรือสังคมในปัจจุบันก็ดี สิ่งที่เป็นเครื่องอุปโภคและเครื่องบริโภคนั้น ซึ่งเป็นวัตถุปัจจัยที่ผู้คนทั้งปวงในสังคมหนึ่งๆ ประารถนาจะใคร่ได้ ใคร่มี ใคร่กิน และใคร่ใช้นั้น ล้วนเป็นวัตถุปัจจัยที่เป็นผลเกิดขึ้นได้ด้วยบุคคลประเภทหนึ่งในสังคม ซึ่งได้รับการขนานนามว่า “ช่าง”

จุลทัศน์ พยาฆรานนท์, บุษหลง ศรีกนก, เพลินพิศ กำราบ (2540, หน้า 27) จำแนกช่างจากสาระของงานช่างหรือสิ่งที่ช่างทำขึ้นในทางคุณสมบัติและคุณประโยชน์เป็น 2 ประเภท คือ (1) ช่างทำของใช้ หรือเรียกทั่วไปว่า “ช่างฝีมือ” หมายถึง ผู้มีฝีมือ มีความชำนาญในการสร้างหรือทำสิ่งของเครื่องใช้ไม้สอยต่าง ๆ ให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ เพื่อบริการแก่ผู้ที่ต้องการใช้สิ่งของนั้น ๆ แบ่งออกเป็น 2 พวก ได้แก่ ช่างหัตถกรรม คือผู้ที่ใช้ฝีมือทำการสร้างสิ่งต่าง ๆ จำพวกเครื่องอุปโภคที่มีความสำคัญแก่ความต้องการหรือความจำเป็น ใช้สำหรับความเป็นอยู่ การงานประจำวันและการทำอาชีพต่าง ๆ เช่น ช่างปั้นหม้อ ช่างทำเกวียน ช่างจักสาน ช่างทอเสื่อ ช่างตีมีด เป็นต้น และช่างหัตถศิลป์ คือผู้ที่ใช้ฝีมือทำการสร้างสิ่งของต่าง ๆ ทั้งเครื่องอุปโภคและเครื่องบริโภค ที่จะได้ใช้หรือสนองความต้องการเป็นพิเศษกว่าปกติ ใช้สำหรับพิธีกรรมหรือใช้ในการ โอกาสเทศกาลต่าง ๆ แสดงออกถึงความสวยงามในสิ่งของเครื่องใช้นั้นให้ “ศิลปะลักษณะ” เป็นที่พึงตาแก่ผู้เป็นเจ้าของหรือผู้ร่วมใช้พอสมควร เช่น ช่างแทงหยวก ช่างทอผ้า ช่างเครื่องเงิน เป็นต้น (2) ช่างทำของชมหรือ “ช่างศิลป์” (ศิลปะ (ภาษาบาลี): สิ่งที่เป็นศิลปะ) หรือ จวบนี้เรียกว่า “ศิลปิน” (ศิลปิน (ภาษาสันสกฤต): ผู้ที่สามารถแสดงออกอย่างมีศิลปะ) คือช่างที่มีฝีมือความสามารถความชำนาญในการสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ ขึ้นเป็นรูปลักษณะและรูปสมบัติอย่างมีศิลปะลักษณะเป็นสำคัญ เน้นการสร้างให้เป็นสิ่งสวยงามควรค่าสำหรับเป็น “ของชม” มากกว่า จะให้เป็น “ของใช้” ผลงานที่ได้จึงเป็นศิลปะภัณฑ์ หรือ ศิลปกรรม สามารถแบ่งได้เป็น 2 พวก คือช่างประณีตศิลป์ คือ ผู้ที่ใช้ฝีมือสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ และตกแต่งเพิ่มพูนความสวยงามแก่เครื่องอุปโภคบริโภคที่จะได้ใช้ในโอกาสพิเศษ ใช้ในเทศกาล หรือใช้สำหรับพิธีกรรม เช่น ช่างทำเครื่องสด ช่างทำดอกไม้ ช่างเย็บบายศรี ช่างปักสะดึง ช่างรัก ช่างโลหะรูปพรรณ เป็นต้น และช่างจิตรศิลป์ คือ ผู้ที่ใช้ฝีมือสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ เพื่อแสดงออกซึ่งศิลปะลักษณะให้ปรากฏพร้อมสมบูรณ์ โดยมีพักค้ำนั่งหรือเอื้อต่อประโยชน์ทางกายภาพ หากมุ่งเน้นในทางสุนทรียภาพอันจะบังเกิดและรับรู้ได้แก่ผู้คนที่พบเห็นเป็นสำคัญ เช่น ช่างเขียนภาพจิตรกรรม ช่างปั้น ช่างสลักไม้ ช่างสลักหนังใหญ่ เป็นต้น

วิบูลย์ ลีสุวรรณ (2549, หน้า 11) จำแนกการช่างของไทยตามลักษณะของวัฒนธรรมไทยเป็น 2 ประเภทคือ การช่างพื้นบ้านและการช่างชั้นสูง การช่างพื้นบ้านเป็นการช่างที่สามัญชนทำสิ่งของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น ช่างไม้ ช่างเหล็ก ช่างจักสาน ช่างเครื่องปั้นดินเผา ช่างทอผ้า ช่างทอง ช่างเงิน ช่างเครื่องลงหิน ช่างปั้น ช่างแกะสลัก ฯลฯ ส่วนช่างพื้นบ้านที่ออกรับจ้างทำงานในต่างถิ่น เช่น รับจ้างสร้างบ้าน รับจ้างปั้นพระพุทธรูป วาดภาพจิตรกรรมฝาผนัง โดยเป็นช่างอิสระ ไม่ต้องการเข้ารับราชการเป็นช่างหลวงหรือช่างในราชสำนัก เรียกว่า ช่างชลยศักดิ์ ช่างอีกฝ่ายหนึ่งที่มีอยู่ทั่วไปในสมัยโบราณคือ พระภิกษุหรือสามเณรที่มีความสามารถทางการช่าง เรียกว่า พระช่าง หรือ ช่างพระ สำหรับการช่างชั้นสูงเป็นการช่างของผู้ที่มีฝีมือและความสามารถสูง

ซึ่งได้รับคัดเลือกให้เข้าไปทำงานสนองพระราชประสงค์ของพระเจ้าแผ่นดินในการต่าง ๆ เช่น เครื่องราชูปโภคสิ่งของเครื่องใช้สำหรับเจ้านายชั้นสูง จนถึงสิ่งก่อสร้างขนาดใหญ่ เช่น พระที่นั่งพระราชยาน ฯลฯ ช่างเหล่านี้เป็นช่างหลวง หรือ ช่างในราชสำนัก ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ เช่นเดียวกับเสนาบดีและข้าราชการอื่น ช่างหลวงนี้มาจากช่างฝีมือดีของหมู่บ้าน หรือจากสกุลช่างต่าง ๆ หรือเป็นพระช่าง ฝีมือดีจากวัด เพราะในสมัยโบราณวัดเป็นสถานศึกษาของหมู่บ้านที่รวมสรรพวิชาไว้ด้วยกัน

งานทองโบราณเป็นงานที่เน้นความสวยงาม ประณีต ละเอียดอ่อน ส่วนใหญ่เป็นงานฝีมือที่ต้องอาศัยทักษะการสร้างสรรค์ขั้นสูงจากช่างทอง ทั้งเครื่องทองโบราณนิยมใช้เพื่อแสดงฐานะยศศักดิ์มาตั้งแต่ครั้งโบราณ แม้ว่าปัจจุบันการใช้ทองคำจะเป็นไปอย่างเสรี แต่เครื่องทองมักจะถูกนำมาใช้ในงานพิธี วาระสำคัญ และ โอกาสพิเศษเท่านั้น ช่างฝีมือที่บรรจงประดิษฐ์เครื่องทอง จึงนับได้ว่าเป็นทั้งช่างหัตถศิลป์และช่างประณีตศิลป์ในคราวเดียว ศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี ได้อธิบายว่า “ช่างฝีมือ” (Artisan) หมายถึง ผู้ผลิตศิลปกรรมที่งามน่าดู นำใช้สอยเป็นอสังการ เครื่องประดับชีวิตของคนเราได้คู่อยู่ดีกินดี ผลิกรรมหรือสิ่งที่ทำเป็นอาชีพของช่างฝีมือนี้ เรียกว่า ศิลป์ อันเป็นผลเกิดจากฝีมือความสามารถและความรู้ค่าของช่างฝีมือผู้นั้นเฉพาะตัวเป็นคน ๆ ไป (กรมศิลปากร, 2537, หน้า 29)

กรกช งามโกมุต (2543, หน้า 16) กล่าวว่า ช่างเงิน-ทองในสมัยสุโขทัยน่าจะมีหน้าที่หลักในการสร้างเครื่องประดับตลอดจนเครื่องใช้ เนื่องจากภาพสลักและภาพปูนปั้นได้แสดงให้เห็นว่า ทั้งบุรุษและสตรีนิยมใช้เครื่องประดับมากน้อยตามฐานะ อีกทั้งในศิลาจารึกหลักที่ 1 กล่าวถึงการค้าเงินและทอง ส่วนความชำนาญของช่างทองสมัยกรุงศรีอยุธยา นิโกลาส์ แซร์แวงส (Nicolas Gervaise) ฟานักในสยาม ปี พ.ศ. 2224-2229) คณะทูตของพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 แห่งประเทศฝรั่งเศส ได้บันทึกไว้ว่า

“...ช่างทองรูปพรรณของประเทศสยามมีฝีมือดีเท่า ๆ กับของเรา เหมือนกับเขาทำเครื่องทองรูปพรรณได้หลายพันแบบ ล้วนแต่งาม ๆ ทั้งสิ้น การฝังเงินทองทำได้อย่างสะอาดสะอ้านมาก และสอดเส้นได้อย่างวิเศษ เขาใช้น้ำประสานทองแต่น้อยและสอดถักได้อย่างชำนาญเหลือเกิน จนยากที่จะเห็นว่าตรงไหนเป็นรอยต่อ...” (วิฒนะ จูฑะวิภาต, 2548, หน้า 10)

ตั้งแต่ครั้งอดีตจนถึงปัจจุบัน ช่างทองมีบทบาทและความสำคัญในสังคมไทยมาโดยตลอด ช่างหลวงในสังกัดกรมช่างสิบหมู่ หลายหมู่ช่างที่มีความเกี่ยวเนื่องกับการสร้างสรรค์ผลงานจากทอง เช่น ช่างแกะ ช่างรัก ช่างบุ วิฒนะ จูฑะวิภาต (2548, หน้า 25) กล่าวว่าแต่เดิมงานของ

ช่างหลวงนั้น ไม่ได้มีตลอดเวลา ซึ่งจะมีหมายเรียกตัวเข้ามารับใช้เป็นคราว คราวละ 6 เดือน ช่างจึงมีเวลาปฏิบัติงานส่วนตัวได้ กลุ่มช่างต่าง ๆ ของหลวงสามารถรวบรวมได้ง่ายจากการขอแรง การเกณฑ์ หรือการนิมนต์ ช่างทองหลวงในสมัยรัชกาลที่ 3 ถึงรัชกาลที่ 7 มี 2 ประเภทคือ ข้าราชการประจำไปเข้าเฝ้ากลับ รับพระราชทานเงินรายเดือน และข้าราชการเบียดหัวัด ทำงานเป็นเอกเทศภายนอก เมื่อมีงานตามรับสั่งจึงเข้ามารับราชการเรียกว่าเข้าเวร ได้รับเบียดหัวัดพระราชทานปีละ 2 ครั้ง ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ปรากฏกรมช่างทองเป็น 1 ใน 29 กรมช่าง ของสมัยนั้น ต่อมาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดระเบียบการบริหารราชการใหม่ รูปแบบการทำงานของช่างจึงเปลี่ยนไป ทรงรับช่างจากตะวันตกเข้ามาทำงานมากขึ้น เมื่อข้อจำกัดการใช้ทองคำเริ่มคลี่คลาย สามัญชนสามารถใช้ทองคำได้อย่างเสรี จึงเกิดร้านจำหน่ายทองรูปพรรณขึ้นเป็นครั้งแรกชื่อ F. Grabert & Co., Jewellers บริเวณบ้านตะนาว ปากถนนแพร่งสรรพศาสตร์ ใกล้สี่กั๊กเสาชิงช้า เมื่อปี พ.ศ. 2433 มีนายแกรเลิร์ต (F. Grabert) ชาวเยอรมันผู้รับราชการในฐานะช่างทองสายฝรั่งเป็นเจ้าของ ส่วนร้านทองของคนไทยร้านแรก ได้แก่ ร้านอารณีสถาการ ก่อตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2446 โดยหลวงสุวรรณกิจชำนาญ (พงษ์ สิริสัมพันธ์) ช่างทองหลวงเก่าในราชสำนัก หลังจากนั้นก็มีร้านทองรูปพรรณตั้งขึ้นอีกหลายร้านบริเวณถนนเยาวราช ส่วนใหญ่มีชาวจีนเป็นเจ้าของ ร้านทองที่เก่าแก่และยังคงเปิดจนถึงปัจจุบัน ได้แก่ ร้านตั้งโต๊ะกั๊ก (มงคล สำราญสุข, 2543, หน้า 45)

สำหรับช่างทองของไทยที่ทำทองในครัวเรือน มักอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม เป็นชุมชนเป็นย่าน สืบเนื่องมาจากพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเมื่อครั้งแรกตั้งกรุงรัตนโกสินทร์ที่จะรวบรวมชุมชนที่เป็นย่านงานศิลปะและหัตถกรรมไว้เช่นเดียวกับเมื่อครั้งสมัยกรุงศรีอยุธยา (เมธินี จิระวัฒนา, 2543, หน้า 23) ชุมชนช่างทองในกรุงเทพฯ ที่ยังคงสืบสานงานทำทองมาแต่ครั้งนั้นจนถึงปัจจุบัน ได้แก่ บ้านช่างทองตรอกสุหร่า ชุมชนจักรพงษ์ แขวงชนะสงคราม เขตพระนคร (มงคล สำราญสุข, 2543, หน้า 45) นอกจากนั้นเกิดช่างทองขึ้นตามหัวเมืองด้วย ช่างทองที่มีชื่อเสียงได้แก่ ช่างทองเมืองเพชรบุรี ช่างทองเมืองศรีสะเกษ และช่างทองต้นมะขาม อำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง (ทวีศักดิ์ เกษปทุม, 2550, หน้า 103)

ปัจจุบันอุตสาหกรรมทองรูปพรรณได้ขยายตัวมากขึ้น ผู้ผลิตนำทองคำมาผลิตเป็นเครื่องประดับชนิดต่าง ๆ เช่น สร้อยคอ สร้อยข้อมือ กำไล แหวน ต่างหู โดยใช้วิธีการผลิตแบบอุตสาหกรรม ด้วยการนำทองมาหลอมให้ละลาย แล้วฉีดลงแบบที่ทำลวดลายต่าง ๆ กัน แล้วจึงนำมาประกอบเข้าชิ้นเป็นรูปพรรณต่าง ๆ บางรายการมีการออกแบบนำเพชรพลอยและอัญมณี ตกแต่งเพิ่มความสวยงามขึ้น ในขณะที่การทำทองรูปพรรณยังมีการว่าจ้าง หรือสั่งทำเป็นราย ๆ ไป ขึ้นอยู่กับความพอใจของลูกค้า ที่จะสั่งให้ช่างทองทำตามความต้องการ ส่วนใหญ่จะเป็นการผลิต

แบบโบราณซึ่งใช้มือทำเกือบทั้งหมด ช่างทองที่รับทำตามความต้องการของลูกค้ามีอยู่ที่จังหวัด เพชรบุรี สุโขทัย นครศรีธรรมราช และร้านทองบางร้านในกรุงเทพฯ (ทวีศักดิ์ เกษปทุม, 2548, หน้า 90)

สกุลช่างทำทอง

จุลทัศน์ พยาฆรานนท์ (2546, หน้า 5) อธิบายว่า สกุลช่าง คือ ช่างประเภทใดประเภทหนึ่ง ที่มีระเบียบวิธีหรือแบบแผนที่กำหนดขึ้นไว้เป็นแนวปฏิบัติในการสร้างสรรค์งานอย่างเป็นระบบ และเป็นระเบียบวิธีเฉพาะในหมู่ช่างประเภทนั้น ๆ ประกอบด้วยหลักวิชาช่าง รูปแบบโดยขนบนิยมในหมู่ช่าง แต่ละประเภท กระบวนการสร้างสรรค์งานช่างและกลวิธีต่าง ๆ นี้ นับแต่สมัยโบราณมาอาจได้รับการสืบทอดหรือส่งต่อแก่กัน โดยผ่านการเรียนรู้ การฝึกหัด การลอกเลียนวิธีการแบบอย่างจากช่างอาวุโส ครูช่าง หรือนายช่างผู้ใดผู้หนึ่งเป็นเอกลักษณ์และเป็นคุณประโยชน์แก่การสร้างงานช่างประเภทนั้น ๆ ต่อมาในภายหลังบรรดาช่างประเภทต่าง ๆ นั้นจะเป็นที่รู้จักและเห็นความสำคัญได้ก็อยู่ที่ “ผลงาน” หรือ “ผลิตภัณฑ์” ที่ช่างเป็นผู้ใช้ฝีมือสร้างทำขึ้นเป็นสำคัญสกุลช่างจึงเกิดจากการอบรมสั่งสอนการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ทางการช่างจากครูช่าง ผู้ซึ่งใช้สรรพวิชาที่มีอยู่ในตัวครูทำการสอนตามความเหมาะสมที่ครูช่างเป็นผู้กำหนดเองทั้งสิ้น โดยมีได้บันทึกไว้เป็นตำราตายตัวไม่มีระบบแน่นอน อาศัยการสอนกันด้วยปากต่อปากแบบมุขปาฐะ โดยยึดถือตามแบบแผนเฉพาะของสกุลช่างนั้น ๆ สืบทอดกันมา การสืบทอดวิชาช่างส่วนใหญ่เป็นแบบเครือญาติครอบครัวช่างมักถ่ายทอดวิชาช่างให้บุตรหลานหรือญาติพี่น้องในครอบครัวก่อน เช่น พ่อเป็นช่างไม้ ลูกก็ต้องได้รับการสอนวิชาช่างไม้ ครอบครัวช่างเงิน ช่างทอง ช่างมุก ช่างถม ฯลฯ ก็มักสืบทอดวิชาช่างนั้น ๆ ให้ลูกหลานของตนด้วย หากบุตรหลานไม่สนใจวิชาช่างดังกล่าว ก็จะถ่ายทอดวิชาให้แก่บุตรหลานของผู้ที่นำมาฝากตัวเป็นศิษย์ต่อไป (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, 2549, หน้า 57) ชญาพันธ์ มลิพันธุ์ (2553, หน้า 46) กล่าวเพิ่มเติมว่า ผู้เป็นศิษย์ต้องมารับใช้ครูถึงบ้าน และใช้เวลาฝึกฝนกันนาน โดยครูช่างอาจจะไม่ได้ถ่ายทอดวิชาให้แก่ลูกศิษย์ทั้งหมดก็ได้ และไม่มีการบินที่วิชาไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ดังนั้นเมื่อยุคสมัยเปลี่ยนการถ่ายทอดความรู้ก็ยิ่งสูญหาย ลูกหลานไปประกอบอาชีพอื่น ๆ ประกอบกับมีการออกพระราชบัญญัติการศึกษา ทำให้เด็กต้องเข้าโรงเรียนและไม่มีเวลาฝึกฝนงานช่างได้เต็มที่

ช่างทองผู้ผลิตเครื่องทองโบราณในรูปแบบและลวดลายดั้งเดิม ณ ปัจจุบันที่นับว่าเป็นสกุลช่างที่โดดเด่นและเป็นที่ยอมรับของไทย ได้แก่ ช่างทองโบราณสกุลช่างทองหลวง ช่างทองโบราณสกุลช่างเพชรบุรี และช่างทองโบราณสกุลช่างสุโขทัย ส่วนสกุลช่างอื่น ๆ ที่สืบสานการทำทองมาตั้งแต่สมัยอยุธยา พบว่ามีการเปลี่ยนแปลงในเรื่องวัตถุประสงค์การผลิตแต่ยังคงไว้ซึ่งรูปแบบและกรรมวิธีดั้งเดิม กล่าวคือ วัตถุประสงค์นำมาใช้มักจะเป็นเงินแทนการใช้ทองคำ เพราะทองคำมีราคาสูง

ส่วนเครื่องเงินมีราคาข้อมเยากว่า แหล่งผลิตเครื่องเงินที่มีชื่อเสียง เช่น เครื่องเงินเมือง นครศรีธรรมราช เครื่องเงินโบราณจังหวัดสุรินทร์ และเครื่องเงินวัวลายจากจังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น

วลัยลักษณ์ ทรงศิริ และคณะ (2559, หน้า 13) กล่าวว่า ในช่วงราวหลังสงครามโลก ครั้งที่ 2 เมื่อประเทศจีนเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบสาธารณรัฐ ทำให้ประชาชนจีนอพยพหนีออกจากประเทศครั้งใหญ่อีกครั้ง คนจีนในกรุงเทพมหานครที่มีฐานะตระกูลสำคัญ ๆ หลายกลุ่ม ตระกูลที่อพยพมายังประเทศไทยในช่วงเวลานี้ ช่างทองกลุ่มใหญ่นำเอาวิชาชีพช่างทองติดตัวมาด้วย เดินทางเข้ามาเป็นลูกจ้างและเจ้าของกิจการ โดยเฉพาะบริเวณบ้านหม้อ เขาวราช และตึกแถว บริเวณถนนเจริญกรุงช่วงภายในพระนคร ในช่วงราว พ.ศ. 2440 บริเวณถนนตีทอง ตรอกเฟื่องทอง-ตรอกวิสูตร (ซอยเจริญกรุง 1) คนไทยหลายครัวเรือนมีอาชีพตีทองทำทองคำเปลวซึ่งส่วนใหญ่มีฐานะดี ได้เริ่มปรับเปลี่ยนมาเป็ย่านทำทองรูปพรรณของช่างทองชาวจีน (คนจีนแต่้จิว) ส่งขายหน้าร้านใหญ่ ๆ ที่ถนนเขาวราชและบ้านหม้อ

จากการศึกษาข้อมูลเรื่องช่างและสกุลช่าง จะเห็นได้ว่า ช่างของไทย คือ ผู้ที่ใช้ภูมิปัญญา ในการผลิตสิ่งของเครื่องใช้ ในอดีตนั้นผลิตงานเพื่อสนองความต้องการในชีวิตประจำวันและเพื่อ ประกอบพิธีในวาระพิเศษ ช่างแต่ละประเภทมีการพัฒนาผลงานของตนเองให้เกิดความประณีต สวยงามมากขึ้นตามลำดับ ทั้งนี้งานช่างประเภทหนึ่ง ๆ นั้น หากมีระเบียบวิธีหรือแบบแผนที่กำหนดขึ้นไว้เป็นแนวปฏิบัติในการสร้างสร้งงานอย่างเป็นระบบ มีระเบียบวิธีเฉพาะอัน ประกอบด้วยหลักวิชาช่าง รูปแบบ ขนบนิยมในหมู่ช่าง และลักษณะงานในแบบแผนเดียวกัน เราสามารถเรียกกลุ่มช่างประเภทนั้น ๆ ได้เป็น สกุลช่าง ทั้งนี้ในการศึกษาเรื่องภูมิปัญญาเครื่องทอง โบราณ: ช่างทองพานทอง จังหวัดชลบุรี ผู้วิจัยจะได้จำแนกสกุลช่างทองของไทยตามลักษณะ วัฒนธรรมไทยซึ่งแบ่งเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือช่างพื้นบ้านและช่างชั้นสูง โดยช่างเพชรบุรี ช่างสุโขทัย และช่างพานทอง ล้วนเป็นช่างสามัญชนผู้ผลิตงานทองเพื่อเป็นเครื่องประดับและ เครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน ส่วนช่างทองหลวงนั้นจัดเป็นช่างชั้นสูง เพราะได้รับคัดเลือกให้เข้าไป ทำงานสนองพระราชประสงค์ งานพระราชพิธี และงานของราชสำนัก ปัจจุบันมีการจัดหลักสูตร การเรียนการสอนในสาขาวิชางานช่างทองหลวง ที่กาญจนานิกิเยกวิทยาลัย ช่างทองหลวง ซึ่งจัด การศึกษาวิชาชีพเฉพาะทาง มีเป้าหมายเพื่อให้ความรู้ความเข้าใจทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติในงาน ช่างทองหลวง และการอนุรักษ์งานช่างทองหลวงให้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ ตลอดจน สร้างงานช่างฝีมือทางด้านงานช่างทองหลวงให้เป็ยกำลังหลักในการอนุรักษ์งานช่าง ทองโบราณ และงานประยุกต์ตามสมัยนิยม (กาญจนานิกิเยกวิทยาลัย ช่างทองหลวง, 2556, หน้า 3)

แม้ว่าผู้วิจัยจะจัดประเภทงานทองของช่างพานทองอยู่ในกลุ่มงานช่างประเภทช่างพื้นบ้าน เพราะช่างทองที่ผลิตชิ้นงานของพานทองนั้นเป็นช่างสามัญชนและผลิตงานเพื่อสนองความต้องการของผู้ใช้ทั่วไป แต่งานทำทองนั้นเป็นงานที่ละเอียดอ่อน มีความประณีตวิจิตร อาศัยทักษะฝีมือชั้นสูง ทำให้งานทองโบราณของช่างพานทองเป็นงานที่มีครบทุกองค์รวมของงานช่างฝีมือกล่าวคือ เป็นงานหัตถกรรมและหัตถศิลป์ ที่มีช่างประณีตศิลป์และวิจิตรศิลป์เป็นผู้ผลิตผลงานอันทรงคุณค่า

แนวคิดและความหมายของภูมิปัญญา

เอกวิทย์ ฤทธกลาง (2545, หน้า 8) ผู้เชี่ยวชาญด้านวัฒนธรรมกล่าวไว้ว่า ภูมิปัญญาเป็นความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ และความชัดเจนที่เป็นผลของการใช้สติปัญญาเรียนรู้และปรับตัวกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางสังคมวัฒนธรรมที่มีพัฒนาการสืบสานกันมายาวนานสอดคล้องกับ สุวิทย์ จิระมณี (2548, หน้า 31) อธิบายว่า ภูมิปัญญาไทยหมายถึงองค์ความรู้ความสามารถที่เกิดจากการเรียนรู้จากประสบการณ์เพื่อปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และระบบโครงสร้างทางสังคม รวมทั้งพื้นฐานแห่งวัฒนธรรมท้องถิ่น อันเป็นปัจจัยสำคัญต่อการดำรงชีวิตที่ราบรื่นและมีความสุข ภรดี พันธุภากร (2555, หน้า 15) กล่าวว่า ภูมิปัญญาและเทคโนโลยี เป็นวัฒนธรรม ที่เป็นความรู้ ความสามารถการสั่งสมประสบการณ์ในการดำรงชีวิต การประดิษฐ์คิดค้น การแก้ปัญหา และการปรับตัวให้เหมาะสมกับบริบทและสภาพแวดล้อมนั้น ๆ

สำนักคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2534, หน้า 52) นิยามความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local wisdom) ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นสะสมขึ้นมาจากประสบการณ์ของชีวิต สังคม และในสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกัน และถ่ายทอดสืบต่อกันมาเป็นวัฒนธรรม ประเวศ วะสี (2536, หน้า 21) กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น เกิดจากการสั่งสมการเรียนรู้มาเป็นระยะเวลายาวนานมีลักษณะที่เชื่อมโยงกันไปหมดทุกสาขาวิชา ไม่แยกเป็นวิชาแบบเรียนที่เราเรียน แต่เป็นการเชื่อมโยงกันทุกรายวิชาทั้งเศรษฐกิจ ความเป็นอยู่ การศึกษาและวัฒนธรรม จะผสมกลมกลืนเข้าด้วยกัน ยุพา ทรัพย์อุไรรัตน์ (2536, หน้า 21) กล่าวว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านเกิดจากการสั่งสมความรู้ ประสบการณ์ที่ได้รับถ่ายทอดจากบุคคลและสถาบันต่าง ๆ โดยมีอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมและศาสนาเกี่ยวข้องอยู่ด้วย และมีวัฒนธรรมเป็นพื้นฐานภูมิปัญญา

กรมส่งเสริมวัฒนธรรม (2557, หน้า 2) ให้ความหมายตามหลักสากลของ UNESCO เกี่ยวกับภูมิปัญญาดังนี้ “มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม” (Intellectual cultural heritage) หมายถึง การปฏิบัติ การแสดงออกความรู้ทักษะ ตลอดจนเครื่องมือ วัตถุ สิ่งประดิษฐ์และพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านั้น ซึ่งชุมชน กลุ่มชน หรือในบางกรณีปัจเจกบุคคลยอมรับว่าเป็นส่วนหนึ่ง

ของมรดกทางวัฒนธรรมของตน มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมซึ่งถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่งนี้เป็นสิ่งซึ่งชุมชนและกลุ่มชนสร้างขึ้นมาอย่างสม่ำเสมอ เพื่อตอบสนองต่อสภาพแวดล้อมของตน เป็นปฏิสัมพันธ์ของพวกเขาที่มีต่อธรรมชาติและประวัติศาสตร์ของตนและทำให้คนเหล่านั้นเกิดความภูมิใจในตัวตนและความรู้สึกสืบเนื่องก่อให้เกิดความเคารพต่อความหลากหลายทางวัฒนธรรม และการคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์

กรมทรัพย์สินทางปัญญา (2557) ให้คำจำกัดความว่าภูมิปัญญาท้องถิ่น ไทย คือองค์ความรู้ของกลุ่มบุคคลท้องถิ่น และรวมถึงงานศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านที่มีอยู่ในประเทศไทย แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ (1) ภูมิปัญญาประเภทองค์ความรู้ของกลุ่มบุคคลท้องถิ่น เช่น การผลิตอาหารและเครื่องดื่ม การผลิตผลิตภัณฑ์จากสมุนไพร การผลิตผลิตภัณฑ์จากวัสดุเหลือใช้ และการผลิตผลิตภัณฑ์จากไม้ หิน โลหะ แก้ว เซรามิก ดินเผา เครื่องหนังและอื่น ๆ (2) ภูมิปัญญาประเภทงานศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน เช่น เรื่องเล่าพื้นบ้าน กวีนิพนธ์พื้นบ้าน ปริศนาพื้นบ้าน เพลงพื้นบ้าน ดนตรีพื้นบ้าน การฟ้อนรำพื้นบ้าน ละครพื้นบ้าน จิตรกรรมพื้นบ้าน ประติมากรรมพื้นบ้าน หัตถกรรมพื้นบ้าน เครื่องแต่งกายพื้นบ้าน และสิ่งทอพื้นบ้าน

กรมส่งเสริมวัฒนธรรม (2557) จำแนกมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมออกเป็น 7 สาขา ดังนี้ (1) ศิลปะการแสดง (2) งานช่างฝีมือดั้งเดิม (3) วรรณกรรมพื้นบ้าน (4) กีฬาภูมิปัญญาไทย (5) แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม และงานเทศกาล (6) ความรู้และแนวปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล (7) ภาษา

คุณค่าของภูมิปัญญาไทยได้แก่ประโยชน์และความสำคัญของภูมิปัญญาที่บรรพบุรุษไทยได้สร้างสรรค์และสืบทอดกันมาต่อเนื่องจากอดีตสู่ปัจจุบันทำให้คนในชาติเกิดความรักและความภาคภูมิใจที่จะร่วมแรงร่วมใจสืบสานต่อไปในอนาคตภูมิปัญญาไทยมีความสำคัญคือ ช่วยสร้างชาติให้เป็นปึกแผ่นสร้างความภาคภูมิใจและศักดิ์ศรีเกียรติภูมิแก่คนไทยสามารถปรับประยุกต์หลักธรรมคำสอนทางศาสนาใช้กับวิถีชีวิตได้อย่างเหมาะสมสร้างความสมดุลระหว่างคนในสังคมและธรรมชาติได้อย่างยั่งยืน และสามารถเปลี่ยนแปลงปรับปรุงได้ตามยุคสมัย (สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ เล่ม 23, 2541, หน้า 22)

ภูมิปัญญาไทยเกิดจากการสืบทอด หรือถ่ายทอดองค์ความรู้ที่มีอยู่เดิมในชุมชนท้องถิ่น จากรุ่นสู่รุ่น โดยผู้ที่มีความสามารถในการถ่ายทอดภูมิปัญญา แบ่งเป็น (1) ผู้ทรงภูมิปัญญาไทย หมายถึง บุคคลผู้เป็นเจ้าของภูมิปัญญาหรือเป็นผู้นำภูมิปัญญาต่าง ๆ มาใช้ประโยชน์จนประสบความสำเร็จ มีผลงานดีเด่นเป็นที่ยอมรับและได้รับการยกย่องในฐานะเป็นผู้เชี่ยวชาญ สามารถเผยแพร่และถ่ายทอดเชื่อมโยงคุณค่าของภูมิปัญญาในสาขานั้น ๆ ให้แพร่หลายไปอย่างกว้างขวาง (2) ปราชญ์ชาวบ้าน คือ บุคคลผู้เป็นเจ้าของภูมิปัญญาชาวบ้าน และนำภูมิปัญญามาใช้ประโยชน์ใน

การดำรงชีวิตจนประสบผลสำเร็จ สามารถถ่ายทอดเชื่อมโยงคุณค่าของอดีตกับปัจจุบัน ได้อย่างเหมาะสม (สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ เล่ม 23, 2541, หน้า 16)

จากการศึกษาความหมายและแนวคิดเรื่องภูมิปัญญาที่กล่าวมาแล้วข้างต้น จึงพอสรุปได้ว่า ภูมิปัญญาไทย หมายถึง องค์ความรู้ ความสามารถ และทักษะการดำเนินชีวิตในบริบทของพื้นที่หรือชุมชนของตน เกิดจากการเรียนรู้และสั่งสมประสบการณ์เป็นระยะเวลายาวนาน เพื่อใช้ในการดำรงถิ่นฐาน การประกอบอาชีพการปรับตัวและแก้ปัญหา จนเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของธรรมชาติและสังคมการผลิตเครื่องทองโบราณจึงนับว่าเป็นภูมิปัญญาไทยในด้านการหัตถศิลป์ ซึ่งต้องอาศัยทักษะจากช่างผู้สั่งสมประสบการณ์และความรู้ ในการทำชิ้นงานด้วยความประณีตงดงาม เพื่อใช้เป็นเครื่องประดับสำหรับชีวิตประจำวัน หรือ ใช้ในประเพณีและพิธีกรรมสำคัญ

ผู้วิจัยเห็นว่า งานผลิตเครื่องทองโบราณเป็นภูมิปัญญาไทยอันทรงคุณค่า ที่สร้างความภาคภูมิใจและศักดิ์ศรีเกียรติภูมิแก่คนไทย จึงควรจัดเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมทางด้านงานช่างฝีมือดั้งเดิม ซึ่งหากได้มีการรวบรวมองค์ความรู้งานช่างทองโบราณ จะสามารถดำเนินการขึ้นทะเบียนได้ตามโครงการปกป้องคุ้มครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของไทย โดยกรมส่งเสริมวัฒนธรรมกระทรวงวัฒนธรรม

การอนุรักษ์และส่งเสริมภูมิปัญญาไทย

การอนุรักษ์

การอนุรักษ์ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 หมายถึง การรักษาให้คงเดิม ดังนั้น การอนุรักษ์ศิลปกรรมไทยหมายถึงการรักษาศิลปกรรมที่สร้างขึ้นบนผืนแผ่นดินไทย อันเป็นวัฒนธรรมของเผ่าพันธุ์ให้คงอยู่เป็นมรดกของชนรุ่นหลังต่อไปโดยศึกษาถึงสาเหตุและการเสื่อมสลายและหาแนวทางเพื่อการอนุรักษ์ให้ศิลปะไทยดำรงอยู่ในสภาพที่สมบูรณ์เท่าที่จะทำได้

สุวิทย์ จิระมณี (2549, หน้า 104) กล่าวว่า การอนุรักษ์ผลิตภัณฑ์หัตถกรรมไทย บางประเภทนั้น ไม่จำเป็นต้องตอบสนองการใช้สอยอีกต่อไป หรืองานหัตถกรรมไทยไม่มีวัตถุดิบในธรรมชาติอย่างที่เคยมีมาในอดีต หัตถกรรมนั้นจึงไม่มีการผลิตขึ้นมาใหม่คงเหลือไว้แต่ร่องรอยของอดีต ซึ่งสามารถเก็บตัวอย่างข้อมูลไว้ในพิพิธภัณฑ์เพื่อการศึกษาและชื่นชมในฐานะที่เป็นผลผลิตทางภูมิปัญญาไทยมาก่อน ส่วนการสืบทอด คือการอนุรักษ์และสืบทอดงานหัตถกรรมไทย จากบรรพบุรุษให้ดำรงอยู่ได้ จึงจำเป็นต้องส่งเสริมความต้องการของตลาดผู้ใช้เพื่อให้มีการใช้สอยในชีวิตประจำวันต่อไป การส่งเสริมด้านการผลิตและการตลาดเพื่อขยายบทบาทงานหัตถกรรมไทยให้มีความสำคัญจะมีผลเพิ่มรายได้สู่ชนบทมากขึ้น

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 ระบุไว้ในมาตรา 66 ว่า บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชน ชุมชนท้องถิ่น หรือชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ หน่วยงานภาครัฐที่ดำเนินการดูแลภารกิจดังกล่าว ได้แก่ กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรมซึ่งมีแนวทางการปกป้องคุ้มครองภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม โดยการคุ้มครองมีความหมายครอบคลุมถึงการอนุรักษ์ สืบสาน ส่งเสริม ถ่ายทอดภูมิปัญญาและมรดกวัฒนธรรมพื้นบ้านตามความหมายของคำว่า “Safeguarding” ของยูเนสโกการปกป้องคุ้มครองเรื่องการเข้าถึงและแบ่งปันผลประโยชน์ (Access and benefit sharing) และการถูกละเมิดและนำไปใช้อย่างไม่ถูกต้อง (Misuse and misappropriation) ตามกรอบ WIPO (World Intellectual Property Organization) การคุ้มครองภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมจึงเป็นการอนุรักษ์สืบสานส่งเสริม ถ่ายทอดรวมถึงปกป้องคุ้มครองในเรื่องการเข้าถึงและแบ่งปันผลประโยชน์ภูมิปัญญาและมรดกทางวัฒนธรรมพื้นบ้านไม่ให้ถูกละเมิดและ/ หรือนำไปใช้อย่างไม่ถูกต้องและไม่เหมาะสม (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2552, หน้า 5)

วิธีการปกป้องคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมตามแนวทางของกรมส่งเสริมวัฒนธรรม มีดังนี้ (1) การจัดเก็บข้อมูลหรือการจัดทำทะเบียนข้อมูล (2) การขึ้นทะเบียน (3) การส่งเสริม อนุรักษ์ สืบสาน และถ่ายทอด (4) การดูแลและเฝ้าระวัง (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2552, หน้า 8-12)

ในขณะที่เดียวกันองค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลกมีความพยายามที่จะคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรมพื้นบ้านเช่นกันและได้ร่างบทบัญญัติว่าด้วยการคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมและศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน (Traditional Cultural Expressions/ Expression of Folklore) ซึ่งกำลังอยู่ระหว่างการพิจารณาโดยคณะกรรมการระหว่างรัฐบาล ด้านทรัพย์สินทางปัญญา ทวิภาคี พันธกรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น และศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน โดยสิ่งที่จะต้องให้ความคุ้มครอง คือการแสดงออกทางวัฒนธรรมหรือศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน หมายถึง ผลผลิตประกอบไปด้วยลักษณะอันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมดั้งเดิมที่ผ่านการพัฒนาและสืบสานโดยชุมชนหรือโดยปัจเจกชน ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อทางศิลปวัฒนธรรมของชุมชน ได้แก่ การแสดงออกทางคำพูด เช่น นิทานพื้นบ้าน กวีนิพนธ์พื้นบ้าน ปริศนาคำทาย เครื่องหมาย คำสัญลักษณ์ และเครื่องแสดงการแสดงออกทางดนตรี เช่น เพลงพื้นบ้าน และดนตรีบรรเลง การแสดงออกด้วยท่าทาง เช่น ระบายพื้นบ้าน ละคร รวมถึงศิลปะการแสดง พิธีกรรมในรูปแบบต่าง ๆ ไม่ว่าจะอยู่ในรูปของวัตถุหรือไม่ก็ตามการแสดงออกในรูปแบบของผลงานที่สัมผัสได้ เช่น

งานศิลปะพื้นบ้าน โดยเฉพาะภาพวาด ภาพเขียน งานแกะสลัก งานปั้น งานไม้ โม่เสก งานโลหะ เครื่องประดับ งานจักสาน งานเย็บปักถักร้อย สิ่งทอ พรม และเครื่องแต่งกาย งานช่างฝีมือ เครื่องดนตรีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมทั้งนี้การแสดงออกทางวัฒนธรรม หรือ การแสดงออกซึ่ง ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน อาจเป็นผลงานที่จับต้องได้และไม่ได้ หรือ ส่วนใหญ่อาจเป็น การผสมผสานกันระหว่างสองรูปแบบ เรียกว่า ศิลปวัฒนธรรมแบบผสมผสาน (สำนักงาน คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2552, หน้า 7)

หน่วยงานภาครัฐที่เป็นองค์กรหลักในการคุ้มครองสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาของไทย และภูมิปัญญาไทย ได้แก่ กรมทรัพย์สินทางปัญญา (Department of Intellectual Property) กระทรวงพาณิชย์ มีหน้าที่จดทะเบียน คุ้มครอง และปกป้องสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาทั้งในและ ต่างประเทศ อีกทั้งยังส่งเสริมให้เกิดการสร้างสรรค์ การบริหารจัดการ และการใช้ประโยชน์ ทรัพย์สินทางปัญญาในเชิงพาณิชย์ เพื่อเสริมสร้างขีดความสามารถในการแข่งขันทางการค้า อย่างยั่งยืนและป้องกันไม่ให้เกิดการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทยซึ่งเป็นของส่วนรวมไปจดทะเบียน ทรัพย์สินทางปัญญาเป็นของบุคคลหนึ่งบุคคลใดกรมทรัพย์สินทางปัญญาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ร่วมกับประเทศต่าง ๆ เร่งผลักดันการเจรจาจัดทำมาตรฐานระหว่างประเทศด้านการคุ้มครอง ภูมิปัญญาท้องถิ่นในระดับสากล เพื่อให้เกิดมีพันธกรณีระหว่างประเทศที่ชัดเจนให้ประเทศต่าง ๆ ที่ใช้ประโยชน์ในภูมิปัญญาของไทยรับรองสิทธิในภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทย อีกทั้งยังเรียกร้องให้ ประเทศที่ต้องการใช้ภูมิปัญญาของไทยมาทำสัญญา/ ขออนุญาตจากไทยก่อนและเฝ้าระวังไม่ให้มี การลักลอบนำออกไปนอกประเทศ รวมถึงการขอความร่วมมือจากนานาชาติในการติดตาม ผู้ลักลอบนำออกไปใช้ประโยชน์ด้วย (กรมทรัพย์สินทางปัญญา, 2557)

จากการศึกษาแนวทางการอนุรักษ์ภูมิปัญญาไทย พบว่า หน่วยงานต่าง ๆ มีความร่วมมือ กันในการปกป้องและคุ้มครองภูมิปัญญาไทย ปัจจุบันมีการใช้หลักเกณฑ์ระบบสากลเพื่อกำหนด แนวทางให้สอดคล้องกับระดับโลก ผู้วิจัยเห็นว่า การใช้แนวทางปกป้องคุ้มครองของกรมส่งเสริม วัฒนธรรม นั้นมีประโยชน์และมีหลักเกณฑ์ที่เป็นสากล ณ ปัจจุบัน สำหรับการศึกษารื่องภูมิปัญญา เครื่องทองโบราณ: ช่างทองพานทอง จังหวัดชลบุรี

การส่งเสริม

“...การส่งเสริมให้เด็กรู้จักประเพณีนิยมของไทยไม่ให้ลืมศิลปะดั้งเดิมของเรานั้นเป็นที่ น่าอนุโมทนายิ่งนัก...”

พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ในวันเปิดงานแสดง ศิลปหัตถกรรมนักเรียน กระทรวงศึกษาธิการเมื่อวันที่ 1 ธันวาคม พ.ศ. 2505 สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงรับสนองพระราชดำริในการบำบัดทุกข์บำรุงสุขแห่งอาณาประชาราษฎร์

ของพระองค์ จึงทรงอุทิศกำลังพระวรกาย ตลอดจนพระราชทานพระราชทรัพย์เพื่อดำเนินการสนับสนุนส่งเสริมอุตสาหกรรมในครัวเรือน โดยมีพระราชดำริให้จัดตั้งมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพพิเศษ และทรงรับไว้ในพระบรมราชินูปถัมภ์

มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพพิเศษในพระบรมราชินูปถัมภ์ นับเป็นกำลังสำคัญต่อการสนับสนุนด้านการผลิต และการอนุรักษ์ศิลปาชีพพื้นบ้านของไทย โดยสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงมีพระราชปณิธานในการส่งเสริมและฟื้นฟูการผลิตสินค้าหัตถกรรมพื้นบ้านทั่วทุกภูมิภาคเพื่อให้ราษฎรมีรายได้เสริมจากอาชีพเกษตรอันเป็นอาชีพหลักและยังสามารถอนุรักษ์งานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านแต่โบราณอันเป็นสมบัติล้ำค่าของชาติให้ดำรงอยู่ต่อไปด้วยการก่อตั้งมูลนิธิฯ มีการดำเนินงานอย่างเป็นระบบ ทำให้งานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน ซึ่งในอดีตทำกันอยู่แต่เฉพาะใต้ถุนบ้านสำหรับใช้ในครัวเรือน กลายมาเป็นงานฝีมือออกสู่ตลาดทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ จนเป็นที่ยอมรับว่าผลิตภัณฑ์มีคุณค่าทางศิลปหัตถกรรมและมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว

ศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพระหว่างประเทศ (องค์การมหาชน) เป็นหน่วยงานหลักในการสืบสานความเป็นไทยสู่สากลผ่านงานศิลปหัตถกรรม เพื่ออนุรักษ์คุณค่าแห่งศิลปาชีพและต่อยอดมูลค่าเชิงพาณิชย์มีบทบาทและหน้าที่ คือการบริหารจัดการให้มี การแสดง การประกวด หรือ การจำหน่ายศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน การพัฒนาผลิตภัณฑ์ทั้งในด้านคุณภาพ มาตรฐาน รวมทั้งส่งเสริมภาพลักษณ์ การพัฒนารูปแบบ และการบรรจุภัณฑ์การส่งเสริมสนับสนุนด้านการตลาด การขยายตลาดทั้งในและต่างประเทศ การส่งเสริมการเชื่อมโยงและสนับสนุนระหว่างอุตสาหกรรม การผลิต การจำหน่ายผลิตภัณฑ์ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน ตลอดจนผสมผสานหรือประยุกต์ เทคโนโลยีที่ทันสมัยกับภูมิปัญญาท้องถิ่น การพัฒนาฝึกอบรมการจัดการ การผลิต การบริหารงานบุคคล การเงิน การตลาด และการสนับสนุนด้านลิขสิทธิ์ สิทธิบัตร และทรัพย์สินทางปัญญาอื่น ๆ

หนึ่งในโครงการต่าง ๆ ของศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพระหว่างประเทศ (องค์การมหาชน) ได้แก่ การเชิดชูครุศิลป์ของแผ่นดิน ครูช่าง และทายาทหัตถศิลป์ มีครูช่างผู้ผลิตงานเครื่องทองจากทั่วทุกภูมิภาคของไทยที่ได้รับการได้รับการเชิดชูเกียรติและความภาคภูมิใจหลายท่าน ครูทำนอง รุ่งสีทอง ช่างทอง โบราณแห่งอำเภอพานทองเป็นท่านหนึ่งที่ได้รับเชิญเข้าร่วมโครงการนี้ด้วย นับได้ว่าโครงการส่งเสริมการอนุรักษ์ เผยแพร่และสืบสานงานเครื่องทองนี้ เป็นการดำเนินงานของภาครัฐและองค์กรที่มีส่วนสำคัญในการส่งเสริมภูมิปัญญาไทยอย่างเป็นทางการและเป็นรูปธรรมและถือว่าเป็นภารกิจที่สำคัญของชาติ

การส่งเสริมการตลาดก็เป็นอีกหนึ่งปัจจัยสำคัญ กล่าวคือ เมื่อมีการผลิตสินค้าหัตถกรรมขึ้นมาแล้วก็จำเป็นจะต้องขายให้ได้ต้นทุนบวกกับกำไรกลับมาเพื่อการดำรงชีพและเพื่อขยายงานตลาดสำหรับสินค้าหัตถกรรมแบ่งออกเป็น 2 ตลาด คือตลาดภายในประเทศ (Domestic market) และตลาดส่งออก (Export market)

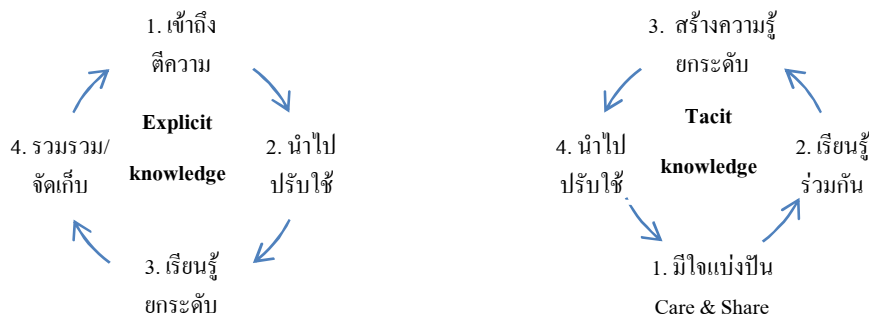
การส่งเสริมการผลิตนั้นมีหน่วยงานทั้งภาครัฐบาลและเอกชน เช่น กระทรวงอุตสาหกรรม โดยกรมส่งเสริมอุตสาหกรรม กองส่งเสริมหัตถกรรมไทย ศูนย์ส่งเสริมอุตสาหกรรมภูมิภาค และสำนักเงินทุนหมุนเวียน ฯลฯ ได้ดำเนินการส่งเสริมการผลิตสินค้าหัตถกรรม โดยให้คำแนะนำฝึกอบรมวิธีการผลิตการพัฒนาผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ตลอดจนการให้กู้ยืมเงินของสำนักงานเงินทุนหมุนเวียนเพื่อนำไปลงทุนในด้านผลิตสินค้าผลิตภัณฑ์พื้นบ้าน ออกจำหน่าย สำหรับนโยบายของสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน ได้แก่ การส่งเสริมการลงทุนให้แก่ผู้ขอรับการส่งเสริมการลงทุนผลิตเพื่อการส่งออกโดยผู้ประกอบการที่ได้รับ การส่งเสริมการลงทุนจะได้รับสิทธิประโยชน์ภายใต้ขอบเขตของพระราชบัญญัติส่งเสริมการลงทุน เช่น สิทธิประโยชน์ด้านภาษี สิทธิและประโยชน์เพิ่มเติมสำหรับการผลิตเพื่อการส่งออก หัตถอุตสาหกรรมหลายประเภทที่ได้รับการส่งเสริมการลงทุน เช่น อุตสาหกรรมกระดาษเยื่อในพลอย การผลิตเครื่องประดับมีค่าและเครื่องประดับเทียม การผลิตเครื่องปั้นดินเผา เป็นต้น

การจัดการองค์ความรู้ทางภูมิปัญญา

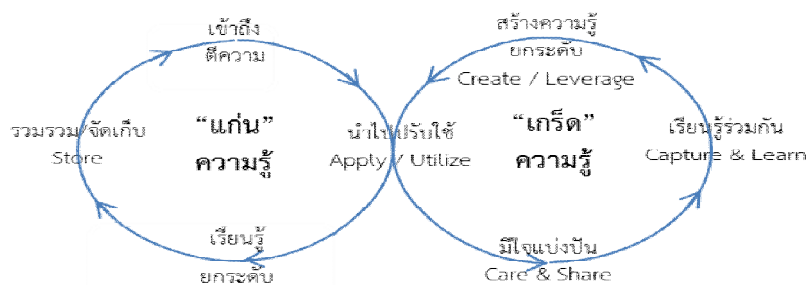
ประเวศ วะสี (2548, หน้า 31) กล่าวว่า จัดการความรู้ (Knowledge management) หมายถึง การจัดการให้การค้นพบความรู้ ความชำนาญที่แฝงเร้นในตัวคน หาทางนำออกมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ตกแต่งให้ง่ายต่อการใช้สอยและมีประโยชน์เพิ่มขึ้น มีการต่อยอดให้คงงามและใช้ได้เหมาะสมกับสภาพความเป็นจริงและกาลเทศะ มีความรู้ใหม่หรือนวัตกรรมเกิดขึ้นจากการเอาความรู้ที่ไม่เหมือนกันมาเจอกัน ข้อสำคัญคือก่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันของคนทั้งหมดที่ร่วมในกระบวนการ ก่อให้เกิดปัญญาร่วม (Collective wisdom) ทำให้แก้ปัญหาหรือพัฒนาในเรื่องยาก ๆ ได้สำเร็จ ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งเป็นความรู้ในตัวคน (Tacit knowledge) ได้มาจากวิถีชีวิตจึงสอดคล้องและมีประโยชน์ต่อชีวิตและวิถีชีวิตร่วมกันเป็นความรู้เชิงวัฒนธรรม การจัดการความรู้จึงเป็นรูปธรรมของการเคารพความรู้ในตัวคนและ สุมาลี สังข์ศรี (2550, หน้า 99) กล่าวว่า การนำวิธีการจัดการความรู้มาใช้กับภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นมีความเกี่ยวข้องกับการรวบรวมองค์ความรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่นซึ่งกระจัดกระจายอยู่ในตัวบุคคลหรือเอกสารมาพัฒนาให้เป็นระบบ โดยใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเข้ามาช่วยในการพัฒนาคลังความรู้ในการรวบรวม จัดเก็บ เพื่อให้ทุกคนในชุมชนสามารถเข้าถึงความรู้ และพัฒนาตนเองให้เป็นผู้รู้ รวมทั้งปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ อันจะ

ส่งผลให้ชุมชนมีความสามารถในการประกอบอาชีพและมีวิถีชีวิตที่ดำรงสอดคล้องกับสิ่งแวดล้อม ในท้องถิ่นความรู้ต่างๆ ที่ได้จึงต้องผ่านกระบวนการศึกษาและจัดเก็บอย่างเป็นระบบ เพื่อให้ผู้ที่ต้องการศึกษาสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ทันทีซึ่งต้องอาศัยกระบวนการจัดการความรู้เข้าไปดำเนินการ

ประพนธ์ ผาสุขยี่ด (2550, หน้า 21-35) อธิบายเพิ่มเติมในส่วนของจัดการความรู้ว่า ความรู้ชัดแจ้ง (Explicit knowledge) คือความรู้ที่เห็นเป็นรูปธรรม เป็นความรู้ในตำรา หลักวิชาการ หรือทฤษฎีอันได้มาจากกรณีวิเคราะห์ สังเคราะห์ ผ่านกระบวนการพิสูจน์ วิจัย ส่วนความรู้ที่ฝังลึก อยู่ในตัวคน เป็นสิ่งที่เห็นได้ไม่ชัด เป็นความรู้ที่ได้มาจากการปฏิบัติ การใช้วิจารณญาณ ปฏิภาณ ไหวพริบ เป็นเทคนิคเฉพาะตัวของผู้ปฏิบัติ เป็นเคล็ดวิชา เหล่านี้เองเรียกว่า ภูมิปัญญา ดังนั้น การจัดการความรู้ชัดแจ้ง คือ การค้นคว้าจากเอกสารมาประกอบกับความรู้จากความรู้ติดตัวจาก บุคคลข้อมูลสัมภาษณ์ แล้วนำความรู้ที่ได้มานั้นประกอบด้วยตัวเนื้อหาสาระ (Content) มาสื่อ ความหมายให้เข้ากับองค์ประกอบของเนื้อหาสาระหรือที่เรียกว่าบริบท (Context) เพื่อให้การใช้ ความรู้ที่ได้มานั้นเกิดประโยชน์สูงสุด จากนั้นจึงนำไปปรับใช้ และมีโอกาสที่จะเรียนรู้ หรือสร้าง ความรู้ใหม่ให้เกิดขึ้น โดยทำการรวบรวมจัดเก็บความรู้นี้ไว้อย่างเป็นระบบ เป็นหมวดหมู่ เพื่อให้ สามารถสืบค้นและเข้าถึงได้ง่าย ซึ่งอาจย้อนวนกลับไปสู่ขั้นตอนที่หนึ่งใหม่ สำหรับการจัดการ ความรู้แบบฝังลึก คือการแบ่งปันความรู้ที่อยู่ในตัวคนเพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่ขยายสู่ วงกว้าง การช่วยเหลือเกื้อกูลแบ่งปัน การสร้างบรรยากาศแห่งกัลยาณมิตร การเห็นประโยชน์ของ การทำงานร่วมกัน การเรียนรู้จากกันและกัน ทำให้เกิดประสบการณ์ ลองผิดลองถูก จนเป็น ความสำเร็จ สามารถสร้างความรู้ใหม่ได้ภายในตัวเอง แล้วนำไปปรับใช้ในครั้งต่อไปเมื่อได้ผลลัพธ์ หรือการเรียนรู้เพิ่มเติม ก็จะนำกลับมาแบ่งปันกัน หมุนเวียนต่อเนื่องไปอย่างไม่จบสิ้น การจัดการ ความรู้ทั้ง 2 ประเภท ดังกล่าวนี้นี้มีการแปรเปลี่ยนสภาวะระหว่างกันตลอดเวลา ซึ่งอาจหมุนไป ด้วยกัน หมุนแบบเกี่ยวเนื่องกัน หรือเวียนไปเวียนมา จึงเรียกได้ว่าเป็น การจัดการความรู้ไม่รู้จบ หรือ Infinity KM (Infinity knowledge management)

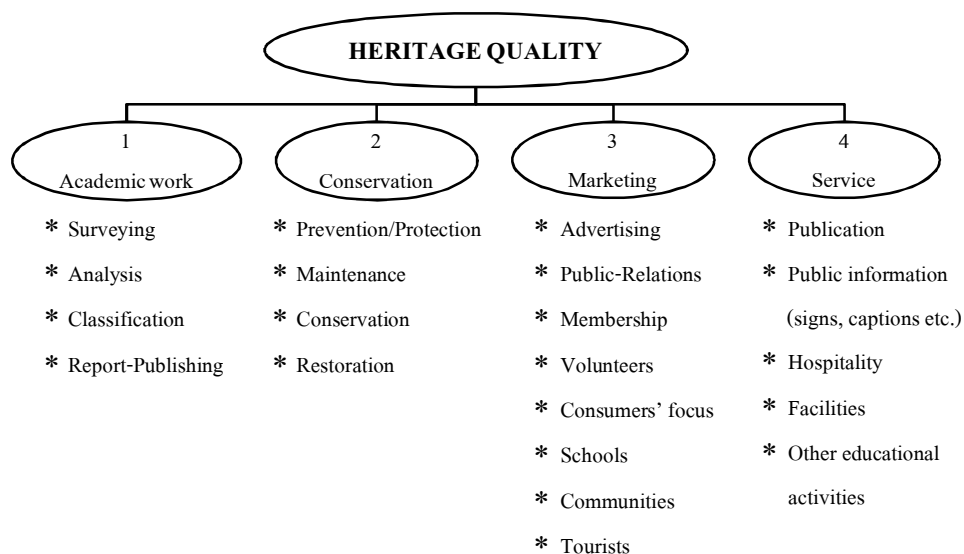

ภาพที่ 2-1 ขั้นตอนการจัดการความรู้ชัดแจ้ง (ซ้าย) และขั้นตอนการจัดการความรู้แบบฝังลึก (ขวา)

ภาพที่ 2-2 วงจรการจัดการความรู้ไม่รู้จบ หรือ Infinity KM

การจัดการภูมิปัญญาซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรม ตามรูปแบบของ Musigakama (2000, p. 37) มีแนวคิดดังนี้

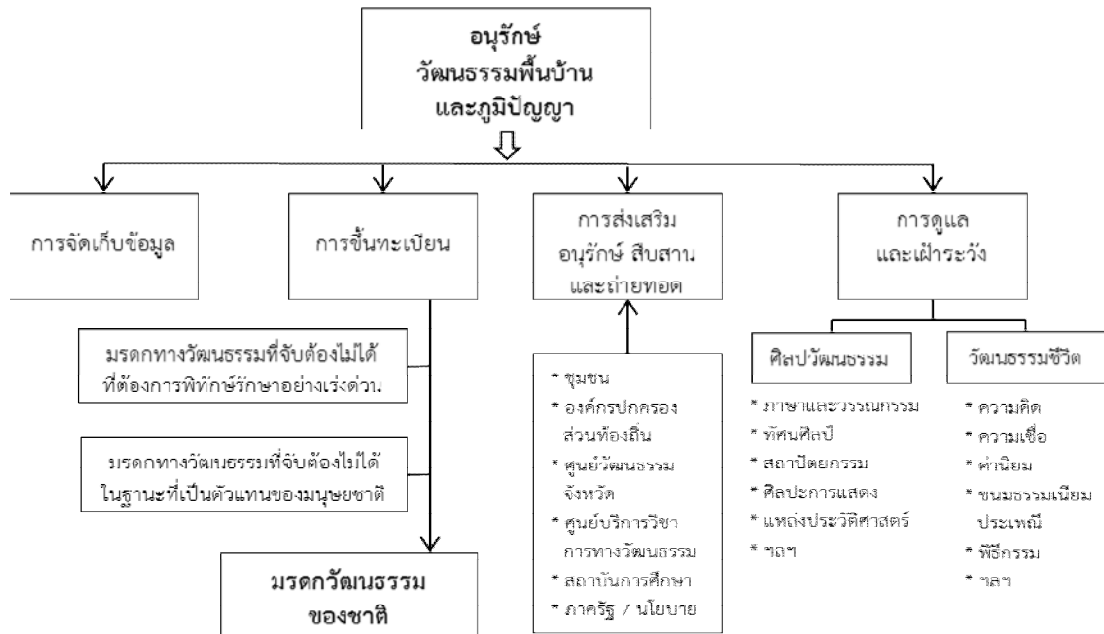
ภาพที่ 2-3 กรอบแนวคิดการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างมีคุณภาพ

จากแผนภาพการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างมีคุณภาพ (Heritage quality) ของ Musigakama (2000, p. 37) ผู้วิจัยสามารถสรุปความได้ว่า การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างมีคุณภาพนั้น ควรจะต้องใช้หลักการทางวัฒนธรรมมากกว่าหลักการทางธุรกิจ ซึ่งนำมาประยุกต์ใช้กับการจัดการของผู้วิจัย ดังนี้

1. งานทางวิชาการ (Academic work) คือ ทำการสำรวจ จำแนกรายละเอียดวิเคราะห์ และนำเสนองานในรูปแบบเอกสารวิชาการ
2. การอนุรักษ์ (Conservation) คือ การปกป้อง ป้องกัน ถนอมให้มั่นคง ลิขสิทธิ์ จัดขึ้นทะเบียนการสร้างข้อมูลที่ต้องการและชัดเจน บูรณะ อนุรักษ์ และดำรงคงไว้เป็นอย่างดี
3. สร้างเครือข่าย (Marketing) โดย การบอกกล่าว ขอความร่วมมือ หาแนวร่วม หาสมาชิก หาสมาชิกอาสาสมัคร เจาะกลุ่มผู้บริโภค จัดทำหลักสูตรการเรียนการสอน ให้ชุมชนมีส่วนร่วม หรือดึงคุณนักท่องเที่ยวน
4. การบริการ (Service) เช่น การจัดทำเอกสารเผยแพร่ การสร้างรูปแบบเฉพาะ เช่น สัญลักษณ์ คำขวัญ ปรัชญา ประโยคทอง การประชาสัมพันธ์สู่สาธารณะ มีไมตรีจิต มีการอำนวยความสะดวก หรือมีกิจกรรมอื่น ๆ เพิ่มเติม

โดยที่ในการจัดการองค์ความรู้ทางภูมิปัญญาเครื่องทองโบราณ เห็นควรที่จะทำการจัดเก็บภูมิความรู้ซึ่งเป็นระบบตามแนวคิดดังกล่าวข้างต้น เพื่อเป็นคลังความรู้ส่วนกลางที่สามารถสืบค้นและนำความรู้ไปปรับใช้ได้อย่างมีคุณภาพต่อไป

แนวทางการอนุรักษ์และส่งเสริมมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (Intellectual cultural heritage) ของกรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรมมีวิธีการและขั้นตอนในการปกป้องคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ดังต่อไปนี้คือ (1) การจัดเก็บข้อมูล (2) การขอลิขสิทธิ์ การขึ้นทะเบียน (3) การส่งเสริม อนุรักษ์ สืบสาน และถ่ายทอด (4) การดูแลและเฝ้าระวังทั้งนี้ผู้วิจัยได้จัดทำแผนภาพเพื่อแสดงรายละเอียดวิธีการและขั้นตอนแนวคิดแนวทางการอนุรักษ์ดังภาพ

ภาพที่ 2-4 วิธีการและขั้นตอนในการปกป้องคุ้มครองวัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญา

แม้ว่าวัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมนั้นเป็นสิ่งที่จะต้องไม่ได้ (Intangible cultural) แต่เราสามารถอนุรักษ์ ปกป้อง คุ้มครอง ไว้เพื่อให้ดำรงอยู่คู่วัฒนธรรมไทยได้ โดยการปกป้องคุ้มครอง ตามแนวทางการอนุรักษ์และส่งเสริมมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ของ กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่ามีความสำคัญต่อการอนุรักษ์วัฒนธรรม อย่างเป็นรูปธรรม และสามารถนำไปเสนอเป็นแนวทางในการอนุรักษ์และคุ้มครองภูมิปัญญา เครื่องทองโบราณพานทอง

เครื่องทองโบราณ นับว่าเป็นงานหัตถศิลป์อันทรงคุณค่าและมูลค่าของไทย การทบทวน เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ทำให้ทราบถึงประวัติความเป็นมาของเครื่องทองโบราณ เข้าใจ งานช่างฝีมือ และมีแนวทางในการจัดการองค์ความรู้ภูมิปัญญาเครื่องทองโบราณอย่างเป็นระบบ และเป็นหมวดหมู่ ตลอดจนเห็นแนวทางในการอนุรักษ์ สืบสาน และส่งเสริมวัฒนธรรมของไทย ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการนำไปปรับใช้ในการสำรวจข้อมูลและวิเคราะห์ สภาพภูมิสังคมวัฒนธรรม เมืองพานทอง และช่างทองพานทองกับภูมิปัญญาเครื่องทองโบราณ ในลำดับต่อไป

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาเรื่อง ภูมิปัญญาเครื่องทองโบราณ:ช่างทองพานทอง จังหวัดชลบุรีเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ประกอบด้วยการศึกษาข้อมูลจากเอกสาร ข้อมูลภาคสนาม การสัมภาษณ์ผู้ปราชญ์ และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม โดยผู้วิจัยได้กำหนดวิธีการ กิจกรรมต่าง ๆ และรายละเอียดการวิจัย เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลสำหรับการวิจัยวิเคราะห์และตอบปัญหาของการวิจัยตามความมุ่งหมายของการวิจัยที่กำหนดไว้โดยมีระเบียบวิธีการดำเนินงานวิจัยตามลำดับ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. พื้นที่งานวิจัยและแหล่งข้อมูล
 - 1.1 พื้นที่ภาคสนาม ได้แก่ ชุมชนพานทอง อำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี
 - 1.2 รวบรวมข้อมูล จากหนังสือ เอกสาร บทความ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
 - 1.3 ออกแบบกรอบแนวคิดในงานวิจัย
2. กำหนดประชากรและกลุ่มตัวอย่าง
 - 2.1 ช่างทอง ผู้ผลิตชิ้นงานในอำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี
 - 2.2 ร้านจำหน่ายทองโบราณในอำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี
 - 2.3 ผู้ซื้อทอง ที่สนใจในงานทองโบราณของอำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี
 - 2.4 ลวดลายและรูปแบบของทองโบราณของอำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี
3. เตรียมแบบสัมภาษณ์และแบบสอบถาม สำหรับประชากรกลุ่มตัวอย่าง คือช่างทำทอง ลูกศิษย์ช่างทำทอง ผู้จำหน่ายผู้ซื้อ และชาวบ้านในชุมชน โดยผู้วิจัยได้ทำการออกแบบแบ่งเป็น
 - 3.1 แบบสัมภาษณ์ช่างทองโบราณ อำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี
 - 3.2 แบบสัมภาษณ์ผู้ประกอบการร้านทองโบราณ อำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี
 - 3.3 แบบสอบถามเรื่อง บริบทชุมชนและความคิดเห็นที่มีต่อทองโบราณพานทอง
4. ลงพื้นที่ภาคสนามเพื่อเก็บข้อมูล โดยใช้การบันทึก สัมภาษณ์ พุคคัย และสังเกตแบบมีส่วนร่วม ซึ่งมีบุคคลผู้เอื้อเพื่อข้อมูลด้านต่าง ๆ ดังนี้
 - 4.1 นายทำนอง รุ่งสีทองครูช่างและเจ้าของร้านรุ่งสีทอง
 - รางวัล คนดีศรีเมืองชล ประจำปีพ.ศ. 2537 สาขาอุตสาหกรรม (ช่างทอง) จากจังหวัดชลบุรี
 - รางวัลผู้มีผลงานดีเด่นทางด้านวัฒนธรรม สาขาทัศนศิลป์ ด้านศิลปหัตถกรรม (ช่างทอง) พ.ศ. 2538 จากศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดชลบุรี

- เกียรติบัตรในฐานะผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้อันเป็นประโยชน์ยิ่งต่อการอนุรักษ์และสืบสานงานช่างฝีมือพื้นบ้าน ตามโครงการภูมิบ้านภูมิเมือง ภูมิปัญญางานช่างฝีมือพื้นบ้าน พ.ศ. 2539 จากสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม

- ครูศิลป์ของแผ่นดิน ในสาขางานโลหะ ประเภทเครื่องทอง พ.ศ. 2554 จากศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพระหว่างประเทศ (องค์การมหาชน)

4.2 นายปิยะณัฐ รุ่งสีทอง

- ทายาทตระกูลช่าง ร้านรุ่งสีทอง รุ่นที่ 3
- เกียรติบัตร ทายาทหัตถศิลป์ ประจำปี พ.ศ. 2557 ประเภทศิลปหัตถกรรมเครื่องโลหะ เครื่องทองโบราณ จากศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพระหว่างประเทศ (องค์การมหาชน)

4.3 นายเอกรัตน์ รุ่งสีทอง

- ทายาทตระกูลช่าง ร้านรุ่งสีทอง รุ่นที่ 3

4.4 นายธรรมนุญ รุ่งสีทองครูช่างและเจ้าของร้านห้างทองพานทอง (เจ๊ไน้)
- รางวัล ผู้มีผลงานดีเด่นทางด้านวัฒนธรรม สาขาทัศนศิลป์ (ช่างทอง) ประจำปี พ.ศ. 2535 จากศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดชลบุรี โรงเรียนชลกันยานุกูล
- รางวัล คนดีศรีเมืองชล ประจำปี พ.ศ. 2539 สาขาอุตสาหกรรม จากจังหวัดชลบุรี

- เกียรติบัตร รายการ ศึกษาทัศน ตอน ทองโบราณหมู่บ้านพานทอง จากมูลนิธิการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียม พ.ศ. 2549

4.5 นายกิจจา ทองประกอบเจ้าของร้านห้างทองแม่บาง

4.6 ลูกศิษย์ช่างทำทองจำนวน 12 คน

4.7 ชาวบ้านในชุมชนจำนวน 15 คน

4.8 ผู้ซื้อหรือลูกค้าจำนวน 15 คน

5. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

5.1 การสัมภาษณ์ โดยอาศัยแบบสัมภาษณ์ แบบสอบถามการสนทนาพูดคุยและการสังเกตแบบมีส่วนร่วม

5.2 การสังเกตกรรมวิธีการผลิตจากช่าง

5.3 การถ่ายภาพเพื่อบันทึกผลผลิตและรูปแบบงานทอง

6. อุปกรณ์ที่ใช้ในการวิจัย

6.1 เครื่องบันทึกภาพเคลื่อนไหว

6.2 เครื่องบันทึกเสียง

6.3 กล้องถ่ายรูป

6.4 อุปกรณ์เครื่องใช้ต่าง ๆ ที่จำเป็นระหว่างปฏิบัติการวิจัย

7. การรวบรวมข้อมูล

7.1 ด้านเอกสาร

7.1.1 ค้นคว้าข้อมูลจากหนังสือ เอกสาร บทความ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยมี การพิจารณาข้อมูลครอบคลุมในมิติต่าง ๆ

7.1.2 ศึกษาแนวคิดและทฤษฎีเรื่องภูมิปัญญา การจัดการองค์ความรู้ การอนุรักษ์ การสืบสาน และการส่งเสริมงานหัตถศิลป์ของไทยตามกรอบความรู้ทางการบริหารศิลปะและ วัฒนธรรม

7.2 ด้านข้อมูลภาคสนาม

7.2.1 วางแผนการดำเนินงาน เตรียมเครื่องมือและอุปกรณ์ต่าง ๆ สำหรับใช้ในการ เก็บรวบรวมข้อมูล

7.2.2 ขอความร่วมมือจากบุคคลข้อมูล เพื่อศึกษาและบันทึกข้อมูลต่าง ๆ ที่ผู้วิจัย ต้องการ เช่น บันทึกภาพเคลื่อนไหว ภาพถ่าย ฯลฯ

7.2.3 ลงพื้นที่ภาคสนาม เพื่อดำเนินการสัมภาษณ์ เก็บข้อมูลแบบสอบถาม และ การสังเกตเชิงคุณภาพแบบมีส่วนร่วม

7.2.4 บันทึกรายละเอียดและรวบรวมผลงานต่าง ๆ ของช่างทองในเขตพื้นที่ งานวิจัยที่กำหนด

8. การเรียบเรียงข้อมูล

8.1 ด้านเอกสาร ผู้วิจัยได้ทำการพิจารณา วิเคราะห์ สืบความหมายและจัดหมวดหมู่ ข้อมูล แนวคิดและทฤษฎี ที่ได้จากหนังสือ เอกสาร บทความ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยเรียบเรียง เนื้อหาให้ครอบคลุมตามกรอบแนวคิดที่กำหนด

8.2 ด้านข้อมูลภาคสนามนำข้อมูลที่ได้จากการลงพื้นที่มารวบรวม เรียบเรียง จัดระเบียบและหมวดหมู่ เพื่อความสะดวกในการนำข้อมูลไปใช้ในงานวิจัยดังนี้

8.2.1 ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ นำมาถอดความและเรียบเรียงเป็นตัวอักษร

8.2.2 ข้อมูลจากแบบสอบถาม นำมาประเมินผล และวิเคราะห์หาคำตอบ

8.2.3 ข้อมูลจากสื่อบันทึกต่าง ๆ นำมาจัดหมวดหมู่ แยกประเภท และจัดทำภาพร่าง (Sketch) ประกอบการวิจัย

9. การตรวจสอบข้อมูลผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากเอกสาร การลงภาคสนาม การสัมภาษณ์ และการบันทึกรายละเอียดต่าง ๆ มาเรียบเรียง จัดระเบียบ และหมวดหมู่ นำเสนออาจารย์ที่ปรึกษา และผู้เชี่ยวชาญ เพื่อตรวจสอบความถูกต้องแม่นยำก่อนนำไปทำการวิเคราะห์

10. การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยนำข้อมูลต่าง ๆ มาวิเคราะห์ โดยเป็นไปตามกรอบแนวคิด และวัตถุประสงค์ของการวิจัย

11. สรุปผลงานการวิจัย

12. นำเสนอผลงานวิจัย ในรูปแบบการเขียนรายงานการวิจัยแบบสมบูรณ์

13. เผยแพร่งานวิจัยสู่สาธารณะ เพื่อเป็นประโยชน์และแนวทางแก่หน่วยงาน ผู้เกี่ยวข้อง และผู้ที่สนใจ ได้นำไปใช้ต่อไป

ตารางที่ 3-1 แผนงานแสดงขั้นตอนการทำวิทยานิพนธ์

ลำดับขั้นตอน	แผนการดำเนินงาน	ช่วงระยะเวลา
1	กำหนดหัวข้อที่จะทำการศึกษา - ศึกษาเรื่องภูมิปัญญาเครื่องทองโบราณของช่างพานทอง	ภาคการศึกษา 1/2558
2	กำหนดพื้นที่งานวิจัย - ชุมชนพานทอง อำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี	ภาคการศึกษา 1/2558
3	วางแผนการวิจัย ออกแบบกรอบแนวคิดในการศึกษา สำรวจและค้นคว้าข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย	ภาคการศึกษา 1/2558
4	กำหนดรูปแบบจริยธรรม - เตรียมแบบสัมภาษณ์ - เตรียมแบบสอบถาม - ตรวจสอบและคัดกรองความถูกต้อง	ภาคการศึกษา 1/2558

ตารางที่ 3-1 แผนงานแสดงขั้นตอนการทำวิทยานิพนธ์ (ต่อ)

ลำดับขั้นตอน	แผนการดำเนินงาน	ช่วงระยะเวลา
5	<p>กำหนดบุคคลข้อมูลด้านต่าง ๆ คือ ช่างทำทองลูกศิษย์ ช่างทองผู้จำหน่ายผู้ซื้อชาวบ้านชุมชนพานทอง ผู้สัมภาษณ์ น.ส.ญาดินันท์ ญาณหาร ผู้ให้สัมภาษณ์ ดังนี้</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. นายทำนอง รุ่งสีทอง (ร้านรุ่งสีทอง) <ul style="list-style-type: none"> - รางวัลผู้มีผลงานดีเด่น ทางด้านวัฒนธรรมของจังหวัด ชลบุรี สาขาทัศนศิลป์ (ช่างทอง) พ.ศ. 2538 - เกียรติบัตรโครงการภูมิบ้านภูมิเมือง ภูมิปัญญางานช่างฝีมือพื้นบ้าน พ.ศ. 2539 จากสำนัก คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ฯลฯ 2. นายปิยะฉัตร รุ่งสีทอง <ul style="list-style-type: none"> - ทายาทตระกูลช่างร้านรุ่งสีทอง รุ่นที่ 3 3. นายเอกรัตน์ รุ่งสีทอง <ul style="list-style-type: none"> - ทายาทตระกูลช่างร้านรุ่งสีทอง รุ่นที่ 3 4. นายธรรมนุญ รุ่งสีทอง (ห้างทองพานทอง (เจ้าใน)) <ul style="list-style-type: none"> - รางวัลผู้มีผลงานดีเด่น ทางด้านวัฒนธรรมของจังหวัด ชลบุรี สาขาทัศนศิลป์ (ช่างทอง) พ.ศ. 2535 5. นายกิจจา ทองประกอบ (ห้างทองแม่บาง) 6. ลูกศิษย์ช่างทอง 7. ชาวบ้านในชุมชน 8. ผู้ซื้อ/ ผู้บริ โภค 	<p>ภาคการศึกษา 1/2558</p>
6	ออกเก็บข้อมูลพื้นที่ภาคสนาม	<p>ภาคการศึกษา 2/2558</p>
7	<p>รวบรวมข้อมูลจากเอกสาร รวบรวมข้อมูลภาคสนาม และบุคคลข้อมูล ออกภาคสนามนอกพื้นที่ซึ่งเชื่อมโยงกัน เพื่อเปรียบเทียบ</p>	<p>ภาคการศึกษา 2/2558</p>

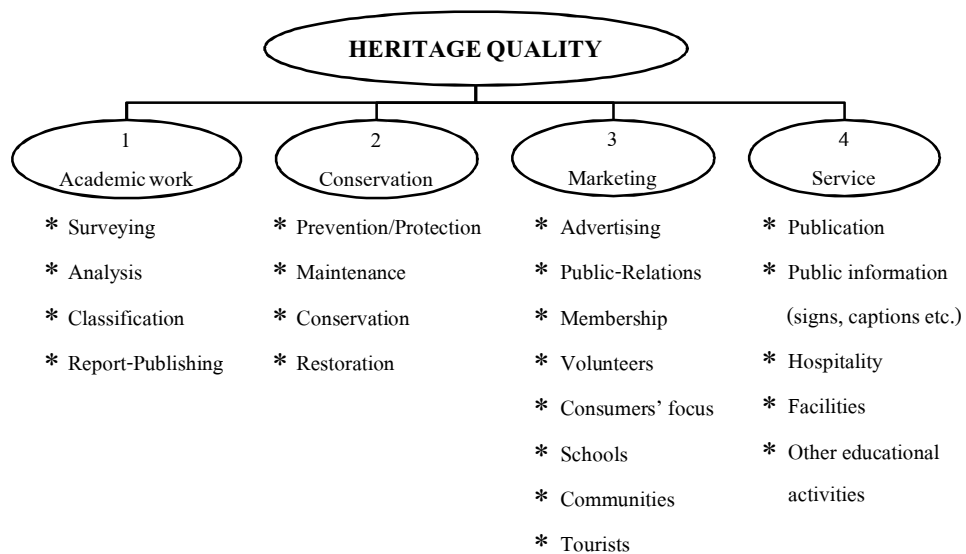
ตารางที่ 3-1 แผนงานแสดงขั้นตอนการทำวิทยานิพนธ์ (ต่อ)

ลำดับขั้นตอน	แผนการดำเนินงาน	ช่วงระยะเวลา
8	ถอดข้อมูลแบบสัมภาษณ์ แบบสอบถาม และบันทึกเสียง ของกลุ่มเป้าหมาย	ภาคการศึกษา 2/2558
9	เรียบเรียงข้อมูล	ภาคการศึกษา 2/2558
10	ตรวจซ่อมข้อมูล	ภาคการศึกษา 1/2559
11	วิเคราะห์ข้อมูล	ภาคการศึกษา 1/2559
12	เขียนรายงานการวิจัย ประเมิน กลั่นกรองผลงาน	ภาคการศึกษา 1/2559
13	สอบวิทยานิพนธ์	ภาคการศึกษา 1/2559
14	เผยแพร่งานวิจัย	ภาคการศึกษา 1/2559

บทที่ 4

สภาพภูมิสังคมวัฒนธรรมเมืองพานทอง

การศึกษาสภาพภูมิสังคมวัฒนธรรมเมืองพานทอง ผู้วิจัยได้นำแนวคิดการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างมีคุณภาพ (Heritage quality) ของ Musigakama (2000, p. 37) มาทำการประยุกต์ใช้กับการจัดการของผู้วิจัย โดยคำนึงถึงหลักการทางวัฒนธรรมเป็นสำคัญดังนี้

ภาพที่ 4-1 กรอบแนวคิดการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างมีคุณภาพ

ในส่วนของงานทางวิชาการ ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สำรวจอำเภอพานทองและอำเภอใกล้เคียง เพื่อเรียนรู้โครงสร้างทางวัฒนธรรมและบริบทของอำเภอพานทอง และทำการจำแนกรายละเอียด รวมถึงวิเคราะห์ลักษณะของสภาพภูมิสังคมวัฒนธรรมซึ่งมีความสัมพันธ์กับการเกิดภูมิปัญญา การทำเครื่องทองโบราณพานทอง การเข้าใจวิถีชีวิตซึ่งเป็นความรู้เชิงวัฒนธรรมต้องอาศัยความมีน้ำใจซึ่งกันและกันเพื่อการเรียนรู้โดยผู้วิจัยได้ดำเนินการตามขั้นตอนการจัดการความรู้แบบฝักใฝ่ในตัวคน เพื่อให้ได้มาซึ่งความรู้ชัดแจ้ง ของประพนธ์ ผาสุขยืด (2550, หน้า 21-35) จากนั้นจะได้ทำการรวบรวมและจัดเก็บองค์ความรู้มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ได้แก่ การปฏิบัติ การแสดงออกความรู้ทักษะตลอดจนเครื่องมือ วัตถุ สิ่งประดิษฐ์และพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องเนื่องกับงานทองโบราณพานทอง ซึ่งชุมชนยอมรับเป็นส่วนหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรมและ

เกิดความภูมิใจร่วมกัน ตามหลักสากลของ UNESCO โดยกรมส่งเสริมวัฒนธรรม (2557, หน้า 2) ในลำดับต่อไป

คำขวัญประจำอำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี ความว่า “เมืองอิฐแกร่ง แหล่งเกษตร เขตอุตสาหกรรม คุณธรรมหมอพระ ศิลปะช่างทอง” เป็นคำจำกัดความของท้องถิ่นชุมชนพานทอง ที่บ่งบอกถึงวิถีชีวิตและสภาพภูมิสังคมวัฒนธรรมได้เป็นอย่างดี ภูมิวัฒนธรรม (Cultural landscape) คือความสัมพันธ์ระหว่างสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรม ได้แก่ ลักษณะทางภูมิศาสตร์ในบริเวณนั้น ที่มีความสัมพันธ์กับการตั้งถิ่นฐานของคนในท้องถิ่น นอกจากนั้นองค์ความรู้ในการดำเนินชีวิต ประเพณี ความเชื่อ และการอยู่ร่วมกันของแต่ละท้องถิ่น ทำให้ทราบถึงลักษณะทางนิเวศวัฒนธรรม (Cultural ecology) และชีวิตวัฒนธรรม (Way of life) อีกด้วยดังนั้นการศึกษาสภาพภูมิสังคม วัฒนธรรมจึงเป็นกระบวนการพื้นฐานที่สำคัญในการทำความเข้าใจบริบทชุมชนและที่มาของการทำเครื่องทองโบราณ ณ แหล่งนี้

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเอกสาร สัมภาษณ์และรวบรวมประวัติความเป็นมาท้องถิ่นของ เมืองพานทองที่มาและพัฒนารองของช่างทองและเครื่องทองโบราณพานทองรวมถึงความเชื่อมโยงระหว่างท้องถิ่นกับงานช่างทอง ดังต่อไปนี้

1. พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น

ชลบุรีเป็นจังหวัดหนึ่งของประเทศไทยที่มีประวัติศาสตร์ยาวนาน เป็นดินแดนที่ประกอบด้วยเมืองเล็ก ๆ ชายทะเล และลุ่มน้ำสำคัญคือ ลุ่มน้ำพานทอง ตั้งแต่สมัยทวารวดี ขอม และสุโขทัย (เดชา สุดสวาท, เมทินี จันทร์บุญนระ และสุขศิริ อธิปัตยะวงศ์, 2556, หน้า 38) พื้นที่ในเขตอำเภอเมืองชลบุรี อำเภอนนทบุรี อำเภอบ่อทอง และอำเภอพานทอง มีผู้คนเข้ามาตั้งถิ่นฐานกระจัดกระจายอยู่ทั่วไป (กระทรวงมหาดไทย, 2544, หน้า 43) จากการสำรวจและขุดค้นทางโบราณคดีพบชุมชนโบราณยุคก่อนประวัติศาสตร์ที่เนิน โคกพนมดี ชุมชน โคกระกาและโคกกระเหียง และชุมชนเนินสำโรง ปัจจุบันอยู่ในเขตอำเภอนนทบุรีอำเภอพานทอง และอำเภอเมืองชลบุรี ตามลำดับ

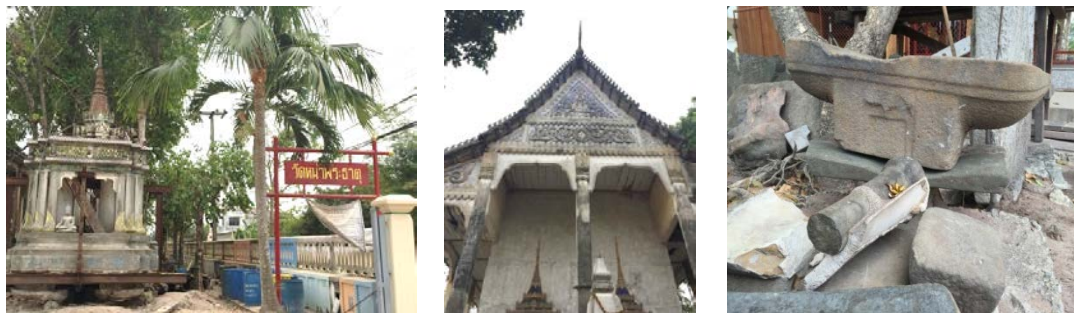
ภาพที่ 4-2 เนินโคกพนมดีในปัจจุบัน (10 มีนาคม พ.ศ. 2559)

กาลต่อมาชุมชนต่าง ๆ มีการพัฒนาเป็นบ้านเป็นเมือง ได้แก่ เมืองพระรถ เมืองพญาเร่ และเมืองศรีพโล ซึ่งพบหลักฐานทั้งโบราณสถานและโบราณวัตถุมากมายนัก โบราณคดีเชื่อว่าเมืองเหล่านี้เป็นเมืองในสมัยทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ 12-16) และเจริญสืบเนื่องมาจนถึงสมัยลพบุรี (พุทธศตวรรษที่ 17-18) (กระทรวงมหาดไทย, 2544, หน้า 47)

เมืองพระรถ สันนิษฐานว่ามีช่วงอายุราวพุทธศตวรรษที่ 12-18 เป็นเมืองที่มีขนาดใหญ่ ตั้งอยู่ในแหล่งที่ลุ่ม มีน้ำท่วมถึง เหมาะแก่การเพาะปลูก และเป็นศูนย์กลางการคมนาคมของท้องถิ่น มีลำน้ำไหลผ่านหลายสาย คือ คลองสระกลาง คลองหลวง และคลองพานทอง ซึ่งเชื่อมเมืองพระรถกับชุมชนร่วมสมัยอื่น เช่น เมืองศรีมโหสถ เมืองพญาเร่ (เอกสารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว: เขียน พญาเล่ห์) ทางด้านทิศตะวันตกมีคลองพานทองไหลไปออกทะเลที่ปากแม่น้ำบางปะกงและริมฝั่งทะเลทิศใต้ของอ่าวบางปะกง ซึ่งเป็นที่ตั้งของเมืองศรีพโล (สุชาติ เถาทอง, 2550, หน้า 14-15)

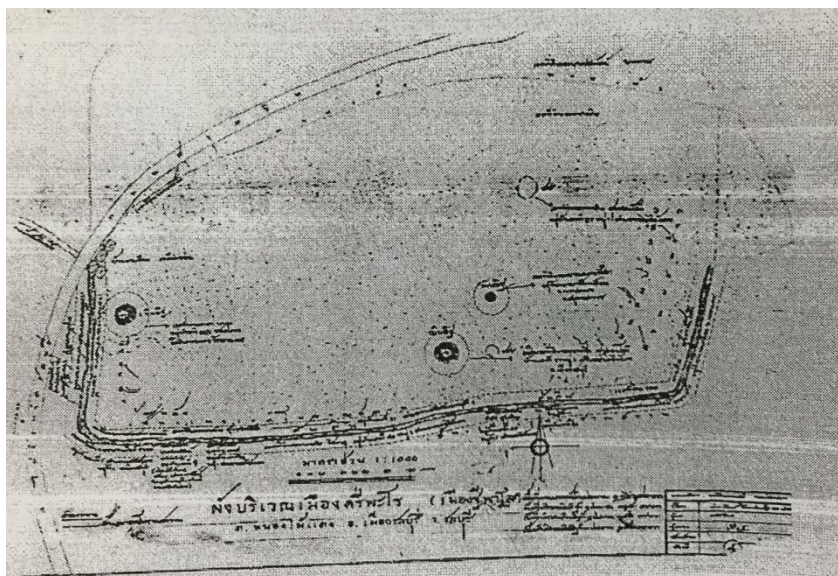
ภาพที่ 4-3 ภาพถ่ายทางอากาศแสดงร่องรอยของชุมชนโบราณสมัยทวารวดี “เมืองพระรถ” อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี (สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน เล่มที่ 18, หน้า 11)

ภาพที่ 4-4 วัดหน้าพระธาตุ ตำบลหน้าพระธาตุ อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี ในปัจจุบัน
(10 มีนาคม พ.ศ. 2559)

เมืองพญาเร่ (พญาเล่ย์) จากหลักฐานทางโบราณคดีสันนิษฐานได้ว่าเป็นเมืองโบราณที่มีอายุในราวพุทธศตวรรษที่ 12-16 ร่วมสมัยกับเมืองพระรถ และเมืองศรีพโล ตั้งอยู่บนเส้นทาง การติดต่อค้าขายแลกเปลี่ยนสมัยโบราณระหว่างชุมชนในเขตชลบุรีและระยอง ปัจจุบันเมืองพญาเร่ อยู่ในเขตอำเภอบ่อทอง จังหวัดชลบุรี (เดชา สูดสว่าง, เมทินี จันทร์บุญนะ และสุขศิริ อธิปัตยะวงศ์, 2556, หน้า 54)

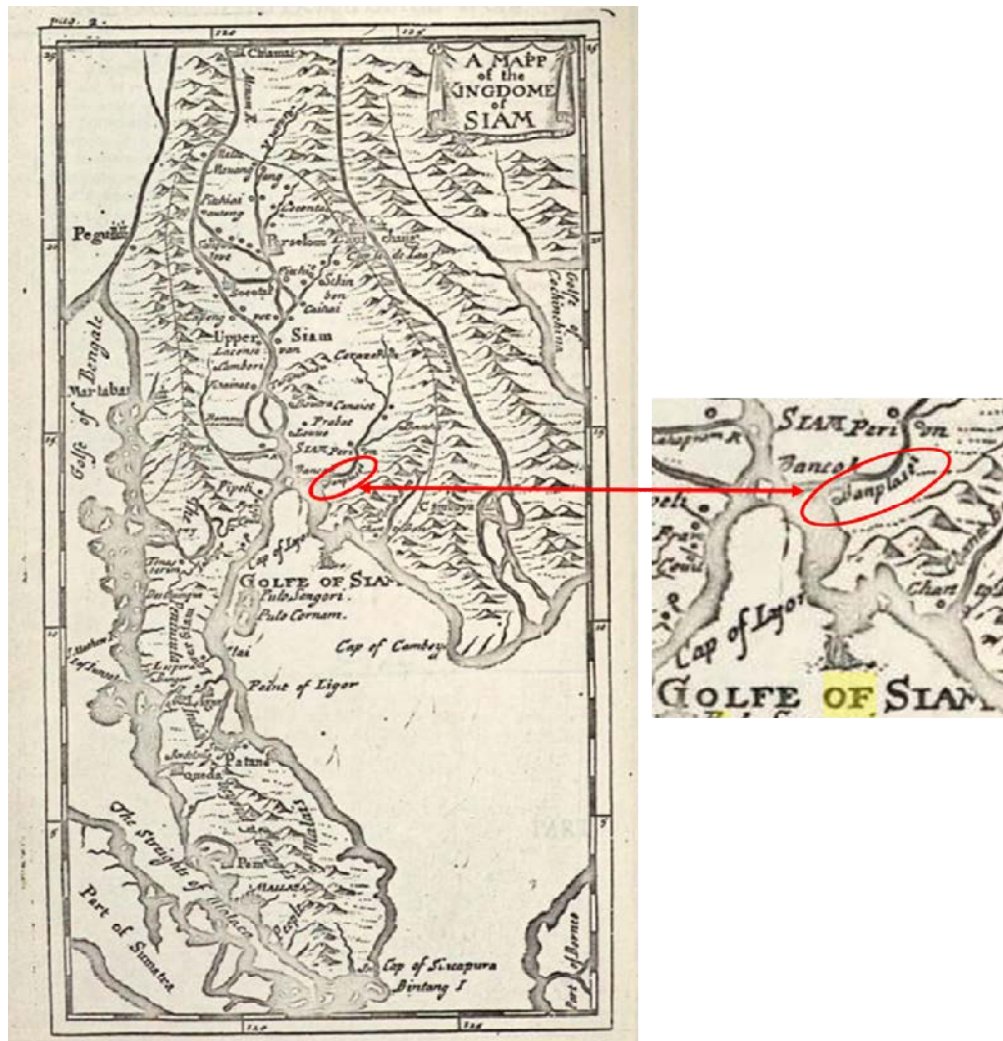
เมืองศรีพโล ตั้งอยู่ในเขตบ้านศรีพโล ตำบลหนองไม้แดง อำเภอเมืองชลบุรี พบหลักฐาน ทางโบราณคดีเป็นเมืองโบราณที่มีผังรูปสี่เหลี่ยมมีกำแพงล้อมรอบสูงประมาณ 3 เมตร มีพื้นที่ติด กับชายหาด สันนิษฐานเบื้องต้นได้ว่า เมืองศรีพโลนี้เป็นเมืองท่าที่ตั้งอยู่บริเวณชายฝั่งทะเล บน เส้นทางการค้าระหว่างไทย กัมพูชา เวียดนาม และจีน เป็นสถานที่จอดพักเรือสินค้าในแถบ อ่าวบางปะกงซึ่งเจริญรุ่งเรืองขึ้นในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 20 ตามตำนานท้องถิ่นกล่าวว่า เมืองศรีพโลเป็นเมืองท่า เรือสำเภาต่างเมืองมาค้าขายติดต่ออยู่เนืองนิตย์ แต่ถูกเศรษฐีพาลอคคโกง อยู่เสมอ เศรษฐีพาลอจึงมีทรัพย์สมบัติมาก กองเกวียนที่บรรทุกทรัพย์สินเดินทางผ่านเขาจนเขาขาด ซึ่งเรียกว่า คอเขาขาด มาจนถึงปัจจุบัน เส้นทางเกวียนนี้ได้ต่อเนื่องไปจนถึงเมืองพนัสนิคม (เดชา สูดสว่าง, เมทินี จันทร์บุญนะ และสุขศิริ อธิปัตยะวงศ์, 2556 หน้า 55)

ภาพที่ 4-5 ผังบริเวณเมืองศรีพโล ตั้งอยู่บนเนินตรงข้ามบ้านศรีพโล ปัจจุบันถูกถนนสุขุมวิท
ตัดผ่านบริเวณเมืองจนไม่เหลือร่องรอยโบราณ (กองโบราณคดี กรมศิลปากร, 2508
อ้างถึงใน สุชาติ เถาทอง, 2550, หน้า 16)

กลุ่มงานข้อมูลสารสนเทศและการสื่อสารสำนักงานจังหวัดชลบุรี (2555) กล่าวว่า
เมืองโบราณทั้ง 3 แห่ง มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกัน คือ เมืองพญาเร่ติดต่อกับเมืองพระรถโดย
คลองหลวงปัจจุบันคลองยังอยู่และเป็นคลองสายสำคัญและยาวที่สุดของจังหวัดชลบุรีการทำนา
ในอำเภอพนัสนิคม และอำเภอนาทองอาศัยน้ำจากคลองนี้ และเมืองพระรถติดต่อกับเมือง
ศรีพโลทางถนน (ปัจจุบันแนวถนนยังมีอยู่)

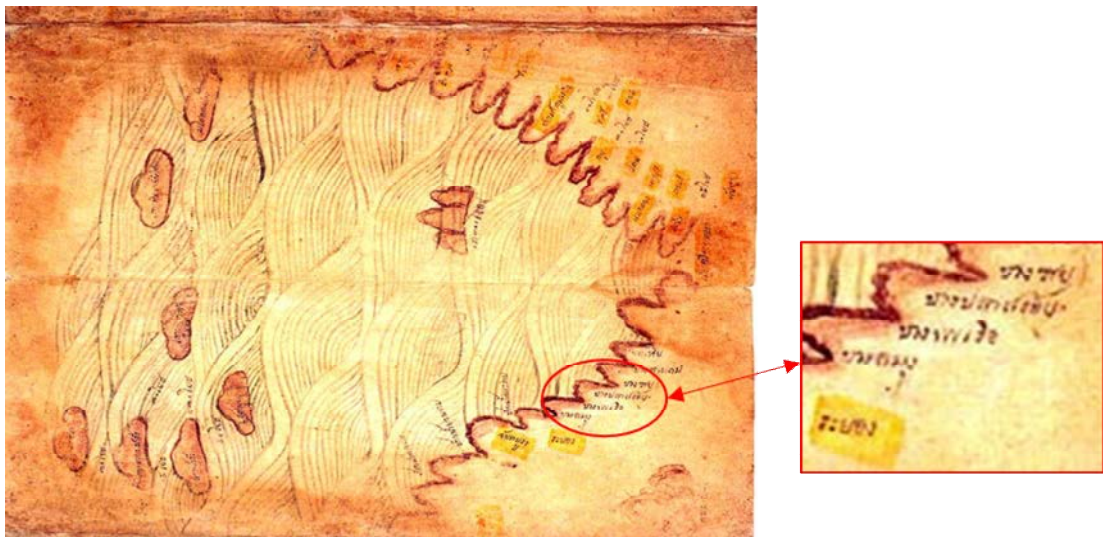
จากเอกสารหลักฐานทางประวัติศาสตร์ พบชุมชนริมฝั่งทะเลในจังหวัดชลบุรีมีปรากฏ
ชื่อ Banplaso บนแผนที่ราชอาณาจักรสยามในสมเด็จพระนารายณ์มหาราช บันทึกโดยเมอริซีเออร์
ซิมง เดอ ลาลูแบร์ (Monsieur Simon de La Loubère) จากตำแหน่งที่ตั้ง สันนิษฐานว่าคือชุมชน
บางปลาสร้อย (Banplaso) ซึ่งปัจจุบันเป็นส่วนหนึ่งของเมืองชลบุรี และบนแผนที่โบราณใน
สมุดภาพไตรภูมิฉบับกรุงศรีอยุธยา-ฉบับกรุงธนบุรี ปรากฏชื่อ 4 ชุมชน ได้แก่ บางชาย (บางทราย)
บางปสอย (บางปลาสร้อย) บางพงเรือ (บางพระเรือ) และบางลมุง (บางละมุง)

ภาพที่ 4-6 แผนที่ราชอาณาจักรสยามในสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ปรากฏชื่อ Banplaso
 จากหนังสือ A New Historical Relation of the Kingdom of Siam. By Monsieur de La
 Loubère, Envoy Extraordinary from the French King, to the King of Siam, in the years
 1687 and 1688 (พ.ศ. 2230 และ พ.ศ. 2231) (<https://books.google.co.th>)

ภาพที่ 4-7 แผนที่โบราณจากสมุดภาพไตรภูมิฉบับกรุงศรีอยุธยาเล่ม 6 ตำแหน่งขยายภาพแสดงชื่อชุมชนชายทะเลอ่าวไทย บริเวณเมืองชลบุรี ปากภูเขื่อบางชาย (บางทราย) บางปสอย (บางปลาสร้อย) บางพงเรือ (บางพระเรือ) บางลมุง (บางละมุง) (สมุดภาพไตรภูมิฉบับกรุงศรีอยุธยา-ฉบับกรุงธนบุรี เล่ม 1)

ภาพที่ 4-8 แผนที่โบราณจากสมุดภาพไตรภูมิฉบับกรุงศรีอยุธยาเล่ม 8 ตำแหน่งขยายภาพ แสดงชื่อชุมชนชายทะเลอ่าวไทย บริเวณเมืองชลบุรีปากภูเขื่อบางชาย (บางทราย) บางปลาสร้อย (บางปลาสร้อย) บางพงเรือ (บางพระเรือ) บางลมุง (บางละมุง) ถัดลงมาคือเมืองระยองและเมืองจันทบูร (สมุดภาพไตรภูมิฉบับกรุงศรีอยุธยา-ฉบับกรุงธนบุรี เล่ม 1)

ภาพที่ 4-9 แผนที่โบราณแสดงเส้นทางและเมืองต่าง ๆ ชายทะเล มีเมืองสีอะยูทยา (กรุงศรีอยุธยา) เป็นศูนย์กลางของอาณาจักร จากสมุดภาพไตรภูมิฉบับกรุงธนบุรีเลขที่ 10/ก ภาพที่ 78 และ 79 ส่วนตำแหน่งขยายภาพ แสดงชื่อชุมชนชายทะเลอ่าวไทย บริเวณเมืองชลบุรี ปรางค์ชื่อ บางชาย (บางทราย) บางปลาสร้อย (บางปลาสร้อย) บางพงเรือ (บางพระเรือ) บางลมุง (บางละมุง) (สมุดภาพไตรภูมิฉบับกรุงศรีอยุธยา-ฉบับกรุงธนบุรี เล่ม 2)

ยุคประวัติศาสตร์ของจังหวัดชลบุรี เมื่อครั้งสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี มีชื่อเมืองชลบุรีปรากฏเป็นหลักฐานตามทำเนียบศักดิ์ดินาหัวเมืองมหาศักราช 1298 (พ.ศ. 1919) ในรัชสมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราช (ขุนหลวงพะงั่ว) ออกชื่อเมืองชลบุรีเป็นชั้นจัตวา ผู้รักษาเป็นนอกเมืองชลบุรีศรีมหาสมุทร ศักดินา 2,400 ไร่ส่งส่วยไม้แดง ขึ้นประแดงอินทปัญญาซ้ายตรงกับหนังสือค่าให้การกรุงเก่าว่า เมืองชลบุรีเป็นเมืองที่จะต้องส่งส่วยไม้แดงให้แก่กรุงศรีอยุธยา เนื่องจากป่าของเมืองชลบุรีในอดีตอุดมสมบูรณ์ไปด้วยไม้แดง ปรากฏเป็นชื่อตำบลหนองไม้แดง

ในปี พ.ศ. 2309 ขณะที่กรุงศรีอยุธยาถูกทัพพม่าล้อมอยู่นั้น กรมหมื่นเทพพิพิธ พระเจ้าลูกยาเธอในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ผู้ถูกเนรเทศไปลังกาได้กลับมารวบรวมชายฉกรรจ์ทางหัวเมืองตะวันออก ได้แก่ จันทบุรี ระยอง บางละมุง ชลบุรีและปราจีนบุรี เข้าร่วมทัพไปช่วยกรุงศรีอยุธยารบพม่าครั้งนั้นชาวชลบุรีได้ให้การสนับสนุนจำนวนมากจนเมืองชลบุรีแทบจะกลายเป็นเมืองร้างเมื่อกรมหมื่นเทพพิพิธยกไพร่พลไปตั้งมั่นที่ปราจีนบุรีแล้วจึงมีหนังสือกราบบังคมทูลพระเจ้าอยู่หัวเอกทัศน์ ขออาสาช่วยป้องกันพระนคร แต่พระเจ้าอยู่หัวเอกทัศน์ทรงพระราชดำริว่า กรมหมื่นเทพพิพิธเป็นคนมักใหญ่ใฝ่สูงจนถูกเนรเทศมาแล้วครั้งหนึ่ง การเรียกระดมผู้คนเข้าเป็นกองทัพโดยพลการครั้งนี้ก็เป็นการทำผิดกฎหมายเทียบบาล จึงโปรดเกล้าฯ ให้ยก

กองทัพจากกรุงศรีอยุธยาไปปราบกรมหมื่นเทพพิพิธจนบอบช้ำจากนั้นพม่าได้จัดทัพเข้าโจมตี กองทัพกรมหมื่นพิพิธจนแตกพ่าย กระทั่งกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าเมื่อปี พ.ศ.2310 (กระทรวงมหาดไทย, 2544, หน้า 52)

กาลต่อมาสมเด็จพระเจ้าตากสินครั้งยังดำรงพระยศเป็นพระยาวชิรปราการ ได้นำกำลัง ประมาณ 1,000 คน ตีฝ่าวงล้อมของพม่าออกจากกรุงศรีอยุธยาเดินทางผ่านมาทางบ้านพานทอง คอนหัวฟ่อ บ้านอุตะเถา หนองไม้แดง เขาพระบาท บางปลาสร้อย (เมืองชลบุรี) แต่ชลบุรีเวลานั้น ไร้ผู้คนจึงเลยไปที่ทัพยาดังปรากฏในพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า จุฬาลงกรณ์ราชทรงชำระเรียบเรียงว่า

“...เมื่อ พ.ศ. 1927 ถึง พ.ศ. 1929 รัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดี กองทัพพระยาแก้วมุกดา ยกเข้ามาถึงเมืองชลบุรี กวาดต้อนครอบครัวอพยพหญิงชายเมืองชลบุรีและเมืองจันทบูร ประมาณ 6-7 พันคน ไปเมืองแก้วมุกดาเมื่อ พ.ศ. 2130 รัชสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ทหารแก้วมุกดาก็ได้ ยกทัพมากวาดต้อนครอบครัวเมืองชลบุรี ไปอีกครั้งหนึ่ง กระทั่งกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าเข้าศึกเมื่อ พ.ศ. 2310 ชาวเมืองชลบุรีได้ให้ความร่วมมือกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ในการกอบกู้ เอกราช กลับคืนมา...” (ไพพรรณ อินทนิล, 2545, หน้า 28-29)

ถ่วงจนสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ เมืองชลบุรียังคงเป็นเมืองขึ้นจัตวา สังกัดกรมท่า จนเมื่อมีการปฏิรูปการปกครองส่วนภูมิภาคแบบมณฑลเทศาภิบาลในสมัยรัชกาลที่ 5 ชลบุรีจึงถูกรวมเป็นเมืองหนึ่งของมณฑลปราจีนบุรี ต่อมาเมื่อมีการตราพระราชบัญญัติการบริหารราชการ ส่วนภูมิภาค พ.ศ. 2476 เมืองชลบุรีจึงมีฐานะเป็นจังหวัดชลบุรี (เดชา สุคนธวาต, เมทินี จันทร์บุญณะ และสุวิศิรี อธิปไตยวงศ์, 2556, หน้า 57)

กระทรวงมหาดไทย (2528) ได้แบ่งประวัติศาสตร์เมืองชลบุรีในสมัยรัตนโกสินทร์ ออกเป็น 3 ช่วง ดังนี้

1. ช่วงก่อน พ.ศ. 2440 (ร.ศ. 115) เป็นช่วงที่ยังไม่มีพระราชบัญญัติลักษณะปกครอง ท้องที่ออกใช้ ชุมชนใหญ่ ๆ นอกกรุงเทพมหานคร เรียกว่า เมือง มีเจ้าเมืองปกครองโดยไม่มีขึ้น แก่กัน ซึ่งเมืองในเขตพื้นที่นี้คือ เมืองบางปลาสร้อย เมืองพนัสนิคม และเมืองบางละมุงจนเมื่อ พ.ศ. 2437 มีการเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองราชอาณาจักร จากรูปแบบหัวเมืองแบบโบราณ ที่แยกกันอยู่ให้มาขึ้นกับกระทรวงมหาดไทยเพียงหน่วยงานเดียวเพื่อให้เกิดความเสมอภาคและดูแลทั่วถึง

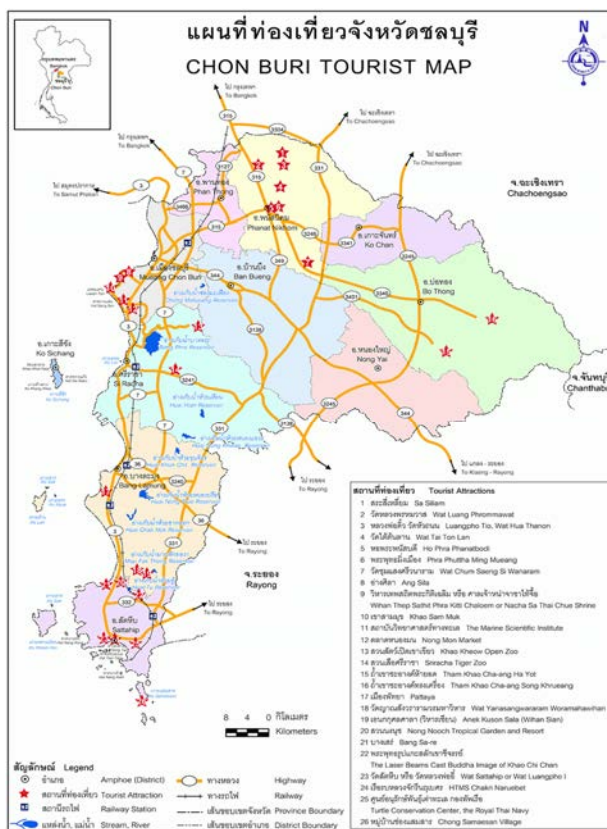
2. ช่วงหลัง พ.ศ. 2440-2475 ได้มีอำเภอเกิดขึ้น เมืองใหญ่ ๆ ยังคงเป็นเมืองอยู่ ส่วนเมืองเล็ก ๆ ให้ยุบเป็นอำเภอไปขึ้นอยู่กับเมือง โดยมีผู้ว่าราชการเมืองเป็นผู้ปกครองบังคับบัญชาสูงสุด ขณะนั้นคำว่า “จังหวัด” มีใช้อยู่แห่งเดียวในราชอาณาจักรคือ จังหวัดกรุงเทพมหานคร ปรากฏเรียกใน พระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ พ.ศ. 2457 มาตรา 2 คาดว่าในช่วงเดียวกันนี้เองจึงเกิดคำเรียก เมืองชลบุรี โดยมีอำเภอบางปลาสร้อยเป็นที่ตั้งตัวเมืองสำหรับอำเภอพานทอง อำเภอพนัสนิคม อำเภอบางละมุง อยู่ในเขตการปกครองระยะต้น ต่อมาในปี พ.ศ. 2460 เกิดอำเภอศรีราชา กิ่งอำเภอเกาะสีชัง และกิ่งอำเภอบ้านบึง (ไพพรรณ อินทนิล, 2545, หน้า 30)

3. ช่วง พ.ศ. 2475-ปัจจุบัน เป็นระยะที่มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองประเทศจากระบบสมบูรณาญาสิทธิราชเป็นระบอบประชาธิปไตยพระราชบัญญัติระเบียบราชการบริหารแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. 2476 ได้ยกเลิกเขตการปกครองในรูปแบบ “เมือง” ที่ว่าราชอาณาจักรแล้วตั้งขึ้นเป็น “จังหวัด” เมืองบางปลาสร้อย เมืองพนัสนิคม และเมืองบางละมุง จึงรวมกันกลายเป็นจังหวัดชลบุรี โดยใช้บริเวณเมืองบางปลาสร้อยเดิมจัดตั้งเป็นอำเภอบางปลาสร้อย ก่อนจะเปลี่ยนเป็นอำเภอเมืองชลบุรี ในปี พ.ศ. 2481 เมืองพนัสนิคมเป็นอำเภอพนัสนิคมก่อนจะแยกออกเป็นอำเภอบ้านบึง อำเภอหนองใหญ่ อำเภอพานทอง อำเภอบ่อทอง และอำเภอเกาะจันทร์ เมืองบางละมุงเป็นอำเภอบางละมุง ก่อนจะแยกออกเป็นอำเภอศรีราชาและอำเภอสัตหีบ สำหรับข้าหลวงประจำจังหวัดให้เปลี่ยนเป็นผู้ว่าราชการจังหวัด

จากเอกสารและหลักฐานดังกล่าวมาแล้วนี้ ทำให้เห็นได้ว่าเมืองชลบุรีนั้นมีประวัติความเป็นมาที่ยาวนานและเป็นดินแดนที่มีความสำคัญมาแต่โบราณ ชุมชนต่าง ๆ ตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์มีการพัฒนาเป็นบ้านเป็นเมืองขึ้นมาตามลำดับ บทบาทของเมืองชลบุรีคือการเป็นเมืองท่าของหัวเมืองด้านตะวันออกและเป็นย่านเศรษฐกิจการค้าที่สำคัญตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีสืบเนื่องเรื่อย มาจนถึงปัจจุบัน แม้ว่าในวันนี้เมืองศรีพโลอดีตเมืองท่าในอดีตจะถูกปรับเปลี่ยนแปรสภาพและไม่พบปรากฏแล้ว แต่ปัจจุบันชลบุรียังคงเป็นเขตการค้าการลงทุนในภาคอุตสาหกรรมที่สำคัญของประเทศซึ่งมีท่าเรือพาณิชย์ขนาดใหญ่ตั้งอยู่บริเวณชายฝั่งทะเล เช่น ท่าเรือแหลมฉบัง เป็นต้น

ลักษณะทางภูมิศาสตร์

จังหวัดชลบุรีตั้งอยู่ทางภาคตะวันออกของประเทศไทย มีพื้นที่ทั้งสิ้น 2,726,875 ไร่ (4,363 ตารางกิโลเมตร) อาณาเขตทางทิศเหนือติดกับจังหวัดฉะเชิงเทราทิศใต้ติดกับจังหวัดระยอง ทิศตะวันออกติดกับจังหวัดฉะเชิงเทรา จังหวัดจันทบุรี และจังหวัดระยองทิศตะวันตกติดกับชายฝั่งทะเลตะวันออกของอ่าวไทยมีชายฝั่งทอดยาวประมาณ 160 กิโลเมตร

ภาพที่ 4-10 แผนที่แสดงที่ตั้งและอาณาเขตติดต่อจังหวัดชลบุรี (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย)

ลักษณะภูมิประเทศของจังหวัดมีความหลากหลายมีที่ราบลูกคลื่นและเนินเขาทางด้านตะวันออก มีที่ราบชายฝั่งทะเลตั้งแต่ปากแม่น้ำบางปะกงไปจนถึงอำเภอสัตหีบ มีที่ราบลุ่มแม่น้ำบางปะกงที่อุดมสมบูรณ์ด้วยดินตะกอน มีลำน้ำสำคัญคือคลองหลวง ยาวประมาณ 100 กิโลเมตร ต้นน้ำอยู่ที่อำเภอบ่อทองไหลผ่านอำเภอนนทบุรี และอีกสายหนึ่งต้นน้ำอยู่ที่ตำบลห้วยใหญ่ อำเภอบ้านบึงผ่านอำเภอนนทบุรี คลองสายนี้ไหลมาบรรจบกับคลองพานทอง และลงสู่แม่น้ำบางปะกงที่ปากคลองพานทอง อำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา เหมาะแก่การเพาะปลูกและการเกษตรกรรมมีพื้นที่สูงชันและภูเขาทางตอนกลางและด้านตะวันออกของจังหวัด มีเกาะน้อยใหญ่รวม 46 เกาะ คอยทำหน้าที่เป็นปราการธรรมชาติช่วยป้องกันคลื่นลมทำให้ชลบุรีเป็นเมืองท่าสำคัญแต่ครั้งโบราณ มีชาวจีนล่องเรือสำเภามาค้าขายและอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานเป็นจำนวนมาก บันทึกของชาวเรือในอดีตกล่าวว่าเกาะสีชังเป็นจุดที่เรือสำเภามักใช้จอดพักเรือก่อนเดินทางเข้าสู่ปากแม่น้ำเจ้าพระยาหรือก่อนเดินทางออกสู่มหาสมุทรสอดคล้องกับข้อมูลจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ระบุว่า

“...ในสมัยสุโขทัย ชุมชนบริเวณปากแม่น้ำบางปะกง ได้พัฒนาขึ้นเป็นเมืองชื่อ “ศรีพโล” เป็นเมืองท่าชายทะเลที่มีเรือสำเภาดำรงชาติ ทั้งจากจีน เวียดนาม และกัมพูชา นิยมมาจอดพักสินค้า ก่อนเดินทางต่อไปยังปากแม่น้ำเจ้าพระยา และจอดพักก่อนกลับหรือข้ามอ่าวไทยไปทางใต้...”

ปัจจุบันชายฝั่งของชลบุรียังเต็มไปด้วยท่าจอดเรือประมง และท่าจอดเรือพาณิชย์ ขนาดใหญ่ นอกจากนั้นจังหวัดชลบุรียังมีอากาศเย็นสบายตลอดปี ฤดูร้อน ไม่ร้อนจัด ฤดูหนาว อากาศไม่ถึงกับแห้งแล้งมากนัก เพราะยังมีฝนตกภายใต้อิทธิพลของลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ โดยเฉพาะบริเวณพื้นที่ตอนในของจังหวัด ซึ่งมีลักษณะภูมิประเทศเป็นภูเขาและที่ราบลอนลูกคลื่น สลับกันไป มักจะมีฝนตกชุกกว่าชายฝั่งทะเลสภาพอากาศดังกล่าวทำให้จังหวัดชลบุรีเป็น แหล่งท่องเที่ยวและสถานที่ตากอากาศชายทะเลภาคตะวันออกที่มีชื่อเสียงมาช้านาน

สำนักงานจังหวัดชลบุรี กล่าวถึง ชนชาติที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่จังหวัดชลบุรี ความว่า

“...ชลบุรีเป็นย่านชุมชนจีนที่ใหญ่ที่สุดในภาคตะวันออก คนจีนในชลบุรีส่วนใหญ่เป็น เชื้อสายแต้จิ๋ว ซึ่งเชี่ยวชาญการค้าและมีบทบาทสำคัญในเรื่องเศรษฐกิจ การประมง อุตสาหกรรม และเกษตรกรรม เข้ามาตั้งถิ่นฐานในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ 2-3) อยู่แถบชายทะเลเมือง บางปลาสร้อย ทำการค้าและประมงอย่างกว้างขวางจนมีเหลือส่งออกไปยังต่างประเทศ อีกทั้งเป็น ผู้นำอ้อยเข้ามาปลูก และริเริ่มอุตสาหกรรมน้ำตาลทรายแถบอำเภอบ้านบึง อำเภอบางพลี และ อำเภอนนทบุรี ส่วนคนจีนที่อพยพเข้ามาในสมัยรัชกาลที่ 5 มักทำอาชีพปลูกผักและเลี้ยงเป็ด อยู่ในบริเวณเดียวกัน สำหรับชนชาวลาวนั้นอพยพเข้ามาช่วงรัชกาลที่ 3 มีอาชีพทำไร่ ทำนา และ มีความสามารถพิเศษในการทำหัตถกรรมจักสาน ส่วนชาวมุสลิมอพยพเข้ามาตั้งแต่สมัยอยุธยา ปัจจุบันมีอาชีพทำสวนผลไม้ ไร่มันสำปะหลัง และค้าขายในตลาด เป็นกลุ่มที่เคร่งครัดในประเพณี และศาสนา...”

สำหรับการตั้งถิ่นฐานของประชากรในเมืองชลบุรี เดชา สุดสวาท, เมทินี จันทร์บุญนะ และสุขศิริ อธิปัตยะวงศ์ (2556, หน้า 106) กล่าวว่า ชนสองกลุ่ม ได้แก่ ชาวจีนและชาวอินเดีย ซึ่งมีความชำนาญในการเดินเรือมาแต่โบราณ เมื่อเดินทางเข้ามาในดินแดนนี้ได้ตั้งหลักปักฐานอาศัยอยู่ ปะปนกับชนพื้นเมืองมานานนับศตวรรษ จนผสมกลมกลืนถือเป็นชนกลุ่มเดียวกัน นอกจากนี้มี ชาวลาวมาตั้งรกรากแถบอำเภอนนทบุรีในช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์

จากการศึกษาและลงสำรวจพื้นที่ ผู้วิจัยเห็นพ้องว่า ชาวจีนเป็นกลุ่มชนที่มีขนาดใหญ่มาก กลุ่มชนหนึ่งของจังหวัดชลบุรี ซึ่งคาดว่าช่วงแรกชาวจีนได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานสมัยที่มีการเดินเรือสมุทรมาค้าขายตั้งแต่ครั้งที่เป็นชุมชนโบราณริมฝั่งทะเล และช่วงหลังคาดว่าน่าจะเป็นช่วงการอพยพครั้งใหญ่เมื่อสมัยสงครามโลกครั้งที่ 1 และ 2 ชาวจีนเหล่านี้กระจายอยู่ทั่วไปในพื้นที่ต่าง ๆ ของจังหวัดชลบุรี นอกจากนี้ยังมีกลุ่มชนอื่น ๆ เช่น ชาวอินเดีย ชาวมอญ ชาวลาว และชนพื้นเมือง แม้ว่าผู้คนที่้องถิ่นจะมีความหลากหลายทางเชื้อชาติและวัฒนธรรม แต่สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างผสมกลมกลืน

ปัจจุบันจังหวัดชลบุรีแบ่งเขตการปกครองออกเป็น 11 อำเภอ 92 ตำบล 687 หมู่บ้าน การปกครองส่วนท้องถิ่นประกอบด้วย องค์การบริหารส่วนจังหวัด เทศบาลนคร 2 แห่ง คือ เทศบาลนครแหลมฉบัง และเทศบาลนครเจ้าพระยาสุรศักดิ์ เทศบาลเมือง 10 แห่ง เทศบาลตำบล 35 แห่ง องค์การบริหารส่วนตำบล 50 แห่ง และมีรูปแบบการปกครองพิเศษ 1 แห่ง คือ เมืองพัทยา แยกจากการปกครองของอำเภอบางละมุง เนื่องจากเป็นเมืองท่องเที่ยวระดับนานาชาติ ซึ่งมีความเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว

อำเภอทั้ง 11 ของจังหวัดชลบุรี ได้แก่ อำเภอเมืองชลบุรี อำเภอพนัสนิคม อำเภอพานทอง อำเภอบ้านบึง อำเภอศรีราชา อำเภอเกาะจันทร์ อำเภอบ่อทอง อำเภอหนองใหญ่ อำเภอบางละมุง อำเภอสัตหีบ และอำเภอเกาะสีชัง

ภาพที่ 4-11 การแบ่งเขตการปกครองของจังหวัดชลบุรี

อำเภอพานทอง

อำเภอพานทองเป็น 1 ใน 11 อำเภอของจังหวัดชลบุรี ตั้งอยู่ทางตอนเหนือของจังหวัด ห่างจากอำเภอเมืองชลบุรีประมาณ 20 กิโลเมตร มีเนื้อที่ประมาณ 173.037 ตารางกิโลเมตร ปัจจุบันพื้นที่บางส่วนของอำเภอพานทองอยู่ในเขตนิคมอุตสาหกรรมอมตะนคร (เขตอมตะนครเป็นส่วนหนึ่งของนิคมอุตสาหกรรมที่มีพื้นที่ประมาณ 30 ตารางกิโลเมตร ครอบคลุมอำเภอเมืองและอำเภอพานทอง) อาณาเขตด้านทิศเหนือ ติดกับอำเภอบางปะกงและอำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา ทิศตะวันออก ติดต่อกับอำเภอพนัสนิคม ทิศใต้ ติดต่อกับอำเภอบ้านบึง และทิศตะวันตก ติดกับอำเภอเมืองชลบุรี ในเขตเทศบาลมีคลอง 1 สาย คือ คลองพานทอง-คลองเซ็ด ความยาว 2,400 เมตร กว้าง 5-10 เมตร สมัยก่อนใช้เป็นเส้นทางสัญจรและขนส่งทางน้ำ (เทศบาลตำบลพานทอง, 2559)

อำเภอพานทองเดิมชื่อบ้านท่าตะกูขึ้นกับอำเภอพนัสนิคม ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 ตามกฎหมาย “ข้อบังคับลักษณะการปกครองหัวเมือง ร.ศ. 116” เมื่อปี พ.ศ. 2441 บ้านท่าตะกูได้ถูกยกฐานะเป็นอำเภอท่าตะกู โดยมี ขุนสงครามพินาศ (สิน) เป็นนายอำเภอคนแรกและเปลี่ยนชื่อเป็นอำเภอพานทองเมื่อปี พ.ศ. 2459

ช่วงต้นของการปฏิรูปการปกครองส่วนภูมิภาค ตามพระราชบัญญัติปกครองท้องที่ปี พ.ศ. 2440 ที่กำหนดให้ข้าราชการต้องปฏิบัติงานในสำนักงาน มีเวลาราชการที่จะให้บริการแก่ประชาชนได้รับพระราชทานเงินเดือนเพื่อการยังชีพ ดังนั้นเมืองต่าง ๆ จึงต้องรีบสร้างสำนักงานหรือที่ว่าการของส่วนราชการต่าง ๆ โดยเมื่อวันที่ 7 มกราคม พ.ศ. 2443 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ เสด็จขึ้นทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ทรงม้าออกจากเมืองชลบุรีเพื่อมาตรวจราชการที่อำเภอพนัสนิคมและอำเภอท่าตะกู และทรงบันทึกไว้ว่า

“...ตลาดที่ท่าตะกูนี้ดูเป็นปีกแผ่นมาก สร้างเป็นห้องแถวไม้ทั้งไม้จริงและไม้ไผ่ ดูคึกคักไม่แพ้ตลาดที่อำเภอพนัสนิคมหรือจะคึกคักกว่า จุดอ่อนของท่าตะกูนี้อยู่ที่คลองพานทอง ในช่วงนี้เล็กไปหน่อย กว้างไม่เกิน 10 เมตร ในฤดูแล้งน้ำเค็มเข้ามาในคลองด้วยทำให้ไม่สามารถใช้น้ำในคลองเพื่อการอุปโภคบริโภคในฤดูแล้งได้...” (การดี มหาจันทร์, 2552, หน้า 105)

ประวัติของอำเภอพานทองจากที่ว่าการอำเภอพานทอง และหนังสืออนุสรณ์สมาคมสว่างอุทยานธรรมสถาน (เม่งฮึ้งเซียงตั่ว) ชลบุรี (2550) กล่าวว่าเมื่อครั้งสมัยกรุงศรีอยุธยาเสียกรุงแก่พม่า สมเด็จพระเจ้าตากสิน(บรรดาศักดิ์ในขณะนั้นเป็น “พระยาตาก”) ทรงนำทหารในบังคับบัญชาตีฝ่าวงล้อมทหารพม่าหลบหนีออกจากกรุงศรีอยุธยา ได้กวาดต้อนครัวเรือนรายทางมาตั้งเมืองและ

ค่ายทหารชั่วคราวขึ้นที่ตำบลโป่งตามุขเรียกว่าเมืองโป่งตามุข เป็นเมืองควบคุมหัวเมืองชายทะเล มีเจ้าเมือง ศาล และเรือนจำ ใช้เป็นที่ปกครองชำระคดีความ โดยมีตัวเมืองตั้งอยู่บริเวณวัดโป่งตามุข ตำบลหนองหงษ์ อำเภอยางชุมน้อยในปัจจุบัน

จากการลงพื้นที่ ผู้วิจัยได้พูดคุยกับพระครูวิทยาภินันท์ (ชัยณรงค์) เจ้าอาวาสวัดโป่งตามุข ขยายความชื่อโป่งตามุขว่า

“...ชื่อโป่งตามุข มีที่มาจากบริเวณนี้ในอดีตเป็นป่าทึบและสัตว์ป่าชุกชุม มีโป่งหรือดินเค็มอุดมสมบูรณ์ซึ่งเป็นแหล่งอาหารของสัตว์ป่านานาชนิด ส่วนตามุข คือ นายพรานท้องถิ่นผู้มีอาชีพล่าสัตว์และหาของป่าในบริเวณนี้ ครั้นเมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินเคลื่อนทัพผ่านมา จึงใช้บริเวณโป่งตามุขเป็นสถานที่ตั้งดินเค็มและเรือนจำ โดยมีเมืองพนัสนิคมเป็นเมืองหลัก ต่อมาท้าวทวนผู้เป็นต้นตระกูลทรัพย์อุดม ได้ปกครองดูแลเมืองโป่งตามุขสืบมาสำหรับเสาหลักเมืองโป่งตามุข คาดว่าอยู่ภายในบริเวณวัดโป่งตามุข แต่ปัจจุบันไม่พบร่องรอยแล้ววัดโป่งตามุข ได้รับวิสุงคามสีมา เมื่อปี พ.ศ. 2484 เจ้าอาวาสคนแรกคือ พลวงพ่อช่วง สุขทายี เถระ...” (พระครูวิทยาภินันท์ (ชัยณรงค์), สัมภาษณ์, 10 มีนาคม 2559)

ภาพที่ 4-12 พระครูวิทยาภินันท์ (ชัยณรงค์) เจ้าอาวาสวัดโป่งตามุข

ภาพที่ 4-13 อุโบสถวัดโป่งตามุข (ซ้าย) และบ้านท้าวทวน ต้นตระกูลทรัพย์อุดมตั้งอยู่ติดกับพื้นที่
วัดโป่งตามุข (ขวา)

ภาพที่ 4-14 ภายในวิหารหลวงพ่อช่วง วัดโป่งตามุข ภาพเขียนสีบนผนัง รูปหลวงพ่อช่วง สุขทายี
เถระ อดีตเจ้าอาวาสวัด โป่งตามุข (ซ้าย) รูปหล่อหลวงพ่อช่วง สุขทายี เถระ อดีต
เจ้าอาวาสวัด โป่งตามุข (กลาง) และภาพเขียนสีบนผนัง รูปพระครูวิทยาภินันท์
เจ้าอาวาสวัด โป่งตามุข (ขวา)

ภาพที่ 4-15 หอระฆัง-หอกลอง (ซ้าย) และซุ้มประตูวัดโป่งตามุข (ขวา)

ผู้วิจัยสรุปได้ว่า โป่งตามุข คือชื่อสถานที่ซึ่งในอดีตเป็นป่าอุดมสมบูรณ์ มีโป่งหรือดินเค็มซึ่งเป็นแหล่งอาหารของสัตว์ป่า ทำให้มีสัตว์ป่าชุกชุม มีนายพรานคนหนึ่งชื่อ มุข อาจเป็นคนท้องถิ่นชอบมาล่าสัตว์ ณ แหล่งนี้ จึงเป็นที่มาของชื่อ โป่งตามุข ต่อมาเมื่อพระเจ้าตากสินเสด็จผ่านมาทางเมืองพนัสนิคม จึงใช้บริเวณโป่งตามุขนี้เป็นที่ตัดลินคติดความต่าง ๆ และแต่งตั้งให้มีผู้ปกครองซึ่งคาดว่ามิใช่เชื้อสายลาวดูแลสืบมา อย่างไรก็ตามปัจจุบันไม่พบหลักฐานว่ามีเสาหลักเมืองแต่อย่างใด

ในขณะนั้นมีพรานป่าอีกคนหนึ่งชื่อทอง เป็นชาวอยุธยา ได้อพยพครอบครัวและญาติพี่น้องหนีพม่ามาตั้งภูมิลำเนาทำมาหากินเลี้ยงชีพในทางล่าสัตว์อยู่ที่หมู่บ้านเล็ก ๆ ริมคลองซึ่งแยกจากคลองบางปะกง (ปัจจุบันเรียกคลองพานทอง) ตรงระหว่างตำบลบ้านเก่ากับตำบลบางนางในปัจจุบัน

ภาพที่ 4-16 สภาพปัจจุบันบริเวณคลองหน้าวัดบ้านเก่า อำเภopanทอง จังหวัดชลบุรี

ภาพที่ 4-17 สภาพปัจจุบันบริเวณคลองบ้านล่าง อำเภopanทอง จังหวัดชลบุรี
(8 มีนาคม พ.ศ. 2559)

นายพรานทองได้ทำหน้าที่เป็นจรรยาชนสืบข่าวของข้าศึกถวายพระเจ้าตากสิน และรวบรวมกำลังเข้าร่วมกอบกู้อิสรภาพขับไล่พม่าจนได้รับเอกราชตามเดิม ครั้นเสร็จศึกสงคราม

นายพรานทองได้สร้างวัดขึ้นห่างจากหมู่บ้านของตนไปทางทิศตะวันออกประมาณ 5 กิโลเมตร ริมคลองสายเดียวกัน เพื่อเป็นการล้างบาปที่แต่เดิมตนเองมีอาชีพในทางล่าสัตว์และอพยพครอบครัวมาประกอบอาชีพในบริเวณนี้ ชาวบ้านจึงเรียกวัดที่นายพรานทองสร้างไว้ว่า “วัดพรานทอง” เรียกหมู่บ้านว่า “หมู่บ้านพรานทอง” และเรียกคลองซึ่งแยกจากคลองบางปะกงว่า “คลองพรานทอง” แต่ต่อมาชาวบ้านเรียกชื่อคลองเคลื่อนไปอาจเพราะออกเสียงควบกล้ำ ร ไม่ชัดเจน คำว่า “วัดพรานทอง” “บ้านพรานทอง” และ “คลองพรานทอง” จึงได้เพี้ยนเป็น “วัดพานทอง” “บ้านพานทอง” และ “คลองพานทอง” ดังในปัจจุบัน

ตำนานที่เกี่ยวกับอำเภอพานทองนี้ อดีตเจ้าอาวาสวัดใหญ่อินทาราม อำเภอเมือง ชลบุรี พระราชพรหมจารย์ (จรัส ภูทโท) (28 พฤศจิกายน พ.ศ.2443 ถึง 26 พฤศจิกายน พ.ศ. 2541 อายุ 97 ปี พรรษา 78) เล่าว่า

“...พานทอง ที่จริงคือ พรานทอง สมัยก่อนอำเภอพานทองเป็นป่า มีสัตว์อาศัยอยู่มากมาย ทั้ง กวาง เก้ง ล่อ เนื้อสมัน ฯลฯ พื้นที่ติดต่อบางปลาสร้อย ส่วนหนึ่งติดชายทะเล สัตว์ป่าทั้งหลาย ชอบลงมากินดินโป่งในเวลาเช้ามีด...” (โสภณ ทำเรือพลี, 2537, หน้า 32)

นอกจากนี้ ยังมีเรื่องเล่าอีกว่าชื่อพานทองนั้น มีผลมาจากในช่วงที่พวกเทศาหรือเจ้านายชั้นผู้ใหญ่มาตรวจราชการในการล้างหน้าแต่ละครั้งจะมีพานทองรองรับขันน้ำทองและเครื่องหอมต่าง ๆ อยู่มาวันหนึ่งคนรับใช้ถือพานทองมาให้แล้วเทศาเอามือปิดทำให้พานทองพลัดหลุดมีลงน้ำไปจึงเป็นที่รู้กันว่าที่ตรงนั้นเคยทำพานทองหลุดมือและเรียกชื่อสถานที่ตามเหตุการณ์ดังกล่าว (ไพพรรณ อินทนิล, 2545, หน้า 146)

แม่น้ำลำคลองนั้นมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของผู้คนและเป็นเส้นทางสัญจรสายหลักในอดีต ผู้วิจัยเห็นว่า การตรวจสอบเส้นทางของคลองพานทอง ซึ่งไหลผ่านจุดสำคัญ ๆ จะทำให้เห็นบริบทพื้นที่ที่มีความเชื่อมโยงกัน จากภาพแผนที่ทางอากาศแสดงให้เห็นว่าคลองพานทองมีปากคลองอยู่ที่บริเวณแม่น้ำบางปะกง ไหลผ่านบ้านย่านชื่อ บ้านเก่า บ้านพานทอง และบ้านท่าตะกูค จากนั้นจึงไหลสู่เขตอำเภอนันทนิคม

บันทึกในสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ครั้งเสด็จตรวจการคณะสงฆ์ในมณฑลปราจีนบุรี พ.ศ. 2459 เมื่อเสด็จถึงจังหวัดชลบุรี มีความว่า

“...วันที่ 21 พ.ย. เสร็จนิพัทธกิจแล้ว เสด็จทอดพระเนตรวัดบางปะกงกลาง และวัดบางปะกงล่าง แล้วเสด็จกลับที่ประทับ เที่ยงเศษเสด็จลงเรือกลไฟแผนสะพาน ออกจาก

วัดบางปะกงบน เพื่อเสด็จตรวจแขวงท่าตะกุด จังหวัดชลบุรีฯ ต่อนี้ไปขบวนเสด็จเปลี่ยนเป็นเรือกลไฟ โปรดให้เรือขบวนเดิมกลับกรุงเทพฯ เรือที่นั่งเสด็จเข้าคลองพานทอง ถึงบ้านย่านซื่อ ราษฎรลงเรือพายมากอຍແ່เสด็จ เวะทอดพระเนตรวัดบ้านมอญ ที่อยู่พระครูเป็น เจ้าคณะแขวงท่าตะกุด เสด็จถึงวัดพานทอง ที่ประทับแรม บ่าย 2 นาฬิกา 25 นาที...”

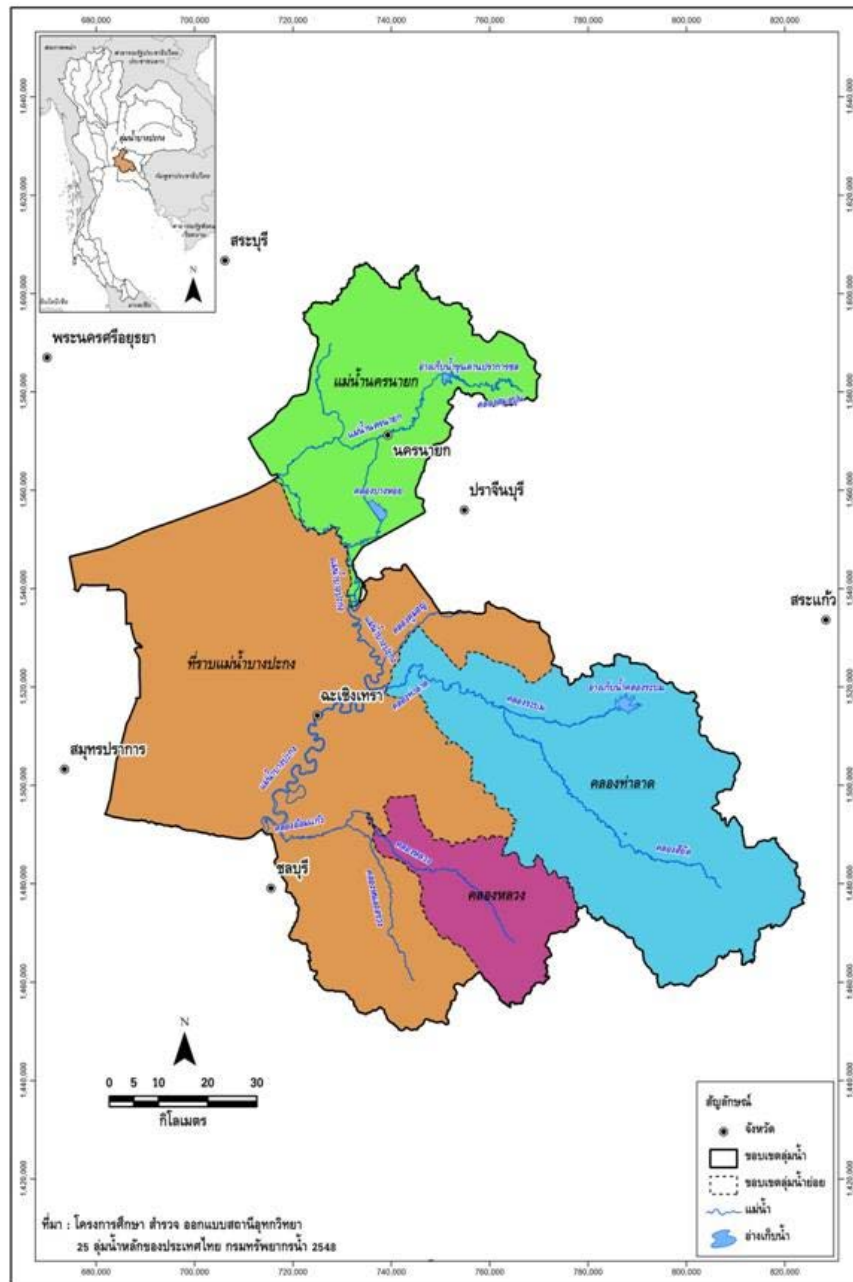
ภาพที่ 4-18 ภาพถ่ายทางอากาศแสดงบริเวณจากวัดบางปะกงบนเข้าคลองพานทองในสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ครั้งเสด็จตรวจการคณะสงฆ์ในมณฑลปราจีนบุรี เมื่อ พ.ศ. 2459 (www.google.com)

ภาพที่ 4-19 แผนที่คลองพานทองจากแม่น้ำบางปะกง สู่บ้านท่าตะกุด (www.google.com)

จากภาพข้างต้นนี้ เป็นที่น่าสังเกตว่าปัจจุบัน (พ.ศ. 2559) ในแผนที่ภาพถ่ายทางอากาศ ไม่ปรากฏชื่อคลองพานทอง แต่ปรากฏชื่อคลองอ้อมแก้ว ซึ่งเป็นชื่อของหมู่บ้านอ้อมแก้ว อยู่ห่างจากอำเภอพานทองไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือเป็นระยะทางประมาณ 2 กิโลเมตรในอดีตสภาพที่ตั้งของหมู่บ้านจะมีคลองที่เป็นวังวนอ้อมอยู่รอบหมู่บ้าน บริเวณแผ่นดินของหมู่บ้านมีลักษณะเหมือนลูกแก้ว (ไพพรรณ อินทนิล, 2545, หน้า 150) ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าคลองพานทองและคลองอ้อมแก้วคือคลองสายเดียวกันเมื่อผ่านหมู่บ้านหรือสถานที่ใดก็จะเรียกชื่อตามหมู่บ้านหรือสถานที่นั้น ๆ

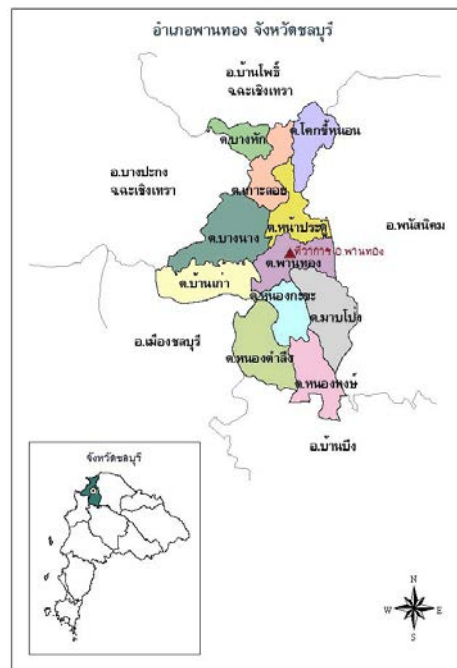
อย่างไรก็ดี สถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำและการเกษตร ได้ทำการสำรวจกลุ่มน้ำสำคัญในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย แสดงให้เห็นว่า กลุ่มน้ำบางปะกงมีกลุ่มน้ำสาขาคลองหลวงที่ประกอบด้วยพื้นที่ 5 อำเภอ 1 กิ่งอำเภอ ในจังหวัดชลบุรี คือ อำเภอพานทอง อำเภอพนัสนิคม อำเภอบ่อทอง อำเภอหนองใหญ่ อำเภอบ้านบึง และกิ่งอำเภอเกาะจันทร์ ผู้วิจัยเห็นว่าคลองพานทองจัดอยู่ในกลุ่มน้ำสาขาคลองหลวงนี้

ภาพที่ 4-20 ลุ่มน้ำบางปะกง (ศูนย์ป้องกันวิกฤติน้ำ กรมทรัพยากรน้ำ, 2558)

สภาพแวดล้อมชุมชน

ปัจจุบัน อำเภอบางปะกงแบ่งเขตการปกครองออกเป็น 11 ตำบล ได้แก่ ตำบลพานทอง ตำบลหนองตำลึงตำบลมาบโป่ง ตำบลหนองกะขะ ตำบลหนองหงษ์ ตำบลโคกจี่หนอง ตำบลบ้านเก่า ตำบลหน้าประตู ตำบลบางนาง ตำบลเกาะลอย และตำบลบางหัก

ภาพที่ 4-21 แผนที่อำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรีและเขตการปกครอง 11 ตำบล

ภาพที่ 4-22 ที่ว่าการอำเภอพานทอง (10 มีนาคม พ.ศ. 2559)

ภาพที่ 4-23 หอนาฬิกาเฉลิมพระเกียรติ 84 พรรษา (10 มีนาคม พ.ศ. 2559)

หอนาฬิกาเฉลิมพระเกียรติ 84 พรรษา ตั้งอยู่บริเวณหน้าที่ว่าการอำเภอพานทอง สร้างด้วยอิฐแดงซ้อนกันลดหลั่นเป็นชั้น ลักษณะรูปทรงเกลียว บนยอดประดับด้วยพุ่มพานทอง ประดิษฐานเหนือกล่อ่งสี่เหลี่ยมจตุรัสที่มีนาฬิกาติดตั้งทั้งสี่ด้าน วางบนพานทองโลหะ ที่เป็นสัญลักษณ์ของอำเภอพานทอง ป้ายที่บริเวณฐานของหอนาฬิกา มีข้อความว่า

“...หอนาฬิกาเฉลิมพระเกียรติ 84 พรรษา พระเทพภาวนาภิกรม (ธงชัย ฐมฺมช โข) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดไตรมิตรวิทยาราม ประธานมูลนิธิธรรมจักร ซึ่งเป็นชาวพานทองโดยกำเนิด ได้เป็นผู้ริเริ่มให้มีการก่อสร้างหอนาฬิกาเพื่อเป็นสัญลักษณ์ของอำเภอพานทอง และแก้ไขระบบการจราจรที่แออัด รวมทั้งเป็นการร่วมเฉลิมฉลองการเจริญพระชนมพรรษา 84 ปี ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ด้วยการใช้อิฐพานทองซึ่งเป็นของดีและมีชื่อเสียงของชาวพานทองเป็นวัสดุในการก่อสร้างตัวหอนาฬิกา โดยมอบหมายให้นายเลอศักดิ์ ศศิพงษ์ นายอำเภอพานทอง และคณะกรรมการเป็นผู้รับผิดชอบในการดำเนินการก่อสร้าง ซึ่งงบประมาณการก่อสร้างได้รับ

การสนับสนุนจาก คุณแม่สำรอง เอี่ยมสะอาด รวมทั้งเงินบริจาคของชาวพานทองและผู้มีจิตศรัทธา เป็นเงิน 2,833,945 บาท (สองล้านแปดแสนสามหมื่นสามพันเก้าร้อยสี่สิบห้าบาทถ้วน)..."

ภูมิประเทศของอำเภอพานทองเป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำลักษณะเป็นแอ่งคล้ายท้องกระทะ มีคลองธรรมชาติจากอำเภอนันทนิคมทางตะวันออกไปยังทางตะวันตกของอำเภอพานทอง ไหลผ่านหมู่บ้านท่าตะกูด หมู่บ้านพานทอง หมู่บ้านเก่า ถึงแม่น้ำบางปะกง พื้นที่ในเขตนี้จึงอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูก และเป็นแหล่งปลูกข้าวที่ใหญ่ที่สุดของจังหวัดชลบุรี (โพพรรณ อินทนิล, 2545, หน้า 31)

ความมีเอกลักษณ์ ความภาคภูมิใจ และความโดดเด่นที่มีอยู่ของชุมชนชาวอำเภอพานทอง สามารถศึกษาได้จากคำขวัญประจำอำเภอที่ว่า “เมืองอิฐแกร่ง แหล่งเกษตร เขตอุตสาหกรรม คุณธรรมหมอพระ ศิลปะช่างทอง” การริเริ่มให้มีคำขวัญเกิดขึ้นครั้งแรกในสมัยรัฐบาลของ พลเอก เปรมติณสูลานนท์ ขณะดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี โดยประกาศให้ปี พ.ศ. 2530 เป็นปีแห่งการท่องเที่ยวไทย ซึ่งการคิดค้นคำขวัญของแต่ละจังหวัดหรืออำเภอ จะเป็นไปตามนิยามของคำขวัญ (Motto) คือ ถ้อยคำที่แต่งขึ้นเพื่อเตือนใจ สะกิดใจ และให้ระลึกได้

จากคำขวัญของอำเภอพานทองดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยได้นำมาศึกษาและรวบรวมสาระไว้ดังต่อไปนี้

1. เมืองอิฐแกร่ง หมายถึง ในเขตอำเภอพานทอง หลายครัวเรือนมีการผลิตอิฐแดงเป็นอาชีพ ด้วยการนำดินในท้องที่เฉพาะตำบลพานทองและตำบลหนองกะขะ ซึ่งเป็นแหล่งดินเหนียวที่ดี มีคุณภาพ กล่าวคือ ลักษณะดินจะมีความเหนียวมากและมีสีดําเหมาะกับการนำมาทำอิฐมอญ เพราะเมื่อนำเข้าเตาเผาแล้วอิฐจะมีสีแดงสวยสด แข็งแกร่งและทนทาน การผลิตอิฐแดงพานทอง นับเป็นการแสดงถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนในชุมชน โดยสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ เริ่มแรกมีเจ๊กน้ำ เป็นผู้ริเริ่มทำก่อนและใช้แรงงานคนในชุมชนมารับจ้าง ขณะนั้นยังไม่มีเครื่องจักรที่ทันสมัย จึงต้องใช้แรงงานคนและทำด้วยมือทุกขั้นตอน ใช้เวลาในการผลิตมาก ได้ผลผลิตน้อย รูปลักษณะของอิฐแดงในอดีตกับปัจจุบันไม่ต่างกันมากนัก ยังคงรูปแบบในเรื่องของขนาดและวัสดุ มีการพัฒนาโดยจักรร่อนบ่อนก่อนอิฐและตรงกลางก่อนมีรูเพื่อให้ฉาบปูนติดสนิทกว่าเดิมกรรมวิธีที่เป็นเอกลักษณ์ของการผลิตอิฐแดงพานทอง คือดินที่ใช้ในการผลิตจะมีส่วนประกอบของน้ำและดินเหนียวเท่านั้น ทำให้อิฐมีความแข็งแรง ทนทาน สีแดงสวย และเมื่อเคาะจะมีเสียงดังกังวานเป็นที่นิยมและมีชื่อเสียงในเรื่องคุณภาพจนเป็นที่มาของคำขวัญประจำอำเภอที่ว่า “เมืองอิฐแกร่ง”

ผู้วิจัยได้สำรวจพบว่าในเขตเทศบาลตำบลพานทองมีโรงงานอิฐแดง 1 แห่ง ได้แก่ โรงอิฐโชคอนันต์ ตั้งอยู่ติดกับวัดโคกท่าเจริญ มีคุณวินัย ทายาทรุ่นที่ 2 รับช่วงดำเนินกิจการอยู่ในปัจจุบัน

คุณวินัยเล่าว่า อิฐแดงที่นี้จะมีคนมารับซื้อถึงโรงงาน และไม่ได้ผลิตอิฐตลอดเวลา จะผลิตและเปิดเตาเมื่อมีดินซึ่งเป็นวัตถุดิบหลักเพียงพอและมีคนงานพร้อมทำงานด้วยปัญหาเรื่องวัตถุดิบและคนงาน ทำให้คุณวินัยรับผลิตอิฐเป็นอาชีพเสริมเท่านั้น(วินัย, สัมภาษณ์, 10 มีนาคม 2559)

การผลิตอิฐแกร่งแห่งเมืองพานทองนี้ เมื่อได้ดินเหนียวที่ต้องการมาแล้วจะนำดินมาควนในเครื่องจนดินมีเนื้อเนียนละเอียด แล้วตัดดินที่ได้จากแม่พิมพ์ตามขนาดที่ต้องการ อิฐปกติมีลักษณะรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาด 6.5 x 16 x 3 เซนติเมตร น้ำหนัก 450 กรัม จากนั้นนำมาเรียงเป็นแถวตากแห้งประมาณ 10-12 วัน แล้วจึงนำเข้าเตาเผาที่ก่อด้วยอิฐแกร่ง มีรูปทรงคล้ายเจดีย์ขนาดใหญ่ เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 8 เมตร มีปล่องระบายควันด้านบนโดยจะเรียงอิฐจนเต็มเตา ซึ่งสามารถบรรจุอิฐได้ครั้งละประมาณ 1 แสนก้อนการเผาจะใช้ฟืนเผาด้วยความร้อนสม่ำเสมอที่อุณหภูมิ 800 องศาเซลเซียส นาน 5 วัน 5 คืน และทิ้งให้เย็น 3-5 วัน จึงนำออกจากเตาพร้อมจำหน่าย

ภาพที่ 4-24 เตาเผาอิฐทรงเจดีย์แห่งโรงอิฐโชคอนันต์

ภาพที่ 4-25 ลานที่มีดินเหนียวพร้อมผลิต (ซ้าย) และเตาเผาอิฐทรงเจดีย์ (ขวา)

ภาพที่ 4-26 อิฐที่ตากแล้ว พร้อมนำเข้าเตาเผา

ภาพที่ 4-27 ขั้นตอนการลำเลียงอิฐและการจัดเรียงอิฐภายในเตาเผา

2. แหล่งเกษตร หมายถึง ภูมิประเทศของอำเภอพานทองมีลักษณะเป็นที่ราบลุ่ม มีลำคลองไหลผ่านในพื้นที่หลายสาย เป็นแหล่งดินและน้ำธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูกและทำการเกษตร ความได้เปรียบของพื้นที่เช่นนี้ทำให้ประชากรส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรเป็นหลัก ด้านเกษตรกรรม เช่นการทำนา การทำไร่อ้อย และการทำสวน ด้านปศุสัตว์ เช่น การเลี้ยงไก่ การเลี้ยงเป็ด และการเลี้ยงสุกร ด้านการทำฟาร์ม เช่นการเลี้ยงกุ้ง การเลี้ยงปลา ซึ่งผลผลิตทางการเกษตรของอำเภอพานทองเป็นผลผลิตทางการเกษตรที่มีคุณภาพและเป็นแหล่งผลผลิตทางการเกษตรที่สำคัญของจังหวัด ไพพรรณ อินทนิล (2545) กล่าวว่า อำเภอพานทองเป็นแหล่งปลูกข้าวที่ใหญ่ที่สุดของจังหวัดชลบุรี

ภาพที่ 4-28 พื้นที่การเกษตรอันอุดมสมบูรณ์ของอำเภอพานทอง

ตารางที่ 4-1 ข้อมูลสถิติการเกษตรที่สำคัญ พื้นที่การเกษตรแยกเป็นรายตำบล อำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี ปี 2556/ 2557 (สำนักงานเกษตรอำเภอพานทอง)

ตำบล	พื้นที่ ทั้งหมด (ไร่)	พื้นที่ การเกษตร (ไร่)	ครัวเรือน การเกษตร (ไร่)	ชาว นาปี (ไร่)	พืชไร่			ไม้ผล/ ไม้ยืนต้น					พืชผัก (ไร่)	ประมง (ไร่)	ปศุสัตว์ (ไร่)	อื่น ๆ
					มัน สำปะหลัง (ไร่)	อ้อย โรงงาน (ไร่)	ข้าวโพด (ไร่)	มะม่วง (ไร่)	มะพร้าว แก่ (ไร่)	มะพร้าว อ่อน (ไร่)	กล้วย น้ำว้า (ไร่)	ปาล์ม น้ำมัน (ไร่)				
พานทอง	9,927	3,708	309	881	-	-	-	112	22	19	-	-	-	1,879	540	1,581
มาปโป่ง	12,815	11,067	532	2,830	233	1,662	4	121	172	150	-	-	162	526	1,225	6,225
หนองกะขะ	6,130	4,031	120	950	-	-	-	-	236	82	15	-	-	356	760	1,768
หนองหงษ์	9,342	7,670	630	3,698	250	3,912	20	30	297	157	5	-	216	81	832	2,707
บางนาง	13,995	10,055	364	388	-	-	-	28	88	153	27	-	-	5,682	520	3,169
โคกขี้หนอน	8,130	6,745	392	577	-	-	-	101	111	21	84	-	6	5,405	872	269
บ้านเก่า	7,756	1,742	329	-	-	-	-	25	106	11	44	-	-	1,405	370	1,551
หน้าประตู	8,321	6,737	206	923	-	-	-	-	53	8	-	-	12	2,780	820	2,131
เกาะลอย	8,097	7,194	409	112	-	-	-	161	61	50	30	-	-	3,979	954	2,081
หนองตำลึง	14,250	5,496	553	1,363	-	-	-	89	107	32	6	30	34	244	1,685	1,891
บางหัก	3,750	3,042	168	386	-	-	-	64	59	22	78	-	-	2,252	240	316
รวม	102,513	67,487	4,012	12,108	483	5,574	24	731	1,312	705	289	30	430	24,589	8,818	23,689

3. เขตอุตสาหกรรม จากการที่รัฐบาลได้บรรจุแผนการพัฒนาชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529) หลังมีการค้นพบก๊าซธรรมชาติในอ่าวไทยเมื่อปี พ.ศ. 2516 ประเทศไทยได้เริ่มส่งเสริมการพัฒนาอุตสาหกรรมด้านพลังงานเพื่อใช้ในประเทศ นักวางแผนการพัฒนาเล็งเห็นว่าจังหวัดฉะเชิงเทราและจังหวัดชลบุรีมีทำเลที่ดีเหมาะกับการสร้างท่าเรือน้ำลึกทั้งยังอยู่ไม่ไกลจากกรุงเทพฯ ทำให้เกิดการพัฒนาศูนย์นิคมอุตสาหกรรมมาตาพุด สำหรับอุตสาหกรรมเคมี และนิคมอุตสาหกรรมแหลมฉบัง สำหรับอุตสาหกรรมที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ต่อมาในปี พ.ศ. 2531 คุณวิกรม กรมดิษฐ์ ได้ซื้อที่ดินจำนวน 750 ไร่ อยู่ระหว่างกรุงเทพฯกับท่าเรือน้ำลึกแหลมฉบัง และติดกับถนนสายหลักที่เชื่อมถึงกรุงเทพฯและชลบุรี ก่อตั้งเป็นนิคมอมตะนคร จังหวัดชลบุรี ซึ่งปัจจุบันเป็นนิคมอุตสาหกรรมที่ใหญ่ที่สุดของบริษัทอมตะ คอร์ปอเรชัน จำกัด (มหาชน) มีพื้นที่ 18,873 ไร่ ตั้งอยู่ในเขตส่งเสริมการลงทุนเขต 2 (BOI) ครอบคลุมพื้นที่อำเภอเมืองชลบุรีและอำเภอบางพลีบางส่วน

ภาพที่ 4-29 สมัยแรกเริ่มนิคมอมตะนคร ชลบุรี (ซ้าย) และนิคมอมตะนคร ชลบุรี ในปัจจุบัน (ขวา)
(www.amata.com)

ภาพที่ 4-30 อาณาเขตนิคมอมตะนคร ชลบุรี (ประชาชาติธุรกิจออนไลน์, 9 ธันวาคม 2557)

จากการลงพื้นที่ผู้วิจัยพบว่า อำเภอพานทองมีโรงงานอุตสาหกรรมตั้งอยู่เป็นจำนวนมาก กระจายอยู่ในตำบลต่าง ๆ เช่น ตำบลมาบโป่ง ตำบลหนองตำลึง ตำบลหนองหงษ์ และองค์การบริหารส่วนตำบลพานทอง พื้นที่ของนิคมอุตสาหกรรมในปัจจุบันมีการขยายตัวเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ส่งผลให้อำเภอพานทองเติบโตอย่างรวดเร็วประชากรได้รับการพัฒนาทางด้านอาชีพธุรกิจการค้า เริ่มคล่องตัว ซึ่งนับเป็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจที่สำคัญของอำเภอพานทอง

4. คุณธรรมหมอพระ มีที่มาจากวัดใหม่ยุคตราษฎรสามัคคี หรือ วัดหนองฝาแฝด ตั้งอยู่ หมู่ที่ 4 ตำบลเกาะลอย อำเภอพานทอง วัดนี้มีชื่อเสียงมากในการรักษาผู้ป่วย โดยเฉพาะ โรคกระดูก โรคอัมพฤกษ์และอัมพาต ตามแบบวิธีโบราณคือการนวดและเหยียบน้ำมันด้วยเท้าบนบริเวณที่ต้องการรักษาเช่นแขนขา ลำตัวโดยผู้ป่วยต้องไม่มีบาดแผลสดหรือแผลเปิดวิธีการรักษาจะมี พระภิกษุและลูกศิษย์ใช้เท้าจุ่มด้วยยา คือน้ำมันมะพร้าวผสมสมุนไพรโบราณซึ่งปลูกไว้ภายในวัด ตั้งไฟอ่อน ๆ จากนั้นใช้สันเท้าจุ่มน้ำมันนวดคลึงบริเวณที่บาดเจ็บ เมื่อน้ำมันเย็น ก็เอาเท้าจุ่มน้ำมัน มานวดใหม่อีก ทำวันละครั้ง ครั้งละ 1 ชั่วโมง หากมีอาการมาก ก็จะต้องนวดติดต่อกัน 20-30 วัน หรือจนกว่าอาการจะดีขึ้นมีท่านพระครูวรเวชวิศาล (สมบุญสุวรรณ โณ) อดีตเจ้าอาวาส เป็นผู้ริเริ่มและ ถ่ายทอดสรรพวิชาที่ได้รับการสืบทอดมาจากบิดา ท่านได้นำมารักษากับผู้คนทั่วไปโดยไม่เก็บ ค่ารักษาหรือค่ายาใด ๆ ทั้งสิ้น มีเพียงค่าบูชาครูบาอาจารย์ สำหรับนวดน้ำมันค่าบูชาครู 1 สลึง และ เข้าเผือกค่าบูชาครู 2 สลึง หากผู้ที่ต้องการทำการรักษาแบบต่อเนื่อง ทางวัดก็มีที่พักเป็นโรงเรือน 2 หลัง โดยแบ่งเป็นอาคารรับการบำบัดรักษาโรคกระดูกและอาคารผู้รับการบำบัดรักษาโรคอัมพาต โดยเก็บค่าที่พัก 2 บาทต่อวัน เป็นค่าน้ำกับค่าไฟด้วยความตั้งใจจริงในการที่จะช่วยเหลือผู้ป่วย ทำให้ชื่อเสียงของท่านพระครูวรเวชวิศาลเป็นที่รู้จักของคนทั่วไป ทั้งในจังหวัดชลบุรี และจังหวัดใกล้เคียงจนท่านได้รับการขนานนามว่า “หมอพระ” หลังจากที่ท่านมรณภาพ ลูกอรุณ อินทรสังข์ (น้องชาย) ผู้ช่วยทำการรักษาได้รับผิชอบดูแลผู้ป่วยต่อมา (อนุสรณ์สมาคมสว่างอุทยาน ธรรมสถาน (เม่งฮึ้งเซียงตั้ว), 2550, หน้า 99)

ภาพที่ 4-31 พระครูวรเวชวิศาล (อาจารย์บุญญ) ขณะทำการรักษาผู้ป่วย (ซ้าย) และผู้ป่วยที่มาเข้ารับการรักษาด้วยการนวดและเหยียบน้ำมัน (ขวา) (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2538)

ภาพที่ 4-32 ซุ้มประตูวัดยุคทวารวดีสามัคคี (ซ้าย) และวิหารภายในวัด (ขวา)

ภาพที่ 4-33 อาคารบริเวณวัด (ซ้าย) และมณฑปรอยพระพุทธรูป (ขวา)

ภาพที่ 4-34 อาคารที่พักผู้ป่วยโรคกระดูก (ซ้าย) และห้องพักผู้ป่วยโรคกระดูก (ขวา)

จากการลงพื้นที่ผู้วิจัยพบว่า การรักษาผู้ป่วยโรคกระดูก โรคอัมพฤกษ์และโรคอัมพาต ยังคงวิธีการตามแบบโบราณคือการนวดและเหยียบน้ำมันด้วยเท้าโดยมีหมอเถลิงเว เนตรภักดี เป็นผู้สืบทอดวิชาจากหมออรุณ อินทรสังข์ น้องชายพระครูวรเวทวิศาล สุวณฺโณ (สมบุญ อินทรสังข์) และยังคงไม่เก็บค่ารักษาหรือค่ายาใด ๆ แม้ว่าสมุนไพรที่ใช้รักษาทางวัดจะต้องจัดหาซื้อมา เพราะลดจำนวนการปลูกสมุนไพรลง สำหรับค่าบูชาครุฑนวดน้ำมันยังคงราคา 1 สลึง และค่าเข้าเฝ้ากษัตริย์ 2 สลึง ในส่วนของอาคารที่พักคนไข้ที่ต้องทำการรักษาแบบต่อเนื่องมีลักษณะเป็นเรือนรักษาพยาบาลซึ่งสามารถรองรับคนไข้ได้ประมาณ 20 คน ซึ่งปัจจุบันผู้ป่วยที่มาทำการรักษามีจำนวนน้อยลงมาก

ภาพที่ 4-35 รูปถ่ายของพระครูวรเวชวิศาล (สมบุญสุวณฺโณ) หมอพระผู้รักษาผู้ป่วยโรคกระดูก โรคอัมพฤกษ์และอัมพาต ตามแบบวิธีโบราณคือการนวดและเหยียบน้ำมัน

พระครูวรเวชวิศาล สุวณฺโณ ชื่อเดิม นายสมบุญ อินทสังข์ เกิดวันที่ 1 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2472 ตรงกับวันเสาร์ ขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 ปีมะเส็ง ณ บ้านเลขที่ 3 หมู่ 4 ตำบลเกาะลอย อำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี บิดาชื่อ นายปลิด มารดาชื่อ นางไฉ อินทสังข์เมื่ออายุครบเกณฑ์ทหาร จึงเข้ารับการคัดเลือกทหาร สังกัดทหารเรือนาวิกโยธิน ณ ฐานทัพเรือสัตหีบ เมื่อปี พ.ศ. 2492 (รุ่นกบฏแมนฮัตตัน) หลังปลดทหารประจำการจึงได้อุปสมบท เมื่อวันอาทิตย์ที่ 6 เมษายน พ.ศ. 2495 ขึ้น 12 ค่ำ เดือน 5 ปีมะโรง ณ วัดเกาะลอย ตำบลเกาะลอย อำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี มรณภาพเมื่อปี พ.ศ. 2543

5. ศิลปะช่างทอง คือความภาคภูมิใจในฝีมือการทำทองรูปพรรณของช่างทองพานทอง ผู้สืบสานงานทองโบราณมาจากบรรพบุรุษ โดยใช้กรรมวิธีแบบดั้งเดิมและการคงคุณภาพของเนื้อทองในการผลิตชิ้นงานทองในลวดลายโบราณดั้งเดิมที่มีความละเอียดประณีตร้านทำทองที่มีชื่อเสียงมากของอำเภอพานทองมี 3 แห่ง คือ ร้านทองรุ่งสีทองร้านทองเจ้ไน้ และร้านทองแม่บาง

นอกจากความสำคัญของอำเภอพานทองดังได้กล่าวมาแล้วก็ตามคำขวัญข้างต้น อำเภอพานทองยังเป็นแหล่งประวัติศาสตร์ของคนท้องถิ่นหลายเชื้อชาติ ผู้มีวิถีชีวิตและการดำรงอยู่แบบเรียบง่าย มีศรัทธาตามความเชื่อของตนเองโดยสามารถอยู่ร่วมกันได้โดยสันติ สถานที่สำคัญในพื้นที่อำเภอพานทองที่มีความสัมพันธ์กับชาวท้องถิ่น เช่น วัด โบสถ์คริสต์ เซียนซื่อ และศาลเจ้าปรากฏเป็นนามบ้านนามเมืองมีดังต่อไปนี้

1. วัดพานทอง ตั้งอยู่ที่หมู่ 2 ตำบลพานทอง อำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี เป็นวัดเก่าแก่แต่ไม่ปรากฏว่าสร้างขึ้นเมื่อใดสันนิษฐานว่าเป็นวัดที่นายพรานทองสร้างขึ้นตรงตามตำนานของเมืองพานทอง ปัจจุบันมีเนื้อที่ 26 ไร่ 10 ตารางวา ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อวันที่ 8 กันยายน พ.ศ. 2498 และเป็นที่ประดิษฐานของหลวงพ่อโต สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านเคารพนับถือ

ภาพที่ 4-36 อุโบสถใหม่วัดพานทอง มีวิหารราย 4 ทิศ สถาปัตยกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ภาพที่ 4-37 ศาลาการเปรียญ วัดพานทอง

ภาพที่ 4-38 วิหารพระสุวรรณเมฆาจารย์ (ซ้าย) และรูปหล่อพระสุวรรณเมฆาจารย์ (ขวา)

ภาพที่ 4-39 วิหารหลวงพ่อโต (ซ้าย) และหลวงพ่อโต (ขวา)

ภาพที่ 4-40 โรงลิเกสำหรับถวายลิเกหลวงพ่อโต (ซ้าย) และกุฏิพระสุวรรณเมธาจารย์ (ขวา)

ภาพที่ 4-41 หอกลอง-หอรฆฆง ทรงสี่เหลี่ยม หน้าบันประดับปูนปั้นรูปครุฑและสร้าง พ.ศ. แต่ไม่ปรากฏตัวเลขปี พ.ศ. ที่สร้างแต่อย่างใด ปัจจุบันเลิกใช้งานแล้ว (ซ้าย) และหอกลอง-หอรฆฆง ทรงสามเหลี่ยม จัดสร้างโดยโรงเรียนปนะพันธุวิทยา ในพระบรมราชูปถัมภ์ การออกแบบคล้ายหอรฆฆงของคริสต์ ปัจจุบันทางวัดพานทองใช้งานจากหอหลังนี้ (ขวา)

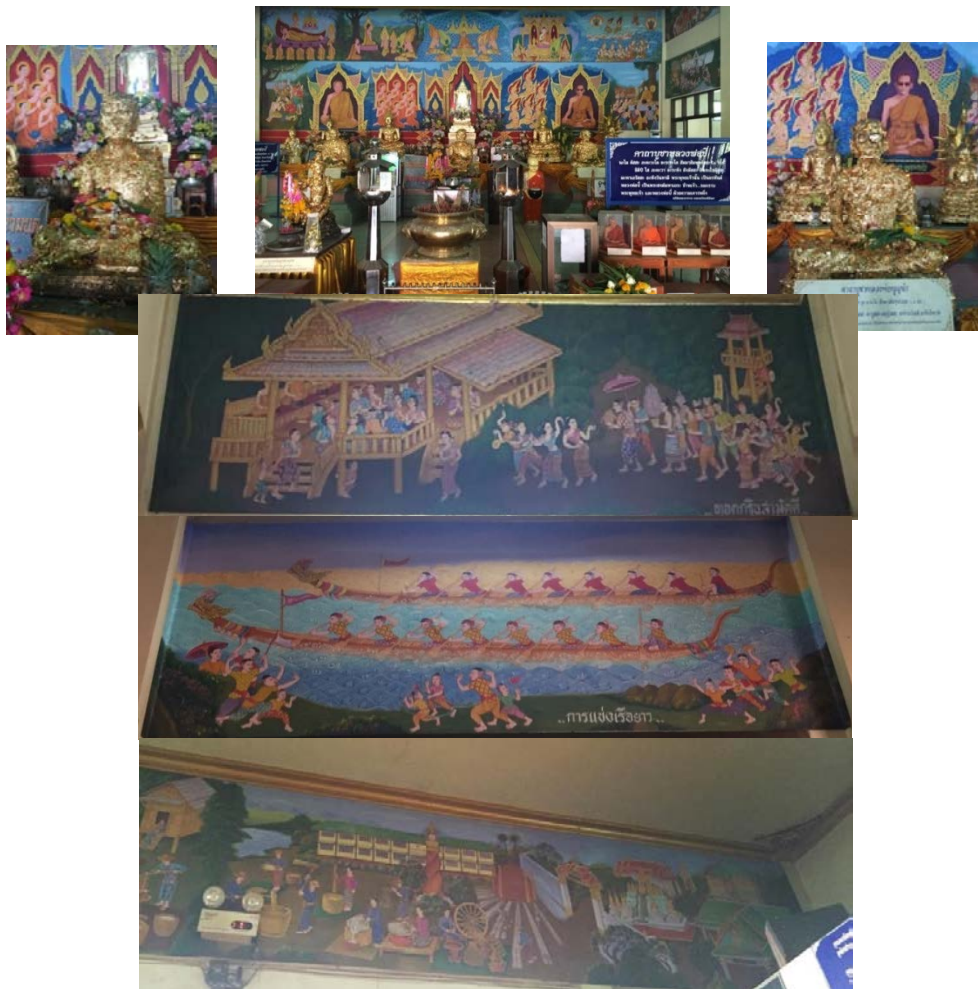
2. วัดโคกท่าเจริญ หรือวัด โลก เดิมที่เรียก วัดโคกท่าตะกูด เพราะวัดตั้งอยู่ในที่ใกล้เคียงกับบ้านท่าตะกูด ซึ่งเป็นท่าเรือขนส่งสินค้าที่สำคัญในอดีต ตามตำนานเชื่อว่า วัด โลกเป็นวัดที่เกี่ยวกับความเป็นมาในเรื่องพระรถเสน-เมรี กล่าวคือ ชื่อสถานที่ที่ปรากฏในเรื่องนั้นใกล้เคียงกับทำเลที่ตั้งของวัด เพราะที่ดินที่ตั้งวัดในสมัยก่อนเป็นเนิน โลกสูง รอบ ๆ โลกเป็นที่ลุ่ม และคล้ายกับหัวเข่าของมนุษย์ เดิมที่เรียกว่า โลกหัวเข่า ต่อมาเปลี่ยนเป็น โลกหัวข้าว อีกทั้งท้องถิ่นใกล้เคียงมีลักษณะของเรื่อง เช่น โลกระกา โลกขี้หนอน โลกพนมดี และหมอนนางสิบสองเป็นต้นนอกจากนี้ วัด โลกท่าเจริญยังมีพระเกจิอาจารย์ชื่อดัง คือ พระครูไพศาลสารธรรม (หลวงพ่อปี อินุทโชโต)

ภาพที่ 4-42 ซุ้มประตูวัด โศกท่าเจริญ (ซ้าย) และอุโบสถวัด โศกท่าเจริญ (ขวา)

ภาพที่ 4-43 เจดีย์ภายในวัด (ซ้าย) และภายในวัด (ขวา)

ภาพที่ 4-44 ภายในวิหารหลวงพ่อบี อินทโชโต ภาพจิตรกรรมแสดงประเพณีพื้นถิ่น เช่น งานทอดกฐิน การแข่งเรือยาว และสถานที่สำคัญในชุมชน

ภาพที่ 4-45 กุฏิพระครูไพศาลสารธรรม (หลวงพ่อบี อินทโชโต)

ภาพที่ 4-46 กุฏิพระ ลักษณะคล้ายอาคารเรียน

ภาพที่ 4-47 โรงเรียนวัดโคกท่าเจริญ เดิมชื่อ โรงเรียนปี่ทองราษฎร์ผดุง สร้างเมื่อปี พ.ศ. 2482

3. โบสถ์คริสต์ ได้แก่ วัดนักบุญฟิลิปและยากอบ หัวไผ่ ตั้งอยู่หมู่ที่ 1 ตำบลโคกจู้หนอง อำเภอนาทอง เป็น โบสถ์ที่ทำพิธีทางศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกมีอาคารและสถาปัตยกรรมเก่าแก่งดงามซึ่งผสมผสานรูปแบบศิลปะไทยและตะวันตกเข้าด้วยกัน สร้างสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ประวัติโดยสังเขป ก่อนปี พ.ศ. 2423 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) คุณพ่อมาทูลอง เก โก บาทหลวงชาวฝรั่งเศสได้รับคำสั่งจากพระสังฆราชทางกรุงเทพฯ ให้ออกมาขยายกลุ่มคาทอลิกในเขตจังหวัดชลบุรี ขณะนั้นบริเวณนี้ยังเป็นป่าทึบหนาแน่นด้วยกอไผ่โงมและโสน ลักษณะพื้นที่เป็นเนินและที่ราบลุ่ม ไม่มีผู้คนอาศัย มีเนื้อที่ราว 60,000 ไร่ คุณพ่อจึงนำลูกศิษย์พร้อมครอบครัวที่ติดตามประมาณ 30-40 คน สร้างบ้านเรือนอยู่อาศัยตามเนิน จากนั้นช่วยกันหักล้างพงเพื่อทำนาและสร้างวัดนักบุญฟิลิปและยากอบขึ้น ต่อมาชาวบ้านได้เรียกพื้นที่บริเวณนี้ว่า บ้านหัวไผ่ และ เรียกวัดนักบุญฟิลิปและยากอบว่า วัดหัวไผ่ เพราะมีป่าไผ่หนาแน่น

ภาพที่ 4-48 อนุสาวรีย์คุณพ่อเกโก ผู้บุกเบิก (ซ้าย) และ โบสถ์คริสต์วัดนักบุญฟิลิปและยากอบ มีลักษณะอาคารสถาปัตยกรรมแบบผสมผสาน (ขวา)

ภาพที่ 4-49 ภายในโบสถ์คริสต์ วัดนักบุญฟิลิปและยากอบ หัวไผ่ (ซ้าย) และภายในโบสถ์คริสต์ วัดนักบุญฟิลิปและยากอบ หัวไผ่ (ขวา)

4. เขียนชื่อพานทอง ได้แก่ วิหารเทวสถานแปดเซียน (แจ้เยี่ยงไต้) ภายในสมาคมสว่าง อุทยานธรรมสถาน (เม่งฮั้งเซ็งคิ้ว) ตั้งอยู่ หมู่ที่ 8 ตำบลพานทองประกอบด้วย3ส่วนสำคัญ คือวิหาร เทวสถานแปดเซียน (แจ้เยี่ยงไต้) โรงเจกวงฮกคิ้ว และสุสาน ลักษณะอาคารวิหารมีรูปแบบ สถาปัตยกรรมจีนและภาพจิตรกรรมฝีมือช่างจีนที่งดงาม ชั้นบนของวิหารแจ้เยี่ยงไต้เป็นที่ ประดิษฐานองค์ไ้ป๊ยเซียน โจวซือ (แปดเซียน) (อนุสรณ์สมาคมสว่างอุทยานธรรมสถาน (เม่งฮั้งเซ็งคิ้ว), 2550, หน้า 109)

ภาพที่ 4-50 สมาคมสว่างอุทยานธรรมสถาน (เม่งฮั้งเซ็งคิ้ว)

ภาพที่ 4-51 วิหารเทวสถานแปดเซียน (แจ้เยียงไท้)

ท่าตะกุดในอดีต

อำเภอพานทอง แต่เดิมมีชื่อว่า อำเภอท่าตะกุด เดิมทีหมู่บ้านท่าตะกุดและหมู่บ้านตลาดเก่าเคยเป็นหมู่บ้านเดียวกัน โดยใช้ชื่อว่าบ้านท่าตะกุดเพราะมีคลองตัดผ่าน ซึ่งคลองนี้ตัดมาจากแม่น้ำบางปะกง มีความกว้าง 40 วา ใช้เป็นเส้นทางเดินเรือติดต่อค้าขายจากทุกสารทิศมายังตำบลพานทอง หมู่บ้านท่าตะกุดนี้มีความอุดมสมบูรณ์มาก การทำนาได้ผลผลิตดี จึงสร้างโรงสีได้ริมคลองและมีท่าเรือเพื่อจอดเทียบขนข้าวสารลงเรือไปขาย ชื่อท่าตะกุดมาจากการที่ท่าเรือแห่งนี้เป็นศูนย์รวมการทำตะกุดคือ หางเสื่อเรือ (ไพพรรณ อินทนิล, 2545, หน้า 146)

บ้านท่าตะกุด เดิมเป็นพื้นที่ส่วนหนึ่งของเมืองพนัสนิคม เป็นท่าเรือสำคัญริมฝั่งคลองพานทอง ที่ออกสู่แม่น้ำบางปะกงและอ่าวไทย ซึ่งเชื่อมการค้าขายและการคมนาคมทางน้ำระหว่างเมืองทางเหนือและตะวันออกของชลบุรีกับเมืองพระนคร และหัวเมืองใหญ่ ๆ ได้ บ้านท่าตะกุดถูกยกฐานะเป็นอำเภอท่าตะกุดเมื่อปี พ.ศ. 2441 และในปี พ.ศ. 2443 ครั้งสมเด็จพระบรมราชาที่ 5 ออกตรวจราชการในท้องที่เมืองชลบุรี ได้ทรงบันทึกไว้ว่า

“...ส่วนอาคารที่ว่าการอำเภอยังไม่ได้สร้าง กรมการอำเภอต้องอาศัยบ้านจันทน์ในตลาดเป็นที่ทำการชั่วคราว ท่าตะกุดนี้เป็นชุมชนใหญ่ ตลาดที่ท่าตะกุดนี้ดูเป็นปึกแผ่นมาก สร้างเป็นห้องแถวไม้ทั้ง ไม้จริงและไม้ไผ่ ดูคึกคักไม่แพ้ตลาดที่อำเภอพนัสนิคมหรือจะคึกคักกว่า...”

ด้านการคมนาคม ทรงบันทึกไว้ว่า

“...การคมนาคมระหว่างอำเภอเมืองชลบุรี อำเภอพนัสนิคม และอำเภอท่าตะกู มีทางเกวียนคดอ้อมเพราะหลีกที่สูงและที่ต่ำ ในฤดูแล้งล้อเกวียนจะกัดแผ่นดินจนเป็นฝุ่นฟุ้ง ส่วนฤดูฝนจะเป็นโคลน บางแห่งฝนพัดดินไหลไปกับน้ำทำให้ทางเกวียนต่ำลงทุกที่ บางแห่งนา 2 ข้างทางเกวียนยังสูงกว่าทางเกวียน ส่วนทางคนเดินและทางม้าในฤดูแล้งเดินตัดตรงไปตามท้องนา แต่ฤดูฝนราษฎรลงมือทำนา คนเดินทางต้องเดินเลาะลัดเลี้ยวไปตามคันนา ได้รับความลำบาก ทั้ง ๆ ที่เส้นทางระหว่างเมืองชลบุรีไปพนัสนิคมและท่าตะกู เป็นเส้นทางที่มีผู้คนเดินไปมาค้าขายวันละมาก ๆ จนมีร้านค้าตั้งขายอาหารตลอดเส้นทาง ถ้าทำทางคนเดินให้สะดวกทั้งฤดูแล้งและฤดูฝน น่าจะเป็นประโยชน์ต่อการค้าขายมาก และการทำก็ไม่น่าจะยากลำบากนัก เพียงแต่ปักกรุยและพูนดินบ้างเล็กน้อย ให้มีทางกว้างสัก 2 เมตรก็พอ ถ้าทางผ่านเข้าไปในบ้านที่นาของใครก็ให้ขอแรงคนเหล่านั้นช่วยทำในเวลาที่เขาว่างจากการทำนา น่าจะทำได้ไม่เดือดร้อนอะไรนัก ถึงฤดูฝนราษฎรจะได้เดินทางสะดวก...” (ภารดี มหาขันธุ์, 2552, หน้า 105)

โสภณ ท่าเรือพลี (2537, หน้า 32) กล่าวว่า

“...เดิมอำเภอพานทองอยู่ที่หมู่บ้านท่าตะกู อำเภอท่าตะกู เรียกท่าตะกู เพราะเป็นหมู่บ้านที่มีท่าเทียบเรือบรรทุกไม้ซึ่งใช้ตะกู ประกอบด้วยไม้วงกลม ๆ มีคานพาดใช้เป็นที่พาดซุงช่วยในการบรรทุกไม้ซุง อำเภอนี้ไม่มีตัวอาคารเป็นที่ทำการ ได้อาศัยบ้านของนางเชย สุอังคะคหปตานีหมู่บ้านท่าตะกูเป็นที่ทำการชั่วคราว...”

คำบอกเล่าของผู้สูงอายุในหนังสืออนุสรณ์สมาคมสว่างอุทยานธรรมสถาน
(เม่งฮึ้งเซียงตั่ว) ชลบุรี (2550, หน้า 95) บันทึกไว้ว่า

“...สภาพพื้นที่ของอำเภอพานทองแต่เดิมนั้นเป็นที่ราบลุ่มคล้ายท้องกระทะ เหมาะแก่การทำไร่นา มีคลองธรรมชาติจากพนัสนิคมผ่านหมู่บ้านท่าตะกู หมู่บ้านพานทอง หมู่บ้านเก่าถึงแม่น้ำบางปะกง ผลผลิตทางการเกษตรจากพนัสนิคม จะถูกขนส่งมาทางเรือในฤดูน้ำหลาก มารวมจุดพักขนถ่ายและซื้อขายที่หมู่บ้านท่าตะกู ส่วนหน้าแล้งประชาชนจะส่งผลผลิตทางการเกษตรมาทางล้อเลื่อน ซึ่งมีลักษณะคล้ายเกวียนขนาดเล็ก ใ้ใช้วัว ควาย ลากจูง ซึ่งชาวบ้านเรียกล้อเลื่อนว่า “ตะกูค” และเรียกหมู่บ้านที่เป็นชุมชนทางการค้านี้ว่า “ท่าตะกู”

บ้านท่าตะกูนี้อยู่ห่างจากบ้านพานทองไปทางทิศตะวันออกประมาณ 2 กิโลเมตร เมื่อประชากรเพิ่มมากขึ้นก็เริ่มมีโจรผู้ร้ายรบกวนทำให้ประชาชนเดือดร้อน และมีความจำเป็นที่ประชาชนจะต้องติดต่อราชการมากขึ้น ทางราชการจึงตั้งที่ว่าการอำเภอขึ้น โดยอาศัยบ้านนางเขย สุธังคะ ซึ่งตั้งอยู่ที่บ้านพานทองเป็นที่ว่าการอำเภอชั่วคราว ต่อมาได้ย้ายไปอาศัยโรงบ่อนที่บ้านท่าตะกูเป็นที่ว่าการอำเภอชั่วคราว และต่อมาได้ย้ายกลับมาตั้งทำการอยู่ที่เดิมอีก โดยทางราชการได้ปลูกสร้างเป็นโรงไม้ขึ้นใช้เป็นที่ว่าการอำเภอ จนถึงปี พ.ศ. 2451 จึงปลูกสร้างอาคารหลังใหม่และเปลี่ยนชื่อเป็น อำเภอพานทอง...”

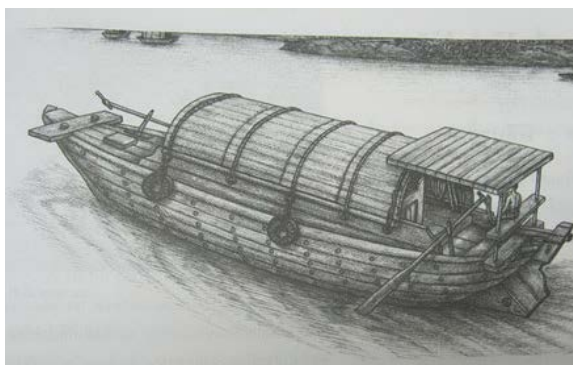
เรื่องที่มาของชื่อท่าตะกูนี้ เมื่อผู้วิจัยลงภาคสนามและได้พูดคุยกับป้าชลอ สหายา (สัมภาษณ์, 1 พฤษภาคม 2559) อายุ 84 ปี บุตรสาวของกำนันทอง สหายา ชาวท่าตะกูตั้งเดิมท่านเล่าว่า

“...ในสมัยก่อน เกวียนที่ใช้บรรทุกสิ่งของมาที่ตลาดนี้ จะลากซุงมาด้วย คอยผูกที่ได้ท้องเกวียนแล้วก็มีตัวล้อข้างหลัง ตัวนั้นแหละ เขาเรียกตะกู ซึ่งหลังบ้านนี้เป็นที่ลงซุง... ส่วนพานทองกับท่าตะกู แต่เดิมนั้นคือคนละที่กัน แยกจากกัน และบริเวณตลาดท่าตะกูนี้เคยมีที่ว่าการอำเภอท่าตะกูตั้งอยู่ ก่อนที่จะย้ายไปตรงที่ตั้งปัจจุบัน...”

และเมื่อผู้วิจัยลงพื้นที่วัดโคกท่าเจริญ พบว่า มีเกวียนจำนวนหนึ่งถูกเก็บรักษาไว้ สอบถามจากพระไพโรจน์ (สัมภาษณ์, 25 พฤษภาคม 2559) อายุ 70 ปี ชาวท่าตะกู ได้ความว่า “...เดิมทีท่าตะกูเป็นตลาดค้าขาย ขึ้นลงสินค้ากันแถวนี้ เกวียนแบบที่เห็นในวัดนี้ใช้บรรทุกไม้มาจากแถบพนัส ข้างบนจะไว้พวกไม้เล็ก ๆ แต่ถ้าเป็นท่อนซุงใหญ่จะผูกมาที่ใต้ท้องเกวียน...” ป้าม้วยเง็ก แซ่ลือ (สัมภาษณ์, 25 พฤษภาคม 2559) อายุ 66 ปีเจ้าของร้านก๋วยเตี๋ยวท่าตะกู กล่าวในทำนองเดียวกันว่า “...ชื่อท่าตะกู คาดว่าน่าจะเป็นเกวียน ผูกซุงใต้ท้องเกวียนมากันเป็นขบวนจากพนัส แต่ก่อนพนัสเป็นป่า ไม้ที่บรรทุกมาก็เอามาปลูกสร้างบ้านเรือนบริเวณนี้...”

อย่างไรก็ดี ครูทำนอง รุ่งสีทอง (สัมภาษณ์, 8 มีนาคม 2559) อายุ 76 ปี มีความเห็นต่าง โดยอ้างถึงผู้เฒ่าผู้แก่บอกว่า ตะกู หมายถึง ต้นไม้ชนิดหนึ่งซึ่งในอดีตมีจำนวนมากทางป่าแถบพนสนิม เช่นเดียวกับ นายกิจจา ทองประกอบ (สัมภาษณ์, 8 มีนาคม 2559) อายุ 66 ปี กล่าวว่า ตะกู เป็นชื่อของต้นไม้ชนิดหนึ่ง

ผู้วิจัยเห็นว่าที่มาของชื่อ ตลาดท่าตะกูด นี้ยังเป็นที่เข้าใจแตกต่างกันอยู่บ้าง เนื่องจากบ้างก็ว่าคำ ตะกูด คือ หางเสือเรือ บ้างก็ว่า ตะกูด คือ ไม้วงกลมและคานสำหรับพาดซุงบนเรือบรรทุกไม้ บ้างก็ว่า ตะกูด คือ เกวียนขนาดเล็ก บ้างก็ว่า ตะกูด คือ หมุดสำหรับผูกซุงใต้ท้องเกวียน และ บ้างก็ว่าตะกูด คือ ต้น ไม้จากป่าแถบพม่าสนิมเมื่อผู้วิจัยได้ตรวจสอบจากพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 พบความหมายดังนี้“...ตะกูด น. เครื่องถือท้ายเรือ คล้ายหางเสือ ทำด้วยไม้เป็นแผ่นใหญ่ รูปร่างคล้ายพาย มีด้ามยาว, จะกูด หรือ จังกูด ก็ว่า...” ตรงกับที่ไพพรรณ อินทนิล (2545) กล่าวไว้ว่า ท่าตะกูดมาจากการที่ทำเรือแห่งนี้เป็นศูนย์รวมการทำตะกูดคือ หางเสือเรือ

ภาพที่ 4-52 เรือเอี่ยมจุ่น ซึ่งมีหางเสือเรือขนาดใหญ่ “ตะกูด” (สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคกลาง เล่ม 1, 2542)

แต่จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านท่าตะกูดซึ่งเป็นผู้เฒ่าผู้แก่บอกว่า คำว่า ตะกูด คือคำเรียกเกวียน โดยป่าชลอ สหยา อธิบายลักษณะและการใช้งาน ไว้อย่างชัดเจน สำหรับซุงที่ป่าชลอกล่าวว่ลากมากับเกวียนนั้น ในบันทึกของสมเด็จพระยาเจ้าราชานุภาพมิกกล่าวไว้ว่า

“...สภาพแวดล้อมของพม่าสนิม มองไปทางเหนือและทางใต้เห็นแหล่งน้ำไปสุดสายตา ด้านตะวันออกแถบชายเขาขึ้นไปมีป่าไม้ ด้านตะวันตกมีคลองซึ่งเป็นแขนงของแม่น้ำบางปะกงไปออกทะเล...” (การดี มหาจันทร์, 2552, หน้า 105)

สอดคล้องกับพระไพโรจน์ และป้าม้วยเง็ก ที่กล่าวทำนองเดียวกันว่า สมัยก่อนเมือง
พนัสนิคมมีป่าไม้อุดมสมบูรณ์การค้าไม้จากเมืองพนัสนิคมจะต้องผ่านตลาดท่าตะกวดเพื่อขนส่งต่อไป
ทางเรือและไม้ส่วนหนึ่งที่นำมาใช้นี้ใช้สำหรับสร้างบ้านในบริเวณนี้

ภาพที่ 4-53 เกวียนโบราณ ภายในวัดโคกท่าเจริญ (วัดโคกท่าตะกวด)

ภาพที่ 4-54 กงเกวียนโบราณ เมื่อเทียบเคียงกับความสูงของ ดร.มนัส แก้วบุชา
ผู้ซึ่งสูง 180 เซนติเมตร

ภาพที่ 4-55 ใต้ท้องเกวียนซึ่งชาวบ้านสันนิษฐานว่าเป็นจุดที่เรียกว่า ตะกู

ตลาดท่าตะกูนับเป็นย่านการค้าสำคัญในอดีตของชาวชลบุรีและใกล้เคียง มีการค้าขายแลกเปลี่ยนและใช้คลองพานทองเป็นเส้นทางสัญจรหลัก ดังปรากฏในบันทึกของสมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ความว่า

“...อำเภอท่าตะกู เดิมเป็นพื้นที่ส่วนหนึ่งของเมืองพนัสนิคม เป็นท่าเรือ มีเรือเสา เรือใบ ใหญ่น้อยบรรทุกสินค้าเข้ามาขาย และมารับบรรทุกข้าวจากเมืองพนัสนิคมเป็นจำนวนมาก การค้าขายที่ท่าตะกูมีมากจนในที่สุดเกิดเป็นตลาดที่ท่าตะกูนี้...”

ส่วนหนึ่งในประวัติสมาคมสว่างอุทยานธรรมสถาน (เม่งสิ่งเซ่งเต๊ว) อำเภอพานทอง มีความว่า

“...ในอดีต สองฟากฝั่งของแม่น้ำบางปะกงเต็มไปด้วยลำคลองน้อยใหญ่ที่แตกแขนงออกมาจากแม่น้ำสายหลักกระจายอยู่ทั่วไป ไม่ไกลออกไปทางฝั่งใต้มีสาขาลำน้ำไหลผ่านชุมชนหนึ่งที่มีเรือยนต์ยกพื้นปลูกเรียงรายอยู่เต็มสองฟากฝั่งของลำน้ำ มีเรือสินค้าขึ้นล่องอยู่ในลำน้ำไม่ขาดสาย และมีพ่อค้าวานิชติดต่อกับค้าขายเป็นที่คึกคัก ชุมชนดังกล่าวเป็นที่รู้จักกันในชื่อ “ท่าตะกู” จัดว่าเป็นเมืองท่าเจริญมากแห่งหนึ่ง...ถือเป็นศูนย์กลางการค้าและการคมนาคมทั้งทางบกด้วยการเทียมม้า วัว ควาย หรือใช้คนหาม และทางน้ำเพื่อขนส่งสินค้าอุปโภคบริโภคในชีวิตประจำวัน ระหว่างตัวจังหวัดกับอำเภอที่อยู่ใกล้เคียง ได้แก่ อำเภอพนัสนิคม และ อำเภอบ้านบึง แม้กระทั่งผลผลิตทางการเกษตรเองส่วนใหญ่ก็ต้องถูกนำมารวมกันไว้ ณ ที่แห่งนี้ก่อนที่จะขนย้ายกันทางน้ำ

เข้าสู่กรุงเทพมหานคร (เนื่องจากตอนนั้นสะพานข้ามแม่น้ำบางปะกงยังไม่ถูกสร้าง)...” (อนุสรณ์
สมาคมสว่างอุทยานธรรมสถาน (เม่งฮึ้งเซียงตั่ว) ชลบุรี, 2550, หน้า 106-107)

คำบอกเล่าของชาวบ้านท่าตะกู

ป้าชลอ สหายา (สัมภาษณ์, 1 พฤษภาคม 2559) อายุ 84 ปี เล่าถึงพื้นที่ตลาดท่าตะกูใน
อดีตว่า

“...ตรงนี้คู่กับท่าเรือ พอข้ามสะพานไปเป็นท่าเรือขนสินค้ามาจอด เรือใหญ่ๆทั้งนั้น แต่
ก่อนนี้อะไร ๆ ก็ต้องมาทางเรือ พวกพนัสนิคม พวกวัด โบสถ์ วัดหลวง จะต้องมาซื้อของแถวนี้... ตลาด
จะมีทางเดินอ้อมไปมาถึงกันได้... เดิมมีหลังคาคลุมถึงกันหมด ถูกรื้อไปตอนสมัยขุนวิจารณ์
บรรณกิจเป็นนายอำเภอ สาเหตุเพราะเห็นว่าไม่ถูกสุขอนามัย แดดส่องไม่ถึง”

ป้าทองสะอาด มงคลพิบูลรัตน์ (ฉิมกิม แซ่ตัน) (สัมภาษณ์, 1 พฤษภาคม 2559) อายุ 83 ปี
เล่าว่า

“...สมัยก่อนท่าตะกูนี้เป็นศูนย์รวมการค้าขาย มีเสื้อผ้าขายเต็ม 2 ฟังร้านค้า จนใคร ๆ
เรียกว่า โป้เบ๊ ผู้คนขวักไขว่มากมาย มีสะพานหก เป็นไม้ยกได้ มีโซ่ 4 เส้น เวลาเรือใหญ่เข้ามา เขาก็
จะยกสะพานเปิดออก เวลาเราจะเดินข้ามก็กลัวจะตกเพราะไม้มันเปิดปิดได้ พ่อค้าแม่ขายจากพนัสนิ
หน้าประตู บางนาง จะมาที่นี่ ...ตัวป้านี้ต้นตระกูลเป็นคนจีนแคะ แม่อุ้มลงเรือมาจากสุพรรณ ตั้งแต่
อายุได้ 2 ขวบ ปัจจุบันอายุ 83 ปีแล้ว... ที่ตลาดนี้แต่เดิมมีหลังคาคลุมทั่วทั้งตลาด จนเป็นที่กล่าวขาน
กันว่าสาวพานทองนี้ขาวมาก เพราะอยู่แต่ในร่มในตลาดนี้แดดส่องมาไม่ถึงเลย...”

ภาพที่ 4-56 ป้าชลอ สหายอายุ 84 ปี ชาวบ้านท่าตะกู (ซ้าย) และป้าทองสะอาด มงคลพิบูลรัตน์ อายุ 83 ปี ชาวบ้านท่าตะกู (ขวา)

นอกจากนี้ป้าทองสะอาดได้แสดงภาพถ่ายเก่าประเพณีแห่เรือในงานทอดกฐิน วัดพานทอง โดยรัฐมนตรีพลตรีศิริ สิริโยชิน (5 สิงหาคม พ.ศ. 2458 ถึง 31 กรกฎาคม พ.ศ. 2522) เป็นประธาน ขณะที่ท่านเป็นผู้หนึ่งในสาวพานทองที่พายเรือร่วมขบวนด้วยทำให้เห็นสภาพบ้านเรือนของตลาดท่าตะกูและความสมบูรณ์ของคลองพานทองในอดีต

ภาพที่ 4-57 ตลาดท่าตะกูในอดีต บริเวณท่าเรือริมฝั่งคลองพานทอง (ป้าทองสะอาด มงคลพิบูลรัตน์, 1 พฤษภาคม พ.ศ. 2559)

ภาพที่ 4-58 งานประเพณีแห่เรือของชาวบ้านท่าตะกวด บริเวณตลาดท่าตะกวดในอดีต
(ป่าทองสะอาด มงคลพิบูลรัตน์, 1 พฤษภาคม พ.ศ. 2559)

ภาพที่ 4-59 ๑พณฯท่านจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ เยือนตลาดท่าตะกวด มีนายอำเภอวาทยัง เสวตนัย และคณะ ให้การต้อนรับเมื่อวันที่ 23 พฤษภาคม พ.ศ. 2506 ร้านทองด้านซ้ายคือ ร้านทองแม่บาง ร้านทองด้านขวาคือร้านทองรุ่งสีทอง (ป่าทองสะอาด มงคลพิบูลรัตน์, 1 พฤษภาคม พ.ศ. 2559)

เมื่อถึงยุคจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ท่านได้เดินทางมาถึงตลาดท่าตะกูด และสั่งตัดถนนจากตลาดท่าตะกูดไปยังหัวไผ่ เกิดเป็นถนนสายพานทอง-หัวไผ่ จนทุกวันนี้ ป้าทองสะอาดได้แสดงภาพเก่าเมื่อครั้ง พณฯ ท่าน จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ มาเยือนพานทองในวันที่ 23 พฤษภาคม พ.ศ. 2506 ขณะยืนอยู่หน้าตลาดท่าตะกูด บริเวณหน้าร้านทองแม่บางและร้านทองรุ่งสีทอง

ภาพที่ 4-60 ครูธรรมนุญ รุ่งสีทอง อายุ 83 ปี (ซ้าย) และครูทำนอง รุ่งสีทอง อายุ 76 ปี (ขวา)

ครูธรรมนุญ รุ่งสีทอง (สัมภาษณ์, 10 มีนาคม 2559) อายุ 83 ปี พูดถึงการค้าขายที่ตลาดท่าตะกูดว่า

“...สมัยก่อนในตลาดท่าตะกูดนี้ มีคนจีนมาเปิดร้านค้า ปลุกห้องแถว ปลุกบ้าน คึกคักมาก มีหลังคาคลุมหมดทั่วทั้งบริเวณ แดดไม่ร้อน ฝนตกไม่เปียก แถบพนัส วัดโบสถ์ มาค้าขายกันหน้าน้ำก็ใช้เรือ หน้าแล้งก็ใช้เกวียนและเดินเท้ามาที่นี่... สินค้าที่มาซื้อหา เช่น กะปิ น้ำปลา และเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม ตรงทำน้ามี่โตะขายตัวเรือ มีทั้งเรือโดยสารเรือไอ และ เรือสินค้า...”

ครูทำนอง รุ่งสีทอง (สัมภาษณ์, 8 มีนาคม) อายุ 76 ปี เล่าถึงสินค้าต่าง ๆ ของตลาดท่าตะกูดว่า

“...ในแถบเมืองพานทองนี้เป็นแหล่งค้าขาย สมัยก่อนการคมนาคมใช้เดินทางทางเรือ ไม่มีรถ ไม่มีถนน พวกชาวบ้านก็จะบรรทุกสินค้าจากบ้านเราไปส่งกรุงเทพ สินค้าหลักคือน้ำมันยาง ที่มาจากพันธ์ นอกนั้นมีพวกพืชผลการเกษตร พอจากนั้นก็ให้นำพวกเสื้อผ้าและสินค้าจากกรุงเทพฯมาขาย ชาวชลบุรี ชาวพันธ์ จะต้องมาซื้อเสื้อผ้าจากที่นี่ สมัยนั้นเจริญมาก ๆ บริเวณถนนหน้าร้านทองนี้จะมีพ่อค้าแม่ค้านำผลหมากรากไม้มาขายกันมาก โดยเฉพาะหน้ามะม่วงจะมีมาขายไม่ขาด ส่วนคลองพานทองนี้เดิมน่าจะกว้างสัก 12 วา เรือสินค้าขนาดใหญ่เข้ามาจอดได้ ลักษณะเดียวกับตลาดสามชุก เมืองสุพรรณบุรี...”

นายกิจา ทองประกอบ (สัมภาษณ์, 25 พฤษภาคม 2559) อายุ 66 ปี เล่าว่า

“...ท่าตะกุดเป็นตลาดที่เจริญมาก ของจากพันธ์ หุ้งเหียง ต้องมาลงที่นี้หมด ออกคลองสำโรง แล้วเข้ากรุงเทพ ของป่าที่มาจากพันธ์ มีไม้ มีซุง ผลไม้ มีของขายนำเข้าจากจีนลักษณะเป็นโซ่ห่วย มีลิ้นจี่ดองเป็นไห ของส่งไปขายกรุงเทพ จำพวกข้าวสาร ข้าวเปลือก พอมีการตัดถนนเข้ามา การสัญจรทางน้ำเสื่อมความนิยม ผู้คนก็ค่อยๆหายไปที่สุดในที่สุด...”

ป้าม้วยเง็ก แซ่ลื้อ (สัมภาษณ์, 25 พฤษภาคม 2559) อายุ 66 ปี เล่าความทรงจำในอดีตว่า

“...บ้านเดียวกับแม่ของป้าขายพวกหม้อ ไห สาแหรก กระบุง ตุ่ม ตุ่มมังกร มีคนมาส่งจากราชบุรี ส่วนป้าเดิมขายถ้วยเดียวอยู่แถวหน้าท่าเรือ แต่พอมีถนนเลยย้ายออกมาเข้าร้านตรงนี้ คนมาตลาดแต่ก่อนนั้นต้องมาทางเรือ บ้านกั่งอยู่ตรงหัวมุมถนนนี้ กั่งค้าขายข้าว มีเรือบรรทุกข้าวเข้ามาจอดเทียบได้ถึงหน้าบ้าน ปัจจุบันเป็นร้านซ่อมมอเตอร์ไซค์...”

เมื่อถามถึงรูปแบบอาคารสถานที่ของตลาดท่าตะกุดในอดีต ป้าม้วยเง็กอธิบายว่า อาคารร้านค้าส่วนใหญ่เป็นห้องแถวไม้ 2 ชั้น มีพื้นไม้และเสาไม้ปักลงไปใต้น้ำ ใต้ถุนตลาดเป็นน้ำทั้งหมด มีส่วนที่เป็นดินตรงฝั่งร้านแก๊ส และร้านรุ่งสีทองเป็นต้นไป ในส่วนของหลังคาตลาดเป็นสังกะสีคลุมทั้งตลาดทั่วบริเวณจากท่าเรือถึงฝั่งร้านรุ่งสีทอง

ชาวชุมชนส่วนใหญ่เป็นคนจีน หอบเสื้อผ้าหมอนใบมาตั้งรกรากและทำมาค้าขายอยู่ที่นี้ มีทั้งจีนแต้จิ๋ว จีนไหหลำ และจีนแคะ ป้าม้วยเง็กว่า แคะ ภาษาจีน แปลว่า แยก มาจากคำว่า แคะนั่ง และในชุมชนนี้มีคนแซ่เดียวกับแซ่ลื้อ มากที่สุด

สำหรับคลองพานทองซึ่งเดิมชื่อคลองท่าตะกูด คนจีนเรียก กุ้งก๊ี้ มีความกว้างประมาณ 12 วา มีคลองเซ็ดแยกผ่านตัวตลาดจากท่าเรือ ผ่านหน้าศาลเจ้าแม่บูษบา และไหลไปทางท้าย วัดโคกท่าเจริญ เรือใหญ่สามารถแล่นผ่านคลองเซ็ดนี้เข้ามาได้

ภาพที่ 4-61 พระไพโรจน์ อายุ 70 ปี พระลูกวัด วัดโคกท่าตะกูด (ซ้าย) และป้าม้วยเจ็ก แซ่ลื้อ อายุ 66 ปี เจ้าของร้านก๋วยเตี๋ยวท่าตะกูด (ขวา)

เจี๊ยะ ชาวบ้านในตลาดท่าตะกูด เล่าว่า

“...คลองพานทองนี้ แต่เดิมกว้างสัก 4 วาได้ เป็นจุดขนถ่ายสินค้า มีเรือสินค้าลำใหญ่ มีโรงสีอยู่ฝั่งตรงข้าม ตลิ่งริมคลองเป็นทราย เล่นน้ำได้ แต่ปัจจุบันตื้นเขินมาก เพราะเปลี่ยนการสัญจรมาเป็นทางรถ...”

คุณอรพรรณ เสริมชีพ (สัมภาษณ์, 10 มีนาคม 2559) นายกเทศมนตรีตำบลพานทอง กล่าวว่

“...คลองพานทองนี้แยก มาจากแม่น้ำบางปะกง ผ่านย่านชื่อ บ้านเก่า ถึงท่าตะกูด และมีคลองเซ็ดเป็นคลองลอดที่แยกจากคลองพานทอง ไหลผ่านกลางตลาดท่าตะกูด และผ่านวัดโคกท่าเจริญ ซึ่งปัจจุบันคลองเซ็ดนี้ตื้นเขินและถูกรุกกล้าพื้นที่เข้ามามาก จนปัจจุบันได้ขออนุญาตขุดลอกและคืนพื้นที่เพื่อพัฒนาคลองเซ็ดต่อไป...”

ภาพที่ 4-62 คุณอรพรรณ เสริมชีพ นายกเทศมนตรีตำบลพานทอง ขณะสนทนากับผู้วิจัย บริเวณท่าเรือตลาดท่าตะกูดในอดีต

ภาพที่ 4-63 เจ๊ชาวบ้านท่าตะกูดยื่นบริเวณท่าเรือตลาดท่าตะกูดในอดีต ด้านหลังคือคลองเข็ดซึ่งเทศบาลตำบลพานทองกำลังขุดลอกและทำเขื่อนริมตลิ่ง

จากข้อมูลต่าง ๆ ข้างต้น ผู้วิจัยสามารถสรุปประเด็นสำคัญและภาพรวมของตลาดท่าตะกูดในอดีต ไว้ได้ดังต่อไปนี้

ตลาดท่าตะกูดในอดีตเคยเป็นศูนย์กลางการค้าขนาดใหญ่ที่สำคัญแห่งหนึ่งของจังหวัดชลบุรีตอนบน มีพื้นที่สัมพันธ์ในบริเวณนี้คืออำเภอเมืองชลบุรี อำเภอพานทอง อำเภอพนัสนิคม อำเภอบ้านบึง อำเภอบางปะกงและอำเภอบ้านโพธิ์ของจังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นทั้งย่านการขนส่งสินค้าและการคมนาคมทางน้ำ จากลุ่มน้ำบางปะกงแยกเข้าสู่คลองพานทอง และเป็นจุดพักสินค้าของพ่อค้าแม่ค้าและชาวบ้านที่เดินทางมาทางบกทั้งทางเท้าและทางเกวียน สินค้าที่นำออกไปขายได้แก่ ผลผลิตทางการเกษตร อาทิ ผลไม้ ข้าว น้ำมันยาง ชุง ฯลฯ ส่วนสินค้าที่นำกลับมายาขายคนท้องถิ่น ได้แก่ เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม กะปิ น้ำปลา และของโชห่วย เป็นต้น

คำว่า ท่าตะกูด ผู้วิจัยสันนิษฐานว่ามาจากพื้นที่บริเวณนี้เป็นย่านการค้าการคมนาคม

ทั้งทางบกและทางน้ำ มีเรือและเกวียนเป็นพาหนะหลัก คำว่า “ตะกูด” ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 มีความหมายว่า หางเสือเรือ แต่จากคำบอกเล่าของผู้อาวุโสในชุมชนให้ความหมายต่างกัน บ้างว่าหมายถึง เกวียน ซึ่งมีป่าชโล สหยา อธิบายรายละเอียดเพิ่มเติมว่า ตะกูด คือส่วนใต้ท้องเกวียน มีไว้สำหรับผูกลากซุง สำหรับคำว่า “ท่า” หมายถึงท่าเรือ เมื่อพิจารณาแล้วผู้วิจัยเห็นว่า ท่าตะกูดนี้เป็นท่าเรือ ที่มีเรือสัญจรมากมาย การให้ชื่อท่าเรือว่าท่าตะกูด อาจมีความหมายทางตรงเกี่ยวกับหางเสือเรือ และมีความหมายแฝงเป็นนัยว่าท่าเรือแห่งนี้คือสถานที่ซึ่งเป็นศูนย์กลางการค้าและการคมนาคมที่สามารถเดินทางเข้าออกได้ทุกสารทิศ ทั้งทางน้ำโดยเรือทางบกโดยเกวียนและเดินเท้า ผู้คนที่เดินทางมาถึงจึงสามารถกำหนดทิศเดินทางของตนได้เปรียบเหมือนหางเสือเรือที่คอยบังคับทิศทาง แต่จากคำบอกเล่าของชาวบ้านผู้อยู่ในพื้นที่ กอปรกับสภาพแวดล้อม บริบทพื้นที่ใกล้เคียง และวิถีชีวิตที่มีความสัมพันธ์กับเกวียนและซุงจากป่าไม้แถบเมืองพนักสนิม ทำให้ชาวบ้านมีความเข้าใจสืบทอดกันมาว่า ตะกูด มีความหมายเกี่ยวกับเกวียน

บ้านท่าตะกูด เป็นชุมชนและย่านการค้าสำคัญแห่งหนึ่งของเมืองชลบุรี แต่ไม่ปรากฏว่าเกิดขึ้นเมื่อใด จากการศึกษาพบหลักฐานทางประวัติศาสตร์มีชื่อท่าตะกูดในช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ และมีหลักฐานเป็นลายลักษณ์อักษรในบันทึกการออกตรวจราชการในท้องที่เมืองชลบุรี ในสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เมื่อปี พ.ศ. 2443 ซึ่งในเวลานั้น บ้านท่าตะกูดได้ถูกยกฐานะเป็นอำเภอท่าตะกูด ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2441

ลักษณะพื้นที่ของบ้านท่าตะกูดในอดีต เป็นที่ราบลุ่ม ชาวบ้านมีอาชีพทำไร่ ทำนา เส้นทางการระหว่างอำเภอเมืองชลบุรี อำเภอพนักสนิม และอำเภอท่าตะกูดเป็นทางเกวียนคดเคี้ยว มีผู้คนไปมาค้าขายวันละมาก ๆ มีร้านค้าตั้งขายอาหารตลอดทาง พาหนะทางบกได้แก่ ม้า วัว ควายเทียมเกวียนและเดินเท้าหาบหาม ส่วนเส้นทางน้ำ มีคลองพานทองเป็นลำน้ำสายหลักจากท่าตะกูดผ่านบ้านเก่า ย่านซ้อ ออกสู่อ่างน้ำบางปะกง ขนาดของคลองพานทองกว้างราว 12 วา คลองพานทองบริเวณบ้านท่าตะกูดนี้ ชาวบ้านเรียกว่า คลองท่าตะกูด และชาวจีนในชุมชนเรียกว่า กั้งก็ ปัจจุบันคลองพานทองช่วงท่าตะกูดนี้ตื้นเขินและแคบลงไปมาก เพราะไม่มีการสัญจรทางน้ำอย่างในอดีต นอกจากนี้หน่วย งานภาครัฐและท้องถิ่นได้ขุดคลองชลประทานขึ้นมาใหม่ เพื่อประโยชน์ในการกักเก็บและระบายน้ำสู่ภาคเกษตรกรรมของอำเภอพานทอง ทำให้คลองพานทองซึ่งเป็นลำน้ำธรรมชาติขาดการบำรุงรักษา

ภาพที่ 4-64 คลองพานทอง หรือ คลองท่าตะกูด ณ สภาพปัจจุบัน

บริเวณตลาดท่าตะกูดซึ่งถือเป็นศูนย์กลางการค้าขาย จุดพักและขนถ่ายสินค้า มีลักษณะเป็นชุมชนขนาดใหญ่ มีเรือสินค้าขึ้นล่องอยู่ในลำน้ำไม่ขาดสาย และมีพ่อค้าวานิชติดต่อกับค้าขายเป็นที่คึกคัก อาคารบ้านเรือนสร้างเรียงรายอยู่เต็มสองฝั่งคลอง เป็นห้องแถวไม้ทั้งไม้จริงและไม้ใผ่ไม้นี้คงได้มาจากป่าแถบอำเภอพนัสนิคมและชักชวนติดมากับใต้ท้องเกวียน ห้องแถวไม้นี้มีทั้งชั้นเดียวและ 2 ชั้น ปลูกยกพื้นเพราะเป็นที่ลุ่ม และตั้งอยู่บริเวณริมตลิ่งของคลองพานทอง ด้านล่างมีน้ำท่วมถึง ลักษณะแบบตลาดลอยน้ำ มีพื้นไม้เป็นทางเดินทั่วตลาด

ภาพที่ 4-65 ลักษณะบ้านปลูกยกพื้นและพื้นไม้เก่าที่คาดว่าเป็นพื้นที่ตลาดเดิมเพราะสร้างริมฝั่งคลอง

ภาพที่ 4-66 บ้านเก่าบริเวณตลาดท่าตะกู แสดงให้เห็นลักษณะบ้านลอยน้ำ มีได้墩 ปัจจุบัน
ทางเดินพื้นไม้ถูกปรับเปลี่ยนเป็นคอนกรีต

ลักษณะพื้นที่ของตลาดเป็นรูปสี่เหลี่ยม ด้านทิศเหนือมีท่าเรือติดกับคลองพานทอง มีสะพานหกสำหรับให้ผู้คนข้ามไปมาสองฝั่งคลองได้ ลักษณะเป็นสะพานไม้กลางสะพานสามารถยกเปิดได้เมื่อมีเรือใหญ่สัญจร มีคลองเซ็ดเป็นลำน้ำสาขาแยกจากคลองพานทองตัดผ่านกลางตลาด ผ่านหน้าศาลเจ้าแม่บูชบา ชุมชนท่าตะกู ถึงหน้าวัด โศกท่าเจริญ มีอาคารร้านค้าปลุกเรียงหันหน้าเข้าหากัน มีทางเดินไม้ตรงกลาง ปัจจุบันเป็นถนนคอนกรีตเสริมเหล็กของซอยเทศบาลพานทอง 13 14 และ 15 มีหลังคาขนาดใหญ่คลุมทั่วบริเวณ ทำให้ร่มแดดร่มฝน หลังคานี้ถูกรื้อออกไปในสมัย จุนวิจารย์บรรณกิจ ขณะดำรงตำแหน่งนายอำเภอพานทอง เมื่อวันที่ 16 พฤษภาคม พ.ศ. 2483 ถึงวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2487 สาเหตุเพราะเห็นว่าไม่ถูกสุขอนามัย

ภาพที่ 4-67 สะพานหก (ยกพื้นได้) ข้ามคลองท่าตะกูในอดีต (ทองสะอาด มงคลพิบูลรัตน์,
1 พฤษภาคม พ.ศ. 2559)

ภาพที่ 4-68 สะพานหกข้ามคลองท่าตะกูในปัจจุบัน พื้นไม้ที่ยกได้เสียหายทั้งหมด

ภาพที่ 4-69 บริเวณคลองเซ็ดแยกจากคลองท่าตะกูต (ซ้าย) และคลองเซ็ดผ่านกลางตลาด (ขวา)

ภาพที่ 4-70 คลองเซ็ดแยกจากคลองท่าตะกูตผ่านท้ายวัด โลกท่าเจริญ

ภาพที่ 4-71 ลักษณะบ้านไม้ทรงต่าง ๆ เช่น ทรงจั่วเดี่ยว และเรือนแถวไม้ในบริเวณตลาดท่าตะกวด
ณ สภาพปัจจุบัน

ภาพที่ 4-72 ลักษณะบ้านทรงต่าง ๆ บริเวณคลองท่าตะกวดและคลองเช็ด ณ สภาพปัจจุบัน

ภาพที่ 4-73 ลักษณะห้องแถวบริเวณหน้าร้านรุ่งสีทอง ณ สภาพปัจจุบัน

ภาพที่ 4-74 ลักษณะหลังคาคลุมบริเวณตลาดท่าตะกูคในบางบริเวณที่ยังคงเหลืออยู่

การค้าขายในอดีตของตลาดท่าตะกูค นอกจากเป็นศูนย์กลางการค้าพืชผลทางการเกษตร ร้านค้าสองข้างทางในตลาดส่วนใหญ่จำหน่ายเสื้อผ้าและเครื่องนุ่งห่ม จนได้รับการกล่าวขานว่าเป็นตลาดโป้เบ๊แห่งเมืองชล สินค้าอื่น ๆ ได้แก่ สินค้าอุปโภคและบริโภค อาทิ หม้อ ไห สาก แหกร กระบุง ตุ่ม มังกร ข้าวสาร อาหารแห้ง กะปิ น้ำปลา เป็นต้น ส่วนสินค้าหลักที่ขนส่งไปขายกรุงเทพฯ ได้แก่ น้ำมันยาง จากอำเภอพนัสนิคม

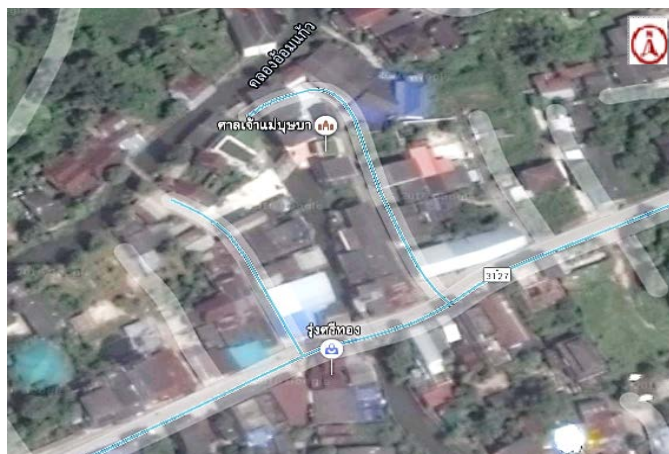

ภาพที่ 4-75 ลักษณะร้านค้า 2 ข้างทางในตลาดท่าตะกูค

ภาพที่ 4-76 ลักษณะร้านค้า 2 ข้างทาง ในตลาดท่าตะกู

ต่อมาในปี พ.ศ 2506 เมื่อฯพณฯ ท่านจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ มาเยือนตลาดท่าตะกู ท่านได้สั่งให้ตัดถนนจากตลาดท่าตะกูไปยังตำบลหัวไผ่ ซึ่งถือเป็นถนนเส้นแรกของตลาดท่าตะกูปัจจุบันได้แก่ ทางหลวงชนบทหมายเลข 3127 สายพานทอง-หัวไผ่ การตัดถนนครั้งนั้นทำให้การคมนาคมมีความสะดวกสบายและรวดเร็วมากขึ้น ความเจริญขยายตัวออกไป การติดต่อค้าขาย ทำได้ทั่วถึง เมื่อกาลเวลาผ่านไปความสำคัญของตลาดท่าตะกูจึงลดน้อยลงเรื่อย ๆ จนตลาดเริ่มซบเซาและคงเหลือไว้แต่เพียงร่องรอยแห่งความรุ่งเรืองกับภาพความทรงจำของชาวชุมชนเท่านั้น

ภาพที่ 4-77 แผนที่ทางอากาศแสดงบริเวณตลาดท่าตะกูดจาก Google

ภาพที่ 4-78 ขนาดพื้นที่ตลาดท่าตะกูด มีพื้นที่ตลาดโดยรวมประมาณ 18 ตารางกิโลเมตร วัดระยะโดยใช้โปรแกรมแอปพลิเคชัน Mapmeasure

ผู้วิจัยได้ทำการวัดระยะและคำนวณขนาดพื้นที่ของตลาดท่าตะกูดในอดีต โดยใช้โปรแกรมแอปพลิเคชัน Mapmeasure ในการหาระยะจากภาพถ่ายทางอากาศ จากการสันนิษฐานว่าตัวตลาดมีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ตลาดท่าตะกูดจะมีอาณาเขตอยู่ที่ประมาณ 18 ตารางกิโลเมตร

สถานที่สำคัญในย่านชุมชนท่าตะกุด ได้แก่ ศาลเจ้าแม่บุษบา (ซิกเซี่ยม่า หรือ อาม่า) เป็นศาลเจ้าศักดิ์สิทธิ์อายุเก่าแก่กว่า 100 ปี เป็นที่นับถือเคารพสักการะของชาวชุมชนท่าตะกุด ตลอดจนพ่อค้าวานิชที่ล่องเรือมาค้าขายและผู้เดินทางมาเยือนท่าตะกุด ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ประวัติศาสตร์เจ้าแม่บุษบา จากคำบอกเล่าของนายควาและป้าชลอ มีบันทึกไว้ในหนังสืออนุสรณ์สมาคมสว่างอุทยานธรรมสถาน (เมิ่งฮั่งเซียงตั้ว) (2550, หน้า 113) ดังนี้

“...เมื่อร้อยกว่าปีมานี้มีท่าเรือ เรียกว่า “ท่าตะกุด” (คนจีนเรียกว่า “ถาทะเถ้า”) ซึ่งที่ดินบริเวณข้างท่าเรือและตลาดเก่า (ชื่อในปัจจุบัน) เป็นของ กังเม็ง กับ นางอิม แซ่ลี ที่อพยพมาจากจีนแผ่นดินใหญ่สมัยสงคราม ให้กำเนิดลูกชายหญิง 5 คน ชื่อ เล้ง หงษ์ ทอง นาค เงิน (ต่างแยกย้ายกันไปประกอบอาชีพอื่น) และมีนายควา สามีของป้าชลอ สหาย ปลูกบ้านอยู่ในที่ของกังเม็ง แซ่ลี ซึ่งยกที่ดินให้ (ก่อนที่ศาลอาม่าจะเกิดขึ้น) ป้าชลอมีพี่น้องอยู่ที่จังหวัดเพชรบุรี ท่านผู้นี้ได้เดินเรือมาค้าขายน้ำตาลโดนคอันเป็นของจีนชื่อของเมืองเพชรจนถึงท่าตะกุดเป็นประจำ ชื่อของท่านคือ นางบุษบา ในช่วงที่อยู่เพชรบุรีนั้นนางบุษบาเป็นคนทรงอยู่ด้วยแต่ไม่เต็มใจนัก ครั้งหลังสุดท่านมาค้าขายน้ำตาลที่ท่าตะกุด แต่เพราะสาเหตุใดมิอาจทราบได้จึงทำให้ท่านไม่กลับไปเมืองเพชรอีกเลย

ด้วยบารมีของเจ้าแม่บุษบา (อาม่าที่ตลาดเก่า) กังเม็ง แซ่ลี ได้บริจาคที่ดินให้สร้างศาลเจ้าแม่ขึ้นมาเป็นเรือนไม้ทรงสูงขนาดพอเหมาะปูพื้นด้วยไม้กระดานแผ่นใหญ่ ลูกกรงทำจากไม้สักโบราณตกแต่งอย่างสวยงาม เพื่อให้ชาวบ้านไว้กราบไหว้บูชา ขอพร ก่อนออกเดินทางไปค้าขายให้ชื่อง่ายขายคล่องและเดินทางสะดวกปลอดภัย

ในคลองพานทองแห่งนี้จะมีพาหนะของเจ้าแม่บุษบา (อาม่า) เป็นจระเข้ (คนจีนเรียกว่า งักฮื้อ) อยู่ 2 ตัว คอยให้ความคุ้มครองผู้คนที่เดินเรือสัญจรไปมาจนเป็นที่เลื่องลือนับถือกราบไหว้บูชาของชาวจีนและไทยทั่วไป วันดีคืนดีก็จะเห็นจระเข้ลอยอยู่ที่ศาลราวกับเป็นการคารวะเจ้าแม่บุษบา (อาม่า) อยู่เป็นประจำ แต่ไม่เคยทำอันตรายผู้ใดเลย และเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2547 ได้ขุดพบโครงกระดูกจระเข้ 2 โครง บริเวณใกล้กับคลองพานทองห่างจากศาลเจ้าแม่บุษบา (อาม่า) ประมาณ 500 เมตร ซึ่งโครงกระดูกดังกล่าวยังคงเก็บรักษาไว้ที่เดิม

ในวันขึ้น 6 ค่ำ เดือน 6 (ตามจันทรคติ) ของทุกปีคือวันเกิดของเจ้าแม่บุษบา ชาวบ้านจะจัดงานสมโภช โดยร่วมกันจัดจิวมาถวาย โรงจิวจะตั้งอยู่ที่อีกฟากฝั่งคลองตรงข้ามกับศาลของเจ้าแม่ โดยมีสะพานไม้ยกสูงพาดข้ามไปเรียกว่า สะพานหก ใช้เดินข้ามไปมาได้จนถึงโรงเจกัวงฮกตั้ว...”

คุณอรพรรณ เสริมชีพ (สัมภาษณ์, 10 มีนาคม 2559) กล่าวถึงศาลเจ้าแม่บุษบาว่า

“...บริเวณปากคลองเซ็ดที่แยกมาจากคลองพานทองนี้ มีศาลเจ้าแม่บุษบา เป็นที่เคารพสักการะของคนในพื้นที่ชุมชน แต่เดิมเป็นศาลไม้ และได้ทำการก่อสร้างใหม่เป็นอาคารก่ออิฐถือ

ปุ่นที่มีความแข็งแรงขึ้น ล่าสุดได้ทำการบูรณะอีกครั้งเมื่อปี พ.ศ. 2558 และในเทศกาลสงกรานต์จะนำเจว็ดไม้มาสงน้ำที่ลานหน้าศาลเป็นประจำทุกปี...”

ภาพที่ 4-79 ศาลเจ้าแม่บูชบา (ซ้าย) และ บริเวณลานหน้าศาลเจ้าแม่บูชบา (ขวา)

ภาพที่ 4-80 องค์เจ้าแม่บูชบา ประดับด้วยชุดลวดลายอย่างจีน ประทับอยู่บนบัลลังก์ไม้สัก (ซ้าย) และเจว็ดไม้ ตั้งอยู่บริเวณมุมอาคารด้านซ้ายมือของแท่นสักการะเจ้าแม่บูชบา (ขวา)

จากการสำรวจบริเวณพื้นที่ผู้วิจัยพบว่า ศาลเจ้านี้เป็นที่ประดิษฐานรูปเคารพของเจ้าแม่บูชบา มีแท่นบูชาเทพเจ้าแบบจีนตั้งตรงกลางอาคาร ด้านขวามีแท่นประดิษฐานเจว็ดไม้ ซึ่งผู้วิจัยสันนิษฐานว่าเจว็ดไม้นี้น่าจะมีอยู่เดิมก่อนที่จะเปลี่ยนเป็นศาลเจ้าแบบจีน ลักษณะศาลเจ้าเป็นอาคารสี่เหลี่ยมก่ออิฐถือปูน รูปทรงและการประดับตกแต่งอย่างจีน มีภาพเขียนสีศิลปะจีน แสดงภาพเรื่องราวและภาพธรรมชาติประดับผนังซ้ายขวา ในหนังสืออนุสรณ์สมาคมสว่างอุทยานธรรมสถาน (เม่งฮึงเซ็งตั่ว) (2550, หน้า 115) กล่าวว่า ตัวองค์เจ้าแม่บูชบาประดับด้วยชุดลวดลายอย่างจีน ปิดทองคำเปลว (กิมซัน) ทั้งองค์ ประทับอยู่บนบัลลังก์ไม้สัก ประดิษฐานบนแท่นปูนขัดหินอ่อนเขียนภาพมังกรคู่คาบแก้วและนกกระเรียนคู่ มีป้ายรายชื่อผู้บริจาคที่ดินสร้างศาล ได้แก่ นายเหม็ง แซ่ลี่ และคุณยายอิม พงษ์พานิชและรายนามผู้ร่วมบริจาคสร้างศาลเจ้าหลังใหม่ เมื่อวันที่

10 ธันวาคม พ.ศ. 2516 ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าศาลใหม่นี้คือศาลที่ได้ทำการก่อสร้างเป็นอาคารปูนทดแทนศาลไม้สักของเดิม ด้านนอกมีลานกว้างสำหรับประกอบพิธีในวันสำคัญ ด้านซ้ายมีแท่นบูชาฟ้าดินและเสา ด้านขวามีเตาเผากระดาษลักษณะแปดเหลี่ยมตกแต่งภาพเขียนสีและประดับรูปน้ำเต้าไว้ด้านบนศาลเจ้าแม่บุษบาที่ตั้งหันหน้าเข้าสู่คลองเซ็ด ถัดเข้ามาจากคลองพานทองเล็กน้อยในทุก ๆ ปีชาวบ้านจะร่วมกันจัดงานสมโภชศาลเจ้าแม่บุษบา มีการจัดงานมหรสพ นำวีวมาแสดงถวายบริเวณหน้าศาลในวันขึ้น 6 ค่ำ เดือน 6 ซึ่งตรงกับวันในช่วงเดือนพฤษภาคม และในเทศกาลสงกรานต์จะมีพิธีนำเจว็ดไม้มาสงกรานที่ลานหน้าศาลด้วยเช่นกัน

ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับเจว็ดไม้ภายในศาลเจ้าแม่บุษบาว่า เดิมทีศาลแห่งนี้น่าจะเป็นที่ประดิษฐานพระไชยมงคลและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายของชาวบ้านท้องถิ่น ซึ่งคาดว่าเดิมน่าจะเป็นกลุ่มคนไทย และเมื่อคนจีนได้เข้ามาค้าขายพร้อมกับอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐาน จึงนำสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อของตนเข้ามาผสมผสาน จนกลายเป็นศาลเจ้าของจีน โดยปริยาย ซึ่งตามความเชื่อของไทยสถานที่ใดก็ตามที่มีลักษณะผู้คนอาศัยอยู่เป็นชุมชน เป็นหมู่บ้าน จะมีศาลประดิษฐานสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คอยปกป้องคุ้มครองบริเวณที่เป็นกลางบ้านเสมอ

นอกจากนี้ผู้วิจัยได้สำรวจพบศาลพระภูมิไม้ลักษณะเป็นศาลไม่มีเสากลางเสาเดียว ตัวเสาตั้งพื้นพื้นคอนกรีตถนนขึ้นมาประมาณ 40 เซนติเมตร และอยู่ริมทางบริเวณใกล้กับท่าเรือเดิม ซึ่งผู้วิจัยสันนิษฐานว่าศาลนี้น่าจะมีอยู่คู่กับตลาดท่าตะกูดมาตั้งแต่อดีต คาดว่าเมื่อมีการยกระดับพื้นที่และปรับปรุงบริเวณรอบตลาดท่าตะกูดเป็นพื้นคอนกรีต ไม่ได้มีการรื้อศาลออกแต่อย่างใด

ภาพที่ 4-81 ศาลพระภูมิไม้สันนิษฐานว่ามีอยู่คู่กับตลาดท่าตะกูดมาตั้งแต่อดีตแต่เพราะพื้นถูกถมสูงขึ้นมากจากระดับเพียงตา ศาลจึงมีลักษณะดังภาพ

ชาวมุขชนตลาดท่าตะกูดส่วนใหญ่เป็นชาวจีนที่อพยพและเดินทางเข้ามาตั้งถิ่นฐานเมื่อครั้งสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 จากการสำรวจพบต้นตระกูลของชาวจีนในชุมชนบริเวณนี้ มีทั้ง

ชาวจีนแต้จิ๋ว ชาวจีนไหหลำ และชาวจีนแคะ ผู้ซึ่งเดินทางมาจากหลากหลายพื้นที่ เช่น เมืองจีน เมืองสุพรรณบุรี และเมืองแปดริ้ว เมื่อผู้วิจัยได้ลงพื้นที่บริเวณศาลเจ้าแม่บุษบา พบว่าแซ่ชาวจีนในชุมชนแสดงบนป้ายรายนามผู้บริจาคมีอาทิ แซ่ลี แซ่ตั้ง แซ่จิ่ง และแซ่เดียวกับแซ่ลือมากที่สุด ชาวจีนส่วนหนึ่งยังคงใช้ชื่อแซ่เดิมของบรรพบุรุษ และอีกส่วนหนึ่ง ได้เปลี่ยนเป็นสกุลของไทย อย่างไรก็ตาม ชาวจีนในชุมชนท่าตะกวดนี้มีความผูกพันกันเหนียวแน่นทั้งกับชาวจีนด้วยกันเองและกับชุมชน มีความรักและภูมิใจในท้องถิ่นของตนเป็นอย่างยิ่ง แม้ว่าปัจจุบันตลาดท่าตะกวดจะเปลี่ยนสภาพจากอดีตไปมากก็ตาม

ภาพที่ 4-82 รายนามผู้อุทิศที่ดินสร้างศาล (ซ้าย) และรายนามผู้ร่วมบริจาคสร้างศาลใหม่ เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2516 (ขวา)

ภาพที่ 4-83 ภายในศาลเจ้าแม่บุษบา

สำหรับกระเซ้ 2 ตัว ซึ่งมีบันทึกไว้ว่าเป็นพาหนะของเจ้าแม่บุษบานั้นผู้วิจัยได้สอบถามชาวบ้านท่าตะกวด ได้ความว่า มีกระเซ้อยู่จริงและมักมาลอยตัวให้เห็นอยู่บริเวณหน้าศาลเจ้าแม่ แต่ไม่เคยทำร้ายผู้คน ครูทำนอง รุ่งสีทอง ยืนยันในเรื่องนี้ว่าแม่เกี้ยวมารดาของตนเคยเห็นกระเซ้

ทั้งสองบริเวณหน้าศาลจริงทั้งนี้พบว่าในศาลเจ้าแม่บูษามิตุ๊กตาจะเซ้ 2 ตัว ตั้งอยู่บนแท่นบูชาด้วย

ภาพที่ 4-84 ภายในศาลเจ้าแม่บูษาที่แท่นบูชามิตุ๊กตาจะเซ้ตัวแทนพาหนะของเจ้าแม่บูษา
จำนวน 2 ตัว

ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่บริเวณศาลจะเซ้ ตั้งอยู่ด้านเหนือคลองพานทองห่างจากตลาดท่าตะกูด
ราว 500 เมตร พบว่าศาลจะเซ้มีลักษณะเป็นศาลไม้ ตั้งอยู่บริเวณปากคลองท่าตะกูด หันหน้าไป
ทางคลองชลประทาน ซึ่งมีถนนเลียบบคลองชลประทานขวางอยู่ ภายในมีโครงกระดูกจะเซ้
ขนาดใหญ่ และป้ายกำกับหน้าศาลว่า องค์พี่รงค์ฤทธิ์ องค์น้องฤทธิ์ชัย

ลุงประยงค์ ศรีประมาณ (สัมภาษณ์, 19 มิถุนายน 2559) (อายุ 69 ปี) เจ้าของบ้านตั้งอยู่
ใกล้กับศาลจะเซ้ เล่าว่า เดิมบริเวณนี้ยังไม่มีคลองชลประทาน ลำน้ำพานทองจะแยกสาขาบริเวณนี้
ลักษณะเป็นทางสามแพร่ง และมีจะมีเว้าใหญ่เป็นบึงน้ำลึก ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2547 เพื่อนบ้านของ
ลุงประยงค์ ศรีประมาณ ซึ่งเป็นเจ้าของบึงใหญ่นั้น ได้ทำการขุดลอกบึงเพื่อทำการเกษตร และพบ
โครงกระดูกจะเซ้ขนาดใหญ่ลักษณะสมบูรณ์ 2 โครงจมอยู่เมื่อเจ้าหน้าที่มาตรวจสอบแล้วพบว่า
เป็นจะเซ้เพศผู้อาศัยอยู่ในธรรมชาติจนแก่และตายตามวงจรชีวิตลงไปเอง อย่างไรก็ตามชาวบ้าน
ต่างเชื่อตรงกันว่าเป็นจะเซ้ของเจ้าแม่บูษา และสร้างศาลในบริเวณที่พบสำหรับไว้โครงกระดูก
จะเซ้ทั้งสอง

ภาพที่ 4-85 ศาลจระเข้และโครงกระดูกจระเข้ 2 โครง มีป้ายชื่อกำกับว่า องค์พี่ณรงค์ฤทธิ์
องค์น้องฤทธิ์ชัย ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าเป็นพาหนะของเจ้าแม่บุญบา

ภาพที่ 4-86 บริเวณศาลจระเข้ด้านหน้ามีถนนเลียบคลองชลประทานและประตูระบายน้ำ

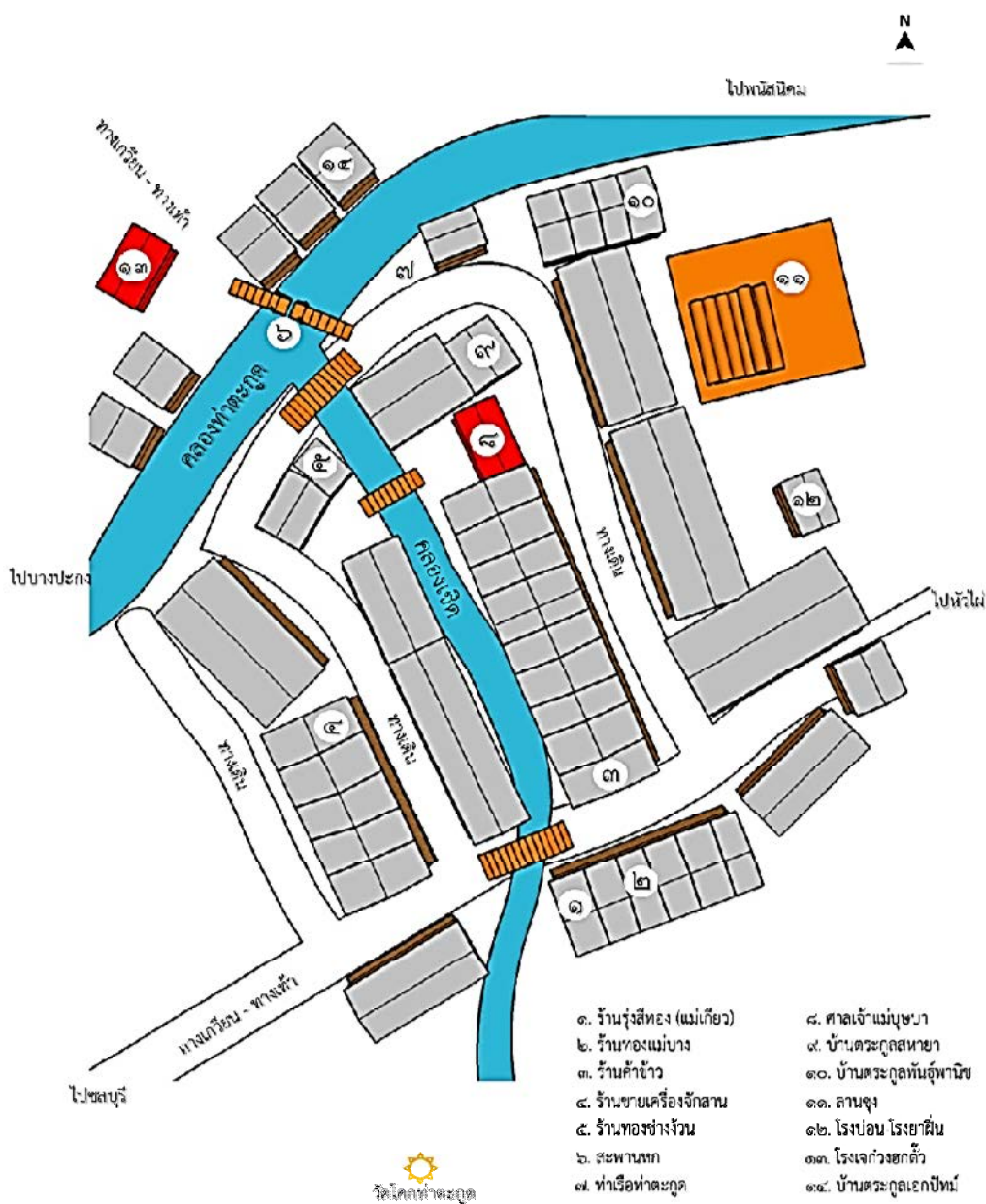

ภาพที่ 4-87 ด้านซ้ายของศาลคือบึงที่ขุดพบโครงกระดูกจระเข้ ด้านขวาของศาลคือคลองพานทอง
(ซ้าย) และลุงประยงค์ ศรีประมาณ (อายุ 69 ปี) (ขวา)

นอกจากนี้ จากคำบอกเล่าของชาวบ้านตลาดท่าตะกู ผู้วิจัยพบว่าบริเวณตลาดท่าตะกู
เมื่อครั้งอดีตยังมีสถานที่สำคัญอีกหลายแห่ง ได้แก่ โรงเจ สถานบำเพ็ญธรรมกวางฮกตั่ว ซึ่งปัจจุบัน

ได้ยวบและย้ายไปอยู่ในบริเวณสมาคมสว่างอุทยานธรรมสถาน (เม่งฮั้งเซียงตั่ว) สำหรับ โรงสี
 ยุงข้าว ทำขง โรงบ่อนและโรงฝืน ปัจจุบันไม่ปรากฏให้เห็นแล้ว

ผู้วิจัยได้จำลองแผนที่และรูปแบบตลาดท่าตะกูดไว้ดังลักษณะต่อไปนี้

* หมายถึง บริเวณอาคารของตลาดทั้งหมดมีหลังคาคลุมทั่วถึงกัน

ภาพที่ 4-88 จำลองแผนที่และรูปแบบตลาดท่าตะกูดในอดีต

จากการศึกษาพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของเมืองพานทอง จะเห็นได้ว่าเมืองพานทองนี้มีประวัติความเป็นมายาวนาน มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่บ่งชี้ว่าเป็นชุมชนสำคัญมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์และพัฒนาต่อเนื่องเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะตลาดท่าตะกูดซึ่งเป็นศูนย์กลางการค้าขายแลกเปลี่ยนที่สำคัญของจังหวัดชลบุรีตอนบน และเป็นแหล่งผลิตผลงานทองโบราณพานทองอันทรงคุณค่ามาตั้งแต่ครั้งอดีต ทั้งนี้ผู้วิจัยได้สรุปประวัติความเป็นมาท้องถิ่นของเมืองพานทองและลำดับช่วงเวลาสำคัญตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์จนถึงปัจจุบัน แบ่งได้ดังแสดงไว้ในตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 4-2 ประวัติความเป็นมาท้องถิ่นและลำดับช่วงเวลาสำคัญของเมืองพานทอง

ก่อนประวัติศาสตร์	พุทธศตวรรษที่ 12-18	สมัยกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ. 1919-2310)	พ.ศ. 2310	สมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ (ร.1-ร.4)	สมัยรัชกาลที่ 5	พ.ศ. 2476-ปัจจุบัน
เนินโคกพนมดี (อ.พนัสนิคม)	เมืองพระรถ (อ.พานทอง)	ชลบุรีเป็นเมืองชั้นจัตวา	กรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าชาวเมืองชลบุรีได้ให้	ชลบุรีเป็นเมืองชั้นจัตวา	กฎหมายปฏิรูป	พระราชบัญญัติการบริหารราชการ
ชุมชนโคกระกา	โคกกระเหรียง (อ.พานทอง)	เมืองศรีมโหสถ (จ.ปราจีนบุรี)	ความร่วมมือกับสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ในการกอบกู้เอกราชคืน	สังกัดกรมท่า	การปกครองส่วนภูมิภาค	ส่วนภูมิภาค
ชุมชนเนินสำโรง (อ.เมืองชลบุรี)	เมืองพญาเร่ (อ.บ่อทอง)	เมืองศรีทโล (อ.เมืองชลบุรี)	เกิดตำนานชื่อเมืองพานทอง	ชลบุรีเป็นเมืองหนึ่งของมณฑลปราจีนบุรี	เทศาภิบาล	ชลบุรีจึงมีฐานะเป็นจังหวัดชลบุรี
					พ.ศ.2441	พ.ศ. 2459
			บ้านท่าตะกูด		กฎหมาย	เปลี่ยนชื่อเป็นอำเภอพานทอง
			ที่ตั้งของชุมชนที่มีความเจริญและเป็นท่าเรือสำคัญริมฝั่งคลองพานทอง ที่ออกสู่น้ำบางปะกงและอ่าวไทย ซึ่งเชื่อมการค้าขายและการคมนาคมทางน้ำระหว่างเมืองทางเหนือและตะวันออกของชลบุรีกับเมืองพระนครและหัวเมืองใหญ่ ๆ		ข้อบังคับลักษณะการปกครองหัวเมือง	
			คำว่า ตะกูด มีความหมายหลายประการ เช่น หางเสือเรือเกวียน ต้นไม้ชนิดหนึ่ง		ร.ศ. 116	
					อำเภอท่าตะกูด	
					มีนายอำเภอคนแรกคือขุนสงคราม	
					พินาส (สิน)	

2. บริบททางสังคมวัฒนธรรมที่มีความเชื่อมโยงกันระหว่างท้องถิ่นกับงานช่างทอง

จากการศึกษาสภาพภูมิสังคมวัฒนธรรมและสำรวจพื้นที่อำเภอพานทอง ผู้วิจัยพบว่า บริบททางสังคมวัฒนธรรมในอดีตของพื้นที่บริเวณนี้นั้นนอกจากจะเป็นแหล่งเกษตรกรรมแล้วยังมีตลาดท่าตะกุดเป็นท่าเรือและย่านการค้าที่สำคัญ มีการแลกเปลี่ยนสินค้าและการซื้อขายกัน คึกคัก ชาวบ้านเมื่อค้าขายได้เงินมาจึงมักนิยมออมเงินเป็นเครื่องทอง ซึ่งค่านิยมของคนไทยนั้นถือว่าทองคำมีคุณค่าและมีราคาสูงสุด การแปลงทรัพย์สินจากเงินมาเปลี่ยนเป็นทองคำจึงเป็นการออมวิธีหนึ่งโดยส่วนใหญ่จะสะสมในรูปแบบทองรูปพรรณ เพราะสามารถนำไปใช้เป็นเครื่องประดับได้ในโอกาสต่าง ๆ หรือเป็นของขวัญของกำนัลอันน่าประทับใจแก่ผู้รับ เช่น สีนสอดทองหมั้น ในพิธีมงคลสมรส รับขวัญเด็กแรกเกิด เป็นต้น

ครูธรรมนุญ รุ่งสีทอง (สัมภาษณ์, 10 มีนาคม 2559) เล่าว่า “...สมัยก่อน เมื่อชาวนาชาวไร่ ต้องการใช้เงิน บ้างก็เอาทองมาขาย บ้างก็เอาทองมาจำหน่ายแต่ก็จะจืดจางลายไปของทองไว้ ทำตามแบบบ้าง เดิมแต่จนได้ลายใหม่ ๆ บ้าง...”

ครูทำนอง รุ่งสีทอง (สัมภาษณ์, 8 มีนาคม 2559) เล่าว่า “...พอชาวนาเก็บเกี่ยวเสร็จ มีเงินก็มักมาทำทองที่ร้านเพื่อเป็นการออม...”

จากคำบอกเล่าของครูช่างดังกล่าวข้างต้น จะเห็นว่าชาวบ้านท้องถิ่นตลาดท่าตะกุด ชุมชนพานทองและพื้นที่ใกล้เคียง นิยมซื้อขายแลกเปลี่ยนทอง สั่งทำทองรูปพรรณไว้ใช้งานและสะสม โดยช่างทองจะรับซื้อขายฝากและรับทำทองตามความประสงค์ของลูกค้า รูปแบบของเครื่องทองโบราณที่ลูกค้านำมานับเป็นงานตัวอย่างที่ดีสำหรับช่างทอง เพราะช่างทองจะจืดจางลวดลายเหล่านั้น โดยคงไว้ตามลวดลายดั้งเดิม หรืออาจแต่งเติมเป็นลวดลายใหม่ ๆ ตามจินตนาการและความสร้างสรรค์ของช่าง ผู้วิจัยพิจารณาเพิ่มเติมว่า การที่มีตลาดท่าตะกุดเป็นย่านการค้าใหญ่ ซึ่งมีผู้คนจากทั่วสารทิศเดินทางเข้ามาติดต่อค้าขาย ผู้คนจากต่างถิ่นนำเครื่องทองติดตัวมา ทำให้เกิดการส่งต่อและเผยแพร่ตามกันในรูปแบบและลวดลาย เช่น พ่อค้านำเครื่องทองจากสกุลช่างเพชรบุรีติดตัวมา เมื่อมาค้าขายที่ตลาด ท่าตะกุด ชาวบ้านท้องถิ่นจืดจางลวดลายความสวยงามของทองไว้แล้วนำมาสั่งทำกับช่างทองพานทอง เช่น ลายกระดุม ลายปะวะหล้า ลายเต่าร้าง ฯลฯ เช่นนี้นับได้ว่าเป็นการถ่ายทอดผลงานจากแหล่งผลิตที่เก่าแก่ดั้งเดิมสู่ท้องถิ่นพานทองอีกช่องทางหนึ่ง

นอกจากนั้น ผู้วิจัยพบว่างานทองแบบพื้นถิ่นของช่างทองพานทอง เช่น ลายกำมุก ลายผักแค ลายช่ออ้อย ฯลฯ ในส่วนบริบทของพื้นที่ซึ่งเป็นแหล่งเกษตรที่มีความอุดมสมบูรณ์ และตั้งอยู่ในเมืองใหญ่ชายฝั่งทะเลอันได้แก่จังหวัดชลบุรีในปัจจุบัน จากสภาพแวดล้อมดังกล่าว นับเป็นปัจจัยที่สำคัญอีกประการที่สร้างแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์ผลงานของช่างทอง เช่น

การออกแบบกำไลลาวลายข้ออ้อยของช่างจีนเหลียน (ช่างสุข) แซ่ลี่ ลือได้ถึงเมืองพานทองอันเป็นแหล่งเกษตรที่มีการปลูกอ้อยจำนวนมาก และแฝงความหมายไว้ในรูปแบบของกำไลข้อมือคือทำการค้าเจริญรุ่งเรือง กำไรเพิ่มพูน ซึ่งนับเป็นลาวลายเฉพาะถิ่นที่ได้รับความนิยมจนเป็นเอกลักษณ์ของสาวพานทอง

การใช้เครื่องประดับทองเป็นค่านิยมอยู่กับคนไทยมาช้านานเพราะทองเป็นเครื่องประดับที่มีมูลค่าในตัว สามารถเก็บสะสม หรือใช้ประกอบในพิธีมงคลต่าง ๆ การออมทรัพย์ด้วยเครื่องทองจึงเป็นอีกหนึ่งทางเลือกของชาวบ้านทำให้งานทำทองยังคงอยู่คู่ชุมชนจวบจนปัจจุบัน

3. ความสัมพันธ์ของชุมชนกับแหล่งวัตถุดิบ

ไพพรรณ อินทนิล (2545) กล่าวถึงที่มาของชื่ออำเภอบ่อทองว่า “...อำเภอบ่อทองมีแร่ทองคำและแร่พลวงเงิน พลวงทอง ตามบริเวณเทือกเขาบ่อทอง เมื่อประมาณ พ.ศ. 2460 มีชนชาติกุลาพวกหนึ่งที่หลงเหลืออยู่ได้ขุดหาแร่ทองคำ และทิ้งร่องรอยเดิมไว้ มีราษฎรเข้าไปขุดและร่อนหาเป็นกลุ่ม ๆ แต่มีน้อยมาก ไม่คุ้มค่าการแก่การลงทุน”

ชื่ออำเภอบ่อทองปรากฏอยู่ในจังหวัดชลบุรี จึงเป็นข้อสันนิษฐานเบื้องต้นได้ว่า บริเวณแถบนี้เป็นแหล่งแร่ทองคำอีกแห่งหนึ่งของประเทศไทย มีข้อสนับสนุนสำคัญอีกประการจากคำขวัญของอำเภอบ่อทองว่า “เมืองเกษตรกรรม ถ้ำเขาดงาม น้ำตกเขาใหญ่ กล้วยไร่สดดี มีแหล่งแร่ทอง นครของพญาเร่”

ประวัติพอสังเขปของอำเภอบ่อทอง แต่เดิมนั้นอำเภอบ่อทองเป็นส่วนหนึ่งของอำเภอนันทนิคม แต่ได้แยกออกมาเป็นกิ่งอำเภอบ่อทองเมื่อ พ.ศ. 2521 ต่อมาได้ยกระดับขึ้นเป็นอำเภอเมื่อปี พ.ศ. 2528 ชื่ออำเภอบ่อทอง หรือ บ้านบ่อทอง นั้นมาจากมีการขุดพบแร่ทองคำครั้งแรกในบริเวณนี้เมื่อปี พ.ศ. 2460 นอกจากนี้ในหัวข้อทรัพยากรธรรมชาติ จากหนังสือเรื่อง วัฒนธรรมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดชลบุรี กรมศิลปากร (2544) มีข้อมูลสอดคล้องกันว่า แหล่งแร่ทองคำที่สำคัญของจังหวัดชลบุรี คือบริเวณบ้านบ่อทอง อำเภอบ่อทอง เป็นแหล่งแร่ธาตุที่รู้จักกันดีมาตั้งแต่สมัยโบราณ และปัจจุบันอยู่ในส่วนของการสำรวจของกรมทรัพยากรธรณี ซึ่งคาดกันว่าจังหวัดชลบุรีอาจจะเป็นแหล่งแร่ทองคำที่สำคัญของประเทศในอนาคต

อย่างไรก็ตาม วัฒนะ จุฑะวิภาต (2548, หน้า 17) กล่าวว่า “...แม้ว่าผลการสำรวจจะพบว่าประเทศไทยมีสายแร่ทองคำอยู่ทั่วไป แต่ก็ยังไม่มีความแน่นอนในเรื่องของความคุ้มค่าเชิงพาณิชย์ ฉะนั้นจึงยังต้องนำเข้าทองคำเพื่อใช้ในกิจการต่างๆ ต่อไป...”

จิราพร กิ่งทัพหลวง (2558) กล่าวว่า “...ในปี พ.ศ. 2416 เป็นช่วงที่ราชการไทยได้มีความรู้จากต่างประเทศและต้องการหาทรัพยากรไว้ในท้องพระคลัง รัชกาลที่ 5 จึงโปรดเกล้าฯ ให้พระปริชาลการ (สาออง อมาตยกุล) ซึ่งต่อไปจะได้เป็นเจ้าเมืองปราจีนบุรี ให้มาทำเหมืองทองที่กบินทร์บุรี และสร้างโรงเครื่องจักรเพื่อถลุงแร่ทองขึ้นที่เมืองปราจีนบุรีด้วย โดยใช้ที่ดินของราษฎร ตั้งแต่คลองคักลอบ ฝั่งตะวันตกจนถึงวัดหลวงปริชากุล เป็นที่ตั้งโรงจักรในการถลุงแร่ทอง.. การถลุงแร่ทองคำเริ่มเมื่อ พ.ศ. 2418 โดยขนแร่จากบ่อทองเมืองกบินทร์บุรี...”

บัณฑิต ลิวชัยชาญ (2559) ได้ติดตามเรื่องเหมืองทองกบินทร์บุรี พบเอกสารที่กล่าวถึงสายแร่ทองคำที่กบินทร์บุรีว่ามีอยู่จริง แต่ไม่มีปริมาณมากพอกับการลงทุน

ข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของชุมชนพานทองกับชุมชนอื่น ดังนี้

“...ป่าชลอมมีพี่น้องอยู่ที่จังหวัดเพชรบุรี ท่านผู้นี้ได้เดินเรือมาค้าขายน้ำตาล โคนคอันเป็นของขึ้นชื่อของเมืองเพชรจนถึงท่าตะกุดเป็นประจำ ชื่อของท่าน คือ นางบุษบา...” (อนุสรณ์สมาคมสว่างอุทยานธรรมสถาน (เม่งฮึงเซียงตั้ว) ชลบุรี (2550, หน้า 113)

การทำตะกุดเป็นย่านการค้าที่สำคัญ มีเรือค้าขายมาจากที่ต่าง ๆ รวมทั้งเมืองเพชรบุรี ซึ่งมีชื่อเสียงในการทำทองมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา จึงเป็นไปได้ที่จะมีการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าและเครื่องทองกัน จนเป็นต้นแบบของการทำทองโบราณที่พบในชุมชนพานทอง

ในสมัยโบราณ ทองคำซึ่งเป็นวัตถุดิบของชาวบ้านในแถบนี้ สันนิษฐานว่าเป็นมรดกตกทอดที่ได้มาจากบรรพบุรุษ และบางส่วนได้มาจากการร่อนทองตามแหล่งแร่ทองคำในธรรมชาติ คุรุธรรมบุญ รุ่งสีทอง กล่าวว่าปัจจุบันในแถบอำเภอบ่อทอง จังหวัดชลบุรี ยังมีคนร่อนได้แร่ทองคำอยู่ แต่จะต้องนำไปสกัดก่อนจะนำมาประดิษฐ์เป็นทองรูปพรรณ คุรุทำนองกล่าวว่า ทองคำที่ร่อนมาได้จากสายแร่ในธรรมชาติจะต้องนำมาสกัดให้เกิดความบริสุทธิ์เพราะแร่ทองเหล่านี้มักมีแร่อื่น ๆ ปะปน

สำหรับทองคำที่ช่างทองพานทองในปัจจุบันใช้ผลิตเครื่องทองโบราณพานทอง จะเป็นทองคำ 99.99 % หรือที่เรียกว่า ทอง 9 สีตัว มีลักษณะเป็นทองคำแท่งขนาดน้ำหนักต่าง ๆ กัน นำเข้าจากต่างประเทศ เช่น ทองสวิส ทองแอฟริกาใต้ แหล่งจำหน่ายได้แก่ ร้านขายส่งทองคำแท่ง แถวบ้านหม้อ กรุงเทพฯ

จากข้อมูลต่าง ๆ จะเห็นว่าในส่วนของลักษณะทางภูมิศาสตร์ พื้นที่ใกล้เคียงกับอำเภอพานทอง เช่น อำเภอบ่อทอง จังหวัดชลบุรี อำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี เป็นแหล่งแร่ทองคำของภาคตะวันออก แต่มีปริมาณของทองคำน้อย ไม่คุ้มทุนในเชิงพาณิชย์ และเมื่อชาวบ้านร่อนได้ทองคำ ก็จะต้องนำมาสกัดก่อนที่จะมาผลิตทองรูปพรรณ ดังนั้นช่างทองพานทองจึงนิยมใช้ทองคำแท่งจากแหล่งค้าส่ง ซึ่งเป็นทองที่นำเข้ามาจากต่างประเทศ

อย่างไรก็ดีในอดีตการทำทองบริเวณนี้อาจมีความเชื่อมโยงกัน กล่าวคือ เมื่อมีแหล่งทองในบริเวณเดียวกันจึงเป็นการง่ายที่จะมีวัตถุประสงค์ในการสร้างชิ้นงาน และการที่เป็นย่านการค้าการขายมีเศรษฐกิจดีผู้คนจึงนิยมจับจ่ายซื้อทอง นอกจากนี้การเดินทางและติดต่อกับท้องถิ่นอื่นทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนหรือรับอิทธิพลทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาในการผลิตและสร้างสรรค์ผลงานมาด้วย

4. ที่มาและพัฒนาการของช่างทองและเครื่องทองโบราณพานทอง

บ้านท่าตะกูด ในอดีตเป็นย่านการค้าที่มีความสำคัญและเจริญมาก เพราะเป็นตลาดกลางซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าจากพระนครและหัวเมืองทางตะวันออกโดยอาศัยแม่น้ำบางปะกงผ่านเข้าสู่แม่น้ำพานทองจากการสำรวจผู้วิจัยพบว่าช่างทองของพานทองเป็นช่างชาวจีนมี 3 สายตระกูล คือ สายตระกูลรุ่งสีทอง สายตระกูลทองประกอบ และสายช่างจ้วน แซ่ลื้อ ปัจจุบันช่างทอง ที่ยังคงสืบทอดงานทำทองโบราณเหลือแต่เพียงช่างทองของตระกูลรุ่งสีทอง สำหรับช่างของตระกูลทองประกอบรับเพียงงานทำกรอบพระห้วงสลัก ส่วนสายช่างจ้วนเลิกทำทองและไม่มีผู้สืบทอดแล้ว

4.1 ประวัติช่างทองสายตระกูลรุ่งสีทอง

ในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 นายชินเหลียน แซ่ลื้อชาวจีนได้อพยพเข้ามาเมืองไทยและอาศัยอยู่กับพี่ชายชื่อซู่เหลียน คนทั่วไปเรียก เจ๊กจุมกแดง ที่ร้านทองแม่ยิ้มในเมืองแปดริ้ว ขณะนั้นมีอายุ 12 ปี ได้เรียนรู้และฝึกฝนการทำเครื่องทองมาโดยตลอดต่อมาได้ย้ายถิ่นฐานจากเมืองแปดริ้วมาตั้งรกรากอยู่ที่บ้านท่าตะกูดและแต่งงานกับนางเกี้ยว ซึ่งเป็นคนพื้นที่ทำตะกูดโดยกำเนิดนายชินเหลียน หลังจากมาอยู่ที่ท่าตะกูดแล้ว ได้เปิดร้านรับทำเครื่องทองประเภทเครื่องประดับจนเป็นที่รู้จักของคนในย่านนี้และเรียกขานนายชินเหลียนว่า ช่างสุข

ครุทำนอง รุ่งสีทอง กล่าวถึงชื่อ ช่างสุข ว่ามีที่มาจากนายชินเหลียน ผู้บิดาเป็นชาวจีนแคะ การเรียกลำดับเครือญาติในภาษาแคะ คำว่า อาสุข หมายถึง อา (น้องชายพ่อ) ชาวบ้านทั่วไปจึงเรียกนายชินเหลียนว่า อาสุข ลุงสุข หรือช่างสุข เพราะเข้าใจว่าเป็นชื่อในภาษาไทยและเรียกง่ายกว่าชื่อภาษาจีน

ภาพที่ 4-89 ครอบครัวรุ่งสีทอง (แถวยืนคนซ้าย นายธรรมนุญ รุ่งสีทอง แถวล่างคนซ้าย นายทำนอง รุ่งสีทอง กลาง นายชินเหลียน (ช่างสุข) และนางเกี้ยว แซ่ลี

นายชินเหลียน (ช่างสุข) และนางเกี้ยว แซ่ลี มีบุตร 7 คน เป็น ชาย 5 คน และหญิง 2 คน ช่างชินเหลียนยึดอาชีพช่างทำทองเรื่อยมา จนเสียชีวิตเมื่ออายุ 84 ปี (มีชีวิตอยู่ประมาณช่วง พ.ศ. 2444-2528) สำหรับนางเกี้ยว แซ่ลี เป็นแม่บ้านและมีอาชีพแม่ค้า แต่ไม่ได้ทำทองแต่อย่างใด ทายาทที่สืบทอดงานทองมาจนถึงปัจจุบัน ได้แก่ นายธรรมนุญ รุ่งสีทอง และนายทำนอง รุ่งสีทอง ในเรื่องของนามสกุลรุ่งสีทอง ลูกธรรมนุญเล่าว่า “...ตอนนั้นถูกหวย 500 บาท เลยไปขออนามสกุลที่อำเภอ ตอนแรกขอสกุล รุ่งศรีทองแต่มีคนใช้ก่อนแล้ว สุดท้ายเลยเปลี่ยนจาก ศรี เป็น สี เลยได้คำว่า รุ่งสีทอง มา...นามสกุลนี้ เดี่ยวเป็นคนตั้งไว้ เพราะเราแซ่ลี...”

รูปแบบและลวดลายทองโบราณพื้นฐานของช่างสุข (ชินเหลียน) ต้นตระกูลรุ่งสีทอง ที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากร้านแม่ยิ้ม เมืองแปดริ้ว ได้แก่ สร้อยคอลายคดกริช สมอเกลียว ไช้ไทย ไช้ฝรั่ง สร้อยมือลายฝักแค กำมุ้ง ลูกฆ้อง ปะวะหล่ำ สำหรับลวดลายที่ดัดแปลงและคิดค้นขึ้นเอง จนเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นของคนพานทอง ได้แก่ กำไลข้ออ้อย ซึ่งได้รับแรงบันดาลใจจาก ธรรมชาติในพื้นที่ คือ ต้นอ้อยของชาวไร่อ้อย นั่นเอง

ครูธรรมนุญ เล่าว่า “...สมัยก่อน เมื่อชวานา ชาวไร่ ต้องการใช้เงิน บ้างก็เอาทองมา ขาย บ้างก็เอาทองมาจำนำ เดี่ยวก็จะจดจำลวดลายโบราณของทองไว้ ทำตามแบบบ้าง เติมแต่งจนได้ ลายใหม่ ๆ บ้างกำไลข้ออ้อย คือ สัญลักษณ์ของสาวพานทอง ถ้าใครใส่กำไลข้ออ้อย จะรู้ได้เลยว่า เป็นคนพานทอง...”

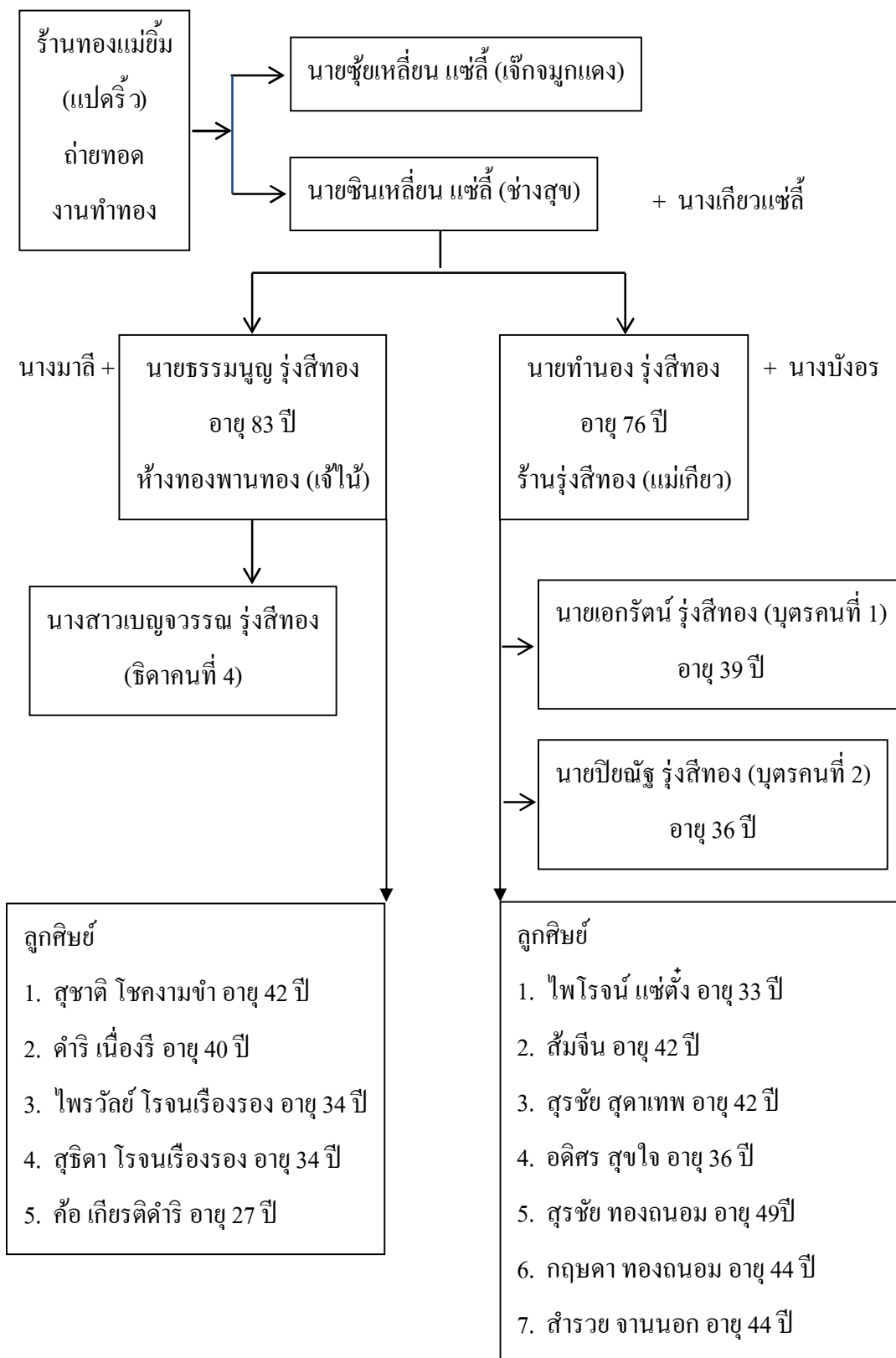
เจี๊ย ชาวตลาดท่าตะกูด กล่าวว่า “...กำไลข้ออ้อยวงนี้ เฮียนองทำ นานมากแล้ว 40 กว่า ปีได้ ถ้าคนพานทอง สาวพานทองจะต้องใส่กำไลแบบนี้...ส่วนมากทำจากนาก ใส่ติดมือกันทุกคน...”

เจ้าพรรณ (นางอรพรรณ เสริมชีพนายกเทศมนตรีตำบลพานทอง) กล่าวสนับสนุนว่า “... ถ้าใครใส่กำไลข้ออ้อยแบบนี้ จะรู้ได้ทันทีว่าเป็นคนพานทอง มันก็มีเป็นทองหนัก 1 บาท แต่ตอนนี้ไม่ได้ใส่แล้ว เพราะมีจางี้พมันเยอะ ใส่ทองแล้วอันตราย...”

ผู้วิจัยสรุปได้ว่า กำไลข้ออ้อย เป็นกำไลที่ได้รับความนิยมมากในท้องถิ่น เพราะสามารถบ่งบอกความเป็นเอกลักษณ์ของสาวพานทอง และเป็นสัญลักษณ์ของการดำเนินชีวิตและการประกอบอาชีพเกษตรกรรมของผู้คนในพื้นที่

ภาพที่ 4-90 กำไลนาก ลายข้ออ้อย ของเจ๊ชี ชาวตลาดท่าตะกูค (ซ้าย) และกำไลทอง ลายข้ออ้อย ฝีมือช่างร้านรุ่งสีทอง (ขวา)

ภาพที่ 4-91 การสืบทอดงานทำทองของช่างทองสายตระกูลนายชินเหล็กเย็น (ช่างสุข)

ทายาทช่างตระกูลรุ่งสีทองรุ่นที่ 2 ของช่างสุข (ชินเหล็ก) แซ่ลิ้ ได้แก่

1. นายธรรมบุญ รุ่งสีทอง เจ้าของห้างทองพานทอง (เจี๊น)

ภาพที่ 4-92 ครูธรรมบุญ รุ่งสีทอง อายุ 83 ปี เจ้าของห้างทองพานทอง (เจี๊น)

(10 มีนาคม พ.ศ. 2559)

ครูธรรมบุญ รุ่งสีทอง เกิดที่เมืองพานทอง เมื่อวันที่ 11 มกราคม พ.ศ. 2476 จบ การการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ในสมัยสงครามมหาเอเชียบูรพา (ช่วงปี พ.ศ. 2484-2488) จาก โรงเรียนย้อมนิสัย อำเภopanทองทอง จังหวัดชลบุรี สมรสกับนางมาลี รุ่งสีทอง มีธิดา 4 คน เริ่ม เรียนรู้การทำทองจากบิดาเมื่ออายุ 12 ปี ระยะเวลาพยายามขอให้บิดามารดาซื้อทองรูปพรรณ มาจำหน่ายแทนการประดิษฐ์เอง แต่บิดามารดาไม่เห็นชอบ จึงต้องฝึกทำเรื่อยมา จนเห็นคุณค่าของ วิชาช่าง และสืบทอดอาชีพช่างทองจวบจนปัจจุบัน นอกจากนี้ยังได้ถ่ายทอดวิชาให้บุตรหลาน และ เยาวชนผู้สนใจเรื่อยมา

ครูธรรมบุญ เล่าถึงอาชีพช่างทองของตนว่า ตนเป็นช่างทองอย่างบิดา จนมาระยะช่วง ที่ทองมีราคาบาทละ 800 เศรษฐกิจเริ่มซบเซา ลูกค้าน้อยลงมากจึงหันไปเลี้ยงไก่ วันหนึ่งในขณะที่ นำไก่ไปส่ง ได้เห็นวิธีการจัดแบ่งหน้าที่ของโรงชำแหละไก่ กล่าวคือ พอไก่แขวนมาในราว คนหนึ่ง เชือด คนหนึ่งถอนขน คนหนึ่งผ่าท้อง ฯลฯ จึงคิดว่าน่าจะนำมาประยุกต์กับการทำทอง คือ คนหนึ่ง ชักลวด คนหนึ่งทำห่วง คนหนึ่งทำไขปลา ฯลฯ แบ่งหน้าที่กัน แล้วจึงนำมาประกอบรวมกันจะช่วยให้ การทำงานรวดเร็วขึ้นประจวบกับตอนอายุ 45 ปี ไปซื้อทองเขาที่ห้างทองแถวบ้านหม้อ เขาถามว่า จะเอาทองเก่าไปทำอะไร เลยตอบเขาไปว่าจะเอาไปทำทองโบราณ เขาขอให้ทำมาให้ดูหน่อย และ

ให้ทองมา 20 บาท จากนั้นเขาก็สั่งเราทำเรื่อยมาจากครั้งกิโโล เป็น 2 โโล 5 โโล จึงได้ใช้วิธีการแบ่งหน้าที่ในการผลิตทองครั้งนั้น โดยเป็นสร้อยข้อมือสั้น ๆ ขนาดเดียวกันทั้งหมด มี 3 ลาย ได้แก่ ลูกช้อง ฝักแค และก้างกุ้ง ทำส่งอยู่ประมาณ 5-6 ปี จนมีรายได้จากจุดนั้นเป็นกอบเป็นกำ ภายหลังจึงเปิดร้านทอง “ห้างทองพานทอง (เจ้ไน้)” และประกอบธุรกิจจนทุกวันนี้

ลวดลายทองโบราณที่ครูธรรมบุญรับสืบทอดมาจากบิดา ได้แก่ สร้อยคดกริช สร้อยเกลียวลูกโซ่ ลูกช้อง ฝักแค ก้างกุ้ง (ลักษณะเหมือนสันหลังกุ้ง) สร้อยดอกจอก ส่วนลายเฉพาะถิ่นพานทอง ได้แก่ มะยมเถา และ ซ้ออ้อย สำหรับลวดลายที่คิดประดิษฐ์ขึ้นเอง ได้แก่ สร้อยเสาหลักเมือง ลักษณะเป็นสร้อยคอ มีเสาหลักเมืองขนาดลดหลั่นกันประดับเป็นแพจำนวน 29 ต้น ใช้น้ำหนักทองประมาณ 14-15 บาท

ภาพที่ 4-93 ลูกประกอบสร้อยเสาหลักเมือง ออกแบบโดยครูธรรมบุญ รุ่งสีทอง

ครูธรรมบุญเล่าถึงครั้งแรกเริ่มหัดทำทองกับบิดาว่า “...การฝึกหัดทำทอง เราจะต้องเริ่มทำซิบปิ้ง (จับปิ้ง) ให้เป็นเสียก่อน ถ้าทำเป็นแล้ว ต่อไปลายอะไร ๆ ก็จะทำให้ทั้งหมด...ตอนฝึกทำซิบปิ้งนั้นฝึกเป็นปี ใช้เงินทำ ดีเงินอยู่นาน แล้วมาชักลวด จากนั้นจึงทำเป็นห่วง แล้วนำมาถักร้อยเป็นเส้นประกอบกัน แม้จนทุกวันนี้ก็ยังจำวิธีทำได้ ไม่ลืม...”

ภาพที่ 4-94 ซิปป์ทองคำ (เจ้าของ ครูธรรมนุญ รุ่งสีทอง)

วัตถุดิบที่ครูธรรมนุญนำมาผลิตชิ้นงานนั้นจะต้องใช้ทอง 99.99 % เท่านั้น โดยซื้อมาจากร้านขายส่งเจ้าประจำแถวบ้านหม้อ กรุงเทพฯ โดยในอดีตจะต้องนั่งเรือไต่ไปลงที่ท่าหน้าราชวงศ์

ครูธรรมนุญ กล่าวถึง แร่ทองจากแหล่งในอำเภอทอง ชลบุรี ว่าทุกวันนี้ยังมีคนสามารถร่อนได้ทองคอกบวบอยู่ แต่ต้องนำไปสกัดใหม่ที่กรุงเทพฯ ครูธรรมนุญเห็นว่าทองคอกบวบนั้นเป็นแค่การเปรียบเทียบกันของสี เพราะทองคอกบวบจะออกสีเหลืองเขียว

ทองคำนั้นเป็นสิ่งที่มีความสามารถเปลี่ยนเป็นเงินได้ ครูธรรมนุญเล่าว่า ในอดีตเมื่อชาวบ้านต้องการใช้เงินก็จะนำทองมาจำหน่าย โดยไม่ต้องการขายขาด เพราะทองส่วนใหญ่เหล่านี้เป็น มรดกตกทอดมาจากบรรพบุรุษ รูปแบบและลวดลายทองโบราณของชาวบ้านนั้นมีไม่กี่แบบ เช่น ลายโซ่ไทย ลายคชกริช เป็นต้น

ผู้ที่จะเป็นช่างทองนี้ต้องเป็นคนซื่อสัตย์ คด โกงเล็ก ๆ น้อยก็ไม่ได้ ถึงจะสามารถประกอบอาชีพได้ตลอดรอดฝั่ง

สำหรับช่างทองประจำร้าน ในอดีตมีช่าง 20 คน เป็นทั้งคนในท้องถิ่น และคนต่างถิ่น ปัจจุบันมีช่างทองจำนวน 6 คน ได้รับค่าแรงเป็นเงินเดือน ลูกศิษย์ช่างของครูธรรมนุญจะถูกฝึกฝนโดยใช้วิธีการแบ่งหน้าที่ทำชิ้นตอนใดชิ้นตอนหนึ่งจนชำนาญ

สินค้าของทางร้านมีทั้งทองรูปพรรณตามสมัยนิยมและทองโบราณที่ทางร้านผลิตเองในรูปแบบดั้งเดิม แต่สินค้าที่โดดเด่นและเป็นที่ต้องการของลูกค้า ได้แก่ ทองโบราณ 99.99 % สำหรับราคาซื้อขายและค่ากำเหน็จ ทอง 96.5 % จะคิดตามราคาตลาดทองคำไทย ส่วนทอง 99.99 % ก็จะเพิ่มส่วนต่างขึ้นไปอีก 3.5 % และค่ากำเหน็จของทอง 99.99 % จะสูงกว่าค่ากำเหน็จของทอง

96.5 % ประมาณเท่าตัว เช่น สร้อยข้อมือฝักแค หน้า 3 บาท จะคิดค่ากำหนดที่อยู่ที่บ้านละ 1,200 บาท ราคาที่กำหนดรวมทั้งเส้นอยู่ที่ 3,600 บาท เป็นต้น ในส่วนของสัญลักษณ์ประจำร้าน จะตอกชื่อคำว่า พานทอง เป็นภาษาอังกฤษ

ลูกค้าของครูธรรมนุญ ณ ร้านห้างทองพานทอง (เจ๊ไน้) มีมาจากหลายพื้นที่ทั่วประเทศ ซึ่งรู้จักร้านห้างทองพานทอง โดยอาศัยการบอกกล่าวแบบปากต่อปากและทางสื่อโทรทัศน์ต่าง ๆ นอกจากนั้นครูธรรมนุญยังได้รับรางวัลที่เกี่ยวกับผลงานทองโบราณต่าง ๆ มากมาย ดังนี้

พ.ศ. 2535 รางวัล ผู้มีผลงานดีเด่นทางด้านวัฒนธรรม สาขาทัศนศิลป์ (ช่างทอง) ประจำปีพ.ศ. 2535 จากศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดชลบุรี โรงเรียนชลกันยานุกูล

พ.ศ. 2539 รางวัล คนดีศรีเมืองชล ประจำปี พ.ศ. 2539 สาขาอุตสาหกรรม จาก จังหวัดชลบุรี

พ.ศ. 2549 เกียรติบัตร รายการ ศึกษาทัศน ตอน ทองโบราณหมู่บ้านพานทอง จาก มูลนิธิการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียม

ภาพที่ 4-95 รางวัลที่เกี่ยวกับผลงานทองโบราณต่าง ๆ ของครูธรรมนุญ รุ่งสีทอง

ทายาทของครูธรรมนุญ ได้แก่ คุณเบญจวรรณ รุ่งสีทอง บุตรสาวคนที่ 4 เป็นศิษย์ที่ได้รับถ่ายทอดวิชาไว้ทั้งหมด มีความชำนาญในการทำสร้อยลายฝักแค แต่ปัจจุบันเลิกทำทองแล้ว เนื่องจากปัญหาสุขภาพ

ลูกศิษย์ของครูธรรมนุญ ซึ่งปัจจุบันเป็นช่างทองประจำร้านห้างทองพานทอง มีดังนี้

1. สุชาติ โชคงามขำ อายุ 42 ปี คนท้องถิ่นพานทอง ฝึกทำเมื่ออายุ 18 ปี ชำนาญการผลิตลายลูกหม้อ

2. คำริ เน่องรี อายุ 40 ปีคนกาฬสินธุ์ ฝึกทำเมื่ออายุ 16 ปี ชำนาญการถักสร้อยหกลเสา และแปดเสา
3. ไพรวัดย์ โจรจนเรืองรอง อายุ 34 ปี คนท้องถิ่นพานทอง ฝึกทำเมื่ออายุ 14 ปี ชำนาญการผลิตลายมะยมเถาและกรอบพระห้วงสลัก
4. สุธิดา โจรจนเรืองรอง อายุ 34 ปี คนท้องถิ่นพานทอง ฝึกทำเมื่ออายุ 25 ปี ชำนาญการถักสร้อยสี่เสาทรงเครื่องและลายห้วงคู่ เริ่มฝึกฝนด้วยการเป่าไขปลาและร้อยสายทึ่
5. ค้อ เกียรติศิริ อายุ 27 ปี คนต่างถิ่น ชำนาญการทำสร้อยคดกริชดอกหมาก

ภาพที่ 4-96 ช่างสุชาติ โขกงามจำ ขณะประกอบชิ้นงานทอง(ซ้าย) และดาหังและค้อนของร้านห้างทองพานทอง (ขวา)

ภาพที่ 4-97 ช่างไพรวัดย์ โจรจนเรืองรอง ขณะทำลูกปดระหว้า (ซ้าย) และช่างสุธิดา โจรจนเรืองรอง ขณะเลื่อยห้วงเตรียมชิ้นงาน (ขวา)

2. นายทำนอง รุ่งสีทอง เจ้าของร้านรุ่งสีทอง (แม่เกี้ยว)

ภาพที่ 4-98 ครูทำนอง รุ่งสีทอง อายุ 76 ปี เจ้าของร้านรุ่งสีทอง (แม่เกี้ยว)

ครูทำนอง รุ่งสีทอง เกิดที่เมืองพานทอง เมื่อวันที่ 30 ธันวาคม พ.ศ. 2483 เริ่มเรียนรู้การทำทองจากบิดาเมื่ออายุ 13 ปี ในฐานะลูกมือช่วยเหลือบิดา แม่ช่วงแรกจะยังไม่ชอบทำทองนัก เพราะเป็นงานที่ต้องใช้ความละเอียด และเป็นงานหนักสำหรับเด็ก แต่ต่อมารู้สึกว่างานทำทองเป็นงานที่มีเสน่ห์ จึงก้าวสู่อาชีพช่างทองอย่างเต็มตัว ครูทำนองได้สืบทอดกิจการต่อจากช่างสุขหลังจากท่านเสียชีวิตในปี พ.ศ. 2528 และร้านทองรุ่งสีทองในปัจจุบันคือร้านดั้งเดิมของช่างสุขที่ตั้งอยู่ในบริเวณตลาดท่าตะกู

ภาพที่ 4-99 ครูทำนอง รุ่งสีทอง ขณะมีอายุ 21 ปี

ครูทำนองได้ฝึกฝนการทำทองจากบิดาจนเกิดความชำนาญ ครูทำนองเล่าว่า
 “...ครั้งแรก เตี้ยให้ฝึกทำชิบปั้ง (จับปั้ง) ด้วยเงิน หักถักอยู่เป็นเดือน แล้วจึงเริ่มทำชิ้นงานอื่นด้วย
 ทองคำการทำชิบปั้งถือได้ว่าเป็นครู และผู้ที่จะเริ่มเรียนทำทองจะต้องฝึกทำชิบปั้งก่อนเป็น
 อันดับแรก...”

ลวดลายดั้งเดิมที่รับสืบทอดมาจากช่างสุข ได้แก่ ลายคดกริช ลายสมอเกลียว
 ลายลูกโซ่ไทย ลายลูกโซ่ฝรั่ง ลายห่วงคู่ ลายข้าวหลามตัด ลายประจำ ลายดอกพิกุล ลายฝักแค
 ลายลูกหม้อ ลายลูกสน ลายกำมั่ง และลายกำมู

ลวดลายประยุกต์ซึ่งครูทำนองใช้แบบแผนของลวดลายดั้งเดิมเป็นหลัก แล้วค่อยเพิ่ม
 หรือลดรายละเอียดเข้าไป จนได้เป็นลายที่มีเอกลักษณ์เฉพาะของตระกูลรุ่งสีทอง ได้แก่ ลายพิกุล
 กลมลายกระดุมทอง ลายประจำโปรง ลายพิกุลแพรวและลายไขปลาทรงเครื่อง

สำหรับงานทองที่ครูทำนองออกแบบสร้างสรรค์ และประดิษฐ์ชิ้นงานเอง ได้แก่
 เข็มขัดลายกาญจนา คิดค้นในช่วงปีกาญจนาภิเษก สร้างสรรค์จากลายดอกกระดุมทอง และสร้อยถัก
 เป็ยลายสร้อยฟ้าเป็นสร้อยคอที่ผสมผสานลวดลายจากสร้อยไขปลาทรงเครื่องกับลายพิกุลแพรว
 ได้รับแรงบันดาลใจจากดอกสร้อยฟ้าลายประจำแก้วกัลยา ลายมะยมเถา และลายสังวาลกระดุม

นอกจากนั้นมียานประดิษฐ์ทองคำจิวที่ ได้รับแรงบันดาลใจจากเครื่องใช้ใน
 ชีวิตประจำวัน โดยคิดค้นวิธีการทำและย่อส่วนให้มีความสมดุลและสมจริงที่สุด มีขนาดประมาณ
 1-2 เซนติเมตร เช่น ชุดไปทำบุญที่วัด ประกอบด้วย ชันน้ำพานรองและปั่นโต (แยกชั้นได้) ชุดน้ำชา
 ชุดเขียนหมาก ชุดขันโตก กระเป๋าคะกร้า ตะเกียงเจ้าพายุ จักรยาน และสกูตเตอร์ (ยี่ห้อเวสป้า)
 ที่ขยับล้อได้ ฯลฯ ชิ้นงานทองคำจิวของครูทำนองนี้สามารถนำไปเป็นส่วนประกอบของ
 เครื่องประดับต่าง ๆ เช่น สร้อยตุ้ดตุ้ดตะกร้าและกาน้ำ ตุ่มหุรูปช้อน-ส้อม เป็นต้น

ภาพที่ 4-100 ทองคำจิวฝีมือครูทำนอง รุ่งสีทอง

ลายทองขุดนิยมที่ลูกค้าสั่ง ได้แก่ ลายลูกสน (ลูกสนทะเล) ลายพิกลุลกลม ทำจากทองคำล้วน โดยทำการออกแบบและพัฒนามาจากลายดอกพิกลและเดิมที่ฝังพลอย ลายดอกแฉะ ลายฝักแฉะ มังกรคาบแก้ว สร้อยตะกร้าและกาน้ำ (ของจิว) ซึ่งนับเป็นเอกลักษณ์ของทองร้านรุ่งสีทอง

ภาพที่ 4-101 สร้อยตะกร้า-กาน้ำ ฝีมือช่างเอกรัตน์ รุ่งสีทอง

จากการลงพื้นที่ ผู้วิจัยพบว่า การตีตราสัญลักษณ์ประจำร้านของร้านรุ่งสีทองมีความพิเศษกว่าร้านทองอื่น ๆ คือ ลักษณะตราสัญลักษณ์ประจำร้านเป็นภาษาไทย เขียนคำว่า แม่เกี้ยว ครูทำนอง รุ่งสีทอง อธิบายเพิ่มเติมถึงสาเหตุที่ใช้คำว่า แม่เกี้ยว เพราะก่อนที่ช่างจีนเหลี่ยนผู้บิดาจะเสียชีวิต ได้สั่งเสียไว้ว่าให้ใช้คำว่า แม่เกี้ยว เป็นตราสัญลักษณ์ประจำร้าน ซึ่งนอกจากความประณีตของงานทองร้านรุ่งสีทองแล้วความพิเศษของตราสัญลักษณ์นี้ยังช่วยดึงดูดให้ลูกค้ามาสั่งทำทองที่ร้านมากขึ้น ดังที่ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่และสัมภาษณ์ความเป็นมาของวัดพานทองจากชาวบ้าน พบว่า ชาวบ้านท่านหนึ่งกล่าวถึง งานเครื่องทองร้านรุ่งสีทองว่า มีความสวยงามละเอียดอ่อน และสั่งทำทองที่ร้านรุ่งสีทองเพราะต้องการให้เครื่องทองของตนมีตราชื่อ แม่เกี้ยวของร้านรุ่งสีทอง

ภาพที่ 4-102 ภาพขยายคำว่า แม่เกี้ยว ตราสัญลักษณ์ประจำร้านรุ่งสีทอง

วัตถุดิบของร้านครูทำนอง จะใช้เฉพาะทอง 99.99 % (เรียก ทองเก้าสี่ตัว) ซึ่งรับมาจากร้านขายส่งย่านบ้านหม้อ กรุงเทพฯ โดยนำเข้าทองคำจากต่างประเทศ ทอง 99.99 % ที่มีคุณภาพดีที่สุด ได้แก่ ทองคำจากแอฟริกาใต้ (South Africa) ลักษณะสีจะเหลืองอร่าม เมื่อนำมาทำชิ้นงานแล้วจะมีความเงางามสวยงามมาก

สำหรับราคาจำหน่ายนั้น จะคิดราคาทอง 99.99 % ตามราคาตลาด แต่ค่ากำหนดของงานทองโบราณจะสูงกว่าทั่วไปเพราะเป็นงานทำมือในรูปแบบและกรรมวิธีดั้งเดิมที่ต้องอาศัยฝีมือที่พิถีพิถัน ประณีต ละเอียดอ่อน และเวลาในการประดิษฐ์ ราคาที่กำหนดขึ้นขึ้นอยู่กับความยากง่ายของชิ้นงาน ซึ่งปกติประมาณ 1,600 บาท (พ.ศ. 2559) ครูทำนองจะเป็นผู้รับงานจากลูกค้าและจ่ายงานแก่ช่าง โดยช่างจะทำงานที่ร้านเท่านั้นและได้รับค่าจ้างแบบเหมาชิ้นงานตามความยากง่าย รูปแบบดังกล่าวนี้ ครูทำนองเห็นว่าจะทำให้ช่างมีอิสระในการใช้ความคิดสร้างสรรค์และค่าแรงที่ได้ขึ้นอยู่กับความขยันของแต่ละคน

ปัจจุบันในร้านรุ่งสีทองมีช่างทองจำนวน 9 คน ล้วนเป็นลูกศิษย์ของครูทำนองทั้งสิ้น รวมทั้งทายาททั้ง 2 คน คือ ช่างเอกรัตน์ รุ่งสีทอง และช่างปิยะณัฐ รุ่งสีทอง นอกนั้นเป็นลูกหลานและคนในท้องถิ่น ครูทำนองเล่าว่า “...เมื่อก่อนเคยไปรับคนมาจากทางภาคเหนือ แต่ไม่มีความซื่อสัตย์ จึงอยู่ไม่ได้นาน...”

ส่วนการถ่ายทอดวิชาช่างทอง ครูทำนองจะฝึกลูกศิษย์ตามกระบวนการดั้งเดิมแบบโบราณ กล่าวคือ ลูกศิษย์จะต้องฝึกทำทุกขั้นตอนตั้งแต่เริ่มต้น เช่น การหลอมทอง การชักลวด การทำชิ้นส่วนต่างๆ การประกอบชิ้นชิ้นงาน จนถึงการต้มย้อมพร้อมจำหน่าย ดังนั้นลูกศิษย์ทุกคนจะสามารถทำงานทองได้เกือบทุกลวดลายด้วยเครื่องมือแบบดั้งเดิม

ลูกค้าของร้านส่วนใหญ่มาจากทั่วประเทศ และมักเป็นผู้ที่ตั้งใจมาซื้อทองโบราณจากร้านครุทำนองโดยเฉพาะ ผลงานของครุได้รับรางวัลเกียรติคุณจากหลายหน่วยงาน ทั้งระดับท้องถิ่น ระดับจังหวัด และระดับประเทศ

ผลงาน รางวัล และเกียรติประวัติของครุทำนอง รุ่งสีทอง มีดังนี้

พ.ศ. 2537 รางวัล คนดีศรีเมืองชล ประจำปี พ.ศ. 2537 สาขาอุตสาหกรรม (ช่างทอง) จากจังหวัดชลบุรี

พ.ศ. 2538 รางวัลผู้มีผลงานดีเด่นทางด้านวัฒนธรรม สาขาทัศนศิลป์ ด้านศิลปหัตถกรรม (ช่างทอง) จากศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดชลบุรี

พ.ศ. 2539 เกียรติบัตรในฐานะผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้อันเป็นประโยชน์ยิ่งต่อการอนุรักษ์และสืบสานงานช่างฝีมือพื้นบ้าน ตามโครงการภูมิบ้านภูมิเมือง ภูมิปัญญางานช่างฝีมือพื้นบ้าน จากสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม

พ.ศ. 2554 ครูศิลป์ของแผ่นดิน ในสาขางานโลหะ ประเภทเครื่องทองจากศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพระหว่างประเทศ (องค์การมหาชน)

ภาพที่ 4-103 ประกาศเกียรติคุณรางวัลประเภทต่าง ๆ ของครุทำนอง รุ่งสีทอง

ภาพที่ 4-104 ป้ายนิทรรศการครุศิลป์ของแผ่นดิน จัดแสดงที่ศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพระหว่างประเทศ (องค์การมหาชน) จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (ซ้าย) และครูทำนอง รุ่งสีทอง ครูช่างเครื่องทองโบราณพานทอง ในนิทรรศการครุศิลป์ของแผ่นดิน (ขวา)

ภาพที่ 4-105 ต่างหูเต่าร้าง ฝีมือครูทำนอง รุ่งสีทอง จัดแสดงที่ศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพระหว่างประเทศ (องค์การมหาชน) จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (ซ้าย) และป้ายแสดงคำบรรยายประกอบเครื่องทองต่างหูเต่าร้าง ฝีมือครูทำนอง รุ่งสีทอง (ขวา)

ทายาทรุ่นที่ 3 ของช่างทองตระกูลรุ่งสีทอง ผู้เป็นบุตรชายของครูทำนอง รุ่งสีทอง ที่สืบทอดงานทำทองแบบดั้งเดิมจากบิดา คือ นายเอกรัตน์ รุ่งสีทองและนายปิยะฉัตร รุ่งสีทอง

ภาพที่ 4-106 นายเอกรัตน์ รุ่งสีทอง อายุ 39 ปี (ซ้าย) และนายปิยะณัฐ รุ่งสีทอง อายุ 36 ปี (ขวา)

1. นายเอกรัตน์ รุ่งสีทอง (ช่างเอก) อายุ 39 ปี จบการศึกษาระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 เริ่มทำทองอย่างจริงจังและยึดเป็นอาชีพตอนอายุ 21 ปีได้รับการฝึกฝนการทำทองจากบิดา ลวดลายที่ถนัด ได้แก่ กำมุกข์ ผักแค ของจิว และการลงยา ช่างเอกรัตน์ กล่าวว่า การทำทองแต่ละลายนั้นช่างจะมีสูตรและวิธีการทำที่เหมือนกัน แต่เมื่อลงมือทำแล้วเทคนิคของแต่ละคนจะแตกต่างกัน เช่นเดียวกับการเขียนหนังสือคือแต่ละคนจะมีลายมือที่ต่างกัน

2. นายปิยะณัฐ รุ่งสีทอง (ช่างอาร์ท) อายุ 36 ปี เริ่มทำทองอย่างจริงจังตอนอายุ 26 ปี หลังจากจบการศึกษาระดับปริญญาตรีสาขาวิศวกรรมศาสตร์ ช่างปิยะณัฐได้ตัดสินใจยึดอาชีพช่างทองตามรอยบิดา เพราะเห็นคุณค่าของงานทำทองแบบโบราณที่นับวันจะสูญหาย อีกทั้งต้องการจะสืบทอดงานทำทองของตระกูลต่อไป

รูปแบบลวดลายที่ถนัด ได้แก่ ดอกแค ปะวะหล่ำ และลูกสน ในส่วนของการออกแบบลวดลายใหม่นั้นยังไม่มี ช่างปิยะณัฐกล่าวว่า "...งานทองคืองานที่กลาย ๆ มาจากลายโบราณ พื้นฐาน พออยู่ไปนาน ๆ ก็จะได้รับการปรับประยุกต์ไปเรื่อย ๆ ..."

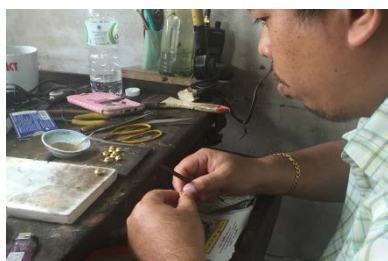
ปัจจุบันช่างปิยะณัฐเป็นช่างทองหลักของร้าน ที่สามารถรับงานและทำงานตามสั่งได้ แทนครูท่านองรุ่งสีทอง

ภาพที่ 4-107 โล่ให้ประกาศเกียรติคุณ ทายาทหัตถศิลป์ ประจำปี พ.ศ. 2557 ประเภทศิลปหัตถกรรม เครื่องโลหะ เครื่องทองโบราณ ของ ช่างปิยะฉวี รุ่งสีทอง โดยศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพ ระหว่างประเทศ (องค์การมหาชน)

ภาพที่ 4-108 ป้ายนิทรรศการทายาทหัตถศิลป์ ประจำปี พ.ศ. 2557 จัดแสดงที่ศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพ ระหว่างประเทศ (องค์การมหาชน) จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (ซ้าย) และป้ายแสดง ประกอบเครื่องทองต่างหูดอกแฉะ ฝีมือช่างปิยะฉวี รุ่งสีทอง จัดแสดงที่ศูนย์ส่งเสริม ศิลปาชีพระหว่างประเทศ (องค์การมหาชน) จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (ขวา)

ภาพที่ 4-109 นายเอกรัตน์ รุ่งสีทอง (ช่างเอก) ขณะประดิษฐ์กาน้ำจืด (ซ้าย) และนายปิยะฉวี รุ่งสีทอง (ช่างอาร์ท) ขณะเป่าไฟชิ้นงาน (ขวา)

ลูกศิษย์ของครูทำนอง ซึ่งปัจจุบันเป็นช่างทองประจำร้านรุ่งสีทอง มีดังนี้

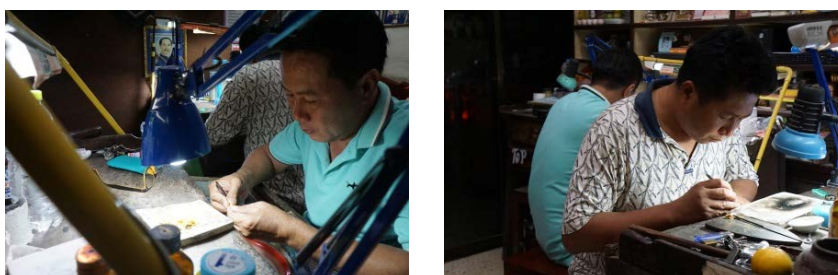
1. สัมจิน โปธิ์ทอง (ช่างส้ม) อายุ 42 ปี ภูมิลำเนา พนัสนิคม จังหวัดชลบุรี เป็นเครื่องญาติ จบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 เริ่มฝึกฝนการทำทองเมื่ออายุ 17 ปี ชำนาญการทำสร้อยคอผู้ชาย ลายกลมเกลียว ดอกพิกุล ตะกร้อเดี่ยว ห่วงคู่ เม็ดพริกไทย
2. สุรชัย สุดาเทพ (ช่างภพ) อายุ 42 ปี ภูมิลำเนา หนองตำลิ่ง จังหวัดชลบุรี จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 เริ่มฝึกฝนการทำทองเมื่ออายุ 15 ปี ทำงานที่กรุงเทพฯ 2 ปี จากนั้นกลับมาเรียนรู้อาชีพและทำงานกับครูทำนองจนถึงปัจจุบัน ชำนาญการทำลวดลายสร้อยฟ้า พิกุลแพ และเข็มขัดกาญจนา
3. ไพโรจน์ แซ่ตั้ง (ช่างเอก) อายุ 33 ปี ภูมิลำเนาเดิม ท่าตะเียบ จังหวัดยะลา จบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 เริ่มฝึกฝนการทำทองเมื่ออายุ 18 ปี เรียนเป่าไขเปลา เขียบหีบเปาลม ชำนาญลวดลายกระดุม ลูกสน
4. อติสร สุขใจ (ช่างอวบ) อายุ 36 ปี ภูมิลำเนา พานทอง จังหวัดชลบุรี จบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 เริ่มฝึกฝนการทำทองเมื่ออายุ 16 ปี สามารถทำได้ทุกลวดลายตามสั่ง
5. สุรชัย ทองถนอม (ช่างเล็ก) อายุ 49 ปี ภูมิลำเนา พานทอง จังหวัดชลบุรี จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 เริ่มฝึกฝนการทำทองเมื่ออายุ 20 ปี กับครูธรรมนุญ รุ่งสีทอง ชำนาญลวดลายดาวกระจาย พิกุล หกเส้า ประคำ
6. กฤษดา ทองถนอม (ช่างดี) อายุ 44 ปี ภูมิลำเนา พานทอง จังหวัดชลบุรี จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 เริ่มฝึกฝนการทำทองเมื่ออายุ 17 ปี กับครูธรรมนุญ รุ่งสีทอง ชำนาญลวดลายลูกหม้อ ลูกสน พิกุล
7. สীরวย जानนอก (ช่างเต่า) อายุ 44 ปี เริ่มฝึกงานทองจากงานจิ๋วเวอริ์ ชำนาญการทำกรอบพระห้วงสลัก

ภาพที่ 4-110 ช่างสัมจิน โปธิ์ทอง (ช่างส้ม) (ซ้าย) และช่างสุรชัย สุดาเทพ (ช่างภพ) (ขวา)

ภาพที่ 4-111 ช่างไฟโรจน์ แซ่ตั้ง (ช่างเอก) (ชาย) และช่างอดิศร สุขใจ (ช่างอวบ) (ขวา)

ภาพที่ 4-112 ช่างสุรชัย ทองถนอม (ช่างเล็ก) (ชาย) และช่างกฤษดา ทองถนอม (ช่างดี) (ขวา)

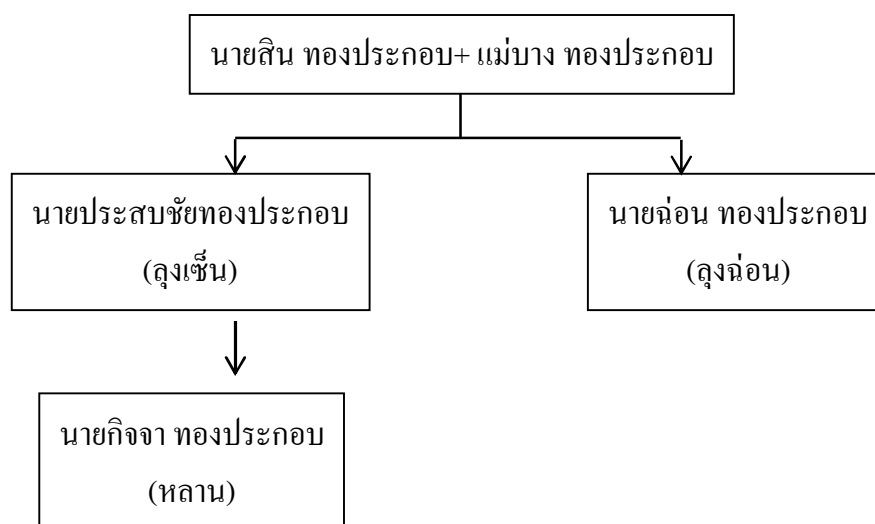
ภาพที่ 4-113 ช่างสำรวย जानนอก (ช่างเผ่า)

จากการสัมภาษณ์ช่างทองของร้านรุ่งสีทอง ผู้วิจัยพบว่าช่างทองหลังจากจบการศึกษา
 ขึ้นพื้นฐานแล้ว ได้เริ่มฝึกฝนการทำทองเมื่ออายุประมาณ 15-18 ปี มีช่างทองจำนวน 4 คน ที่เรียนรู้
 การทำทองตั้งแต่แรกจากครูทำทอง รุ่งสีทอง และยี่ดออาชีพการทำทองเรื่อยมา ช่างทองของครู
 ทำทองทุกคนสามารถผลิตชิ้นงานทองได้ตลอดกระบวนการ โดยจะรับงานที่ครูทำทองแจกจ่ายมา
 ตามความชำนาญของตน ช่างทองชุดนี้ยังไม่มีกรออกแบบผลงานเองแต่สามารถแกะลายและผลิต
 ได้ตามสั่ง ในส่วนของรายได้ ทุกคนพอใจกับการทำงานแบบเหมาชิ้นงาน เพราะมีอิสระใน

การทำงาน หากขยันก็จะทำให้รายได้ดี เพราะทำงานแต่ละชิ้นงานเสร็จเร็วขึ้น นอกจากนี้ช่างทองทุกคนต่างภาคภูมิใจที่ได้เป็นลูกศิษย์ของครูท่านอง รุ่งสีทอง และรู้สึกภาคภูมิใจในตนเองที่ได้เป็นช่างทองงานทองโบราณพานทองอันประณีตวิจิตรและมีชื่อเสียงทั่วประเทศ ทั้งยังได้เป็นผู้อนุรักษ์และสืบสานงานทองโบราณพานทองต่อไป

4.2 ประวัติช่างทองสายตระกูลทองประกอบ

นายสินทองประกอบ เป็นช่างทองชาวจีนโพ้นทะเล อพยพเข้ามาตั้งรกรากอยู่ที่ตลาดท่าตะกูด และแต่งงานกับนางบาง ทองประกอบ ซึ่งเป็นชาวท่าตะกูดที่มีเชื้อสายจีน ในช่วงสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 มีบุตร-ธิดารวม 9 คน สามารถทำทองได้ทุกคน แต่ไม่ยึดเป็นอาชีพหลัก บุตรชายที่สืบทอดงานทำทองอย่างจริงจังมี 2 คน ได้แก่ นายประสพชัย ทองประกอบ และนายฉ่อนทองประกอบ อย่างไรก็ตามทายาทรุ่นที่ 3 ไม่มีผู้ใดสืบทอดการทำทองแบบโบราณอีกต่อไป

ภาพที่ 4-114 การสืบทอดงานทำทองของช่างทองสายตระกูลทองประกอบ

ผลงานที่นับเป็นเอกลักษณ์ของช่างสิน ทองประกอบ คือ งานทองรูปพรรณที่มีลวดลายโบราณ เช่น ลายคดกริช โขไทย ผักแค ลูกม้อง และห้วงพระหุพับ ที่เรียกว่า ห้วงสลัก จากการสัมภาษณ์นายกิจจา ทองประกอบ อายุ 66 ปี ทายาทช่างทองสายตระกูลทองประกอบ และเจ้าของร้านห้างทองแม่บาง ผู้วิจัยสามารถสรุปได้ว่า การทำทองโบราณของตระกูลทองประกอบ มีช่างสิน ทองประกอบ เป็นผู้ริเริ่ม ซึ่งคาดว่าเรียนรู้วิชาช่างทองพื้นฐานมาจากเมืองจีนต่อมาได้ถ่ายทอดวิชาช่างทองให้กับนางบาง ภรรยาและลูก ๆ ทุกคน จำนวน 9 คน มี

นายประสพชัย ทองประกอบ และนายอ่อน ทองประกอบ เพียง 2 คน ที่ยึดอาชีพช่างทองสืบมา สำหรับนายกิจจา ทองประกอบ ทายาทรุ่นที่ 3 ได้เรียนรู้และฝึกฝนการทำทองเมื่ออายุ 25 ปี จากนายประสพชัย ผู้ลุง

ลวดลายดั้งเดิมที่ช่างทองสายตระกูลทองประกอบสืบทอดกันมา ได้แก่ ลายคชกริช โഴ้ไทย ลูกม้อ่ง ผ่าหวาย และงานทองที่ขึ้นชื่อของตระกูล ได้แก่ งานเลี่ยมกรอบพระห้วงสลัก หรือที่ช่างทองสายตระกูลทองประกอบ เรียกว่า กรอบหูพับ ช่างประสพชัยคือผู้มีชื่อเสียงมากในประเภทงานเลี่ยมต่างๆ นอกจากการเลี่ยมกรอบพระหูพับ ยังมีการเลี่ยมหัวไม้ตะพล่นี้อาก ซึ่งสั่งทำโดยพวกกำนันและผู้ใหญ่บ้าน

เดิมทีนั้นช่างทองสายทองประกอบจะใช้ทองคำ 99.99 % ในการผลิตงานทอง แต่ปัจจุบันงานเลี่ยมพระได้ปรับเปลี่ยนไปใช้ทองคำ 96.5 % แทนเพราะสีจะสวยและห้วงจะมีความแข็งแรงทนกว่า และไม่มีการผลิตงานทองรูปพรรณแบบดั้งเดิมอีกต่อไป

ปัจจุบัน ร้านห้างทองแม่บางมี 2 สาขา ในอำเภอพานทอง จำหน่ายทองรูปพรรณ 96.5 % ซึ่งรับมาจากเขาวราช มีรับสั่งทำงานทองโบราณบ้าง อาทิเช่น สร้อยคอลายผ่าหวาย ลายคชกริช ลายหกเส้า และลายถักเปีย

นายกิจจากล่าวเพิ่มเติมว่า เอกลักษณะงานทองโบราณพานทอง คือ การให้ความสำคัญกับคุณภาพทองที่มีเปอร์เซ็นต์สูง คือ 99.99 % ต่างจากที่อื่นซึ่งมีเปอร์เซ็นต์ต่ำ ซึ่งสามารถสังเกตได้โดยเวลาเผาไฟแล้วทองจะมีสีดำต้องนำไปต้มน้ำกรดถึงจะสวยสุดตามเดิม นอกจากนั้นงานทอง 99.99 % จะมีราคาแพงกว่า เพราะมีองค์ประกอบหลายอย่าง เช่น ค่าวัตถุดิบสูง ค่าแรงงานช่าง ค่ากำหนด และค่าแบบ ซึ่งหากลูกค้าพอใจก็จะรับสั่งทำ ทั้งนี้ลูกค้าส่วนใหญ่ที่ชื่นชอบในงานทองโบราณจะเป็นลูกค้าสูงวัยที่ผูกพันกับลวดลายแบบดั้งเดิม

ภาพที่ 4-115 นายกิจจา ทองประกอบ อายุ 66 ปี ทายาทช่างทองสายตระกูลทองประกอบ

ภาพที่ 4-116 กรอบพระห้วงสลัก หรือ หูพับ ฝีมือช่างทองสายตระกูลทองประกอบ

4.3 ประวัติช่างทองสายนายจ๋วนแช่ลื้อ

นายจ๋วน แช่ลื้อ เป็นชาวชุมชนท่าตะกุดเชื้อสายจีน ประกอบอาชีพช่างทำทองและเปิดขายทองที่หน้าร้านบริเวณปากคลองเข็ดฝั่งท่าเรือท่าตะกุด แต่ไม่ปรากฏแน่ชัดว่าเรียนรู้และฝึกฝนการทำทองมาจากที่ใด หลังจากที่ท่านเสียชีวิตก็ไม่มีใครสืบทอดการทำทองแบบโบราณอีกต่อไป

จากการสัมภาษณ์ เจ็ตุ๊กตา อายุ 63 ปี ญาติของช่างจ๋วน แช่ลื้อ ผู้วิจัยสรุปได้ว่า ช่างจ๋วน แช่ลื้อ เป็นช่างทองร่วมสมัยเดียวกับช่างจีนเหลียน แช่ลื้อ เปิดร้านทำทองและขายทองอยู่บริเวณหน้าท่าเรือตลาดท่าตะกุด ลวดลายและรูปแบบงานทองโบราณของช่างจ๋วน เช่น ดอกพิกุล ผักแค จีระย่า กำไลข้ออ้อย ซิปปิ้งเงิน-นาก การจำหน่ายเป็นลักษณะทำไว้ก่อนล่วงหน้า ลูกค้าที่ต้องการสามารถซื้อได้เลยโดยไม่ต้องสั่งทำ โดยเฉพาะซิปปิ้งเงิน-นากมีแขวนขายหน้าตู้จำนวนมาก เพราะเด็กผู้หญิงในสมัยก่อนหากมีฐานะปานกลางขึ้นไปจะต้องใส่ซิปปิ้งทุกคน

ภาพที่ 4-117 ที่ตั้งร้านทองของช่างง้วน แซ่ลื้อ ในอดีต ปัจจุบันเปลี่ยนเจ้าของและถูกปรับปรุงเป็นบ้าน 2 ชั้น (ซ้าย) บ้านของเจ็ทู้กตาในปัจจุบัน (กลาง) และเรือนแถวไม้ 2 ชั้นแบบดั้งเดิมของตลาดท่าตะกูด (ขวา)

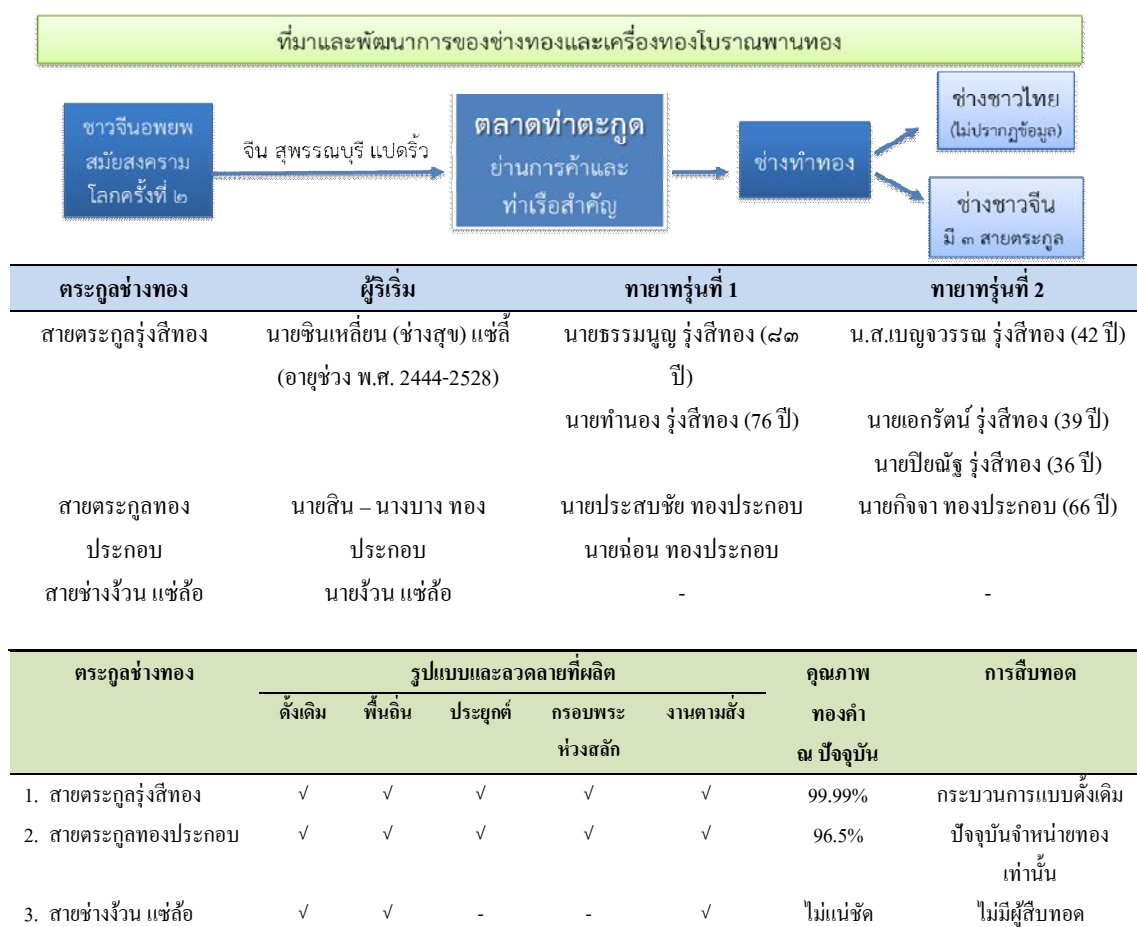
ภาพที่ 4-118 เจ็ทู้กตา อายุ 63 ปี ชาวบ้านท่าตะกูดและญาติของช่างง้วน แซ่ลื้อ

จากการศึกษาที่มาและพัฒนาการของช่างทองและเครื่องทองโบราณพานทอง ผู้วิจัยสรุปได้ว่า ช่างทองของพานทองเป็นช่างทองที่มีเชื้อสายจีนและได้เดินทางเข้ามาตั้งหลักปักฐานอยู่ในพื้นที่ตลาดท่าตะกูดเพราะตลาดท่าตะกูดเป็นย่านการค้าที่สำคัญ ผู้คนมีกำลังซื้อสูงและนิยมออมเงินด้วยการเปลี่ยนเป็นเครื่องประดับทอง ช่างทองทั้ง 3 สายตระกูล ที่พบเป็นช่างทองร่วมสมัยกัน กล่าวคือ มีอายุอยู่ในช่วง พ.ศ. 2400 เป็นต้นมา โดยช่างทองสายตระกูลรุ่งสีทองยังคงสืบทอดงานทำทองมาจนถึงปัจจุบัน ช่างทองสายตระกูลทองประกอบยังคงรับทำแต่กรอบพระห้วงสลัก และช่างทองสายช่างง้วน ไม่มีทายาทสืบทอดและเลิกกิจการไปแล้ว

สำหรับงานทองของช่างทองพานทอง เป็นงานทองรูปพรรณลวดลายแบบโบราณ ซึ่งได้รับการฝึกฝนสืบต่อกันมา มีลวดลายดั้งเดิม เช่น ลายคดกริช สมอเกลียว โฉไทย โฉฝรั่ง ลายผักแค ก้ามกุ้ง ลูกนึ่ง ลูกสน เต่าร้าง ปะวะหล้า สำหรับลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นของคนพานทอง ได้แก่ กำไลซ้ออ้อย ซึ่งช่างชินเหล็ก (ช่างสุข) เป็นผู้ออกแบบ และในปัจจุบันทายาทช่างทองรุ่นที่ 2 ยังคงมีการดัดแปลง คิดค้น และออกแบบลวดลายอยู่เสมอ เช่น สร้อยเสาหลักเมืองของรัฐธรรมนูญ รุ่งสีทอง เข็มขัดลายกาญจนาของครุฑทำนอง รุ่งสีทอง เป็นต้น

นอกจากนี้ การสืบทอดงานทองโบราณพานทอง พบว่า ช่างทองสายตระกูลรุ่งสีทองเป็นสายตระกูลเดียวที่มีลูกศิษย์ช่างทอง ซึ่งมีการถ่ายทอดวิชาและสืบทอดงานทำทองแบบดั้งเดิม ผู้วิจัยได้สรุปที่มาและพัฒนาการของช่างทองและเครื่องทองโบราณพานทอง ไว้ดังนี้

ตารางที่ 4-3 ที่มาและพัฒนาการของช่างทองและเครื่องทองโบราณพานทอง

ผู้วิจัยเห็นว่าการรวบรวมและจัดเก็บองค์ความรู้ภูมิปัญญาเครื่องทองโบราณพานทอง เพื่อให้ได้มาซึ่งความรู้ชัดแจ้ง และจัดข้อมูลให้เป็นระบบ เป็นหมวดหมู่ ทำให้ง่ายต่อการสืบค้น จะเป็นส่วนหนึ่งในการทำให้งานทองโบราณพานทองซึ่งนับเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ดำรงคงอยู่ได้สืบไปและเกิดความภูมิใจร่วมกันต่อคนในชุมชนและสังคมทั้งนี้ผู้วิจัยจะได้ทำการเก็บ รวบรวมองค์ความรู้ภูมิปัญญาเครื่องทองโบราณพานทองไว้ในบทถัดไป

บทที่ 5

ช่างทองพานทองกับภูมิปัญญาเครื่องทองโบราณ

ช่างทองโบราณพานทอง จังหวัดชลบุรี เป็นช่างทองกลุ่มหนึ่งที่ผลิตเครื่องทองโบราณ ด้วยกรรมวิธีแบบดั้งเดิมที่ได้รับการสืบทอดจากบรรพบุรุษ งานทองที่ประดิษฐ์มีความวิจิตรประณีต สมดังคำขวัญประจำอำเภอพานทองส่วนหนึ่งที่ว่า “...ศิลปะช่างทอง...”

ปัจจุบันการผลิตทองรูปพรรณมีความเจริญก้าวหน้าและขยายตัวในระดับอุตสาหกรรม ช่างทองผู้ผลิตชิ้นงานในรูปแบบโบราณดั้งเดิมมีจำนวนลดลงอย่างต่อเนื่อง การรวบรวมองค์ความรู้ ทางภูมิปัญญา ซึ่งเป็นความรู้ที่ฝังลึกอยู่ในตัวคน และความรู้ชัดแจ้ง ที่เห็นเป็นรูปธรรมไว้อย่างเป็น ระบบ เป็นหมวดหมู่ สามารถสืบค้นและเข้าถึงได้ง่าย เกิดเป็นการจัดการความรู้ไม่รู้จักจบ หรือ Infinity KM (Infinity knowledge management) ประกอบกับการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างมี คุณภาพ ตามรูปแบบของกรมศิลปากรจะช่วยให้เห็นแนวทางในการอนุรักษ์ สืบสาน และส่งเสริม งานทองโบราณให้คงอยู่อย่างยั่งยืน

งานวิจัยเรื่องภูมิปัญญาเครื่องทองโบราณของช่างทองพานทอง จังหวัดชลบุรี ผู้วิจัยได้ ทำการศึกษาและรวบรวมข้อมูลองค์ความรู้ทางภูมิปัญญา ตามกรอบแนวคิดที่ได้วางไว้ได้แก่ ด้านกระบวนการทำเครื่องทองแบบดั้งเดิม ด้านการถ่ายทอดความรู้เชิงช่าง ด้านสวดลายและ รูปแบบงานทองโบราณพานทอง โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

กระบวนการทำเครื่องทองแบบดั้งเดิมของช่างทองพานทองจังหวัดชลบุรี

1. วัตถุประสงค์

งานทองโบราณของช่างทองพานทองนิยมใช้ทองโพร์ไนน์ (4 Nine) เป็นทองคำแท้ เนื้อบริสุทธิ์ หรือทองคำคุณภาพบริสุทธิ์ 99.99 % มีสีเหลืองอร่าม ลักษณะมันวาว เงางามสม่ำเสมอ ซึ่งช่างทองพานทองเรียกว่า ทองแก้ว 4 ตัว ส่วนมากนำเข้าจากต่างประเทศ ซึ่งทองคำจากแอฟริกาใต้ (South Africa) จัดว่ามีสีสวยและคุณภาพดีที่สุด เมื่อนำมาทำชิ้นงานแล้วจะมีความเงาและสวยงาม แหล่งแร่ทองคำในพื้นที่แอ่งที่ราบวิทวอเตอร์สแรนด์ (Witwatersrand Basin) ในประเทศแอฟริกาใต้ คือแหล่งแร่ทองคำที่ใหญ่ที่สุดและมีประวัติการทำเหมืองแร่มาแล้วกว่า 100 ปี ซึ่งยาวนานที่สุดในโลก (อานนท์ นนทโส, 2554, หน้า 136)

การซื้อขายทอง 99.99 % มาผลิตชิ้นงานจะซื้อในรูปแบบทองคำแท่ง ซึ่งมีน้ำหนักต่างๆ กัน เช่น แท่งละ 1 กิโลกรัม 5 กิโลกรัม 10 กิโลกรัม เป็นต้น โดยรับมาจากร้านขายส่งย่านบ้านหม้อ กรุงเทพฯ

คุณภาพทองคำสีตัวที่เลือกใช้เป็นทองคำนำเข้าจากสวิสเซอร์แลนด์ เช่น PAMP Suisse อังกฤษ เช่น Johnson Matthey แอฟริกา เช่น Rand Refinery หรือที่ช่างทอง เรียก ทองหัวกวาง ซึ่งเป็นทองคำที่หายากมากและมีคุณภาพดีที่สุดนำเข้าจากแอฟริกาใต้ มีสีเหลืองเข้มสวยกว่าทอง 99.99 % ทั่วไป

ภาพที่ 5-1 ทองคำแท่ง 99.99 % วัตถุดิบที่ใช้ในการผลิตทองโบราณพานทอง

(www.geocities.ws, www.apmex.com)

คุณธรรมนุญ รุ่งสีทอง กล่าวว่า “...ทองที่ใช้ผลิตทองโบราณ คือ ทอง 99.99 % เท่านั้น ส่วนทองรูปพรรณ 96.5 % ที่ขายในร้าน จะรับมาจากร้านค้าส่งที่บ้านหม้อ...” สำหรับทองคำที่มาจากแหล่งผลิตในบริเวณใกล้เคียงอำเภอพานทอง คุณธรรมนุญ รุ่งสีทอง เห็นว่า ปัจจุบันในเขตอำเภอบ่อทอง จังหวัดชลบุรี ยังมีชาวบ้านร้อนทองคำได้บ้าง แต่หากจะนำมาทำทองโบราณจะต้องส่งทองคำเข้าไปสกัดให้เป็นทองคำบริสุทธิ์ที่กรุงเทพฯ ก่อนจะนำมาผลิตต่อไป ในส่วนของทองคอกบวบหรือทองเนื้อหกซึ่งมีสีเหลืองอ่อนออกเขียว จะนิยมนำมาทำภาชนะและพระพุทธรูป แต่ไม่นิยมทำทองรูปพรรณ

ในการผลิตทองโบราณของคุณธรรมนุญ รุ่งสีทอง จะใช้เฉพาะทองคำ 99.99 % เช่นเดียวกัน ซึ่งซื้อเป็นทองคำแท่งจากร้านเลี้ยวเซ่งเฮง บ้านหม้อ กรุงเทพฯ หากลูกค้านำทองรูปพรรณทั่วไปที่มีเปอร์เซ็นต์ 96.5 มาแลกและสั่งทำทองโบราณ คุณธรรมนุญจะรับไว้แต่ราคาจะแตกต่างกับทอง 99.99 % ซึ่งเมื่อลูกค้าที่สั่งทองโบราณมารับของก็จะต้องเพิ่มส่วนต่างแก่ทางร้านตามที่ตกลงกันได้

ภาพที่ 5-2 ทองคำแท่ง 99.99 % หรือทองคำ 4 ตัว และทองคำแท่ง 96.5 % ของครุทำนอง รุ่งสีทอง

ภาพที่ 5-3 ทองใบ ลักษณะเป็นแผ่นบาง ซึ่งเป็นทองคำเก่าที่นำเข้ามาจากจีนในสมัย
ต้นกรุงรัตนโกสินทร์ เจ้าของ ครุทำนอง รุ่งสีทอง

ครุทำนอง กล่าวเพิ่มเติมถึงวัตถุดิบทองคำที่พบในบริเวณพื้นที่ใกล้กับอำเภอบางทองว่า

“...สมัยก่อน หลายปีมาแล้ว ผมเคยไปที่อำเภอบ่อทอง ยังมีชาวบ้านร่อนทองได้อยู่บ้าง บางคนสามารถร่อนได้ทองคำถึง 1 สลึง ในระยะเวลาวันเดียว แหล่งทองคำนี้อยู่ลึก ๆ เข้าไปในภูเขา แต่ทองคำที่ได้มานั้นมันจะมีแร่เงินเจือปนอยู่ เพราะแร่ทองกับแร่เงินนั้นมันจะมาคู่กันในสายแร่เสมอ หากจะนำมาทำทองที่ร้านผม จะต้องนำไปสกัดก่อน ซึ่งทางร้านมีสูตรในการสกัด โดยใช้กรดกำมะถันเป็นหลัก...”

จากคำบอกเล่าของครูธรรมบุญ รุ่งสีทอง และครุทำนอง รุ่งสีทอง ผู้วิจัยสรุปได้ว่าการผลิตงานทองโบราณของช่างทองพานทอง ช่างทองจะใช้ทองคำสี่ตัวในการผลิตเท่านั้น โดยหาซื้อทองคำแท่ง 99.99 % จากร้านขายส่งทองคำย่านบ้านหม้อในกรุงเทพฯ ซึ่งทองคำแท่งที่จำหน่ายจะเป็นทองคำนำเข้าจากต่างประเทศ น้ำหนักทองคำแท่งเมื่อเทียบตามมาตรฐานสากล ทองคำ

แห้งละ 1 กิโลกรัม จะเท่ากับ 65.6 บาท (บริษัท ห้างขายทองจินฮิวเฮง จำกัด) สำหรับทองคำจากแหล่งแร่ทองในพื้นที่ใกล้เคียงอำเภอพานทอง ซึ่งได้แก่อำเภอโปทอง จังหวัดชลบุรี พบมีแร่ทองคำบ้างซึ่งชาวบ้านจะหาร่อนทองเป็นงานอดิเรก ทองคำจากแหล่งแร่นี้หากจะนำมาผลิตทองรูปพรรณพานทองจะต้องนำไปสกัดให้มีความบริสุทธิ์ก่อน โดยช่างแต่ละท่านจะมีสูตรเฉพาะในการสกัดซึ่งจะใช้น้ำกรดกำมะถันเป็นหลัก ส่วนทองดอกบวบจะไม่นำมาทำทองรูปพรรณในงานทองโบราณพานทอง

อย่างไรก็ดี การทำครอบพระห้วงสลักหรือครอบพระหูพับ ช่างสายแม่บางจะใช้วัตุดิบแตกต่างออกไป กล่าวคือ ช่างจะใช้ทองคำ 96.5 % ในการผลิตชิ้นงาน คุณกิจจา ทองประกอบ กล่าวว่า การใช้ทอง 96.5 % จะทำให้งานมีความแข็งแรงกว่าและสีสวยกำลังดี หากใช้ทอง 99.99 % งานครอบพระจะมีสีจืดและห้วงจะนิ่มเกินไป แต่ช่างสายรุ่งสีทองจะใช้ทอง 99.99 % และเพิ่มเนื้อทองมากขึ้นเพื่อความแข็งแรง

2. เครื่องมือและวัสดุที่ใช้ในการผลิต

งานทองโบราณพานทอง เป็นงานทองรูปพรรณที่ใช้ฝีมือช่างในรูปแบบดั้งเดิมคือผลิตชิ้นงานทั้งหมดด้วยการทำมือ (Handmade) เครื่องมือและอุปกรณ์ต่าง ๆ สำหรับทำงานทองนั้นไม่ปรากฏว่าถูกคิดค้นหรือสร้างขึ้นเมื่อใด เครื่องมือต่าง ๆ มีการเปลี่ยนแปลงในด้านรูปแบบและวัสดุ แม้ปัจจุบันอุปกรณ์ทันสมัยและเครื่องจักรจะมีบทบาทเพิ่มขึ้นในการผลิตงานทองรูปพรรณ แต่ช่างทองพานทองยังคงใช้เครื่องมือและกระบวนการผลิตในรูปแบบดั้งเดิม อาศัยเครื่องมือไฟฟ้าบ้างบางประเภท เช่น เครื่องรีด เครื่องเจาะส่วนร้านจำหน่ายเครื่องมือและวัสดุอุปกรณ์สำหรับช่างทอง ได้แก่ ร้านเสียบแข็งและร้านเต็กไถ่ ย่านบ้านหม้อ กรุงเทพฯ

เครื่องมือและอุปกรณ์ที่สำคัญสำหรับการผลิตงานทองโบราณพานทองมีดังนี้

2.1 โต้ะทำทอง

อุปกรณ์หลักสำหรับการทำทอง คือ โต้ะทำทอง ทำด้วยไม้เนื้อแข็ง เช่น ไม้มะค่า ไม้ประดู่ หรือไม้แดง ซึ่งมีคุณสมบัติทนไฟและความร้อนได้ดี โต้ะทำทองจะมีลักษณะคล้ายกับโต้ะนักเรียน ขนาดของโต้ะนั้นไม่แน่นอนขึ้นอยู่กับความพอเหมาะและสะดวกในการใช้งานของช่างทองแต่ละคน โดยทั่วไป โต้ะทำทองมีความสูงจากพื้น 75-80 เซนติเมตร ยาว 90-100 เซนติเมตร และกว้าง 50-60 เซนติเมตร มีลิ้นชัก 1-2 ลิ้นชักเพื่อใช้เก็บเครื่องมือและอุปกรณ์บางชนิดรวมทั้งรองรับผงทองด้วย ด้านบนของโต้ะเป็นพื้นเรียบ ยกขอบไม้ 3 ด้าน สูงประมาณ 5 เซนติเมตร เพื่อกันของตกหรือทำเป็นช่องเล็ก ๆ โดยใช้ไม้ซอยเป็นเส้นหนาประมาณ 1 เซนติเมตร ประกอบเป็นกล่องติดที่ด้านบนหรือด้านข้างของโต้ะเพื่อใส่อุปกรณ์ และเครื่องมือบางอย่างที่จะอำนวยความสะดวกในการทำทองหรือเพื่อวางอะไหล่ชิ้นงานซึ่งช่างทองสามารถ

ออกแบบได้ด้วยตนเองตามความต้องการ

ผู้วิจัยสังเกตว่าโคมไฟส่องสว่างคือสิ่งจำเป็นในการทำทองซึ่งต้องมีไว้คู่กับโต๊ะ
ทำทองเสมอ

ภาพที่ 5-4 โต๊ะทำทองของช่างทองร้านรุ่งสีทอง แบบมีลิ้นชัก 2 ลิ้นชัก โต๊ะตัวหน้า มีกระจกใส
สำหรับบังลม 3 ด้าน

2.2 เครื่องเป่าเล่น

เครื่องเป่าเล่น เป็นเครื่องมือที่มีความจำเป็นอย่างยิ่งในการผลิตงานทองรูปพรรณ
เพราะเป็นเครื่องมือที่เป่าไฟด้วยลมให้ความร้อนหลอมละลายเนื้อทอง ทำให้ทองอ่อนตัว ง่ายต่อ
การนำไปขึ้นรูปทองแม่พิมพ์ ตี คัด หรือทำให้ชิ้นงานทองเชื่อมติดเข้าด้วยกันตามแบบที่ต้องการ

ภาพที่ 5-5 เครื่องเป่าเล่น เจ้าของ ช่างปิยะฉัฐ รุ่งสีทอง ทายาทครูทำนอง รุ่งสีทอง

เครื่องเป่าเล่น ประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ ดังนี้

- หีบลมคือ อุปกรณ์สำหรับใช้เท้าเหยียบเพื่อให้เกิดลมลงไปในถังน้ำมันเบนซิน และ
ขั้วแก๊สที่ได้จากน้ำมันออกมาจากถังส่งต่อไปตามท่อไปยังหัวเป่าเล่น

- ถังน้ำมันเบนซินคือ ภาชนะที่บรรจุน้ำมันเบนซิน ลักษณะเป็นขวดแก้วทึบแสง
2 ใบ ใบหนึ่งปิดด้วยฝาที่มีท่อสำหรับเสียบสายยาง 2 สาย อีกใบหนึ่งปิดด้วยฝาซึ่งมีท่อเชื่อมกับขวด
แรก เพื่อส่งผ่านแก๊สออกสู่หัวเป่าเล่น

- หัวเป่าเล่นคือ หัวสำหรับพ่นไฟ ทำจาก โลหะ มีรูเล็กๆ พร้อมปุ่มปรับปริมาณของ
แก๊สและขนาดของเปลวไฟ

วิธีใช้เครื่องเป่าเล่น

เริ่มด้วยเหยียบหีบลมตลอดเวลาที่ใช้งานเพื่อให้เกิดแรงดันของแก๊สจากน้ำมันเบนซิน
ส่งผ่านท่อถึงหัวเป่าเล่นจากนั้นจุดไฟที่ปลายหัวเป่าแล้วปรับขนาดของเปลวไฟตามต้องการ
เปลวไฟที่มีสีน้ำเงินปลายเรียวแหลมจะให้ความร้อนสูงช่วงทองจะวางตัวหีบลมไว้ได้โต๊ะทำทอง
และต่อสายยางที่เป็นท่อนำแก๊สพร้อมหัวเป่าวางอยู่บนโต๊ะทำทอง

อุปกรณ์ทนไฟและความร้อนที่ใช้เพื่อรองรับเปลวไฟจากเครื่องเป่าเล่น ได้แก่
กระดานทนไฟ เบ้าหลอม และรางหลอมทอง

ภาพที่ 5-6 กระดานทนไฟ สำหรับรองรับชิ้นงานทองจากการเป่าเล่น

ภาพที่ 5-7 เป้าหลอมทำจากวัสดุทนความร้อน สำหรับรองรับเนื้อทองที่หลอมละลาย

ภาพที่ 5-8 รางหลอมทองทำจากเหล็ก

2.3 เครื่องมือตีทอง

เครื่องมือตีทอง ประกอบด้วยอุปกรณ์สำคัญ 2 อย่าง คือ ทังและค้อน

ทัง เป็นแท่งเหล็กมีหลายขนาด หลายลักษณะ ส่วนมากเป็นรูปสี่เหลี่ยม ยึดติดอยู่กับแป้นไม้ ทังใช้สำหรับรองรับการตีทองให้เป็นแผ่นหรือตีเพื่อตกแต่งรายละเอียดขอทองรูปพรรณ

ค้อน เป็นเครื่องมือสำหรับเคาะ บุก และตีชิ้นงานเพื่อขึ้นรูป มีหลายขนาด หน้าตัดของค้อนมีหลายลักษณะเช่น สี่เหลี่ยมผืนผ้า สี่เหลี่ยมจัตุรัส หรือ ทรงกลม ขึ้นอยู่กับการใช้งาน

ภาพที่ 5-9 ทังและค้อน

ภาพที่ 5-10 ช่างสัมพันธ์ ชนชาติทองด้วยค้อนบนทัง

2.4 เครื่องรีดทอง

เครื่องรีดแผ่นทอง เป็นเครื่องมือสำหรับช่วยในการแผ่ทองให้แบน ในอดีตนั้นการตีแผ่แผ่นทองใช้ทังและค้อน ต่อมาเครื่องรีดทองที่ช่วยทุ่นแรง ซึ่งมีลักษณะเป็นทรงกระบอก 2 อันวางขนานกันในแนวนอน สามารถปรับระยะห่างได้ตามความต้องการ เมื่อสอดแผ่นทองที่ตีให้แบนพอสมควรเข้าไปในเครื่องรีดแล้วหมุนคันหมุนทองจะถูกรีดให้แบนและเป็นแผ่นตามต้องการ

ปัจจุบัน เครื่องรีดทอง ได้ถูกพัฒนาเป็นแท่นรีดทองระบบไฟฟ้าช่วยให้การรีดทอง
แบนและเป็นแผ่นเรียบมากกว่าแรงคน อีกทั้งประหยัดเวลาว่าการรีดทองแบบเดิม

ภาพที่ 5-11 เครื่องรีดทองระบบมือหมุนของห้างทองพานทอง (เจ๊ไน้)

ภาพที่ 5-12 เครื่องรีดทองระบบไฟฟ้า ของร้านทองรุ่งสีทอง (แม่เกี้ยว) มีแป้นรีด 2 แบบ ใน
เครื่องเดียวกัน คือ แป้นรีดทองเป็นแบบแท่ง และ แป้นรีดทองเป็นแผ่นแบน

2.5 เครื่องมือชักลวด

การชักลวด คือ การทำทองให้เป็นเส้นลวดตามขนาดที่ต้องการ เพื่อใช้ในการประกอบและทำชิ้นส่วนของรูปพรรณ อุปกรณ์สำหรับการชักลวด ได้แก่ แป้นชักลวด กว้านชักลวด คีม และ จี้ผึ้ง

2.5.1 แป้นชักลวด

ลักษณะเป็นแผ่นโลหะที่เหล็ยมผิวน้ำ หนาประมาณ 0.5-1 เซนติเมตร กว้างประมาณ 3-5 เซนติเมตร ยาวประมาณ 12-15 เซนติเมตร ขึ้นอยู่กับจำนวนรูของแป้นชักลวด ซึ่งเจาะขนาดต่าง ๆ กันเรียงจากเล็กไปหาใหญ่ แต่เดิมแป้นชักลวดทำจากแผ่นเหล็กกล้า ปัจจุบันทำจากสแตนเลสเคลือบทั้งสแตนไวท์ภายใน ซึ่งมีความคงทนและสึกหรอช้ากว่าแป้นเหล็ก การชักลวดผ่านแป้นทั้งสแตนนี้ยังช่วยให้ลวดทองที่ได้มีความมันวาวกว่าแป้นเหล็ก รูสำหรับชักลวดมี 2 แบบ คือ แบบรูกลม และแบบรูสี่เหลี่ยมจัตุรัส

ภาพที่ 5-13 แป้นชักลวดทั้งสแตนแบบรูกลม

ภาพที่ 5-14 แป้นชักลวดแบบรูสี่เหลี่ยม เปรียบเทียบกันระหว่างแป้นชักลวดทั้งสแตนกับแป้นชักลวดเหล็ก

2.5.2 กว๊านชักลวด

ลักษณะเป็น โต้ะยาวประมาณ 150-200 เซนติเมตร ปลายด้านหนึ่งมีที่ยึดเป็นลวด ปลายอีกด้านเป็นที่ยึดตัวกว๊าน มีแกนหมุนส่งกำลังด้วยสายพาน ที่ปลายสายพานมีห่วงครึ่งวงกลม ยึดคีมสำหรับจับเส้นทอง เมื่อหมุนแกนสายพานจะดึงเส้นทองให้ผ่านเป็นชักลวดออกมา (ทวิศักดิ์ เกษปทุม, 2550, หน้า 113)

ภาพที่ 5-15 กว๊านชักลวด (สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ ฉบับเสริมการเรียนรู้ เล่ม 8, 2550, หน้า 113)

ผู้วิจัยพบว่า ปัจจุบันช่างทองพานทองเลิกใช้งานจากกว๊านชักลวดแล้ว เนื่องจากมีสภาพเก่าและไม่สามารถใช้งานได้ จึงได้เปลี่ยนแทนจับเป็นชักลวดมาใช้ปากกาจับชิ้นงาน (Bench vise) แทน

ภาพที่ 5-16 ปากกาจับชิ้นงาน ใช้สำหรับเป็นแทนจับเป็นชักลวด

2.5.3 คีมปากจิ้งจก

ใช้จับปลายลวดทอง เพื่อดึงลวดทองให้ผ่านรูบนแป้นชักลวด ลักษณะของคีมปากจิ้งจกมีคมไว้สำหรับตัดด้านข้างและสามารถใช้จับชิ้นงานได้

ภาพที่ 5-17 ช่างสัมพันธ์ ขณะใช้คีมดึงปลายลวดทองจากรูแป้นชักลวด

2.5.4 เทียนไข

เทียนไข เป็นวัสดุที่ใช้หล่อลื่นในการชักลวด ช่วยให้เส้นทองผ่านแป้นชักง่ายขึ้น และทำให้เส้นทองเรียบสม่ำเสมอตลอดเส้น

ภาพที่ 5-18 เทียนไขในภาชนะพร้อมปากคีบ

2.6 เครื่องมือแกะทอง

การแกะทองคือ การประดิษฐ์ลวดลายลงบนชิ้นงาน หรือส่วนประกอบที่ประดับชิ้นงานเครื่องมือและอุปกรณ์สำคัญคือแท่นรองแป้นแกะทอง แป้นแกะทอง ค้อนไม้ เหล็กตุ้ดตุ้ด ลิวแกะทอง และลิวลักษณะเฉพาะ

ภาพที่ 5-19 เหล็กคู้ดคู่หลายขนาดลักษณะคล้ายตาไก่ ใช้สำหรับตอกแผ่นทองออกเป็นขนาดต่าง ๆ

ภาพที่ 5-20 สี่เหลี่ยมเฉพาะของร้านทองรุ่งสีทอง สำหรับตอกตราประจำร้านคำว่า “แม่เกี้ยว”

2.7 เครื่องมือตัดทอง

อุปกรณ์สำหรับการตัดแต่งชิ้นงานทองรูปพรรณที่สำคัญ ได้แก่ กรรไกรตัดทอง และ
คีมตัด

ภาพที่ 5-21 กรรไกรตัดทอง ลักษณะเป็นกรรไกรเหล็ก ใบบิดของกรรไกรสั้น มีหูกรรไกรขนาดใหญ่สามารถจับได้ถนัดกว่ากรรไกรทั่วไป

ภาพที่ 5-22 คีมตัด มีหลายขนาด ปากคีมด้านข้างมีลักษณะเป็นคมตัด ใช้สำหรับตัดชิ้นงานทองที่มีความแข็งและหนา เช่น ห่วง หลอด ฯลฯ

2.8 เครื่องมือจับทอง

อุปกรณ์ที่สำคัญสำหรับการหยิบจับชิ้นงานที่มีขนาดเล็กมาก ไม่สามารถใช้มือจับได้ ช่างจึงจำเป็นต้องใช้คีมจับงาน ซึ่งมีหลายลักษณะและหลายขนาดตามลักษณะงานที่จำเป็นต้องใช้

ภาพที่ 5-23 คีมจับงานขนาดต่าง ๆ

2.9 เครื่องมือและอุปกรณ์อื่น ๆ

เครื่องมือและอุปกรณ์อื่น ๆ ที่มีส่วนในการทำทรงรูปพรรณเพื่อใช้ขึ้นรูป ทำชิ้นส่วนประกอบวัดขนาด ชั่งน้ำหนัก ชักดูและตกแต่งชิ้นงานให้ดูประณีตสวยงามเช่น ไม้พันทอง ตะไบ หินขัดทอง แปรงปิดทอง เบ้าแบบทอง กะลาแต่งทอง เป็นวัสดุส่วนโค้ง เครื่องชั่ง ฯลฯ

ตารางที่ 5-1 เครื่องมือและอุปกรณ์อื่น ๆ ที่มีส่วนในการทำทรงรูปพรรณ

เครื่องมือ/ อุปกรณ์	ลักษณะการใช้งาน
	<p>ไม้พันทอง ลักษณะเป็นแท่งทองเหลือง มีหลายขนาด ใช้เป็นแกนสำหรับพันลวดหรือแผ่นทอง</p>
	<p>เหล็กขัดทอง (ไม้ขัดเงา) ลักษณะเหมือนตะไบ แต่ใบมีดจะเรียบ ใช้สำหรับขัดทองให้เกิดความมันวาว เงางาม</p>
	<p>ตะไบ ใช้สำหรับชักดูและตกแต่งชิ้นงาน มีหลายขนาด ช่างทองจะเลือกใช้ตะไบตามลักษณะงานนั้น ๆ</p>
	<p>เลื่อยฉลุ ใช้สำหรับเลื่อยตัดห่วงใหญ่ที่มีความหนา และไม่สามารถตัดได้ด้วยกรรไกร หรือ ใช้เพื่อฉลุชิ้นงานที่มีความละเอียด เช่น งานลวดลายฉลุบนกำไล งานทำกรอบพระ</p> <p>ช่างปียะฉลุ รุ่งสีทอง กล่าวว่า ห่วงขนาดใหญ่ หากตัดด้วยกรรไกร จะทำให้ห่วงพับบิดไม่ได้ทรง จึงต้องใช้เลื่อยในการตัดห่วงแทน</p>

ตารางที่ 5-1 เครื่องมือและอุปกรณ์อื่น ๆ ที่มีส่วนในการทำทองรูปพรรณ (ต่อ)

เครื่องมือ/ อุปกรณ์	ลักษณะการใช้งาน
	<p>แท่นตะไบ สำหรับวางและจับชิ้นงาน ลักษณะเป็นแผ่นไม้ ปลายไม้เลื้อยเป็นแฉงเหมือนฟันปลา มีตัวจับยึดแผ่นไม้ให้อยู่กับที่ ขณะลงตะไบหรือตกแต่งชิ้นงาน</p>
	<p>เบ้าแบบทอง ช่างทองพานทอง เรียกว่า ครกและสาก ลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมลูกเต๋า มีเบ้าทรงกลมขนาดต่าง ๆ รอบด้าน ใช้สำหรับทำชิ้นส่วนประดับงานทอง หรือขึ้นรูปชิ้นงานทรงกลม เช่น เม็ดประจำครุทำนอง กล่าวไว้ว่า สมัยก่อนใช้ถ่านจากเมืองจีน เพราะเมื่อโดนไฟแล้วจะไม่มีขี้เถ้า ต่อมาถ่านนี้หายากขึ้น จึงเปลี่ยนมาใช้เบ้าแบบแทน</p>
	<p>ไม้คัดดอก สำหรับใช้คัดลวดทองให้มีรูปร่างและขนาดตามต้องการ เช่น คัดลวดดอกไม้ คัดตะขอสร้อย ไม้คัดดอกนี้ ช่างปิยะฉัตร รุ่งสีทอง ได้ออกแบบ ไว้ใช้เพื่อง่ายต่อการคัดลวดลาย</p>
	<p>ตราชั่ง เครื่องชั่งสำหรับชั่งน้ำหนักทอง ช่างทองพานทอง เรียกว่า ตาเต็ง ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า เดิมช่างทองใช้ตาเต็ง ซึ่งมีลักษณะเป็นตาชั่งขนาดเล็ก มีถาดห้อยอยู่ทางหัวคันที่เป็นไม้หรืองาช้าง มีตุ้มถ่วงห้อยเลื่อนไปมาตามคันได้ ใช้สำหรับชั่งทอง เงิน เพชร พลอยและคงเรียกชื่อเครื่องชั่งว่า ตาเต็ง เรื่อยมา</p>

2.10 วัสดุที่สำคัญในการทำทองรูปพรรณ

นอกจากเนื้อทองคำอุปกรณ์และเครื่องมือต่างๆแล้วในการทำทองรูปพรรณยังมีวัสดุอื่น ๆ ที่จำเป็นสำหรับการประกอบทอง เชื่อมทอง และทำความสะอาดดังต่อไปนี้

2.10.1 วัสดุที่ใช้ทำความสะอาดทอง

ปัจจุบัน ช่างทองพานทองใช้น้ำสะอาดและน้ำยาล้างจานในการทำทำความสะอาดทอง แต่เดิมนั้นใช้ประจำคัตควายและเต้โค (มีจำหน่ายตามร้านขายยาจีนแผนโบราณ) โดยนำไปแช่ในน้ำร้อนจนจนเกิดฟองก่อนนำมาทำความสะอาดทอง

ภาพที่ 5-24 ลูกประจำคัตควาย (ซ้าย) และการทำความสะอาดทอง (ขวา)

2.10.2 สารละลายสำหรับการเชื่อมหรือบัดกรีทองได้แก่ น้ำประสานทอง

น้ำประสานทองมีคุณสมบัติช่วยในการเชื่อมทอง โดยตัวน้ำประสานทองจะสามารถละลายได้เร็วกว่าเนื้อทองเวลาเป่าไฟ น้ำประสานทองของช่างทองพานทอง จะเป็นน้ำประสานที่ใช้ส่วนผสมในเปอร์เซ็นต์สูง เวลาเติมน้ำประสานแล้วเป่าไฟจะเชื่อมช้ากว่า แต่จะยังคงคุณภาพเนื้อทองดีกว่าครูท่านองกล่าวว่าการใช้ส่วนผสมที่ต่างเปอร์เซ็นต์กันจะทำให้เวลาเชื่อมทอง สารจะละลายไม่พร้อมกัน เมื่อน้ำประสานยุบตัวลง ทองที่เชื่อมอยู่จะยังเหลืออร่ามไม่ดำ ช่างปิยะณัฐกล่าวว่า น้ำประสานของทางร้านจะใช้เปอร์เซ็นต์สูง โดยที่ช่างทั่ว ๆ ไปจะเห็นว่ามีมันแห้งช้า เพราะต้องเป่าไฟสักระยะถึงจะละลาย แต่ที่อื่นจะประสานไวมากเมื่อโดนไฟ ซึ่งจะเป็นข้อเสียเพราะทำให้เปอร์เซ็นต์ทองต่ำไปด้วย

ภาพที่ 5-25 ถ้วยใส่น้ำประสานและขนเปิด ช่างทองพานทองจะใช้ขนเปิดเติมน้ำประสานเพราะขนเปิดมีน้ำมันในตัว

น้ำประสานทอง มีส่วนผสมของโลหะ 3 ชนิด คือ ทอง เงิน และทองแดง นำมาหลอมรวมกันตามอัตราส่วนของช่าง โดยมีขั้นตอนและวิธีการดังนี้

ตารางที่ 5-2 ขั้นตอนและวิธีการหลอมน้ำประสานของ

ลักษณะ	ขั้นตอนการหลอม
	<p>หลอมโลหะ 3 ชนิด คือ ทอง เงิน และทองแดงตามอัตราส่วนของช่าง จะได้ก้อนโลหะ ดังภาพ</p>
	<p>นำก้อนโลหะที่ได้มาตะไบให้เป็นผิง</p>

ตารางที่ 5-2 ขั้นตอนและวิธีการหลอมน้ำประสานของ (ต่อ)

ลักษณะ	ขั้นตอนการหลอม
	<p>นำผงที่ตะไบได้ใส่ภาชนะ แล้วเผาไฟให้ทั่ว</p>
	<p>นำไปต้มในน้ำกำมะถันจนเดือด</p> <p>ล้างน้ำสะอาด ประมาณ 2-3 ครั้ง หรือมากกว่า เพื่อขจัดกรดกำมะถันที่ต้มก่อนหน้านี้ เมื่อสะอาดแล้วเทใส่ถ้วยเคลือบและผสมผงบอแรก ก่อนนำไปใช้เป็นตัวเชื่อมหรือบัดกรีทองต่อไป</p>

2.10.3 วัสดุสำหรับงานลงยาแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ ผงลงยาและน้ำยาลงยา หรือยาเย็น

ตารางที่ 5-3 วัสดุสำหรับงานลงยา

วัสดุ	ลักษณะ
	<p>ผงลงยา ลักษณะเป็นผงละเอียดมีสีต่าง ๆ ใช้สำหรับลงยาบนเครื่องประดับ ผงลงยานี้ทำมาจากผลึกสีลักษณะเป็นก้อน ก่อนใช้งานต้องนำมาตำให้เป็นผงละเอียด</p> <p>น้ำยาลงยา หรือ ยาเย็น ลักษณะเป็นของเหลวพร้อมใช้งานลงยาบนเครื่องประดับโดยไม่ต้องทำการเผาไฟ ซึ่งการผสมยาเย็นจะต้องมีน้ำยาเร่ง 2 ชนิดเป็นส่วนประกอบด้วย โดยน้ำยาเร่งจะเป็นตัวช่วยให้สีลงยาแห้งไวขึ้น</p>

2.10.4 สารดัดทองและซ่อมทอง ประกอบด้วย น้ำกรดกำมะถัน และ ดินปะสิว

ตารางที่ 5-4 สารดัดทองและซ่อมทอง

วัสดุ	ลักษณะ
	<p>น้ำกรดกำมะถัน ก่อนใช้ต้องผสมน้ำให้เจือจางเพื่อลดความหนืดของกรดกำมะถันลง โดยไม่มีอัตราส่วนแน่นอนตายตัว</p> <p>ดินปะสิว สามารถนำไปใช้ได้ทันที</p>

วิธีการทำทองโบราณของช่างทองพานทอง

วิธีการทำทองโบราณของช่างทองพานทองมีขั้นตอนที่สำคัญ ดังนี้

1. การเตรียมทอง
2. การทำโครงสร้าง ส่วนประกอบ และลูกประดับต่าง ๆ
3. การประกอบชิ้นงาน
4. การต้มและขัดทอง

1. การเตรียมทอง

ผู้วิจัยได้จัดขั้นตอนการเตรียมทองเป็นขั้นตอนเบื้องต้นของการทำทองโบราณพานทอง ซึ่งเมื่อช่างทองจะทำงานทองชิ้นใดชิ้นหนึ่งนั้นต้องทำการหลอมทอง และเตรียมลวดทองหรือแผ่นทองเพื่อนำไปทำโครงสร้างและส่วนประกอบต่าง ๆ ต่อไป ขั้นตอนการเตรียมทองมีดังต่อไปนี้

1.1 การเลือกคุณภาพทองคำ

งานทองโบราณพานทองจะใช้ทองคำคุณภาพบริสุทธิ์ 99.99 % หรือ ทองโพร์ไนน์ (4 Nine) ซึ่งช่างทองพานทองเรียกว่า ทองเก้า 4 ตัว เป็นทองคำแท่งที่ส่วนมากนำเข้าจากต่างประเทศ โดยทองคำจากแอฟริกาใต้ จัดว่ามีสีสวยและคุณภาพดีที่สุด สำหรับทองคำเก่าจะต้องนำไปสกัดให้เป็นทองคำบริสุทธิ์ก่อนนำมาใช้งาน

1.2 การชั่งน้ำหนักทอง

ทองโบราณพานทองแต่ละชิ้นงาน จะมีน้ำหนักแตกต่างกันไปตามประเภทของรูปแบบและลวดลาย เช่น สร้อยค่อน้ำหนัก 2 บาท เข็มขัดน้ำหนัก 30 บาท เป็นต้น ช่างทองพานทอง จะทำการตัดแบ่งทองคำแท่ง แล้วชั่งให้ได้น้ำหนักตามที่ต้องการ

ภาพที่ 5-26 ช่างทองขณะใช้คีมตัดแบ่งทองคำแท่งตามน้ำหนักที่ต้องการ

1.3 การหลอมทองมีวิธีการดังต่อไปนี้

ตารางที่ 5-5 การหลอมทอง

ลักษณะ	วิธีการหลอมทอง
	นำทองคำใส่ในเป้าหลอม
	ใช้ไฟจากเครื่องเป่าเล่นให้ความร้อนจนทองหลอมละลาย
	เมื่อทองคำเหลวแล้วนำเทใส่รางหลอมทองทันที รางเหล็กสำหรับหลอมทองนี้จะทำน้ำมันจันกรเล็กน้อยเพื่อช่วยหล่อลื่นระหว่างเนื้อทองกับตัวรางหลอมให้แกะออกจากพิมพ์ได้ง่ายขึ้น
	คีบทองออกจากรางหลอมทอง วางบนกระดาษทนไฟ
	เป่าไฟด้วยความร้อนสูงอีกครั้งเพื่อไล่ฟองอากาศ และทำให้ทองที่หลอมมีผิวเรียบเสมอกันก่อนนำไปรีด

1.4 การรีดทอง

เมื่อได้ทองที่หลอมแล้ว นำไปเข้าเครื่องรีด โดยมีวิธีการดังต่อไปนี้

ตารางที่ 5-6 การรีดทอง

ลักษณะ	วิธีการรีดทอง
	<p>ส่งทองผ่านเข้าร่องรีดขนาดใหญ่ที่สุดก่อน แล้วจึงส่งทองผ่านเข้าร่องรีดเรียงตามลำดับทุกร่องจนถึงร่องที่มีขนาดเล็กที่สุด ร่องรีดละ 2 รอบ โดยต้องกลับทองไปมาให้เป็นแท่งเหลี่ยม</p>
	<p>ถ้าต้องการทองแผ่นแบนให้นำส่งผ่านเข้าร่องแบนต่อไป</p> <p>ช่างสัมพันธ์กล่าวว่า หากนำทองที่หลอมเข้าร่องขนาดเล็กที่สุดก่อนจะทำให้ทองแตกไม่สามารถนำไปรีดได้ และต้องนำทองไปเข้าเบ้าหลอมเริ่มต้นวิธีการแรกอีกครั้ง</p>
	<p>นำไปชั่งน้ำหนักอีกครั้งเพื่อให้ได้น้ำหนักที่ถูกต้อง ไม่คลาดเคลื่อน</p>
	<p>นำทองที่รีดมาเป่าไฟให้เนื้อทองนุ่มขึ้น</p>

ตารางที่ 5-6 การรีดทอง (ต่อ)

ลักษณะ	วิธีการรีดทอง
	<p>แล้วนำส่วนปลายของเส้นทองไปตีให้มีขนาดเล็กตามขนาดรูของแป้นชักลวดที่เราต้องการ</p> <p>ช่างสัมพันธ์เห็นว่า การจะเป็นช่างทองได้ ช่างทองทุกคนจะต้องฝึกตีทองด้วยค้อนและทั่งให้ชำนาญ</p>

1.5 การชักลวดจุดประสงค์หลักการชักลวด ได้แก่ การทำให้ชิ้นทองเป็นเส้นขนาดเล็กจนนำมาสานหรือถักเป็นชิ้นงานได้วิธีการชักลวดมีขั้นตอนดังต่อไปนี้

ตารางที่ 5-7 การชักลวด

ลักษณะ	วิธีการชักลวด
	<p>เป่าไฟเส้นทองที่รีดและตีส่วนปลายแล้วให้แดงทั้งเส้น</p> <p>นำไปใส่ในถาดเทียนไขขณะร้อน ๆ ชุบเทียนให้ทั่วทั้งเส้นทอง เพื่อให้เทียนไขเป็นตัวหล่อลื่นเส้นลวดและช่วยให้ชักลวดได้ง่ายขึ้น</p> <p>ทั้งเส้นทองให้เย็นตัวแล้วนำไปดึงให้เป็นเส้น</p>

ตารางที่ 5-7 การชักลวด (ต่อ)

ลักษณะ	วิธีการชักลวด
	<p>วิธีการดึงเส้นทอง เริ่มดึงเส้นทองตามขนาดรูของ เป็นชักลวด ไล่ขนาดจากรูใหญ่มาจนถึงขนาด รูที่ต้องการ</p>
	<p>เมื่อเส้นทองเย็นตัวลงและเริ่มฝืดขณะดึง จะต้องนำ เส้นทองไปเป่าไฟและชุบเทียน พร้อมทั้งตีหรือ ตะไบปลายเส้นลวดให้เรียบแหลมอีกครั้ง</p>
	<p>นำมาดึงต่อไป ทำเช่นนี้จนกว่าจะได้เส้นลวดทอง ตามขนาดที่ต้องการ</p> <div data-bbox="986 1227 1233 1391" data-label="Image"> </div> <p>เป่าไฟให้ทั่วอีกครั้งก่อนนำไปใช้งาน</p>

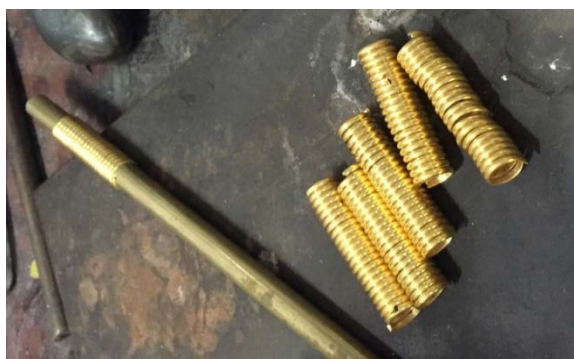
2. การทำโครงสร้าง ส่วนประกอบ และลูกประดับต่าง ๆ

เมื่อผ่านขั้นตอนการเตรียมทองให้มีลักษณะเป็นเส้นลวด หรือเป็นแผ่นแล้ว จะนำมาทำ ส่วนประกอบต่าง ๆ ได้หลายหลาก โดยที่ช่างสามารถดัดแปลงเส้นลวดทอง หรือ แผ่นทองให้เป็น ส่วนประกอบดังกล่าว ซึ่งมีกรรมวิธีต่าง ๆ หลายลักษณะ ผู้วิจัยแบ่งดังต่อไปนี้

2.1 การพันลวดคือ การทำให้เส้นลวดทองมีรูปแบบตามต้องการเพื่อนำขลวดที่ได้ ไปประกอบเป็นชิ้นส่วนต่างๆ ของลวดลาย โดยช่างจะเลือกใช้แกนพันลวดที่มีขนาดเหมาะสมกับ ชิ้นงานที่จะทำ เช่น แกนสำหรับทำห่วง แกนสำหรับพันดอก แกนสำหรับทำไขปลา ฯลฯ

ตารางที่ 5-8 การพับลวด

ลักษณะ	วิธีการพับลวด
	เลือกแกนพับลวดที่มีขนาดเหมาะสมกับชิ้นงาน
	พับลวดทองรอบแกนพับลวดตามความต้องการ
	กลิ้งลวดทองที่พันแกน เพื่อให้ลวดเรียบสม่ำเสมอ

ภาพที่ 5-27 ลวดทองที่ได้จากการพันแกน

ภาพที่ 5-28 ลวดทองลักษณะคล้ายสปริง ได้จากการพันลวดทอง 2 ครั้ง

2.2 การบิดเกลียวลวด คือ การนำเส้นลวดทองแบบเกลี้ยงที่ได้จากการชักลวด มาปั่นบิดเป็นเกลียว เพื่อให้ชิ้นงานทองมีลวดลายทั้งยังช่วยให้การคัดมุมหรือตัดโค้งดูสวยงามไม่เป็นเหลี่ยมแหลมดูกระด้าง

ภาพที่ 5-29 เส้นลวดทองแบบบิดเกลียว

2.3 การคัดลวดได้แก่ การคัดเส้นลวดทองให้มีลักษณะต่าง ๆ เช่น กลีบดอกไม้ รูปทรงสี่เหลี่ยม หกเหลี่ยม ฯลฯ ช่างสามารถประดิษฐ์เครื่องมือที่ใช้สำหรับคัดลวดได้เองตามต้องการ เช่น ใช้ท่อนไม้หน้าตัดกลมตอกตะปูเว้นระยะห่างพอเหมาะ เพื่อให้คัดลวดออกมาเป็นกลีบดอกไม้ที่สวยงามและมีขนาดเท่ากัน เป็นต้น

ภาพที่ 5-30 การตัดลวดทองเป็นรูปดอกไม้

ภาพที่ 5-31 การตัดลวดเป็นตะขอสร้อย

ภาพที่ 5-32 ช่างปียะณัฐ รุ่งสีทอง แสดงการตัดลวดด้วยไม้ตัดดอกไม้ประยุกต์ขึ้นเอง

2.4 การขึ้นรูปแผ่นทอง เป็นการตีแผ่นทองลงไปในเบ้าแบบ เพื่อให้แผ่นทอง มีลักษณะรูปทรงและขนาดตามต้องการ เช่น ทรงครึ่งวงกลม ทรงกลม ทรงโค้งมน เป็นต้น ใช้สำหรับทำชิ้นส่วนประดับงานทอง หรือขึ้นรูปชิ้นงานทรงกลม เช่น เม็ดประจำ ลูกขี้ผึ้ง

ภาพที่ 5-33 ช่างทองขณะขึ้นรูปแผ่นทองจากเบ้าแบบ และ ภาพขยายของแผ่นทองทรงครึ่งวงกลม

ภาพที่ 5-34 ลูกประดับทรงกลม ขึ้นรูปจากเบ้าแบบทอง

นอกจากการขึ้นรูปแผ่นทองเป็นทรงกลมแล้ว ผู้วิจัยพบว่าช่างทองพานทองได้ ประยุกต์ใช้แผ่นทองตัดเป็นรูปร่างต่าง ๆ เช่น ดอกไม้แล้วตกแต่งก้นดอกด้วยการเดินลาวดเกลียว เพื่อเพิ่มมิติและความสวยงาม แผ่นทองดังกล่าว เช่น ดอกลีลาวดี

ภาพที่ 5-35 แผ่นทองรูปดอกกลีลาวดี

2.5 การทำไขปลา

ไขปลาคือลักษณะของทองที่หลอมละลายเป็นเม็ดเล็ก ๆ ลักษณะคล้ายไขปลา ได้จากการนำห่วงทองขนาดเล็กมาให้ไฟเป่าเล่นจนทองหลอมละลายเป็นก้อนกลม ๆ เม็ดไขปลา นิยมนำมาใช้เป็นส่วนประดับตกแต่งชิ้นงานเพื่อช่วยเพิ่มความสวยงามให้แก่เครื่องทองเมื่อนำเม็ดไขปลา มาเชื่อมติดกันจะทำให้เกิดลวดลายได้อีกหลายรูปแบบ

การทำเม็ดไขปลานั้นเป็นการฝึกใช้ไฟเป่าเล่นสำหรับผู้เริ่มฝึกทำทองได้เป็นอย่างดี เพราะการเป่าไฟเม็ดไขปลาจะต้องใช้ไฟที่พอเหมาะพอดี จึงจะทำให้ห่วงทองกลายเป็นเม็ดไขปลาที่สวยงาม ไม่ไหม้หรือหลอมละลายหายไป วิธีการทำเม็ดไขปลา มีดังต่อไปนี้

ตารางที่ 5-9 วิธีการทำเม็ดไขปลา

ลักษณะ	วิธีการทำเม็ดไขปลา
	นำเส้นลวดทองมาพันแกนตามขนาดที่ต้องการ

ตารางที่ 5-9 วิธีการทำเม็ดไขปลา (ต่อ)

ลักษณะ	วิธีการทำเม็ดไขปลา
	ตัดลวดทองเป็นห่วงเล็ก ๆ
	ห่วงทองขนาดเล็กก่อนเผาไฟ
	เผาไฟปานกลางจนทองหลอมละลายกลายเป็นเม็ดไขปลา
	ลักษณะของเม็ดไขปลาที่ได้
	เม็ดไขปลาเมื่อเชื่อมติดกัน จะเกิดเป็นลวดลายเพิ่มขึ้น เช่น 3 เม็ด 6 เม็ด
	

2.6 การทำหลอด

หลอด คือ ชิ้นส่วนประกอบงานทองโบราณพานทองประเภทหนึ่ง มีลักษณะเป็นหลอดทรงกระบอกติดเม็ดไขปลาโดยรอบเพื่อเพิ่มความสวยงาม นิยมนำมาใช้เป็นลูกชั้นของเม็ดประดับต่าง ๆ เช่น กระจุม ตะกร้า กาน้ำ โดยช่างทองพานทองจะร้อยหลอดผ่านสร้อยหกเสาที่เป็นโครงสร้างของสร้อย

ตารางที่ 5-10 การทำหลอด

ลักษณะ	วิธีการทำหลอด
	ตัดหลอดทองเป็นห่วงกลม
	เชื่อมห่วงกลมเข้าด้วยกัน เป็นแผ่นสี่เหลี่ยมผืนผ้า โดย 1 หลอด ใช้ห่วง 12 ห่วง เรียงกัน 3 แถว แถวละ 4 ห่วง
	ม้วนแผ่นห่วงที่เชื่อมแล้วกับแกนทองเหลือง ปรับแต่งให้เป็นหลอดทรงกลม
	เชื่อมห่วงกลม 2 ห่วง เพื่อปิดขอบของหลอด

ตารางที่ 5-10 การทำหลอด (ต่อ)

ลักษณะ	วิธีการทำหลอด
	<p>ติดขอบหลอดทั้ง 2 ด้าน</p>
	<p>เชื่อมน้ำประสานตรงจุดที่เป็นรอยต่อ</p>
	<p>นำหลอดใส่แกนทองเหลือง จัดทรงของหลอดให้สวยงามและตกแต่งหลอด ด้วยแผ่นทองครึ่งวงกลมให้สวยงาม</p>

2.7 การแกะสลัก

การแกะสลัก คือ การทำให้ชิ้นงานทองเกิดลวดลายหรือเขียนให้เป็นตัวหนังสือด้วยการใช้สว่านหรือเครื่องมือสลักตอกด้วยค้อนลงบนแผ่นทองให้เป็นร่องลึกเพื่อให้เห็นลวดลายหรือภาพชัดเจน

งานทองโบราณพานทองพบการแกะสลักบนงานประเภทครอบพระ แผ่นทองบนสร้อยข้อมือและแหวน

ภาพที่ 5-36 งานแกะสลักบนกรอบพระ ฝีมือช่างเต่า

ภาพที่ 5-37 งานแกะสลักบนกรอบพระ ฝีมือช่างเต่า

ภาพที่ 5-38 สร้อยข้อมือลายมัดลูกคิด มีแผ่นทองสลักลวดลายและตัวหนังสือลงยา

2.8 การฉลุลาย

การฉลุลาย คือ การเจาะชิ้นงานให้เกิดลวดลายแบบโปร่งตามความต้องการ งานทองโบราณพานทองที่มีการฉลุลายบนชิ้นงาน ได้แก่ หัวเข็มขัด และ กำไล

ภาพที่ 5-39 หัวเข็มขัดฉลุลายของเข็มขัดลายกาญจนา ออกแบบโดยครูทำนอง รุ่งสีทอง

ภาพที่ 5-40 กำไลฉลุลายตีไขปาลงยา

3. การประกอบชิ้นงาน

ผู้วิจัยได้บันทึกวิธีการต่อประกอบลวดลายทองของช่างทองพานทอง โดยแบ่งตามประเภทของลวดลายงานทองโบราณพานทอง 3 แบบ และเป็นลวดลายยอดนิยมที่ช่างทองพานทองได้รับการสั่งทำบ่อย ๆ ดังต่อไปนี้

- ลวดลายแบบดั้งเดิม ได้แก่ ลายดอกพิกุล ลายกระดุม ลายมะยมเถา ลายปะวะหล้า ลายลูกสน ลายเต่าร้าง ลายดอกแค และลายฉักเส้า

- ลวดลายพื้นถิ่น ได้แก่ ลายลูกม้อง ลายฝักแค ลายซ้ออ้อย และกรอบพระห้วงสลัก
- ลวดลายประยุกต์ ได้แก่ ลายประจำโปรง ลายกาญจนา และของจิวแบบต่างๆ เช่น ตะกร้า กาน้ำ

ภาพที่ 5-41 ช่างปิยะณัฐ รุ่งสีทอง ขณะประกอบชิ้นงานลูกปะวะหล้า

ภาพที่ 5-42 ช่างเอกรัตน์ รุ่งสีทอง ขณะทำงาน

3.1 การประกอบลวดลายแบบดั้งเดิม

3.1.1 ลายดอกพิกุล

ต้นพิกุลเป็นต้นไม้ที่คนไทยนิยมปลูกตามความเชื่อโบราณว่า การปลูกต้นพิกุลไว้ประจำบ้านจะส่งผลให้ทุกคนในบ้านมีอายุยืนยาว เนื่องจากต้นพิกุลเป็นต้นไม้ที่มีความแข็งแรงทนทานและมีอายุยาวนาน ทั้งยังเชื่อว่าเป็นต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ มีเทพเจ้าสิงสถิตอยู่ ส่วนดอกพิกุลมี

คุณลักษณะพิเศษคือมีกลิ่นหอมมาก จึงนิยมนำมาอบขนมและเครื่องหอมไทย นอกจากนั้นต้นพิกุล ยังมีสรรพคุณทางยาสมุนไพรไทยอีกด้วย

ผู้วิจัยเห็นว่า การนำดอกพิกุลมาประดิษฐ์เป็นลวดลายบนเครื่องทองของไทยมีมาช้านานแล้ว ซึ่งความเชื่อเกี่ยวกับต้นพิกุล ได้ส่งผลต่อความเชื่อของการทำเครื่องประดับลวดลายดอกพิกุลที่จะทำให้ผู้สวมใส่มีอายุยืนยาว แข็งแรง และเป็นดอกไม้ไม่มั่งคด

ภาพที่ 5-43 ดอกพิกุล

ลายดอกพิกุลเป็นลายที่มีความละเอียดประณีตและสวยงามมาก เป็นลายยอดนิยมที่มีผู้สั่งทำจำนวนมาก ลายดอกพิกุลเดี่ยวและลายดอกพิกุลกลมพบในรูปแบบสร้อยคอและสร้อยข้อมือลายดอกพิกุลทองปลิง พบในรูปแบบของสร้อยข้อมือเท่านั้นสำหรับแหวนลายดอกพิกุลพบเฉพาะในงานทองของช่างสายสุวรรณบุญ รุ่งสีทอง

วิธีการทำดอกพิกุลสาริต โดย ช่างสัมพันธ์

ช่างจะคำนวณจำนวนชิ้นส่วนประกอบให้สอดคล้องกับขนาด ความยาว และน้ำหนักของทองรูปพรรณ เช่น สร้อยลายดอกพิกุลเดี่ยวน้ำหนัก 1 บาท ความยาว 11.5 นิ้ว จะใช้ดอกพิกุลจำนวน 5 ดอกต่อ 1 นิ้ว รวมทั้งเส้นประมาณ 61 ดอก เป็นต้น

ตารางที่ 5-11 วิธีการทำดอกพิกุล

ลักษณะ	วิธีการทำดอกพิกุล
	<p>นำลวดทองที่ได้มาพันแกน</p>
	<p>นำลวดทองที่พันแกนแล้วมาพันแกนอีกครั้ง จะได้ลวดทองลักษณะสปริง</p>
	<p>ตัดลวดสปริงที่ได้เป็นห่วงเล็ก ๆ</p>
	<p>ห่วงสปริงเล็ก 1 ห่วง คือ ดอกพิกุล 1 ดอก</p>
	<p>ตัดห่วงเล็กลักษณะสปริงที่ได้ให้เป็นทรงกลม</p>

ตารางที่ 5-11 วิธีการทำดอกพิกุล (ต่อ)

ลักษณะ	วิธีการทำดอกพิกุล
	<p>ติดไขปลาเป็นเกสรกลางดอก</p>
	<p>เชื่อมด้วยน้ำประสาน และ เป่าไฟ</p>
	<p>กลับดอกพิกุลอีกด้านเพื่อติดไขปลา</p>
	<p>นำดอกพิกุลที่ได้ใส่แผ่นหลุม ซึ่งแผ่นหลุมนี้ช่าง ได้ตัดแปลงเองเพื่อให้วางดอกพิกุลที่มีเกสร นูน ได้</p>
	<p>ติดห่วงเล็ก บริเวณกลีบดอกทั้ง 2 ข้าง</p>

ตารางที่ 5-11 วิธีการทำดอกพิกุล (ต่อ)

ลักษณะ	วิธีการทำดอกพิกุล
	<p data-bbox="858 472 1374 622">นำดอกพิกุลดอกเดี่ยวแต่ละดอกมาร้อยเข้าด้วยกัน โดยมีห่วงทรงรีเชื่อมระหว่างห่วงของแต่ละดอก</p> <p data-bbox="858 734 1362 779">ลักษณะสร้อยดอกพิกุลเดี่ยวที่ร้อยเข้าด้วยกัน</p> <p data-bbox="943 976 1318 1010">(ภาพร่างโดย น.ส.ดวงพร ละออง)</p>

3.1.2 ลายปะวะหล่ำ

ลูกปะวะหล่ำมีลักษณะคล้ายโคมไฟจันทราทรงกระบอกหกเหลี่ยม ช่างทองในสมัยโบราณอาจได้รับอิทธิพลหรือแรงบันดาลใจจากจีน ชาวจีนเชื่อว่า โคมไฟซึ่งให้ความสว่างไสวเป็นสัญลักษณ์ของความเจริญรุ่งเรืองและความก้าวหน้า

ผู้วิจัยเห็นว่า การนำโคมไฟจันทราออกมาออกแบบเป็นเครื่องประดับ เพราะโคมไฟจันทรา มีความหมายแสดงถึงความก้าวหน้าและความสว่างไสว ชาวจีนและชาวไทยนั้นมีความสัมพันธ์และติดต่อกันมาช้านาน ลายปะวะหล่ำนี้นับเป็นลายดั้งเดิมที่พบว่ามีการทำมาตั้งแต่สมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์

ภาพที่ 5-44 โคมไฟจีน สันนิษฐานว่าเป็นต้นแบบของลูกประวะหล่ำ

ตารางที่ 5-12 วิธีการทำลูกประวะหล่ำ (สาธิตโดย ช่างปิยะณัฐ รุ่งสีทอง)

ลักษณะ	วิธีการทำลูกประวะหล่ำ
	<p>เตรียมลวดทองแบบบิดเกลียวสำหรับทำลูกประวะหล่ำ คัดลวดเป็นขนาดด้วยไม้ตัดดอก เป่าไฟให้ทองนี้มันง่ายต่อการตัด</p>
	<p>คัดลวดทองเป็นดอกไม้ 2 แบบ คือ</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. แบบดอกกลางมี 4 กลีบ 2. แบบดอกข้าง 5 กลีบมีหางปลา <p>ติดไขปลาดอกแบนเป็นเกสรกลางดอก</p>
	<p>เรียงดอก 4 กลีบไว้กลางประกบดอก 5 กลีบไว้หัวและท้าย วางลวดเส้นตรงขนาดดอกที่เรียงไว้ทั้ง 2 ข้าง</p>

ตารางที่ 5-12 วิธีการทำลูกปะวะหล่ำ (สาธิตโดย ช่างปิยะณัฐ รุ่งสีทอง) (ต่อ)

ลักษณะ	วิธีการทำลูกปะวะหล่ำ
	<p>เติมน้ำประสาน และเป่าไฟเชื่อมชิ้นงาน</p>
	<p>บีบปลายเส้นตรงเข้าหากัน</p>
	<p>แผ่นลายชิ้นงานปะวะหล่ำ</p>
	<p>นำโครงสร้างจำนวน 6 ชิ้น มาเชื่อมติดกัน ม้วนเป็นทรงกระบอก</p>
	<p>บีบส่วนปลายของลูกปะวะหล่ำเข้าหากัน รัดลวดทองหุ้มส่วนปลายทั้งสองด้านเพื่อ ความเรียบร้อยและสวยงาม หากติดเกสรด้วย พลอยแดง จะเรียกว่า ปะวะหล่ำทรงเครื่อง</p>

3.1.3 ลายกระดุม

ลายกระดุม หรือดอกบัวตัดตบงกชเป็นลวดลายเครื่องทองโบราณของไทยที่มีความโดดเด่นงดงาม เลียนแบบลวดลายมาจากธรรมชาติ อันได้แก่ ดอกบัวตัดตบงกช ซึ่งมีความหมายเกี่ยวข้องกับความสำเร็จและความเชื่อในพระพุทธศาสนา ดอกบัวเป็นสัญลักษณ์แห่งความสงบและความสง่างาม

ภาพที่ 5-45 ดอกบัวตัดตบงกช

ในหมู่ช่างทองเมืองเพชรบุรีเรียกกันว่า ลายกระดุม เนื่องจากในระยะแรกช่างออกแบบมาเพื่อทำเป็นกระดุม 5 เม็ด ใช้สำหรับติดเสื้อราชประแตน (วัดนะ จุฑะวิภาต, 2535, หน้า 138)

ตารางที่ 5-13 วิธีการทำลวดลายกระดุม (สาธิตโดย ช่างปิยะณัฐ รุ่งสีทอง)

ลักษณะ	วิธีการทำลวดลายกระดุม
	<p>เตรียมเส้นลวดกลมเกลี้ยงพื้นแกนเพื่อทำห่วง เตรียมเส้นลวดเกลียวตัดเป็นท่อนประมาณ 1 นิ้ว</p>

ตารางที่ 5-13 วิธีการทำลวดลายกระดุม (สาธิตโดย ช่างปิยะณัฐ รุ่งสีทอง) (ต่อ)

ลักษณะ	วิธีการทำลวดลายกระดุม
	<p>คัดลวดเกลียวให้มีลักษณะดังภาพ</p>
	<p>แต่งลวดที่คัดไว้ล้อมห่วงกลมทั้ง 4 ด้าน</p>
	<p>เติมน้ำประสานเพื่อเชื่อมชิ้นงาน เป่าไฟปานกลาง</p>
	<p>นำมาตัดเป็นครึ่งวงกลม โดยใช้แบบทรงกลม เป็นแกนสำหรับตัด</p>

ตารางที่ 5-13 วิธีการทำลวดลายกระดุม (สาธิตโดย ช่างปิยะณัฐ รุ่งสีทอง) (ต่อ)

ลักษณะ	วิธีการทำลวดลายกระดุม
	<p>ประกบชิ้นส่วน 2 ชิ้น เข้าด้วยกัน จะได้ลูกลักษณะทรงกลม</p> <p>ตกแต่งด้วยไข่ปลา ตกแต่งหัวบัวเป็นขดลวดหลั่นกัน ติดไข่ปลาบนส่วนยอด ทำห่วงตรงฐานดอก ใช้สำหรับร้อยประดับ</p>

3.1.4 ลายลูกสน

ลายลูกสน มีที่มาจากรูปทรงธรรมชาติซึ่งเลียนแบบลูกสนทะเล ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า ลูกสน น่าจะมีความหมายในทางพ้องคำ คือ ทำให้มีแต่คนสนใจและรักใคร่เอ็นดู ลายลูกสน พบมากในงานทองสกุลช่างเพชรบุรี เป็นไปได้ว่า เมืองเพชรบุรีเป็นเมืองชายทะเล มีต้นสนทะเลมาก ช่างจึงนำลูกสนทะเลมาออกแบบทำเป็นเครื่องทอง ซึ่งยังคงได้รับความนิยมต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

ตารางที่ 5-14 วิธีการทำลายลูกสน (สาธิตโดยช่างกฤษดา ทองถนอม)

ลักษณะ	วิธีการทำลายลูกสน
	<p>ตัดลวดทองเกลี้ยงเป็นดอกมี 12 กลีบ ลูกสน 1 ลูก ใช้โครงดอกจำนวน 2 ชิ้น</p>
	<p>ตัดโครงดอกเป็นครึ่งวงกลมโดยใช้เบ้าแบบ เชื่อมทั้งสองโครงเข้าด้วยกัน เตรียมไขปลาแบบ 3 ดอก หรือ 5 ดอก ตาม ต้องการ</p>
	<p>นำโครงลูกสนใส่แกนทองเหลือง ติดไขปลาที่เตรียมไว้ โดยเริ่มจากกึ่งกลางก่อน</p>
	<p>ติดไขปลาตามโครงลวดให้รอบตลอดทั้งชิ้นงาน</p>
	<p>ลักษณะของลูกสนที่ติดไขปลาเรียบร้อยแล้ว</p> <div style="text-align: center;"> <p>ลักษณะลูกสนทะเล</p> </div>

3.1.5 ลายเต่าร้าง

ลายเต่าร้าง เป็นลวดลายที่ดัดแปลงมาจากพวงผลระย้าของต้นเต่าร้าง ซึ่งเป็นพืชที่มีลักษณะคล้ายหมากไทย ลายเต่าร้างนิยมทำเครื่องประดับประเภทต่างหูเท่านั้น เพราะเป็นลวดลายที่มีความพลิ้วไหวสวยงาม

ตารางที่ 5-15 การทำเต่าร้างส่วนหมวกและส่วนระย้า (สาธิตโดย ช่างปิยะณัฐ รุ่งสีทอง)

ลักษณะ	วิธีการทำเต่าร้าง
	ตัดดอกเป็นรูปดอกจิก 4 กลีบ แบบมีหาง
	ล้อมลวดรอบดอก เตรียมไว้ 6 ตัว นำมาเชื่อมต่อกันเป็นส่วนหมวก
	ส่วนระย้า ใช้ดอก 5 กลีบ เชื่อมห่วงบน 1 ห่วง ล่าง 2 ห่วง เชื่อมต่อกัน 3 ชุด ปลายสุดติด แผ่นทองรูปข้าวหลามตัด เต่าร้าง 1 ตัวใช้ระย้า 12 ตัว ติดรอบหมวก
	ส่วนเป็นต่างหู ประกอบด้วยดอกพิกุลแต่ติด ไขปลาตันเดียว รอบดอกล้อมด้วยไขปลาแบบ 3 เม็ด ต่อห่วงเล็กสำหรับร้อยเต่าร้าง

ตารางที่ 5-15 การทำตำรายาสมุนไพรและส่วนระย้า (สาริตโดย ช่างปิยะณัฐ รุ่งสีทอง) (ต่อ)

ลักษณะ	วิธีการทำตำรายา
	<p>ต่างหูตำรายา ฝีมือช่างปิยะณัฐ รุ่งสีทอง</p> <p>ผลระย้าของต้นตำรายา</p>

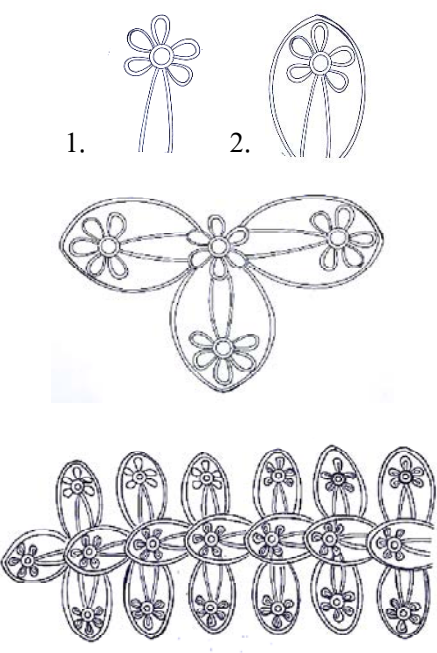

3.1.6 ลายดอกแค

ลายดอกแค เป็นลวดลายที่ดัดแปลงมาจากธรรมชาติ ลักษณะคล้ายกลีบดอกแค

ภาพที่ 5-46 ดอกแค

ตารางที่ 5-16 การทำลายดอกแค

ลักษณะ	วิธีการทำเต้าร้าง
 <p data-bbox="383 1164 734 1198">ภาพร่างโดย น.ส.ดวงพร ละออ</p>	<p data-bbox="853 470 1308 515">ตัดลวดเกลียวรูปดอก 5 กลีบ แบบมีหาง</p> <ol data-bbox="853 526 1220 627" style="list-style-type: none"> 1. เกสรเป็นห่วงกลมแบบโปรง 2. ล้อมดอกด้วยลวดเกลี้ยง <p data-bbox="853 649 1308 694">ดอกแค 1 ตัว ใช้ดอกย่อย 3 ตัว เชื่อมกัน</p> <p data-bbox="853 884 1109 929">การเรียงสร้อยดอกแค</p>
	<p data-bbox="853 1220 1396 1444">การเชื่อมสร้อยดอกแคข้างทองจะวางดอกแคไปทางเดียวกันให้ปลายดอกเชื่อมกับต้นดอกซ้อนเป็นชั้นต่อเนื่องกันไป ซึ่งจะทำให้สายสร้อยรวนและขยับพลิวตลอดทั้งเส้น</p>

3.1.7 ลายถักเสา

ลายถักเสาของช่างทองพานทองที่นิยมทำได้แก่ ลายสี่เสา ลายหกเสา และลายแปดเสา ลายหกเสานิยมนำมาทำสร้อยที่เป็นโครงสร้างสำหรับร้อยลูกประดับต่าง ๆ เช่น สร้อยสังวาลระดุม สร้อยสังวาลตะกร้า และกาน้ำ เป็นต้น

ช่างปิยะณัฐ รุ่งสีทอง กล่าวว่า การทำสร้อยหกเสาของช่างทองพานทองจะใช้วิธีการถักไขว้กัน ไปมาจากห่วงขนาดเล็ก เพราะจะทำให้ชิ้นงานที่ได้เรียบสม่ำเสมอ เมื่อนำไปรูุดแต่งทองจะกลมกลิ้งสวยงามหากใช้วิธีการถักเสาโดยใช้เส้นลวดยาวร้อยกัน เวลาดึงชิ้นงานจะมีคมและไม่เรียบเสมอกัน

การคำนวณเส้นลวดทองเพื่อถักเส้า หากความยาวของสร้อยที่ต้องการคือ 15 นิ้ว หักส่วนของหัวจรวดออก 1 นิ้ว ความยาวที่เหลือคือ 14 นิ้ว คูณด้วย 4 จะได้ความยาวของลวดที่จะดึงเท่ากับ 56 นิ้ว จากนั้นหาแกนโดยพับลวดและตัดให้ได้ 9 เส้น แล้วนำไปพันแกนทองเหลืองเพื่อทำห่วงเล็ก ๆ

ตารางที่ 5-17 วิธีการถักหกลเส้า (สาธิตโดย ช่างปิยะณัฐ รุ่งสีทอง)

ลักษณะ	วิธีการถักหกลเส้า
	นำห่วงที่ได้มาเรียงเป็นแถว เพื่อเชื่อมรอยตัดของแต่ละห่วงให้ติดกัน
	ขั้นตอนนี้ช่างจะพ่นไฟเบาๆ เป่าวนเป็นวงกลม หากใช้ไฟแรงจะทำให้ห่วงละลาย
	นำห่วงที่ได้มาบีบให้มีลักษณะเหมือนกันไม่บิด
	จากนั้นนำมาร้อยด้วยไม้ถักเส้า ไม้ถักเส้านี้ ช่างปิยะณัฐทำการประยุกต์ขึ้นเอง

ตารางที่ 5-17 วิธีการถักหกลเสา (สาธิตโดย ช่างปิยะณัฐ รุ่งสีทอง) (ต่อ)

ลักษณะ	วิธีการถักหกลเสา		
 <p>1</p>	 <p>2</p>	<p>ภาพขั้นตอนการร้อย</p>	
 <p>3</p>	 <p>4</p>		
 <p>5</p>	 <p>6</p>		
 <p>7</p>	 <p>8</p>		
 <p>9</p>	 <p>10</p>		
			<p>เมื่อร้อยได้ความยาวตามต้องการ จะนำไป ดึงผ่านกะลาชักลวด ให้เสมอกันอีกครั้ง</p>

3.2 การประกอบลวดลายแบบพื้นถิ่น

3.2.1 ลายข้ออ้อย

ลายข้ออ้อย ได้รับแรงบันดาลใจจากลำต้นอ้อยที่มีปลุกมากในพื้นที่เกษตรกรรมของอำเภอพานทอง ผู้คิดค้นและออกแบบ ได้แก่ ช่างชินเหลียน แซ่ลี (ช่างสุข ต้นตระกูลช่างทองรุ่งสีทอง)

ลายข้ออ้อยนี้เดิมที่ทำในรูปแบบกำไล สื่อความหมายแก่ผู้สวมใส่ซึ่งโดยมากจะเป็นแม่ค้าให้มีการค้าขายกำไรออกงาม ขายของดี เจริญรุ่งเรือง เมื่อสื่อความหมายในทางที่ดีสาวพานทองทุกคนจึงนิยมใส่ตามกัน จนกลายเป็นเครื่องประดับสัญลักษณ์ของสาวพานทอง จวบจนปัจจุบัน ผู้วิจัยเห็นว่า นอกจากการสื่อความหมายดังกล่าวข้างต้นแล้ว การทำกำไลข้ออ้อยจะใช้ลวดกลมแบบตัน ทำให้มีความแข็งแรงกว่าลวดลายอื่น ๆ สามารถใส่ติดมือได้ตลอดโดยไม่ต้องการทนุถนอมมาก อีกทั้งนิยมทำน้ำหนักทองเพียง 1 บาท ทำให้มีราคาที่ชาวบ้านทั่วไปสามารถเป็นเจ้าของได้ อดีทั้งนี้ แต่เดิมนอกจากจะทำกำไลข้ออ้อยทองแล้วยังนิยมทำกำไลข้ออ้อยนากด้วย

ปัจจุบันพบว่า กำไลข้ออ้อยนี้มีการทำในรูปแบบแหวน ลักษณะกลมมีลายข้ออ้อยเช่นเดียวกับกำไล ซึ่งสามารถใส่ได้ทั้งผู้ชายและผู้หญิง

ตารางที่ 5-18 การทำลายข้ออ้อย

ลักษณะ	วิธีการทำลายข้ออ้อย
	<p>ชักลวดกลม ตามน้ำหนัก ใช้วงเวียนกะช่วงแต่ละช่วง ใช้เลื่อยแบ่งให้ช่วงเสมอกัน</p>
	<p>จากนั้นใช้ตะไบถู ให้เกิดเหลี่ยมลักษณะคล้ายปล้องอ้อย</p> <p>(ภาพร่างโดย นายฐาตุร สีเพชรแก้ว)</p>

3.2.2 ลายฝักแค

ลายฝักแค เป็นลวดลายพื้นถิ่นที่ช่างทองพานทองได้รับแรงบันดาลใจจากธรรมชาติโดยเลียนแบบฝักของต้นแคที่มีลักษณะเป็นฝักกลมยาวลวดลายฝักแคนี้ไม่ปรากฏแน่ชัดว่าผู้ใดคิดค้น แต่ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าเป็นลวดลายพื้นถิ่นที่มีมานานแล้วเกินกว่า 80 ปี เพราะจากการสัมภาษณ์ ครูธรรมบุญ รุ่งสีทองอายุ 84 ปี กล่าวว่า ลายฝักแคนี้ได้รับการสืบทอดการทำตั้งแต่สมัยรุ่นช่าง ชินเหลี่ยน แซ่ลี ผู้เป็นบิดา ความพิเศษของสร้อยฝักแคคือการใช้ลวดกลมเกลี้ยงเพียงเส้นเดียวถักสร้อยตลอดทั้งเส้น และนิยมทำในรูปแบบสร้อยข้อมือ

ส่วนประกอบมี ลวดทองกลมเกลี้ยง 1 เส้น และไม้ถักฝักแค ซึ่งช่างดัดแปลงมาจากไม้พันทองให้มีลักษณะกึ่งครึ่งวงกลม

ตารางที่ 5-19 วิธีการทำสร้อยฝักแค (สาธิตโดย ช่างสุรชัย สุดาเทพ)

ลักษณะ	วิธีการทำสร้อยฝักแค
	วิธีการร้อย
	เมื่อถักจบเส้น เชื่อมให้ติดกัน โดยใช้น้ำประสาน

ตารางที่ 5-19 วิธีการทำสร้อยฝักแค (สาธิตโดย ช่างสุรชัย สุคาเทพ) (ต่อ)

ลักษณะ	วิธีการทำสร้อยฝักแค
	<p>ติดเป็นใส่ตะขอ โดยที่แบบนี้จะมีสร้อยบิดแบนขนาดเล็กอีก 1 เส้น เพื่อกันให้สร้อยเส้นใหญ่ติดอยู่ที่ข้อมือหากตะขอแงงและอาจหลุดหายได้</p>

3.2.3 ลายมะยมเถา

ลายมะยมเถา สันนิษฐานว่า เป็นลวดลายที่เลียนแบบมาจากลูกมะยม ซึ่งเป็นผลไม้ชนิดหนึ่ง ผลมีขนาดเล็ก เวลาออกผลจะอยู่กระจุกรวมกันเต็มกิ่งคนโบราณนิยมปลูกต้นมะยมไว้ที่บ้าน เพราะเชื่อว่า การปลูกต้นมะยมจะทำให้มีคนนิยมชมชอบ มีชื่อเสียง รักใคร่ ไม่มีคนคิดร้ายหรือเป็นศัตรู และอีกความเชื่อหนึ่งว่า หากปลูกต้นมะยมไว้ทางทิศตะวันตก จะช่วยป้องกันภูตผีปีศาจได้

ผู้วิจัยเห็นว่า ช่างในสมัยโบราณนอกจากจะออกแบบลวดลายมะยมเถาเพื่อเป็นเครื่องประดับแล้วยังแฝงคติและความหมายดังกล่าวข้างต้นลงไปบนชิ้นงานด้วย

ตารางที่ 5-20 วิธีการทำลวดลายมะยมเถา (สาธิตโดย ช่างปิยะฉัตร รุ่งสีทอง)

ลักษณะ	วิธีการทำลวดลายมะยมเถา
	<p>ดัดลวดทองเป็นดอกไม้ 6 กลีบ ติดแผ่นทอง ครึ่งวงกลมเป็นเกสรตรงกลาง</p> <p>ล้อมดอกไม้ด้วยลวด ลักษณะตามภาพ</p>

ตารางที่ 5-20 วิธีการทำลวดลายมะยมเถา (สาธิตโดย ช่างปิยะณัฐ รุ่งสีทอง) (ต่อ)

ลักษณะ	วิธีการทำลวดลายมะยมเถา
	<p>นำชิ้นส่วนดอกจำนวน 6 ดอก เชื่อมเข้าด้วยกัน ด้านหนึ่งตีปิดหัวลักษณะกลม ๆ อีกด้านทิ้งขาไว้</p> <p>การร้อยต่อกัน โดยสอดขาของลูกมะยมเข้าไป ในหัวของลูกมะยมอีกลูกหนึ่งพับขาของลูกแรก ให้เกี่ยวปิดเช่นเดียวกับส่วนหัว</p> <p>ร้อยต่อเนื่องกันไปจน ได้ความยาวตามต้องการ</p>

3.2.4 กรอบพระห้วงสลัก

งานกรอบพระห้วงสลักเป็นงานทองโบราณพานทองที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น ลักษณะพิเศษของกรอบพระ คือ มีห่วงที่สามารถพับไปมาได้ มีคุณสมบัติคือคงทนและแน่นหนา กว่าห่วงของกรอบพระทั่วไป และดูสวยงาม หรุหร่า ครูท่านองกล่าวว่ ข้อดี คือเวลาห่วงเก่าคอดจะ สามารถเปลี่ยนเฉพาะห่วงได้เลย โดยที่ไม่ต้องแกะกรอบพระออกมาซ่อม

รูปแบบและลวดลายของกรอบพระห้วงสลักที่นิยม ได้แก่ ลายดอกพิกุล ลายไทย ลงยา และลายหน้าสิงห์

ตารางที่ 5-21 วิธีการทำกรอบพระห้วงสลัก (สาธิตโดย ช่างสำรวย จานนอก)

ลักษณะ	วิธีการทำกรอบพระห้วงสลัก
	<p>นำพระที่ต้องการใส่กรอบมาเลี่ยมพลาสติกกันน้ำ</p>
	<p>ตัดแผ่นทองตามรูปแบบที่ต้องการ แกะหรือคัดลวดลายใส่ตามความเหมาะสม</p>
	<p>ห้วงสลัก เป็นห้วงกลมที่สามารถถอดประกอบ เข้ากับกรอบพระได้ ลักษณะคล้ายบานพับ</p>
	<p>ลักษณะแกนที่ยึดกรอบพระกับห้วง</p>
	<p>ภาพด้านหลังของกรอบพระ มีแผ่นทอง แกะสลักลวดลายปิดและเข้าขอบเรียบร้อย สวยงาม</p>

ตารางที่ 5-21 วิธีการทำกรอบพระห้วงสลัก (สาธิตโดย ช่างสำรวย จานนอก) (ต่อ)

ลักษณะ	วิธีการทำกรอบพระห้วงสลัก
	<p>ตกแต่งลวดลายบนกรอบได้ตามความต้องการ ในภาพช่างกำลังตีดไข่วปลาที่ขอบของกรอบพระ ลวดลายไทย</p>
	<p>เติมน้ำประสานและเป่าไฟเชื่อม</p>
	<p>ลวดลายดอกพิกุลบนกรอบพระห้วงสลัก ฝีมือช่างเต่า</p>

3.3 การประกอบลวดลายประยุกต์

3.3.1 ลายประจำโปรง

ตารางที่ 5-22 การประกอบลายประจำโปรง

ลักษณะ	วิธีการประกอบลายประจำโปรง
	ชิ้นงานส่วนประกอบลวดลายประจำโปรง
	เตรียมลวดเกลียว ตัดเป็นท่อนประมาณ 1 นิ้ว
	คัดลวดให้มีลักษณะตามภาพ
	แต่งลวดที่ตัดไว้ล้อมห่วงกลมทั้ง 4 ด้าน
	เติมน้ำประสานเพื่อเชื่อมชิ้นงาน

ตารางที่ 5-22 การประกอบลายประจำโปรง (ต่อ)

ลักษณะ	วิธีการประกอบลายประจำโปรง
	<p>เป่าไฟปานกลาง</p>
	<p>ขึ้นโครงสร้างก่อนนำมาประกอบลูกประจำ</p>
	<p>ตัดขึ้นรูปทรงกลม</p>
	<p>ขึ้นส่วนประกอบที่ตัดแล้ว</p>
	<p>ประกบชิ้นส่วน 2 ชิ้น เข้าด้วยกัน จะได้ลูกลักษณะกลม</p>

ตารางที่ 5-22 การประกอบลายประจำโปรง (ต่อ)

ลักษณะ	วิธีการประกอบลายประจำโปรง
	<p>ติดไขปลาโดยรอบลักษณะเดียวกับเม็ดกระดุม</p> <p>ร้อยต่อเนื่องกันจนได้ความยาวตามต้องการ</p>

3.3.2 เข็มขัดลายกาญจนา

งานออกแบบสร้างสรรค์อันเป็นความภาคภูมิใจสูงสุดของครุฑทอง รุ่งสีทอง คิดค้นขึ้นเองเนื่องในวาระเฉลิมฉลองพระราชพิธีกาญจนาภิเษกในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดชทรงครองสิริราชสมบัติ ครบ 50 ปี พ.ศ. 2539

เข็มขัดลายกาญจนา คือการดัดแปลงลดทอนจากลายกระดุมทองนำมาผสมผสานกับ สร้อยถักเปีย น้ำหนักของเข็มขัดขึ้นอยู่กับขนาดรอบเอวของผู้สวมใส่ ซึ่งโดยทั่วไปมีน้ำหนักของ ประมาณ 30 บาท และได้รับความนิยมสั่งทำเป็นของขวัญหรือของขวัญล้ำค่าจำนวนมาก

ตารางที่ 5-23 การประกอบเข็มขัดสายกาญจนา

ลักษณะ	วิธีการประกอบเข็มขัดสายกาญจนา
 <p>(ภาพร่างโดย นายฐากร สีเพชรแก้ว)</p>	<p>ลักษณะของลายกระดุมทองโปรง</p> <p>ประกอบด้วย แผ่นทองรีดแบนเป็นฐานวาง</p> <p>เม็ด ไขปลาจำนวน 10 ชิ้น เชื่อมต่อกันเป็น</p> <p>วงกลมคล้ายดอกไม้ ตกแต่งลดทอนด้วย</p> <p>ไขปลาวางเรียงแบบ 3 เม็ด</p>

ตารางที่ 5-23 การประกอบเข็มขัดสายกาญจนา (ต่อ)

ลักษณะ	วิธีการประกอบเข็มขัดสายกาญจนา
	<p>สร้อยถักเปีย 1 เส้น ความยาวเป็น 2 เท่าของเข็มขัด</p> <p>ครูทำนอง รุ่งสีทอง สาทิตวิธีการประกอบเข้าด้วยกัน</p>
	<p>ลักษณะของเส้นเข็มขัดที่ประกอบด้วย 2 ส่วน</p>
	<p>หัวเข็มขัด เป็นงานฉลุ ลวดลายเครือเถา</p>

3.3.3 กาน้ำชาจิว

กาน้ำทองคำจิว เป็นงานที่ได้รับการสร้างสรรค์ของครูทำนอง รุ่งสีทอง ที่คิดค้นประดิษฐ์สิ่งของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันให้กลายเป็นเครื่องประดับทองคำอันประณีตสวยงาม

ตารางที่ 5-24 วิธีการทำกาน้ำชาจิ๋ว (สาธิตโดย ช่างเอกรัตน์ รุ่งสีทอง)

ลักษณะ	วิธีการทำกาน้ำชาจิ๋ว
	<p>เตรียมชิ้นงานทรงครึ่งวงกลมที่ได้จากเบ้าแบบ 2 ชิ้น สำหรับ กาน้ำชา 1 ใบ</p>
	<p>เชื่อมชิ้นงานเข้าด้วยกันจะได้ ตกแต่งฝาภาและพวยกา ให้มีลักษณะเหมือน กาน้ำชา</p>
	<p>ติดไขปลา ประดับตกแต่งให้สวยงามทั่วทั้งใบ</p>
	<p>ต้มน้ำประสาน เป่าไฟชิ้นงานเชื่อมกาน้ำชาทั้งใบ</p>
	<p>ประกอบส่วนหูหิ้วเข้ากับตัวกาน้ำชา มีห่วงกลม สำหรับร้อยกับสร้อย</p>

3.3.4 สั้ววาลตะกร้าและกาน้ำชาจิ่วลงยา

งานสร้อยสั้ววาลของจิ่วของช่างตระกูลรุ่งสีทอง ได้รับความนิยมนั่งทำกันมาก ในกลุ่มลูกค้ารุ่นใหม่ เพราะชิ้นงานมีความคิดสร้างสรรค์และสวยงาม ไปได้ในหลายโอกาส

ตารางที่ 5-25 วิธีการทำสั้ววาลตะกร้าและกาน้ำชาจิ่วลงยา (สาธิตโดย ช่างเอกรัตน์ รุ่งสีทอง)

ลักษณะ	วิธีการทำสั้ววาลตะกร้าและกาน้ำชาจิ่วลงยา
	<p>การลงยาชิ้นงาน นำชิ้นงานไปทำความสะอาดก่อนเติมน้ำยาลงยา เป่าไฟปานกลางผลงยาจะประสานติดกับชิ้นงานจากนั้นทิ้งไว้ให้แห้งจะได้งานลงยาที่สวยงาม</p>
	<p>นำชิ้นงานที่เตรียมไว้ไปทำการต้มและเชื่อมทองก่อนนำมาร้อยเข้ากับสร้อยหกเสา</p>
	<p>เตรียมสร้อยหกเสาเป็นโครงสร้างสำหรับร้อยชิ้นงานเตรียมหลอดสำหรับเป็นตัวขึ้นลูกตะกร้าและกาน้ำ</p>
	<p>ร้อยชิ้นส่วนของจิ่วและขึ้นด้วยหลอดสลับกันไปจนได้ความยาวตามต้องการ</p>

ตารางที่ 5-25 วิธีการทำสังวาลตะกร้าและกาน้ำชาจิ่วลงยา(สาธิตโดย ช่างเอกรัตน์ รุ่งสีทอง) (ต่อ)

ลักษณะ	วิธีการทำสังวาลตะกร้าและกาน้ำชาจิ่วลงยา
	<p>ลักษณะของสร้อยสังวาลตะกร้าและกาน้ำชาจิ่วเมื่อเสร็จสมบูรณ์</p> <p>ลักษณะปลายสร้อยติดหัวธนูและตะขอ</p>

4. การต้มและย้อมทอง

เมื่อช่างทองผลิตชิ้นงานทองเสร็จสิ้นแล้ว ขั้นตอนสุดท้ายของการทำทองโบราณพานทองคือ การทำความสะอาดชิ้นงาน ซึ่งช่างทองจะเรียกขั้นตอนนี้ว่าการต้มและย้อมทอง

การต้มทองเป็นการทำความสะอาดทองรูปพรรณให้ปราศจากน้ำประสานทอง ซึ่งช่างทองได้ทำการเชื่อมไว้ในช่วงการประกอบชิ้นงาน สำหรับการย้อมทอง คือ การให้ทองมีสีเขียว มีความสุกปลั่งยิ่งขึ้น แบ่งเป็น 2 ช่วง ดังนี้

ช่วงแรกเป่าไฟให้ความร้อนสูงกับชิ้นงานทองรูปพรรณที่ต้องการทำความสะอาด นำลงแช่ในน้ำกรดกำมะถันจนเป็นน้ำมัน จากนั้นนำขึ้นมาแปร่งทำความสะอาดให้ทั่วด้วยแปรงลวดทองเหลือง

ภาพที่ 5-47 ขั้นตอนการผสมกรดกำมะถันกับน้ำเพื่อลดความหนืดของกำมะถัน สัดส่วน 1 : 1

ช่วงที่ 2 นำทองรูปพรรณที่ผ่านขั้นตอนช่วงแรกไปต้มกับดินปะสิ่วและเกลือ ตามสัดส่วนพอประมาณ พอเดือด นำไปย่างโดยเป่าไฟให้แห้งออกเป็นเกลือ จากนั้นนำไปต้มทำความสะอาดอีกครั้ง แปร่งทำความสะอาดอีกครั้ง จึงนำไปขัดเงาด้วยเหล็กขัดเงาหรือเครื่องขัดเงา

ครูทำนอง รุ่งสีทอง กล่าวว่า แม้ปัจจุบันจะมีการใช้เครื่องตัดเงาไฟฟ้า แต่งาน
 ทอรูปพรรณบางชิ้นยังต้องอาศัยเหล็กตัดเงาแบบดั้งเดิม เพราะความละเอียดของชิ้นงานจึงไม่
 สามารถนำไปใส่เครื่องได้ เหล็กตัดเงาของครูทำนองซึ่งประยุกต์ใช้งานเองทำมาจากตะไบที่ลบพื้น
 ออก

ภาพที่ 5-48 ครูทำนอง รุ่งสีทอง แสดงการใช้เหล็กตัดเงาแบบดั้งเดิม (ซ้าย) และเครื่องตัดเงาไฟฟ้า
 ภายในมีลูกปืนช่วยในการตัดเงา (ขวา)

การถ่ายทอดความรู้เชิงช่าง

ช่างทองพานทอง มีการถ่ายทอดความรู้แบบมุขปาฐะครูช่างจะทำการสอนลูกศิษย์
 ตามความเหมาะสม ซึ่งครูช่างเป็นผู้กำหนดขึ้นมาเอง โดยมีได้บันทึกไว้เป็นตำราตายตัวไม่มีระบบ
 แน่นนอน และอาศัยการสอนกันด้วยปากต่อปากการอบรมสั่งสอนและการถ่ายทอดความรู้มาจาก
 ประสบการณ์ทางการช่างจากครูช่างทั้งสิ้น

ปัจจุบัน ครูช่างทองพานทอง ผู้ซึ่งเป็นทายาทของช่างชินเหลี่ยนแซ่ลี (ช่างสุข) ตระกูล
 ช่างทองสายตระกูลรุ่งสีทอง ได้แก่ ครูธรรมบุญ รุ่งสีทอง และ ครูทำนอง รุ่งสีทอง ผู้ให้การฝึกสอน
 และถ่ายทอดวิชาให้กับลูกศิษย์ช่างของตน ได้รับการสืบทอดการเรียนรู้ การฝึกหัด และ
 การลอกเลียนวิธีการแบบอย่างมาจากช่างสุข (บิดา) ทั้งทางด้านกระบวนการทำทองแบบดั้งเดิม
 รูปแบบและลวดลายแบบดั้งเดิม ตลอดจนรูปแบบและลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ซึ่งช่างสุขเป็น
 ผู้คิดค้นออกแบบไว้ คือ กำไลข้ออ้อย และกรอบพระห้วงสลัก

การถ่ายทอดวิชาของช่างทองพานทอง จะถ่ายทอดให้กับบุตรหลานหรือญาติใน
 ครอบครัวก่อนดังเช่น ช่างสุข ได้ถ่ายทอดวิชาให้แก่ครูธรรมบุญ และครูทำนอง บุตรชาย จากนั้น
 ครูธรรมบุญได้ถ่ายทอดวิชาให้แก่คุณเบญจวรรณ และครูทำนองได้ถ่ายทอดวิชาให้แก่ ช่างเอกรัตน์
 และช่างปิยะณัฐ ดังแสดงในแผนภูมิการสืบทอดงานช่างทองสายตระกูลนายชินเหลี่ยน (ช่างสุข)

ภาพที่ 5-49 ครูทำนอง รุ่งสีทอง ขณะถ่ายทอดความรู้งานช่างทองแก่ช่างปิยะฉัตร รุ่งสีทอง (สื่อวีดิทัศน์ ศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพระหว่างประเทศ ตอน ครูศิลป์ของแผ่นดิน 4: ครูทำนอง รุ่งสีทอง)

อย่างไรก็ดี ปัจจุบันการถ่ายทอดวิชาช่างทองของพานทองไม่จำกัดอยู่แต่บุตรหลานอีกต่อไป หากยังเปิดโอกาสให้บุคคลภายนอกได้สืบทอดวิชา ดังจะเห็นได้ว่า ครูช่างทองมีลูกศิษย์จากต่าง ๆ ถิ่น และรับฝึกสอนเด็กนักเรียนในโครงการต่างๆ เช่น นักเรียนจากกาญจนภิเษกวิทยาลัยช่างทองหลวงสำหรับผู้วิจัยก็ได้รับการถ่ายทอดความรู้จากครูช่างทั้งสองท่านเป็นอย่างดีในการเก็บรวบรวมข้อมูลองค์ความรู้สำหรับงานวิจัยครั้งนี้

ภาพที่ 5-50 ช่างปิยะฉัตร รุ่งสีทอง ขณะสอนการทำส่วนประกอบชิ้นงานทอง แก่ Mrs. Zhang Lin Yi นิสิตจีนระดับปริญญาเอก สาขาทัศนศิลป์และการออกแบบ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

ภาพที่ 5-51 นักเรียนจากกาญจนาภิเษกวิทยาลัยช่างทองหลวง ขณะฝึกงานทำทองที่ร้านรุ่งสีทอง

งานครูที่ช่างทองสายตระกูลรุ่งสีทองจะต้องฝึกทำเป็นปฐม ได้แก่การทำชิปปิ้ง คุรุธรรมบุญและครูทำนองกล่าวตรงกันว่า ช่างสุขผู้บิดาจะให้เริ่มฝึกหัดตั้งลดเงินจนชำนาญานหลายเดือน จากนั้นจึงให้ฝึกหัดถักชิปปิ้งเงิน ก่อนการฝึกหัดทำทอง ซึ่งช่างสุขกล่าวว่า หากทำชิปปิ้งได้แล้ว จะสามารถทำงานทองได้ทุกรูปแบบ

สำหรับขั้นตอนการฝึกทำทองในปัจจุบันครูช่างจะสอนให้เรียนรู้การใช้เครื่องมือต่าง ๆ โดยเฉพาะการใช้ดาทั่งและค้อน ซึ่งถือเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่สุดของการทำทอง ลูกศิษย์ครูทำนองจะทำพิธีไหว้และจุดธูปบูชาดาทั่งและค้อนเมื่อครูรับเป็นศิษย์ นอกจากนี้ผู้ฝึกจะต้องหัดเป่าไฟจากเครื่องเป่าเล่น เพราะไฟมีผลต่อการทำชิ้นงาน บางชิ้นงานที่มีความบอบบางและละเอียดอ่อนช่างจะต้องเป่าไฟด้วยความพอเหมาะพอดี การฝึกเป่าไฟเม็ดไข่ปลาถือเป็นการฝึกเป่าไฟขั้นพื้นฐาน จากนั้นจึงหัดทำส่วนประกอบชิ้นงาน และประกอบชิ้นงานลดหลายต่าง ๆ ตามลำดับ

ลดหลายและรูปแบบงานทองโบราณพานทอง

งานทองโบราณพานทอง ส่วนใหญ่เป็นงานทำทองรูปพรรณในรูปแบบและลดหลายดั้งเดิมสำหรับสามัญชนจากการศึกษาและลงพื้นที่พบลดหลายต่าง ๆ มีชื่อเช่นเดียวกับลดหลายของสกุลช่างอื่นของไทย เช่น ลายถักเสา คดกริช สมอเกลียว ปะวะหล้า ประคำ ลูกสน เต่าร้าง ดอกพิศุล ฯลฯ นอกจากนี้ช่างทองพานทองได้คิดค้นออกแบบและประยุกต์ลดหลายเพิ่มเติม เพื่อให้ทันสมัยและตรงตามความต้องการของลูกค้า ซึ่งในการออกแบบบางลดหลายได้รับแรงบันดาลใจจากสิ่งแวดล้อมใกล้ตัวทำให้เกิดเป็นลดหลายที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นขึ้น

ผู้วิจัยได้ทำการแบ่งประเภทของลวดลายงานทองโบราณพานทองออกเป็น 3 แบบ คือ

1. ลวดลายแบบดั้งเดิม

ผู้วิจัยจัดประเภทงานทองโบราณพานทองที่มีลวดลายแบบดั้งเดิมเป็นลวดลายที่มีการทำและสืบทอดต่อกันมาเป็นระยะเวลาเกินกว่า 100 ปี ซึ่งรุ่นช่างชินเหล็ก (มีชีวิตในช่วงปี พ.ศ. 2444-2528) ได้มีการทำกันมาก่อน เมื่อเทียบกับทองสกุลช่างเพชรบุรีพบว่าบางลวดลาย มีชื่อเรียกและลักษณะงานแบบเดียวกัน ซึ่งเป็นลวดลายเก่าแก่ที่มีมาตั้งแต่สมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ลวดลายแบบดั้งเดิมที่มีปรากฏในงานทองโบราณพานทอง ได้แก่ ลายดักเส้า ลายคดกริช ลายโซ่ไทย ลายผ่าห้วย ลายโซ่ฝรั่ง ลายสมอเกลียว ลายปะวะหล้า ลายประจำ ลายลูกสน ลายเต่าร้าง ลายดอกพิกุลลายดอกแค ลายไข่มุกทรงเครื่องและลายตะขบ

2. ลวดลายแบบพื้นถิ่น

ลวดลายแบบพื้นถิ่นคือลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ของช่างทองพานทองลวดลายที่ปรากฏเฉพาะถิ่นพานทอง ได้แก่ ลายลูกช้อย ลายกำมุก (กำกุ่ม) ลายกำมุกลายฝึกแค ลายมะยมเถา ลายมะม่วง ลายดอกจอก ลายช้ออ้อย และลายลูกช้อยทรงเครื่อง ซึ่งผู้วิจัยสันนิษฐานว่าลวดลายที่มีเฉพาะท้องถิ่นของช่างทองพานทองได้รับแรงบันดาลใจในการประดิษฐ์ลวดลายมาจากธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมรอบตัว

3. ลวดลายแบบประยุกต์

การสร้างสรรค์และผสมผสานลวดลายทองแบบดั้งเดิมทำให้เกิดลวดลายใหม่ ๆ เพิ่มเติมขึ้นมากมาย ลวดลายแบบประยุกต์ที่ช่างทองพานทองคิดค้นขึ้นเอง ได้แก่ ลายประจำโปร่ง ลายประจำทรงเครื่อง ลายประจำแมมโบ้ ลายปะวะหล้าทรงเครื่อง ลายพิกุลเปลวสังวาลระดม ลายสร้อยฟ้า ลายแก้วกัลยา ลายกาญจนา ลายมะยมเถา ลายดาวกระจาย ลายมังกรคาบแก้ว และของจิว ซึ่งเลียนแบบมาจากสิ่งของต่างๆ ในชีวิตประจำวัน เช่น ตะกร้าจิว กาน้ำจิว ปิ่นโตจิว ช้อน-ส้อมจิว จักรยานจิว จักรยานยนต์จิว รถยนต์โบราณจิว ฯลฯ

ในส่วนของกรอประดับงานทองโบราณพานทอง ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาและสังเกตจากภาคสนามพบว่างานทองโบราณพานทองส่วนใหญ่เป็นงานทองรูปพรรณ หรือ ทองหยอง คือทองที่นำมาประดิษฐ์สำเร็จรูปเป็นเครื่องใช้ เช่น พาน กระปุก ตลับ และเครื่องประดับต่าง ๆ เช่น สร้อยคอ สร้อยข้อมือ แหวน กำไล ต่างหู เป็นต้น

นอกจากนั้นผู้วิจัยพบว่างานทองรูปพรรณในปัจจุบันมีการประดับตกแต่งกรอบพระเครื่องให้สวยงามและเพิ่มคุณค่า ซึ่งช่างทองโบราณพานทองได้ทำการคิดค้นและออกแบบกรอบพระเครื่องที่มีเอกลักษณ์เฉพาะ เรียกว่า กรอบพระห้วงสลัก หรือ กรอบพระหูปับ คือลักษณะห้วงของกรอบพระสามารถพับไปมาได้และมีความคงทนในการใช้งานสูง

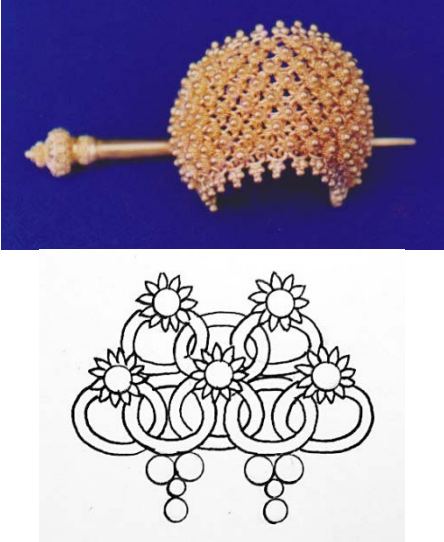
นฤมล ปราชญ์โยธิน (2525, หน้า 18) และวิطنะ จุฑะวิภาต (2535, หน้า 111) ได้จำแนก
 ลวดลายเครื่องประดับสำหรับสามัญชนไว้ตามประเภทการใช้งาน ผู้วิจัยเห็นสอดคล้องและสามารถ
 จำแนกประเภทงานทองโบราณพานทอง โดยแบ่งเป็น

1. เครื่องประดับศีรษะ มี ปิ่น
2. เครื่องประดับหู มี ตุ่มหู
3. เครื่องประดับคอ มี สร้อยคอ จี้ กรอบพระห้วงสลัก หรือ กรอบพระหูพับ
4. เครื่องประดับแขน มี สร้อยข้อมือ กำไลมือ
5. เครื่องที่ประดับนิ้ว มี แหวน
6. เครื่องประดับตัว มี สร้อยสังวาล
7. เครื่องประดับเอว มี เข็มขัด
8. เครื่องประดับเท้า มี กำไลเท้า
9. เครื่องใช้อื่น ๆ นอกเหนือจากเครื่องประดับ

การรวบรวมงานทองโบราณพานทองอย่างเป็นหมวดหมู่และเป็นระบบเพื่อให้ง่ายต่อ
 การศึกษา ผู้วิจัยเห็นว่าควรจัดกลุ่มรูปแบบประเภทงานและลวดลายควบคู่กัน ตามการจำแนก
 ดังต่อไปนี้

1. เครื่องประดับศีรษะ ได้แก่ ปิ่น

ตารางที่ 5-26 เครื่องประดับศีรษะ ปิ่น

ภาพเครื่องทอง ฝีมือช่างทองพานทอง	คุณลักษณะ	วิเคราะห์
 <p data-bbox="341 1104 683 1312">ลักษณะการตกแต่งลูกประดับบนปิ่นลายดอกพิกุล (ภาพร่าง โดย นายธำมรงค์ สีเพชรแก้ว)</p>	<p data-bbox="762 553 1070 1171">ปิ่นดอกพิกุล ประกอบด้วย 2 ส่วน คือ</p> <ol data-bbox="762 674 1070 1171" style="list-style-type: none"> 1. ปิ่นปักผม ลายหัวเม็ด ทรงมันท์ ลักษณะ อย่างเม็ดกระดุมแต่ตกแต่ง ส่วนยอดเพิ่ม คล้ายหัวเสา ในศิลปะไทย 2. เกี้ยว ลักษณะโค้ง ครึ่งวงกลมเพื่อเก็บผม ติดลวดลายดอกพิกุล และประดับไขปลาคา 	<p data-bbox="1098 553 1396 2036">เครื่องประดับศีรษะถือได้ว่าเป็นเครื่องประดับของเจ้านายมาตั้งแต่อดีตกาล ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อธรรมเนียมการใช้เครื่องทองเริ่มคลี่คลายสามัญชนสามารถใช้เครื่องทองได้อย่างเสรี การใช้ปิ่นปักผมจึงพบแพร่หลายมากขึ้น โดยนิยมใช้ประดับคู่กับการแต่งกายชุดไทยของสตรี รูปแบบของปิ่นในงานทองโบราณพานทอง นิยมทำปิ่นปักผมที่มีลักษณะเรียบง่าย ประดับด้วยลวดลายหัวเม็ดทรงมันท์ ส่วนยอดตกแต่งด้วยเม็ดกระดุม สำหรับเกี้ยวตกแต่งลวดลายด้วยดอกพิกุลประดับไขปลาคา ซึ่งเป็นลวดลายงานทองโบราณของช่างทองพานทองที่โดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ และมีลักษณะคล้ายคลึงกับงานทองสกุลช่างเพชรบุรี</p>

2. เครื่องประดับหู ได้แก่ คู้มหู หรือต่างหูแบ่งลวดลายออกเป็น 2 แบบ ดังนี้

2.1 ลวดลายแบบดั้งเดิม

ตารางที่ 5-27 ลวดลายต่างหูแบบดั้งเดิม

ภาพเครื่องทอง ฝีมือช่างทองพานทอง	คุณลักษณะ	วิเคราะห์
	<p>ลายดอกพิกุล ลักษณะเป็นการนำ ดอกพิกุลเดี่ยวมาวาง เชื่อมต่อกันล้อมรอบ เม็ดไข่มุกที่ทำเป็นเกสร ตรงกลาง</p>	<p>คู้มหู ลายดอกพิกุลเป็น งานทองโบราณที่มี รูปแบบและลวดลายแบบ ดั้งเดิม มีความละเอียด ประณีตและสวยงาม เป็นลายยอดนิยมของงาน ทองโบราณพานทองที่มี</p>
	<p>ลายดอกพิกุล 2 ชั้น ลักษณะเป็นการนำ ดอกพิกุลเดี่ยวมาวาง เชื่อมต่อกัน 2 ชั้น ล้อมรอบเม็ดไข่มุก ที่เป็นเกสรตรงกลาง</p>	<p>ผู้สั่งทำจำนวนมาก ช่างทองโบราณพานทอง ได้ออกแบบและ ประดิษฐ์คู้มหูลาย ดอกพิกุลไว้หลากหลาย</p>
	<p>ลายดอกพิกุล 2 ชั้น ห้อยระย้า ลักษณะเป็นการนำ ดอกพิกุลเดี่ยวมาวาง เชื่อมต่อกัน 2 ชั้น ล้อมรอบเม็ดไข่มุกที่ เป็นเกสรตรงกลาง ติตระย้าจำนวน 8 สาย เพื่อเพิ่มความสวยงาม และพลิ้วไหว</p>	<p>ทั้งรูปแบบเรียบง่ายจนถึง หรูหรา ผู้วิจัยสังเกตว่า การประดิษฐ์คู้มหู ลายดอกพิกุลนี้มีพบ เฉพาะในงานช่างทอง โบราณพานทอง สำหรับช่างทองสกุลช่าง เพชรบุรีและสุโขทัยมัก นิยมนำลายดอกพิกุลเป็น ลายประกอบชิ้นงาน เท่านั้น</p>

ตารางที่ 5-27 ลวดลายต่างหูแบบดั้งเดิม (ต่อ)

ภาพเครื่องทอง ฝีมือช่างทองพานทอง	คุณลักษณะ	วิเคราะห์
	<p>ลายกระดุม ลักษณะเป็น ตุ้มหูเป็นห้อย เม็ดประดับ ลูกกระดุม 1 เม็ด</p>	<p>ลายกระดุม หรือดอกบัว ตัดตบงกชเป็นลวดลายเครื่อง ทองโบราณของไทยที่มี ความโดดเด่นงดงาม เลียนแบบ ลวดลายมาจากธรรมชาติ ได้แก่ ดอกบัวตัดตบงกช ช่างทองสกุล ช่างเพชรบุรีเรียกกลายนี้ว่า ลายกระดุม เนื่องจากใน ระยะแรกช่างออกแบบมาเพื่อทำ เป็นกระดุม 5 เม็ด ใช้สำหรับติด เสื้อราชประแตน(วัฒนธรรม จุฑะวิภาต, 2535, หน้า 138)</p>
	<p>ลายปะวะหล่ำ ลักษณะเป็นตุ้มหู เป็นห้อยเม็ด ประดับลูก ปะวะหล่ำ 1 เม็ด ติดสายระย้าเพื่อ ความสวยงาม และพลิ้วไหว</p>	<p>ลูกปะวะหล่ำ คาดว่าได้รับ อิทธิพลจากจีน มีลักษณะคล้าย โคมไฟจันทรง กระจบอก หกเหลี่ยม เป็นลายดั้งเดิมที่มี การทำมาตั้งแต่สมัยต้นกรุง รัตน โกสินทร์พบทั่วไปในงาน ทองสกุลช่างเพชรบุรีและสกุล ช่างทองหลวง ซึ่งมักนิยมเพิ่ม เม็ดพลอยแดงประดับ เรียก ปะวะหล่ำทรงเครื่อง ผู้วิจัยสังเกตว่าช่างทองโบราณ พานทองนิยมทำเป็นทองคำล้วน ที่ไม่ประดับเม็ดพลอยแดง</p>

ตารางที่ 5-27 ลวดลายต่างหูแบบดั้งเดิม (ต่อ)

ภาพเครื่องทองฝีมือช่างทองพานทอง	คุณลักษณะ	วิเคราะห์
 <p data-bbox="363 969 772 1070">ลักษณะของระย้า 1 ตัว (ภาพร่างโดย นายธรากร สีเพชรแก้ว)</p>	<p data-bbox="794 477 1029 1032">ลายเต่าร้าง ลักษณะเป็นตุ้มหู เป็น ห้อยพวงระย้า เต่าร้าง 1 ตัว ประกอบด้วยระย้า 12 ตัว ติดรอบหมวก ปลาย สุดติด แผ่นทองรูป ข้าวหลามตัด</p>	<p data-bbox="1066 477 1433 1032">ลายเต่าร้าง เป็นลวดลาย ดัดแปลงมาจากพวงผลระย้า ของต้นเต่าร้าง ซึ่งเป็นพืชที่มี ลักษณะคล้ายหมากไทย ลายเต่าร้างนิยมทำเครื่องประดับ ประเภทตุ้มหู เท่านั้น เพราะเป็น ลวดลายที่มีความพลิ้วไหว สวยงาม พบทั่วไปในงานทอง ของสกุลช่างเพชรบุรีและสกุล ช่างทองหลวง</p>
	<p data-bbox="794 1086 1029 1240">ลายดอกแคเดี่ยว ลักษณะเป็นตุ้มหู เป็น มีเกสรตรง กลาง ล้อมด้วยกลีบ</p>	<p data-bbox="1066 1086 1433 1240">ลายดอกแคเป็นลวดลายที่ช่าง ได้รับแรงบันดาลใจจาก ธรรมชาติรอบตัว</p>
	<p data-bbox="794 1377 1029 1973">ลายดอกแคระย้า ลักษณะเป็นตุ้มหู เป็น ห้อยแผงดอก แคที่มีกลีบดอก ขนาดลดหลั่นกัน โดยการนำดอกแค แต่ละตัวมาเรียงต่อ กันให้ได้ความยาว ตามต้องการ เช่น เรียงดอกแค 4 ตัว เชื่อมต่อกัน</p>	<p data-bbox="1066 1272 1433 1637">ลายดอกแคนี้ คาดว่าเป็นลาย ดั้งเดิม ครูทำนองช่างทองแห่ง ร้านรุ่งสีทองเป็นผู้แกะแบบจาก ภาพสร้อยคอลายดอกแค ซึ่ง ถูกค้าได้นำมาสั่งทำ ต่อมาลาย ดอกแคนี้ได้ถูกประยุกต์เป็น ตุ้มหูในรูปแบบที่หลากหลายขึ้น</p>

2.2 ลวดลายแบบประยุกต์

ตารางที่ 5-28 ลวดลายต่างรูปแบบประยุกต์

ภาพเครื่องทอง ฝีมือช่างทองพานทอง	คุณลักษณะ	วิเคราะห์
	<p>ลายประจำโปร่ง ดิกระย้าลักษณะ เป็นคุ่มหูขอเกี่ยว ห้อยลูกประดับ เม็ดประจำโปร่ง ส่วนปลายติด เส้นระย้าเพิ่ม ความพลิ้วไหว</p>	<p>ลายประจำโปร่งนี้ มีลักษณะคล้าย กับลายกระดุมแตกต่างกันตรงที่ ลายกระดุมจะมีการตกแต่งส่วน ยอดเป็นชั้นลดหลั่นกันเหมือน กลีบบัว ส่วนลายประจำโปร่งจะ เป็นลูกกลมจลลลไม่มี การตกแต่งส่วนยอดเพิ่ม จาก การศึกษาผู้วิจัยพบว่าลายประจำ โปร่งนี้พบในงานช่างทองโบราณ พานทองเท่านั้น</p>
 <p>(ภาพร่างโดย นายธำกูร สีเพชรแก้ว)</p>	<p>ลายกระดุมทอง ลักษณะเป็นคุ่มหู แป้นเดี่ยวทรง ดอกไม้บาน ใช้ การขึ้นรูปแผ่นทอง จากเข้าแบบทรง กลมเป็นเกสรตรง กลาง และเชื่อม กลีบดอกล้อมรอบ เกสร ตกแต่งด้วย เม็ดไขปลา 3 เม็ด ตรงส่วนปลายของ กลีบดอก</p>	<p>ลายกระดุมทอง ช่างทองได้คิดค้น และออกแบบขึ้นงานโดย เลียนแบบพันธุ์ไม้ในธรรมชาติ อันได้แก่ ดอกกระดุมทอง ซึ่งเป็น ไม้เลื้อยลุ่มลูกประเภทหญ้า</p> <p>(ธงชัย เปาอินทร์ www.thongthailand.com)</p> <p>คนไทยมีความเชื่อกันว่า ดอกกระดุมทอง หมายถึง ความเชื่อมั่น ความมั่นคง ไม่หวั่นไหวต่อสิ่งใด</p>

ตารางที่ 5-28 ลวดลายต่างหูแบบประยุกต์ (ต่อ)

ภาพเครื่องทองฝีมือช่างทองพานทอง	คุณลักษณะ	วิเคราะห์
	<p>ลายเดือนฉาย ลักษณะเป็นตุ้มหู เป็น ห้อยแผ่นทอง รูปดอกไม้ ตกแต่งเม็ดประดับ ลายดอกพิกุลเป็น เกสร ติดแผ่นทองรูป ข้าวหลามตัดที่ส่วน ปลายเพื่อเพิ่ม ความพลิ้วไหว สวยงาม</p>	<p>ครูทำนอง รุ่งสีทอง กล่าวว่า ลายเดือนฉายนี้ช่างสุข บิดาของ ตนเป็นคนคิดค้นและออกแบบ ขึ้น คาดว่าได้รับแรงบันดาลใจ มาจาก ดอกเดือนฉาย</p> <p>(ธงชัย เปาอินทร์ www.thongthailand.com)</p>
	<p>ลายลูกประคำลงยา ลักษณะเป็นตุ้มหู เป็นห้อยลูกประคำ ลงยาดอกต่างลวดลาย ด้วยเม็ดไขปลา 4 เม็ด เรียงกัน ทรงข้าวหลามตัด เพื่อความสวยงาม</p>	<p>ตุ้มหูลูกประคำลงยาลักษณะ นี้ ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นงานประยุกต์ ร่วมสมัย ซึ่งเหมาะกับคู่สามีใ ที่นิยมงานทองคำในรูปแบบ ทันสมัยและมีสีสัน การประดับและตกแต่งลวดลาย ทองคำลงยานั้นขึ้นอยู่กับ จินตนาการของช่างทอง ผู้ประดิษฐ์เป็นสำคัญ งานทองคำลงยา พบมากในงาน ทำทองของสกุลช่างสุโขทัย</p>

ตารางที่ 5-28 ลวดลายต่างหูแบบประยุกต์ (ต่อ)

ภาพเครื่องทอง ฝีมือช่างทองพานทอง	คุณลักษณะ	วิเคราะห์
	<p>ลายมัดลูกคิดลงยา ลักษณะเป็นตุ้มหูห้วง ลือคทรงลูกคิด 3 ลูกมัดเชื่อม ต่อกัน ลงยาและตกแต่งด้วย เม็ดไขปลา มีสร้อย ห้วงโซ่คล้องระหว่าง กัน เพื่อเพิ่มลูกเล่นและ ความสวยงามให้แก่ ชิ้นงาน</p>	<p>ผู้วิจัยเห็นว่า การออกแบบและ ประยุกต์ลวด ลายตุ้มหูของ ช่างทองโบราณพานทองนั้น ช่างมีความคิดสร้างสรรค์ใน การนำทองคำจิว ซึ่งเลียนแบบ มาจากสิ่งของต่างๆ ใน ชีวิตประจำวัน อันเป็นงานทอง ที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของ ช่างทองโบราณพานทอง ตั้งแต่เดิมทองคำจิวเหล่านี้จัดทำ ขึ้นเพื่อเป็นของที่ระลึก ของ</p>
	<p>ลายตะกร้าลงยา ลักษณะเป็นตุ้มหูเป็น ห้อยตะกร้าจิวทองคำ ลงยา</p>	<p>ชำร่วย หรือของขวัญของฝากที่มี ค่า เมื่อช่างได้นำมาประยุกต์เป็น เครื่องประดับต่างๆ ทำให้</p>
	<p>ลายกาน้ำลงยา ลักษณะเป็นตุ้มหูเป็น ห้อยกาน้ำจิวทองคำลง ยาตกแต่งเม็ดไขปลา 4 เม็ด เรียงกันทรง ข้าวหลามตัด</p>	<p>ทองคำจิวกลายมาเป็นรูปแบบ และลวดลายทองคำที่โดดเด่น และเป็นเอกลักษณ์ของช่างทอง พานทอง ซึ่งคู่กันสมัยและ สามารถใช้งานได้จริงใน ชีวิตประจำวัน ลูกประดับทองคำ จิวฝีมือช่างทองพานทองที่ได้รับความ นิยมนิยม เช่น ตะกร้าจิว กาน้ำจิว ปิ่นโตจิว และช้อน ส้อมจิว</p>
	<p>ลายปิ่นโตลงยา ลักษณะเป็นตุ้มหูเป็น ห้อยปิ่นโตทองคำจิว ตัวชั้นปิ่นโตลงยาสลัก สีกันสวยงาม</p>	

3. เครื่องประดับคอ มีจี้ กรอบพระห้วงสลัก หรือกรอบพระหูปับ และสร้อยคอ

3.1 จี้

3.1.1 แบบดั้งเดิม

ตารางที่ 5-29 เครื่องประดับคอ จี้แบบดั้งเดิม

ภาพเครื่องทองฝีมือช่างทองพานทอง	คุณลักษณะ	วิเคราะห์
 <p data-bbox="288 1077 730 1189">จี้ฝีมือของช่างชินเหล็กิน แซ่ลี (ช่างสุข) (วิษญดา ทองแดง, 2558, หน้า 87)</p>	<p data-bbox="762 696 1007 1189">จี้ตัวเมีย ลักษณะเป็นจี้โบราณ แบบดั้งเดิม กลางตัวจี้ ยกสูงประดับพลอย สีแดง ตัวเรือนลล โปร่งสลักการฝัง เพชรซี่กประดับ และ มีตุ้มตั้งคล้ายกลีบ ดอกไม้ห้อยใน ส่วนปลาย</p>	<p data-bbox="1066 696 1406 1189">จี้ในรูปแบบและลวดลายดั้งเดิม พบทั่วไปในงานช่างทองโบราณ ของไทย ซึ่งดัดแปลงมาจากลาย ประจำยามในงานเขียนลายไทย จี้โบราณแบ่งเป็น 2 แบบ คือ จี้ ตัวผู้และจี้ตัวเมีย ซึ่งจี้ตัวเมียจะมี ขนาดใหญ่กว่าและห้อยตุ้มตั้ง ผู้วิจัยสังเกตว่าจี้โบราณมักนิยม ประดับพลอยสี โดยงานทอง เพชรบุรี จี้ตัวผู้ใช้พลอยสีเขียว และจี้ตัวเมียใช้พลอยสีแดงซึ่ง งานทองช่างพานทองมีลักษณะ เช่นเดียวกัน</p>
	<p data-bbox="762 1435 1007 1892">จี้ ลูกสน ลายลูกสนมีที่มาจาก การเล่นแบบลูกสน ทะเลลักษณะเป็น ลูกวงรีจากการดัด โครงลวด ตกแต่ง ด้วยเม็ดไขปลา และ ติดพวงระย้า</p>	<p data-bbox="1066 1435 1406 1892">ลายลูกสน เป็นลวดลายดั้งเดิมที่ ได้รับความนิยมทุกยุคทุกสมัย จากการศึกษาพบว่าสกุลช่างทอง ของไทยล้วนนิยมทำ เครื่องประดับ ทองรูปพรรณลาย ลูกสนในหลายรูปแบบ ทั้ง จี้ ตุ้มหูสร้อยคอ สร้อยข้อมือ ฯลฯ</p>

ตารางที่ 5-29 เครื่องประดับคอ จี้แบบดั้งเดิม (ต่อ)

ภาพเครื่องทองฝีมือนางทองพานทอง	คุณลักษณะ	วิเคราะห์
	<p>จี้ กระจุก ลักษณะเป็นลูก กระจุกเม็ดเดี่ยว และดัดแปลงมาเป็น จี้ห้อยคอ</p>	<p>ผู้วิจัยเห็นว่างานเม็ดกระจุกของ ช่างพานทองมีความเรียบง่าย และละเอียดน้อยกว่างานทอง เพชรบุรีและช่างทองหลวงแต่คง ลักษณะของเม็ดกระจุกไว้ได้ ครบถ้วน</p>
		 <p>จี้กระจุกงานช่างทองหลวง (ร้านกรูช่าง เครื่องทอง โบราณ)</p>

3.1.2 แบบประยุกต์

ตารางที่ 5-30 เครื่องประดับคอ จีแบบประยุกต์

ภาพเครื่องทอง ฝีมือช่างทองพานทอง	คุณลักษณะ	วิเคราะห์
	<p>ลายดอกพิกุลทรงกลม ลักษณะเป็นจีทรงกลม ตกแต่งด้วยลูกประดับ ดอกพิกุลขนาดเล็ก เชื่อมเข้าด้วยกันล้อม เกสรตรงกลางออกมา 4 ชั้น ชั้นนอกสุดห้อย ตุ้งติ้งด้วยลูกประดับ ดอกพิกุลเดี่ยวติด ไขปลาแบบ 3 เม็ด</p>	<p>เครื่องประดับคอประเภท จีของช่างทองโบราณพานทอง นิยมนำลูกประดับดอกพิกุลมา ใช้ในการตกแต่งและประกอบ เข้าด้วยกันเป็นชิ้นงาน โดย สามารถ ทำเป็นรูปทรงต่าง ๆ ได้ตามต้องการ เช่น ทรงกลม ทรงสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน จากการศึกษารูปแบบของจี โบราณจากสกุลช่างต่าง ๆ</p>
	<p>ลายดอกพิกุลทรง สี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน ลักษณะเป็นจีทรง สี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน ตกแต่งด้วยลูกประดับ ดอกพิกุลขนาดเล็ก เชื่อมเข้าด้วยกันเรียง เป็นชั้น 4 ชั้น ชั้นนอก สุดห้อยตุ้งติ้งด้วยลูก ประดับดอกพิกุลเดี่ยว</p>	<p>ไม่ปรากฏว่ามีการทำจีใน รูปแบบที่เป็นทองคำล้วน ผู้วิจัย เห็นว่าลักษณะการทำจีนี้เป็น การประยุกต์รูปแบบลวดลาย และเพิ่มความละเอียดในชิ้นงาน ของช่างพานทอง</p>

ตารางที่ 5-30 เครื่องประดับคอ จี้แบบประยุกต์ (ต่อ)

ภาพเครื่องทองฝีมือช่างทองพานทอง	คุณลักษณะ	วิเคราะห์
	<p>จี้ผีเสื้อ ลักษณะเป็นสร้อยคอประดับจี้ที่มีรูปทรงและลวดลายเหมือนผีเสื้อจริง ทำด้วยทองคำรีดแผ่น โดยใช้วิธีการเคาะและ</p>	<p>แม้ว่าลายผีเสื้อจะเป็นลวดลายดั้งเดิมที่มีการ สืบทอดกันมาตั้งแต่อดีต แต่งานช่างทองพานทองชิ้นนี้เป็นการดัดแปลงรูปแบบให้มีความทันสมัย ซึ่งหากเป็นจี้รูปผีเสื้อแบบไทยโบราณจะมีลักษณะเช่นเดียวกับจี้ตัวผู้และจี้ตัวเมีย ซึ่งชิ้นงานจะประดับด้วยพลอยสี</p>
	<p>คุณลายจี้ผีเสื้อลงยา ลักษณะเป็นสร้อยคอประดับจี้รูปทรงและลวดลายเหมือนผีเสื้อจริง ทำด้วยทองคำรีดแผ่น เดินเส้นเป็นลวดลายและลงยาสีต่าง ๆ ตามต้องการ</p>	<p>อาจมีตุ้มประดับประกอบด้วย</p> <p>(ร้านกรูช่างเครื่องทองโบราณ)</p>

ตารางที่ 5-30 เครื่องประดับคอ จี้แบบประยุกต์ (ต่อ)

ภาพเครื่องทองฝีมือช่างทองพานทอง	คุณลักษณะ	วิเคราะห์
	<p>จี้ทับทรวงลงยา ลักษณะเป็นจี้ทรงกลม ส่วนเกสรตรงกลางยก สูง ขึ้นเล็กน้อย ลงยา สีแดง ประดับ ล้อมรอบด้วยเม็ด พริกไทยลงยาสีแดง และเขียวสลับชั้น ชั้นนอกสุดห้อยตุ้งติ้ง เม็ดพริกไทยลงยา สีแดง ติดไขปลา 3 เม็ดที่ปลาย ตัวสร้อยเป็นเม็ด ประจำชั้นหลอสร้อยจี้ ขนาดใหญ่ตรงกลาง ขนาดข้างด้วยจี้ตัวเล็ก ข้างละ 5 ตัว รวมตัวจี้ ประดับสร้อยทับทรวง เส้นนี้ จำนวน 11 ตัว</p>	<p>จะเห็นได้ว่างานจี้ชิ้นนี้มีลักษณะ เป็นจี้ตัวเมียแบบดั้งเดิม แต่ได้ ประยุกต์ใช้การลงยาแทน การประดับพลอยสี ซึ่งงานทอง ต่าง ๆ นั้น ไม่มีข้อกำหนดตายตัว ช่างสามารถออกแบบได้อิสระ ตามแต่จินตนาการหรือตามที่ ลูกค้าสั่ง ผู้วิจัยยังสังเกตเพิ่มเติม ว่า ทับทรวงแบบโบราณนั้นจะมี ลักษณะเป็นจี้ขนาดใหญ่ ซึ่งใช้ สำหรับติดตรงที่ไขว้ส้วก สะพานแล่งทับหน้าอกจึงจะ เรียกว่า ทับทรวง แต่งานชิ้นนี้ ลักษณะเป็นสร้อยที่ประดับจี้ ใหญ่เล็กซึ่งช่างทองสามารถ คิดค้นชื่อเรียกต่าง ๆ ได้เอง ตามความเหมาะสม</p>

ตารางที่ 5-30 เครื่องประดับคอ จี้แบบประยุกต์ (ต่อ)

ภาพเครื่องทองฝีมือช่างทองพานทอง	คุณลักษณะ	วิเคราะห์
	<p>จี้รูปปลา ลักษณะเป็นชิ้นงาน ลอยตัวรูปปลา เหมือนจริง โครงลวดติด แผ่นทองเป็น เกล็ดปลาสามารถ คืนหรือขยับบิดไปมา ได้</p>	<p>ลวดลายปลาของช่างทองสมัย โบราณมักทำด้วยแผ่นทอง คุณลาย อย่างไรก็ตาม วัฒนธรรม จู่ทะวิภาต (2535, หน้า 144) ได้ ศึกษาพบว่าปัจจุบัน ช่างทอง เพชรบุรีไม่มีการทำทองใน ลวดลายปลาแล้ว เพราะ ไม่สามารถเขียนรูปปลาได้ สำหรับจี้รูปปลาของงานทอง พานทอง ช่างทองมักนิยมผลิต ชิ้นงานให้คืนหรือเคลื่อนไหวได้ ซึ่งนับเป็นเทคนิคเฉพาะของ ช่างทองโดย ครูทำนอง รุ่งสีทอง เป็นผู้ออกแบบและคิดค้นวิธี การทำงาน งานลักษณะนี้พบใน การทำสร้อยข้อมือลายมังกร คาบแก้วของครูทำนองด้วย เช่นกัน นับว่าเป็นเอกลักษณ์ที่ โดดเด่นของช่างทองพานทอง</p>
		
		<p>(สร้อยข้อมือลายมังกรคาบแก้ว ฝีมือช่างร้านรุ่งสีทอง)</p>

3.2 กรอบพระห้วงสลัก หรือ กรอบพระหูพับ

ลักษณะเด่นของกรอบพระห้วงสลัก หรือ กรอบพระหูพับ คือ ห่วงของกรอบพระสามารถพับไปมาได้ และมีความคงทนในการใช้งานสูง การเชื่อมกรอบพระมีรูปทรงแตกต่างกันตามลักษณะขององค์พระที่นำมาเชื่อม เช่น ทรงหยดน้ำ ทรงกลม ทรงรี ทรงสามเหลี่ยม ทรงสี่เหลี่ยม เมื่ออัดกรอบพลาสติกกันน้ำแล้ว ขอบทองของกรอบพระที่เชื่อมนิยมตกแต่งลวดลายต่าง ๆ โดยเฉพาะด้านหน้าจะตกแต่งลวดลายสวยงาม มีลวดลายแบบดั้งเดิมและลวดลายประยุกต์ เช่น ลายดอกพิกุล ลายหน้าสิงห์ ลายไทย และลายลงยา

ภาพที่ 5-52 กรอบพระห้วงสลักหรือหูพับ แสดงลักษณะอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะช่างทองพานทอง

3.2.1 ลวดลายแบบดั้งเดิม

ตารางที่ 5-31 กรอบพระลวดลายแบบดั้งเดิม

ภาพเครื่องทองฝีมือช่างทองพานทอง	คุณลักษณะ	วิเคราะห์
	ลายดอกพิกุล ด้านหน้ากรอบพระ ติดดอกพิกุลโดยรอบ ด้านหลังลงรอยตะไบ ขอบของกรอบพระ ติดเม็ดไข่มุกเล็ก ๆ ล้อมรอบ	ดอกพิกุลเป็นลายลูกประดับ ที่สำคัญและมีความโดดเด่น ในงาน ทองโบราณพานทอง ช่างนิยมนำมาเป็นส่วนประกอบ บนชิ้นงานต่างๆ

ตารางที่ 5-31 กรอบพระลวดลายแบบดั้งเดิม (ต่อ)

ภาพเครื่องทองฝีมือช่างทองพานทอง	คุณลักษณะ	วิเคราะห์
	<p>ลายรอยตะไบ ด้านหน้ากรอบพระ ลงรอยตะไบ ด้านหลัง สลักลายลูกโซ่ คล้องเชื่อมกัน</p>	<p>การลงรอยตะไบ คือการสร้าง ลวดลายบนชิ้นงานให้เป็น ร่องลึก ผู้วิจัยสังเกตว่าการสร้าง ลวดลายที่เรียบง่ายนั้นเฉพาะ สามัญชนซึ่งสมัยโบราณนิยตรวม นิยมการใช้เครื่องประดับ</p>
	<p>ลายหน้าสิงห์ ด้านหน้าส่วนบน แกะลายหน้าสิงห์ ด้านหลังแกะลาย คล้ายกลีบดอกไม้</p>	<p>ผู้วิจัยเห็นว่า การแต่งกรอบพระ เป็นลายหน้าสิงห์นั้นคัดแปลง มาจากลายไทย เช่น ลายพุ่มข้าวบิณฑ์หน้าสิงห์</p>
	<p>ลายหน้าสิงห์ลงยา ด้านหน้าส่วนบน แกะลายหน้าสิงห์ลงยา ตกแต่งเพิ่มลวดลาย ไทยและลงยาสี สวยงาม ด้านหลังแกะ ลายเครือเถา</p>	<p>(ตำราลายไทย, 2486)</p> <p>คติการทำหน้าสิงห์ด้านบนของ กรอบพระ สอดคล้องกับคติ ความเชื่อเรื่องเกียรติมุข หรือ หน้ากาพ ซึ่งนิยมใช้เป็นสิ่ง ประดับตามเทวสถานและ พุทธสถาน เพื่อแสดงความเป็น เกียรติเป็นสิริมงคล ขจัดสิ่ง ชั่วร้าย และปกป้องรักษาพื้นที่ หรือ พิทักษ์รักษาพระศาสนา</p>
	<p>ลายหน้าสิงห์ ฝีมือช่างสายตระกูล ทองประกอบ</p>	

(ตำราลายไทย, 2486)

ตารางที่ 5-31 กรอบพระลวดลายแบบดั้งเดิม (ต่อ)

ภาพเครื่องทอง ฝีมือช่างทองพานทอง	คุณลักษณะ	วิเคราะห์
	<p>ลายหน้าสิงห์ ฝีมือช่างสายตระกูล ทองประกอบ (ป่าทองสะอาด มงคลพิบูลย์รัตน์, เจ้าของ)</p>	<p>ลักษณะของเกียรตินิยมจะทำเป็น รูปหน้ายักษ์บนหน้าสิงห์ หรือ หน้าอสูรที่ดูร้ายก็วิฆมวด นัยน์ตากลมโปนปาก กว้างเห็นฟันและเขี้ยว ไม่มีพื้นล่าง ไม่มีลำตัว มีแขนออกมาจากด้าน ข้างของศีรษะ</p>

3.2.2 ลวดลายประยุกต์

ตารางที่ 5-32 กรอบพระลวดลายแบบประยุกต์

ภาพเครื่องทอง ฝีมือช่างทองพานทอง	คุณลักษณะ	วิเคราะห์
	<p>ลายไทยลงยา ลักษณะแกะลายลงยา ติดลายดอกพิกุล หรือ จุดไข่ปลาตาม ความสวยงาม ขอบ ของกรอบพระแต่ง ล้อมด้วยเม็ดไข่ปลา</p>	<p>ลายไทยต่าง ๆ นั้นล้วนเป็นที่ นิยมในการนำมาสร้างสรรค์ ลวดลายบนกรอบพระ เช่น ลายเครือเถา ซึ่งนับเป็นลวดลาย ที่อ่อนช้อยงดงาม และแสดงถึง คุณลักษณะเฉพาะที่มีความเป็น ไทย</p>

ตารางที่ 5-32 กรอบพระลวดลายแบบประยุกต์ (ต่อ)

ภาพเครื่องทอง ฝีมือช่างทองพานทอง	คุณลักษณะ	วิเคราะห์
	<p>ลายเครือเถาลงยา ด้านหน้าแกะลาย เครือเถาลงยา ด้านหลังแกะลาย เครือเถาและลายคล้าย ประแจเงินขอบของ กรอบพระแตงล้อม ด้วยเม็ดไข่มุก</p>	<p>อีกลวดลายที่พบมากคือ ลายประแจเงิน นิยมแกะลงบน แผ่นปิดหลังกรอบพระ เพราะ เป็นลายต่อเนื่องเชื่อกันว่าเป็น สัญลักษณ์สิริมงคล ที่แสดงถึง ความต่อเนื่องอย่างไม่มีที่สิ้นสุด คนจีนโบราณได้นำลาย ธรรมชาติหรืออื่น ๆ มาปรับเป็น ลายเส้นเรขาคณิตรวม 9 ลาย คือ ลายเมฆ ลายสายฟ้า</p>
	<p>ลายหัวใจลงยา ด้านหน้าแกะลายรูป หัวใจลงยา ด้านหลัง แกะลายประแจเงิน ขอบกรอบพระล้อม ด้วยเม็ดไข่มุก</p>	<p>ลายสวัสดิ์กะ ลายขนมเปียกปูน ลายลูกคลื่น ลายขู่ ลายดอกบัว ลายใบกล้วย และลายหลังเต่า</p>
	<p>ลายรูปขนมเปียกปูน ลงยาประดับ เม็ดไข่มุก ด้านหลัง แกะลายประแจเงิน ขอบกรอบพระล้อม ด้วยเม็ดไข่มุก</p>	

3.3 สร้อยคอ แบ่งลวดลายออกเป็น 3 แบบ ดังนี้

3.3.1 ลวดลายแบบดั้งเดิม

ตารางที่ 5-33 สร้อยคอลวดลายแบบดั้งเดิม

ภาพเครื่องทอง ฝีมือช่างทองพานทอง	คุณลักษณะ	วิเคราะห์
	<p>ลายคคกริช หรือ ลายคคกริดคือ การร้อยห่วงเดี่ยว ต่อเนื่องกันคล้ายโซ่ แต่มีการตะไบห่วง ให้เป็นเหลี่ยมมุม มีลักษณะเหมือนมิดกริชที่เป็นหยัก</p>	<p>สร้อยคอลายคคกริชเป็น สร้อยลายดั้งเดิมยอดนิยม กระบวนการทำของช่างพานทองมีความพิเศษคือ ช่างจะใช้การตะไบเหลี่ยมแทนการใช้ค้อนตี ซึ่งทำให้สร้อยร่วนพลิ้วทั้งเส้น</p>
	<p>ลายโซ่ไทย คือ การเชื่อมห่วงเดี่ยว ร้อยต่อเนื่องกัน ในลักษณะคล้ายโซ่</p>	<p>สร้อยลายต่าง ๆ นี้เป็นสร้อย ลวดลายดั้งเดิมที่ได้รับ ความนิยมมาตลอด แม้ปัจจุบันจะมีเครื่องจักรผลิต ลายสร้อยนี้ได้ครั้งละมาก ๆ แต่ช่างพานทองยังคงไว้ซึ่ง กระบวนการแบบดั้งเดิม</p>
	<p>ลายผ้าหาวคือ การเชื่อมห่วงเดี่ยว ร้อยต่อเนื่องกัน โดยใช้เส้นลวดแบบ ครึ่งวงกลม</p>	

ตารางที่ 5-33 สร้อยคอลดตายแบบดั้งเดิม (ต่อ)

ภาพเครื่องทอง ฝีมือช่างทองพานทอง	คุณลักษณะ	วิเคราะห์
	<p>ลายโซ่ฝรั่งเป็นลายที่ดัดแปลงมาจากโซ่ใช้งานทั่วไป ลักษณะของห่วงจะยาวรีกว่าห่วงของลายโซ่ไทย</p>	<p>จากแบบสอบถามพบว่า ชาวพานทองพื้นถิ่นนิยมใช้สร้อยที่ผลิตด้วยฝีมือของช่างพานทอง เพราะเป็นสร้อยที่มีความแข็งแรงทนทานและสวยงามประณีตกว่า นอกจากนี้มีคุณค่าในความงามแล้ว ยังมีคุณค่าทางจิตใจ ซึ่งผู้สวมใส่รู้สึกภาคภูมิใจในฝีมือช่างทองท้องถิ่นของตน</p>
	<p>ลายถักเส้า คือ การถักห่วงกลม ขนาดเล็ก ๆ จำนวนมากต่อเนื่องกัน มีชื่อเรียกแตกต่างกันตามขนาดเมื่อขึ้นรูป เช่น ถักเส้า หกเส้า แปดเส้า ถึง สิบสองเส้า</p>	<p>ช่างทองพานทองนิยมทำลายหกเส้าเป็นสร้อยพื้นฐานเพื่อใช้ประกอบ กับลูกประดับ และเรียกชื่อตามลักษณะชิ้นงาน เช่น หกเส้าติดดอกไม้ หกเส้าลีลาวดี เป็นต้น</p>

ตารางที่ 5-33 สร้อยคอหลายแบบดั้งเดิม (ต่อ)

ภาพเครื่องทอง ฝีมือช่างทองพานทอง	คุณลักษณะ	วิเคราะห์
	<p>ลายประจำ ลักษณะ เป็นลูกทรงกลม มีรูตรงกลาง กระบวนการทำประจำ จะนำแผ่นทองมาขึ้นรูปขึ้นงาน โดยใช้เบ้าแบบครึ่งวงกลม นำชิ้นส่วนที่ได้ประกบเข้าด้วยกัน โดยมีน้ำประสานเป็น ตัวเชื่อม เมื่อลูกประจำครบจำนวนตามที่ ต้องการแล้ว จึงนำมาร้อยบนสร้อยพื้นฐานต่อไป</p>	<p>ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า ลูกประจำ นั้นเป็นลวดลายเก่าแก่ที่มีมาแต่โบราณ เช่น ลูกปัดหิน และได้พัฒนามาเป็นลูกประจำ ทรงกลม พบแพร่หลายทั่วไปในงานทองของไทยสร้อยประจำลักษณะนี้มีพบในกรุพระปรางค์วัดราชนิมิต จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ดังภาพ</p>
	<p>ลายเม็ดพริกไทย การทำเม็ดพริกไทย นั้นใช้วิธีการเป่าไฟอย่างการทำไขปลา แต่ให้มีขนาดใหญ่กว่า จากนั้นเชื่อมห่วง แล้วจึงนำมาร้อยต่อเนื่องกัน</p>	<p>ลายเม็ดพริกไทย เป็นลวดลายดั้งเดิมที่ยังคงได้รับความนิยมจากผู้ซื้อในปัจจุบัน เพราะมีความเรียบง่าย และสวมใส่ได้ในทุกโอกาส คาดว่าช่างทองได้เลียนแบบมาจากธรรมชาติรอบตัว</p>

ตารางที่ 5-33 สร้อยคอลาวตลายแบบดั้งเดิม (ต่อ)

ภาพเครื่องทอง ฝีมือช่างทองพานทอง	คุณลักษณะ	วิเคราะห์
	<p>ลายปะวะหล่ำ นำมาประกอบกัน เป็นสร้อยคอ โดย ร้อยเรียงต่อกัน มี ลูกชั้นลักษณะคล้าย ประก่าปากแตร</p> 	<p>ปะวะหล่ำ เป็นลาวตลายดั้งเดิม ของไทยที่มีชื่อเสียงและ สวยงาม เลียน แบบมาจาก โคมไฟจีน ลูกปะวะหล่ำของ ช่าง ทองพานทองมี ความละเอียด ขนาดสมส่วน และมีวิธีการทำประณีต</p>
	<p>ลายปะวะหล่ำโปร่ง ใช้โครงลาวตที่มี ขนาดเล็กและบาง กว่าลายพื้นฐาน ทำให้ได้ลูก ปะวะหล่ำแบบโปร่ง ที่สวยงามแปลกตา</p> 	<p>ลายลูกปะวะหล่ำโปร่งนี้ ช่างทองพานทองได้คิดและ ประดิษฐ์โดยน่าจะคลี่คลาย จากลาวตลายพื้นฐานเดิม ทำให้ได้ลูก ปะวะหล่ำแบบโปร่ง ที่สวยงามแปลกตา</p>
	<p>ลายลูกสน ลักษณะของลูกสน คือการตีเม็ด ไข่ปลาบนโครงลาวต เพื่อให้เกิดลาวตลาย คล้ายลูกสนของ ต้นสนทะเลใน ธรรมชาติ</p> 	<p>ลายลูกสนนี้ เป็นลายที่นิยมทำ กันแพร่หลาย พบในทุกสกุล ช่างทอง ผู้วิจัยเห็นว่าลูกสน ของช่างทองพานทองนั้นมี ความละเอียดสวยงามเทียบได้ กับลูกสนของช่างทองเมือง เพชรบุรีซึ่งนับเป็นต้นตำรับ ของการทำลายลูกสน</p>

ตารางที่ 5-33 สร้อยคอหลายแบบดั้งเดิม (ต่อ)

ภาพเครื่องทอง ฝีมือช่างทองพานทอง	คุณลักษณะ	วิเคราะห์
	<p>ลายสังวาลกระดุม นำสร้อยหกลเสา ขนาดความยาวตาม ต้องการ มาร้อย เม็ดกระดุมและขึ้น ด้วยหลอดสลักกัน</p> 	<p>ผู้วิจัยเห็นว่าเม็ดกระดุมของ ช่างทองพานทองมีลักษณะ บางเบากว่าเม็ดกระดุมของ ช่างเพชรบุรี เมื่อสังเกตพบว่า ช่างได้ลดชั้นกลีบดอกกลดและ แต่งลายด้วยไขแปล แต่ยังคง ยอดแหลมไว้ตามลักษณะของ เม็ดกระดุม</p> <p>กระดุมของช่างทองเพชรบุรี (วัฒนธรรม จุฑะวิภาต, 2535, หน้า 138)</p>
	<p>ลายดอกพิกุลเดี่ยว นำดอกพิกุลมาเชื่อม ห่วง ทั้ง 2 ข้าง แล้ว นำมาร้อยต่อเนื่อง กันจนได้ความยาว ตามต้องการ</p> 	<p>ดอกพิกุลเป็นลูกประดับที่ นำมาใช้ตกแต่งหรือประกอบ กับชิ้นงานได้หลากหลาย และ ยังมีความสวยงามในตัวเอง เมื่อนำดอกเดี่ยว ๆ มาเชื่อมต่อ กันก็เกิดความสวยงาม เรียบง่าย</p>

ตารางที่ 5-33 สร้อยคอหลายแบบดั้งเดิม (ต่อ)

ภาพเครื่องทอง ฝีมือช่างทองพานทอง	คุณลักษณะ	วิเคราะห์
	<p>ลายดอกพิกุลกลม คือการนำดอกพิกุล มาเชื่อมติดกันจน เป็นโครงสร้อยใน ตัวจนได้ความ ยาวตามต้องการ</p>	<p>เมื่อนำดอกพิกุลหลาย ๆ ดอก มาเชื่อมติดกันจะทำให้ได้ ชิ้นงานที่สวยงามและมี ความละเอียดของดอกพิกุล มากขึ้น</p>
	<p>ลายไขปลา ทรงเครื่อง เป็นการนำเม็ด ไขปลามาประกอบ กันเป็นลวดลาย ตรงกลางโครงฟุ้ง พลอยแดง ติดดอก พิกุลเดี่ยวและเม็ด ไขปลาทั้งสองข้าง แล้วแต่งไขปลา 3 เม็ดที่ชั้นนอกสุด</p>	<p>ทรงเครื่องคือการนำ ส่วนประกอบลายต่าง ๆ มาเชื่อมต่อเข้าด้วยกัน ทำให้เกิดลวดลายเพิ่มเติม จากลายพื้นฐาน มี ความละเอียดสวยงาม มากขึ้น</p>

ตารางที่ 5-33 สร้อยคอลาวดลายแบบดั้งเดิม (ต่อ)

ภาพเครื่องทอง ฝีมือช่างทองพานทอง	คุณลักษณะ	วิเคราะห์
	<p>ลายดอกแค ดอกแค 1 ตัว มี 3 กลีบ เมื่อนำแต่ละ ตัวมาเชื่อมติดกัน จะได้สร้อยที่มี ลาวดลายสวยงาม</p> <p>(ภาพร่างโดย น.ส.ดวงพร ละออง)</p>	<p>ลายดอกแคเป็นงาน โบราณ ที่หายากลายหนึ่งครูทำนอง รุ่งสีทอง ได้รับงานจากลูกค้า ที่นำภาพมาสั่งทำจึงแกะแบบ และคิดค้นการประกอบลาย ขึ้นเอง ปัจจุบันลายดอกแคนี้ นับว่าโดดเด่นและเป็น เอกลักษณ์ของร้านทอง รุ่งสีทอง</p>

3.3.2 ลาวดลายพื้นถิ่น

ตารางที่ 5-34 สร้อยคอลาวดลายพื้นถิ่น

ภาพเครื่องทอง ฝีมือช่างทองพานทอง	คุณลักษณะ	วิเคราะห์
	<p>ลายก้ามกุ้ง (ก้างกุ้ง) ใช้กรรมวิธีการถัก ทอง ประกอบกัน เป็นลาวดลายคล้าย ก้ามกุ้ง</p> 	<p>ลายก้ามกุ้งนี้เป็นลายพื้นถิ่น ช่างชินเหล็กยัน แซ่ลี (ช่างสุข) เป็นผู้ออกแบบขึ้น โดยมี แรงบันดาลใจจากธรรมชาติ รอบตัว ซึ่งท้องที่พานทอง เป็นเมืองชายน้ำ มีกุ้งปู อาศัยอยู่</p>

ตารางที่ 5-34 สร้อยคอลดลายพื้นถิ่น (ต่อ)

ภาพเครื่องทอง ฝีมือช่างทองพานทอง	คุณลักษณะ	วิเคราะห์
	<p>ลายลูกม้องทรงเครื่อง ใช้กรรมวิธีการขึ้นรูปจากแผ่นทองม้วนทรงกลม ตรงกลางประดับแผ่นทองรูปครึ่งวงกลมลักษณะนูนคล้ายปุ่มม้อง ตัดเม็ดไข่ปลาเพิ่มเติม และที่ชั้นนอกสุด ตัดไข่ปลาแบบ 3 เม็ด</p>	<p>ลายลูกม้องนับเป็นลดลายพื้นถิ่นของช่างทองพานทองแต่ไม่ปรากฏแน่ชัดว่าผู้ใดคิดค้นขึ้น จากการสัมภาษณ์</p>
<p>สร้อยลูกม้องทรงเครื่อง ฝีมือช่างร้านรุ่งสีทอง(แม่เกี้ยว)</p>	<p>เพิ่มเติม และที่ชั้นนอกสุด ตัดไข่ปลาแบบ 3 เม็ด</p>	<p>การสัมภาษณ์ ครูธรรมบุญ รุ่งสีทอง ได้ความว่า</p>
	<p>เพิ่มความละเอียดสวยงาม</p> 	<p>ลายลูกม้องนี้มีการทำสืบต่อกันมายาวนาน จากรุ่นสู่รุ่น และในช่วงที่ตนมีอายุ 45 ปี ได้ทำลาย</p>
<p>เส้นนอก: สร้อยลูกม้องทรงเครื่อง ฝีมือช่างร้านห้างทองพานทอง (เจ๊ไฉ)</p>		<p>ลูกม้อง ส่งร้านทอง ที่กรุงเทพฯ เป็นจำนวนมาก</p>
	<p>ลายมะยมเถา เป็นลูกประดับทรงกลม 1 ลูกประกอบด้วยลวด</p>	<p>ลายมะยมเถาเป็นลายดั้งเดิมที่ช่างทองพานทองสืบทอดงานกันมาแต่อดีตไม่</p>
	<p>ลวดดอก 6 ดอก เชื่อมเข้าด้วยกัน ทั้งขาไว้ทั้งบนล่าง แล้วนำขาเกี้ยวเชื่อมเข้ากับอีกลูกหนึ่ง ทำเช่นนี้ต่อเนื่องกันจน ได้ความยาวตามต้องการ</p>	<p>ปรากฏแน่ชัดว่าผู้ใด ออกแบบ ทั้งนี้ ผู้วิจัยสังเกตว่า ลวดลายมะยมเถา มีพบเฉพาะในหมู่ช่างทองเมืองพานทองเท่านั้น</p>

3.3.3 ลวดลายประยุกต์

ตารางที่ 5-35 สร้อยคอลวดลายประยุกต์

ภาพเครื่องทอง ฝีมือช่างทองพานทอง	คุณลักษณะ	วิเคราะห์
	<p>ลายประจำโปร่ง ลักษณะเม็ดประดับกลม คล้ายลูกประจำ แต่ลู่โปร่ง ทำให้เกิดลวดลาย และ ตกแต่งเม็ดไขปลา ช่างใช้กรรมวิธีเหมือน การทำเม็ดกระดุม แต่ แตกต่างกันคือ ไม่มีกลีบ และส่วนยอดของดอกบัว</p> <p>ลายประจำลวงยา ลักษณะเป็นเม็ดประจำลวงยา ที่ตกแต่งเพิ่มเติมด้วยไขปลา แบบ 4เม็ด เรียงกันรูปขนม เปียกปูน</p>	<p>ลายประจำโปร่งนี้ เป็นลวดลายที่ ครูทำนอง รุ่งสีทอง ประยุกต์มา จาก การทำเม็ดกระดุม โดยตัดทอนบางส่วน ออกและนำมาร้อย ต่อเนื่องกันคล้าย การร้อยเส้นประจำจึง ทำให้ได้ลวดลายใหม่</p> <p>ลายประจำลวงยาเป็น ลวดลายที่ช่างครู ทำนอง รุ่งสีทอง ทำ การประยุกต์มาจาก การทำลูกประจำแต่ ได้เพิ่มสีลงไปด้วย การลงยาอย่างที่นิยม กันในหมู่ช่างทอง สุโขทัย</p>
		<p>ลายหกลูกเส้าพันเกลียว เป็นสร้อยหกลูกเส้าที่เพิ่ม เพิ่มความละเอียดด้วย การพันเส้นลวดเกลียวและ ประดับลูกประจำ ลงยาชั้น เป็นระยะ</p> <p>ลายหกลูกเส้าพันเกลียว นี้ประยุกต์โดยครู ทำนอง รุ่งสีทอง ด้วย การผสมผสานลาย ต่าง ๆ เข้าด้วยกัน เกิดเป็นรูปแบบและ ลวดลายเพิ่มเติม</p>
		

ตารางที่ 5-35 สร้อยคอลดตายประยุกต์ (ต่อ)

ภาพเครื่องทอง ฝีมือช่างทองพานทอง	คุณลักษณะ	วิเคราะห์
	<p>ดาวกระจายลงยาเป็น การนำเม็ดไขปลามา เรียงกันเป็นรูปดอกไม้ คล้ายดอกดาวกระจาย ดอกไม้ที่ต้องการลงยาติด ตาปลาแล้วลงยากลาง ดอกไม้สีต่าง ๆ หลอดตัดไขปลา เป็นการนำหลอดทอง ซึ่งเป็นส่วนประกอบ ของชิ้นงานมาร้อยเรียง กับเม็ดไขปลา โดยใช้ หลอด 1 อัน ขึ้นด้วยเม็ด ไขปลา 2 อัน เกิดเป็น สร้อยคอลดตายใหม่ขึ้น</p>	<p>ดาวกระจายลงยาประยุกต์ โดยครูทำนองรุ่งสีทอง โดยการจัดเรียงเม็ดไขปลา เป็นรูปดอกไม้ และ ลดทอนขั้นตอนการทำ ดอกพิกุลพร้อมลงยาเพิ่ม สีสันทันให้ชิ้นงาน การประยุกต์งานทองนั้น ช่างทองสามารถนำ ชิ้นส่วนมาดัดแปลง เพิ่ม ลด ตัดทอนสิ่งต่าง ๆ ได้ ตามจินตนาการและ ความคิดสร้างสรรค์ ทำให้ เกิดรูปแบบและลดตาย ใหม่ ๆ อยู่เสมอ ผู้วิจัยตั้ง</p>
	<p>หลอดลงยาชิ้นประจำ เป็นการนำหลอดทอง รูปทรงกระบอกมาดก แต่งลดตาย และเพิ่ม เดิมสีสันทันด้วยการลงยา หุ้มปิดหัวท้ายหลอดแบบ หัวบัว จากนั้นนำมาร้อย และขึ้นด้วยเม็ดประจำ โปร่ง</p>	<p>ข้อสังเกตเพิ่มเติมว่า ลักษณะรูปทรงของ ชิ้นส่วนประกอบต่าง ๆ มีความใกล้เคียงกับ เครื่องประดับหินโบราณ สันนิษฐานได้ว่าเมื่อนุชย์ รู้จักทองคำจึงสร้างสรรค์ ชิ้นงานและพัฒนารูปแบบ เรื่อยมา เช่น ลูกประจำและ หลอดทอง อาจเลียนแบบ จากลูกปิดหินโบราณ ทรงกลมและทรงกระบอก</p>
		

ตารางที่ 5-35 สร้อยคอลดตายประยุกต์ (ต่อ)

ภาพเครื่องทองฝีมือช่างทองพานทอง	คุณลักษณะ	วิเคราะห์
	<p>ลายมะยมทรงเครื่อง ลูกมะยมมีลักษณะกลม แต่มีลายเส้นเซาะร่องจาก บนลงล่าง ตกแต่ง ดอกพิกุลที่ปลายเม็ด สร้อยเป็นลายโซ่ไทย 2 เส้นคู่ ติดดอกพิกุล เว้นระยะตามภาพ และ ห้อยลูกมะยมประดับ (จากภาพ สร้อยเส้นบน ลายประจำเกี้ยว)</p>	<p>ลูกมะยมเป็นลูกประดับ ที่มีมาแต่โบราณ จาก การศึกษาพบแม่พิมพ์ตุ้มหู ที่สลักจากหินทรายสมัย ทวารวดีมีรูปแบบ คล้ายคลึงกันมาก</p> <p>(สำนักงานเสริมสร้าง เอกลักษณ์ของชาติ, 2543, หน้า 76)</p>
<p>สร้อยกลาง: ลายไข่มุกทรงเครื่อง สร้อยล่าง: ลายดอกพิกุลเดี่ยว จี้: ดอกพิกุลทรงกลม</p>	<p>ลายหกเส้า ลีลาวดี ประกอบด้วยสร้อย ลายหกเส้า 2 เส้น เชื่อม กันคล้ายพวงมาลัย ติดดอกลีลาวดีลงยาตรง บริเวณจุดเชื่อมของสร้อย ส่วนความยาวของสร้อย นิยมทำเพียงระดับคอ</p> <p>(ภาพร่างโดย นายฐากร สีเพชรแก้ว)</p>	<p>ช่างทองพานทองได้รับ แรงบันดาลใจจาก ดอกลีลาวดีที่มี ความสวยงาม นำมา ประดิษฐ์เป็นลูกประดับ ตกแต่งชิ้นงาน ทำให้เกิด ลดตายใหม่และสวยงาม ตามสมัยนิยม</p> <p>ดอกลีลาวดีชนิด 6 กลีบ ต้นแบบของการออกแบบ ลดตาย</p>

ตารางที่ 5-35 สร้อยคอลดตายประยุกต์ (ต่อ)

ภาพเครื่องทอง ฝีมือช่างทองพานทอง	คุณลักษณะ	วิเคราะห์
	<p>ลายสังวาลของจิว ประกอบด้วยตะกร้าและ กาน้ำจิ่วลงยา ขึ้นหลอด ร้อยด้วยสร้อยหกเส้าเป็น สร้อยพื้นฐาน</p> 	<p>ผู้วิจัยพบว่าช่างทองพานทองมักเรียกสร้อยที่ร้อยลูกประดับว่า สังวาล ซึ่งลูกประดับที่นำมาร้อยนั้นมีทั้งลดตายดั้งเดิม เช่น ลูกกระดุม และลายประยุกต์ เช่น ตะกร้าจิ่ว กาน้ำจิ่ว ลูกประคำลงยา</p>
 	<p>สังวาลประคำทรงเครื่อง ประกอบด้วยลูกประคำลงยา ขึ้นหลอด มีสร้อยหกเส้าเป็นสร้อยพื้นฐาน ลูกประคำลงยานี้มีสามสี คือ น้ำเงิน แดง เขียว ติดไขปลาแบบ 4 เม็ด เรียงกันรูปขนมเปียกปูน ส่วนปลายตกแต่งยอดแหลม</p>	<p>ลูกประดับลายประยุกต์ของช่างทองพานทองที่มีความโดดเด่นเหล่านี้ เมื่อนำมาร้อยเป็นสายสร้อยทำให้เกิดชิ้นงานที่เป็นเอกลักษณ์ ลักษณะการร้อยสังวาลของช่างประกอบด้วย สร้อยหกเส้า หลอดขึ้น และลูกประดับ</p>

ตารางที่ 5-35 สร้อยคอลาวตลายประยุกต์ (ต่อ)

ภาพเครื่องทอง ฝีมือช่างทองพานทอง	คุณลักษณะ	วิเคราะห์
 	<p>ลายพิกุลแพ เป็นสร้อยคอที่ได้รับ การประยุกต์โดยนำ ดอกพิกุลมาเรียงต่อกัน ตกแต่งด้วยดอกกลีลาวดี ลงยา เม็ดพริกไทย และ เม็ดไขปลาคา สายสร้อยมี ลักษณะเป็นแผง ลูก ประดับตรงกลางโดดเด่น และลดหลั่นลงจนถึง ส่วนตะขอด้านหลัง</p>	<p>สร้อยลายพิกุลแพและ ลายสร้อยฟ้านี้ เป็นงาน ออกแบบของครูทำนอง รุ่งสีทองผู้ซึ่งมีความคิดว่า การจะสืบสานงานทำทอง ให้คงอยู่จะต้องคิด ต่อยอด งานขึ้นไปเรื่อย ๆ ให้เป็น ที่น่าสนใจอยู่เสมอ ลายสร้อยฟ้าเป็นผลงาน ชิ้นเอกที่ครูทำนอง รุ่งสีทอง ภาคภูมิใจยิ่งโดยรับ</p>
	<p>ลายสร้อยฟ้า เป็นสร้อยคอที่ออกแบบ ผสมผสานกันระหว่าง สร้อยไขปลาทรงเครื่อง กับสร้อยพิกุลแพ สร้อย มีลักษณะเป็นแผง ประดับ</p>	<p>แรงบันดาลใจจากดอก สร้อยฟ้าซึ่งเป็นดอกไม้ ลักษณะกลมกลีบดอก ละเอียด ดังภาพ</p>
	<p>ดอกพิกุลเรียงเป็นแถว โดดเด่นจากตรงกลางและ ลดหลั่นลง เช่นเดียวกับ สร้อยพิกุลแพ เพิ่ม ความละเอียดของสร้อย ด้วยลาวตลายจากสร้อย ไขปลาทรงเครื่อง</p>	<p>ผู้วิจัยสังเกตว่าแม่ช่างจะมี ความคิดสร้างสรรค์ใน การออกแบบและพัฒนา รูปแบบงานอยู่เสมอ แต่ช่าง ยังคงรักษากระบวนการ ดั้งเดิมไว้ได้อย่างดีเยี่ยมเพราะ การที่ชิ้นงานจะมี</p>
		<p>ความละเอียดประณีตนั้น</p>
		<p>จำเป็นต้องใช้ฝีมือในทาง ช่างอันพิถีพิถันและใส่ใจ รายละเอียดทุกชิ้นตอน</p>

4. เครื่องประดับแขน มี สร้อยข้อมือ กำไลมือ

4.1 สร้อยข้อมือแบ่งลวดลายออกเป็น 3 แบบ ดังนี้

4.1.1 ลายดั้งเดิม

ตารางที่ 5-36 สร้อยข้อมือลายดั้งเดิม

ภาพเครื่องทอง ฝีมือนช่างทองพานทอง	คุณลักษณะ	วิเคราะห์
	<p>ลายดอกพิกุล (ทองปลิง)</p> <p>ใช้การถักลวดเป็น สร้อยพื้นฐานสาน โคงเพื่อให้เข้ารูป กับข้อมือ ติดดอก พิกุลเรียงแถวตาม แนวนอนจำนวน 5 แถว ริมสร้อยแต่ง ด้วยไข่มุก</p>	<p>สร้อยข้อมือลายพิกุล นิยมทำเป็นสร้อย ข้อมือทองปลิงซึ่ง เมื่อสวมใส่แล้วจะ โคงรับ เข้ารูปกับ ข้อมือของผู้สวมใส่</p>
  <p>(ภาพร่างโดย นายฐากร สีเพชรแก้ว)</p>	<p>ลายปะวะหล่ำ นำลูกปะวะหล่ำ ร้อยต่อเนื่องกัน ตามความยาวที่ ต้องการ ขึ้นเม็ด ประคำปากแตร</p>	<p>ปะวะหล่ำและลูกสน เป็นลวดลายดั้งเดิมที่ สามารถนำมาใช้เป็นส่วนประกอบ เครื่องประดับได้ ใน หลายรูปแบบ ทั้ง</p>
  <p>เม็ดลูกสนของช่างทองพานทอง มีการตกแต่ง 2 ลักษณะดังภาพ (ภาพร่างโดย นายฐากร สีเพชรแก้ว)</p>	<p>ลายลูกสน นำลูกสนร้อยต่อ เนื่องตามความยาว ที่ต้องการ ขึ้น ลูกสนด้วยเม็ด ประคำปากแตร</p>	<p>สร้อยคอ สร้อยข้อมือ ตุ่มหูจี้ ซึ่งเมื่อนำมา จัดเป็นชุดเพื่อสวมใส่ จะเกิดความสวยงาม มาก</p>

ตารางที่ 5-36 สร้อยข้อมือลายดั้งเดิม (ต่อ)

ภาพเครื่องทอง ฝีมือช่างทองพานทอง	คุณลักษณะ	วิเคราะห์
	<p>ลายกระดุม นำลูกกระดุม ติดห่วงห้อย ประดับ สร้อยข้อมือ ห่วงกลม</p>	<p>สร้อยข้อมือกระดุมนี้ เป็นการประยุกต์ รูปแบบที่ใช้ลูก ประดับแบบดั้งเดิม เป็นส่วนประกอบ</p>
	<p>ลายดอกแฉ นำดอกแฉ แต่ละตัว มาเชื่อมติดกัน ตามความยาว ที่ต้องการ</p>	<p>ผู้วิจัยพบว่า ลายดอกแฉ นี้มีลักษณะคล้ายกับ สร้อยกสิบลำควนซึ่ง เป็นลวดลายทอง โบราณ ดังภาพ</p> <p>(กองวัฒนธรรม, 2504)</p>
  <p>(ภาพร่าง โดย นายฐากร สีเพชรแก้ว)</p>	<p>ลายไขปลา ทรงเครื่อง นำเม็ดไขปลา ประกอบกันเป็น ลวดลายบน โครง สร้อยลงยา เชื่อม ขนาบทั้งสองข้าง ด้วยเม็ดไขปลา ใหญ่ติดดอกพิกุล แล้วแต่งไขปลา 3 เม็ด ที่ชั้น นอกสุด</p>	<p>เม็ดไขปลา คือ ส่วนประกอบพื้นฐาน ของงานทำทอง และ เป็นงานฝักใช้ไฟเป่า เล่นสำหรับผู้เริ่มฝักหัด ทำทองที่จะต้องเรียนรู้ การเป่าไฟห่วงทองให้ เป็นเม็ดไขปลา เมื่อนำ เม็ดไขปลามาตกแต่ง และประกอบเป็น ชิ้นงานจะทำให้ มี ความละเอียดและ สวยงาม</p>

4.1.2 ลายพื้นถิ่น

ตารางที่ 5-37 สร้อยข้อมือลายพื้นถิ่น

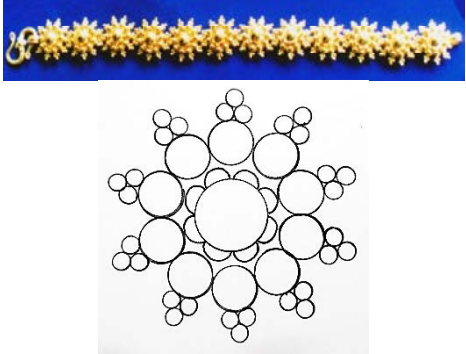

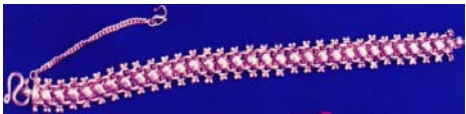
ภาพเครื่องทอง ฝีมือช่างทองพานทอง	คุณลักษณะ	วิเคราะห์
 <p data-bbox="331 1032 740 1077">(ภาพร่าง โดย นายธรากร สีเพชรแก้ว)</p>	<p data-bbox="810 584 1066 1317">กำมุกั้ง (กำมุกั้ง) ใช้การถักทอทองเป็น ลวดลายกำมุกั้งรัด แต่ละข้อด้วยห่วงสลัก ลายเป็นขีดในทิศทาง เดียวกัน เชื่อมขอบด้วย ห่วงทองรัดข้อเป็นมัด ๆ ตกแต่งขนานทั้ง 2 ด้าน ลักษณะของสร้อยกำมุกั้ง แน่นหนาและ สร้อยข้อมือ 1 เส้นต้องใช้ ทองคำ 2 บาท เป็น อย่างน้อย</p>	<p data-bbox="1129 584 1433 1205">ข้อสังเกตในเรื่องชื่อของ ลายนี้ บ้างเรียกกำมุกั้ง บ้างก็เรียกว่ากำมุกั้ง ครูท่านอง รุ่งสีทอง กล่าวว่า ชื่อกำมุกั้งเป็น เพราะลักษณะของลวดลาย ที่คล้ายกับกำมุกั้ง และ ครูธรรมบุญ รุ่งสีทอง เห็น ว่า ลักษณะของลวดลาย เหมือนส่วนสันหลังของกั้ง จึงเรียกว่า กำมุกั้ง</p>
 <p data-bbox="331 1839 740 1883">(ภาพร่าง โดย นายธรากร สีเพชรแก้ว)</p>	<p data-bbox="810 1323 1098 1608">กำมปู ใช้การถักทอทองเป็น ลายคล้ายตัวปูรัดข้อแต่ละ ข้อด้วยห่วงสลักลายเป็น ขีดไขว้กันเป็นกากบาท</p>	<p data-bbox="1129 1323 1433 1883">ลวดลายกำมปู สันนิษฐาน ว่าช่างได้รับแรงบันดาลใจ มาจากธรรมชาติรอบตัว ซึ่งช่างทองพานทองมีถิ่น ที่อยู่บริเวณริมน้ำ จึงได้ จินตนาการและออกแบบ ชิ้นงานเลียนสิ่งที่พบเกิด เป็นลวดลายพื้นถิ่นที่มี เฉพาะในงานช่างทอง พานทอง</p>

ตารางที่ 5-37 สร้อยข้อมือลายพื้นฐั้น (ต่อ)

ภาพเครื่องทอง ฝีมือช่างทองพานทอง	คุณลักษณะ	วิเคราะห์
	<p>ลายฝักแค มีกระบวนการทำลักษณะพิเศษคือ ใช้ลวดกลมเกลี้ยงเส้นเดียวถักสร้อยตลอดทั้งเส้น และนิยมทำในรูปแบบสร้อยข้อมือเท่านั้น</p>	<p>สร้อยข้อมือฝักแคเป็นสร้อยลายพื้นถิ่นที่ได้รับคความนิยมจากชาวท้องถิ่น พานทองกล่าวได้ว่าเป็นสร้อย ข้อมือลายเอกลักษณ์ประจำเมืองพานทอง</p>
	<p>ลายเหลียวหลังคู่ ใช้การสานลวดขัด กันไปมา ตกแต่งสันกลางเส้นด้วยแผ่นทองโค้งนูน คล้ายลายลูกหม้อง</p>	<p>ลายเหลียวหลังคู่เป็นลายพื้นถิ่นลายหนึ่งซึ่งช่างชินเหลียนได้ทำการออกแบบไว้และทายาทยังคงสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน</p>
	<p>ลายดอกจอก ใช้ลวดแผ่นแบนขึ้นรูปเป็นห่วงเชื่อมต่อกันเป็นฐาน ประดับดอก จอกตรงแถวกลาง ติดเม็ดไข่มุกขาวระยະขนาบเชิงทั้ง 2 ด้าน</p>	<p>ผู้วิจัยเห็นว่าลักษณะลายดอกจอกเช่นนี้ มีพบเฉพาะงานทองพานทอง สันนิษฐานว่าช่างได้ออกแบบโดยมีแรงบันดาลใจจากสิ่งแวดล้อมคือ ดอกจอก (ไม้น้ำชนิดหนึ่ง) ลักษณะของลวดลายคล้ายรูปทรงของขนมดอกจอก ซึ่งเป็นขนมโบราณของไทย</p>

ตารางที่ 5-37 สร้อยข้อมือลายพื้นฐึ้น (ต่อ)

ภาพเครื่องทอง ฝีมือช่างทองพานทอง	คุณลักษณะ	วิเคราะห์
 <p data-bbox="331 824 740 864">(ภาพร่างโดย นายธรากร สีเพชรแก้ว)</p>	<p data-bbox="810 477 991 510">ลายกระดุมทอง</p> <p data-bbox="810 533 1038 566">เป็นลายดอกไม้บาน</p> <p data-bbox="810 589 1062 622">ใช้การขึ้นรูปแผ่นทอง</p> <p data-bbox="810 645 1062 678">ทรงกลมเป็นเกสรตรง</p> <p data-bbox="810 701 1043 734">กลาง เชื่อมกลีบดอก</p> <p data-bbox="810 757 1098 790">ล้อมเกสร ตกแต่งด้วยเม็ด</p> <p data-bbox="810 813 1043 846">ไขปลา 3 เม็ด ที่ส่วน</p> <p data-bbox="810 869 1027 902">ปลายของกลีบดอก</p> <p data-bbox="810 925 911 958">เป็นแจก</p>	<p data-bbox="1129 477 1310 510">กระดุมทองเป็น</p> <p data-bbox="1129 533 1417 566">การประยุกต์ลวดลายของ</p> <p data-bbox="1129 589 1406 622">ช่าง โดยใช้แบบแผนของ</p> <p data-bbox="1129 645 1433 678">ลายดั้งเดิมเป็นหลัก แล้วจึง</p> <p data-bbox="1129 701 1417 734">เพิ่มเติมรายละเอียดลงไป</p> <p data-bbox="1129 757 1347 790">ครูทำนอง รุ่งสีทอง</p> <p data-bbox="1129 813 1347 846">ผู้ออกแบบ กล่าวว่า</p> <p data-bbox="1129 869 1406 902">ลายกระดุมทอง เป็นลาย</p> <p data-bbox="1129 925 1417 958">เอกลักษณ์เฉพาะของร้าน</p> <p data-bbox="1129 981 1225 1014">รุ่งสีทอง</p>
	<p data-bbox="810 1048 959 1081">ลายมัดหวาย</p> <p data-bbox="810 1104 1062 1137">ใช้วิธีการเชื่อมต่อห่วง</p> <p data-bbox="810 1160 1086 1193">แล้วตกแต่งลวดลายด้วย</p> <p data-bbox="810 1216 995 1249">การมัดเป็นข้อ ๆ</p>	<p data-bbox="1129 1048 1362 1081">สันนิษฐานว่าช่างได้</p> <p data-bbox="1129 1104 1410 1137">ออกแบบประยุกต์มาจาก</p> <p data-bbox="1129 1160 1353 1193">ลายจักสาน ซึ่งเมือง</p> <p data-bbox="1129 1216 1406 1249">พนัสนิคม เมืองใกล้เคียง</p> <p data-bbox="1129 1272 1426 1305">ที่ชาวบ้านทำอาชีพจักสาน</p> <p data-bbox="1129 1328 1369 1361">มีการติดต่อค้าขายกับ</p> <p data-bbox="1129 1384 1358 1417">พานทอง (ท่าตะกุด)</p> <p data-bbox="1129 1440 1278 1473">มาตั้งแต่อดีต</p>
	<p data-bbox="810 1507 979 1541">ลายเม็ดมะม่วง</p> <p data-bbox="810 1563 1094 1597">ใช้การสานลวดทอง และ</p> <p data-bbox="810 1619 1062 1653">เชื่อมแผ่นทองลักษณะ</p> <p data-bbox="810 1675 1062 1709">กลมรีคล้ายเม็ดมะม่วง</p> <p data-bbox="810 1731 1043 1765">ตกแต่งบนสายสร้อย</p> <p data-bbox="810 1787 1094 1821">ติดเม็ดไขปลาแบบ 2 เม็ด</p> <p data-bbox="810 1843 916 1877">ขนานเชิง</p>	<p data-bbox="1129 1507 1390 1541">ลายเม็ดมะม่วงเป็นลาย</p> <p data-bbox="1129 1563 1358 1597">โบราณพื้นถิ่นผู้วิจัย</p> <p data-bbox="1129 1619 1401 1653">สันนิษฐานว่า ช่างได้รับ</p> <p data-bbox="1129 1675 1378 1709">แรงบันดาลใจมาจาก</p> <p data-bbox="1129 1731 1326 1765">ธรรมชาติรอบตัว</p> <p data-bbox="1129 1787 1347 1821">ครูทำนอง รุ่งสีทอง</p> <p data-bbox="1129 1843 1410 1877">กล่าวว่า ปัจจุบันไม่ มีคน</p> <p data-bbox="1129 1899 1209 1933">ทำแล้ว</p>

ตารางที่ 5-37 สร้อยข้อมือลายพื้นฐึ้น (ต่อ)

ภาพเครื่องทอง ฝีมือนช่างทองพานทอง	คุณลักษณะ	วิเคราะห์
	ลายลูกขี้ม้งทรงเครื่อง ใช้กรรมวิธีขึ้นรูป จากแผ่นทองม้วน ทรงกลมตรงกลาง ประดับแผ่นทองรูป ครึ่งวงกลมหมุนคล้าย ปุ่มม้อง เเชิงชั้นนอกติด ไขปลาแบบ 2 เม็ด เพิ่มความละเอียด สวยงาม	ผู้วิจัยพบว่าช่างจึนร้านเจ้จู ในกลุ่มช่างทอง เมืองเพชรบุรีมีการทำทอง ลาวคล้ายลูกขี้ม้งทรงเครื่อง เช่นเดียวกับช่างพานทอง ดังภาพ (วัฒนะ จูทะวิภาต, 2535, หน้า 164)

ผู้วิจัยสังเกตว่า สร้อยข้อมือลายพื้นฐึ้นถิ่นของช่างทองโบราณพานทอง จะมีลักษณะพิเศษกว่าสร้อยข้อมือลาวคล้ายดั้งเดิมและลาวคล้ายประยุกต์คือ นิยมคิดเป็นห่วงขนาดเล็กสำหรับคล้องสร้อยบิดแบนขนาดเล็กอีก 1 เส้น ใส่ตะขอที่ปลายสร้อยข้อมือเพิ่มเพื่อกันให้สร้อยเส้นใหญ่ติดอยู่ที่ข้อมือหากตะขอแงงและอาจหลุดร่วงซึ่งครูทำนอง รุ่งสีทอง กล่าวว่าการทำสร้อยน้อย (สร้อยเส้นเล็ก) ติดสร้อยข้อมืออีกชั้นเช่นนี้ เป็นรูปแบบของงานทองโบราณโดยแท้

ภาพที่ 5-53 สร้อยฝักแคฝีมือนช่างร้านรุ่งสีทอง (ซ้าย) และสร้อยตะขาบทรงเครื่อง ฝีมือนช่างทองเพชรบุรี (ขวา)

เมื่อผู้วิจัยทำการศึกษาเพิ่มเติม ได้พบลักษณะดังกล่าวในงานสร้อยข้อมือลาวคล้ายแบบดั้งเดิมของช่างทองเมืองเพชรบุรีเช่นกัน อย่างไรก็ตามในปัจจุบันการทำสร้อยน้อยแบบโบราณนี้

มีพบน้อยมาก คาดว่าช่างได้ตัดทอนออกจากสร้อยข้อมือลวดลายดั้งเดิมเพราะผู้สวมใส่ไม่ต้องการ และความนิยมเปลี่ยนแปลงไป ดังนั้นเมื่อปรากฏในสร้อยข้อมือลายพื้นถิ่นของพานทองจึงเป็นงานในกระบวนการแบบดั้งเดิมที่ช่างเห็นความสำคัญและคงรูปแบบไว้ จนนับเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของช่างทองเมืองพานทอง

4.1.3 ลวดลายประยุกต์

ตารางที่ 5-38 สร้อยข้อมือลายประยุกต์

ภาพเครื่องทอง ฝีมือช่างทองพานทอง	คุณลักษณะ	วิเคราะห์
	<p>ลายสร้อยฟ้า เป็นการผสมผสานกัน ระหว่างสร้อยคอไขปลา ทรงเครื่องกับสร้อยพิกุล แพร เมื่อปรับเป็น สร้อยข้อมือจะมีลักษณะ เป็นแผง สันกลางฝัง พลอยแดง ตกแต่งเชิง ด้วยดอกพิกุลและเม็ด ไขปลา</p>	<p>สร้อยข้อมือสร้อยฟ้า ครูทำนอง รุ่งสีทอง ได้ออกแบบขึ้นเพื่อให้เข้า ชุดกับสร้อยคอลายสร้อย ฟ้า ซึ่งเป็นอีกหนึ่งผลงาน ที่ท่านภาคภูมิใจ</p>
	<p>ดาวกระจายทองปลิง ใช้การถักลวดเป็นสร้อย พื้นฐาน สาน โคนึ่งเพื่อให้ เข้ารูปกับข้อมือ ติดเม็ด ไขปลาเรียงเป็นรูป ดอกดาวกระจาย</p>	<p>ลายดาวกระจายเป็น ลวดลายประยุกต์ของ ครูทำนอง รุ่งสีทอง ที่ดัดแปลงการติดดอกพิกุล มาเป็นดอกดาวกระจายที่มี ความละเอียดแต่เรียบง่าย กว่า</p>

ตารางที่ 5-38 สร้อยข้อมือลายประยุกต์ (ต่อ)

ภาพเครื่องทอง ฝีมือช่างทองพานทอง	คุณลักษณะ	วิเคราะห์
	<p>ดาวกระจายกลมลงยา นำเม็ดไขปลามาเรียงกัน เป็นรูปดอกดาวกระจาย ส่วนที่ต้องการลงยาคิดตา ปลาแล้วลงยากลางดอก เป็นสีต่าง ๆ</p>	<p>งานประยุกต์ของครู ทำนอง รุ่งสีทอง โดย การเรียงเม็ดไขปลาเป็น รูปดอกไม้ และลวดทอน ขั้นตอนการทำดอกพิศุก พร้อมทั้งลงยาเพิ่มสีสัน ให้ชิ้นงานอย่างงานทอง สุโขทัย</p>
	<p>ลายลูกประคำชั้นประคำ โปร่ง นำลูกประคำกลมเกลี้ยง และลูกประคำโปร่ง ร้อยสลับ กันไปจนได้ ความยาวตามต้องการ</p>	<p>เมื่อช่างได้ออกแบบ ผสมผสานลูกประคำ ต่างชนิดมาร้อยเข้าด้วยกัน สามารถทำให้เกิดลวดลาย ใหม่ ๆ ลูกประคำเป็นลูกประดับ ทรงกลมที่นำมาดัดแปลง</p>
	<p>นำลูกประคำทรงเครื่อง ลงยาและลูกประคำโปร่ง ร้อยสลับกันจนได้ ความยาวตามต้องการ</p>	<p>ได้ หลายรูปแบบ ลูกประคำของช่างทอง พานทอง ได้แก่ ลูกประคำ กลมเกลี้ยงลูกประคำโปร่ง และลูกประคำทรงเครื่อง ลงยา</p>

ตารางที่ 5-38 สร้อยข้อมือลายประยุกต์ (ต่อ)

ภาพเครื่องทอง ฝีมือช่างทองพานทอง	คุณลักษณะ	วิเคราะห์
	ลายประจำทรงเครื่อง ลงยา นำลูกประจำทรงเครื่อง ลงยาร้อยเข้ากับสร้อย โบว์	สร้อยข้อมือประยุกต์ของ ช่างพานทอง ในรูปแบบ สมัยใหม่ ช่างนิยมใช้สร้อย โบว์เป็นสร้อยพื้นฐาน เพื่อนำลูกประดับต่าง ๆ
	ลายตะกร้าทอง นำลูกตะกร้าจิวร้อย ห้อยเข้ากับสร้อยโบว์	มาตกแต่งห้อยตุ้ต้ง ลักษณะของสร้อยโบว์ ประกอบด้วย ตัวห่วงโบว์
	ลายของจิวลงยาลูก ประดับของจิวที่นำมา ร้อยเข้ากับสร้อยโบว์ มีตะกร้า ปิ่นโต และ กาน้ำลงยา	และห่วงกลมร้อยสลั ชั้นกันดังภาพ
	ลายมัดลูกคิด เป็นสร้อยถักทองลายเปีย ที่นำห่วงมามัดข้อสลั บหว่างกันจนเกิดเป็น ลวดลาย อาจ ตัดแผ่น ทองสลักชื่อตามลูกค้าสั่ง	ผู้วิจัยเห็นว่าสร้อยข้อมือ ในลักษณะนี้ เหมาะกับ สุภาพบุรุษ ซึ่งดูแข็งแรง ทนทาน และมีรูปแบบ นำสมัย สามารถสวมใส่ ได้ในทุกโอกาส
	ลายดอกพิกุลชั้น ไข่ปลา นำห่วงกลมเรียงต่อกัน เป็นแผ่นโครงสร้อย ติดดอกพิกุลไปร้งสลั เม็ด ไข่ปลา	งานประยุกต์ที่ใช้ ส่วนประกอบต่าง ๆ มาผสมผสานกันจนเกิด เป็นลวดลายของการถักแห ซึ่งเป็นงาน โบราณชั้นสูง ที่พบมากในสมัยอยุธยา

ตารางที่ 5-38 สร้อยข้อมือลายประยุกต์ (ต่อ)

ภาพเครื่องทอง ฝีมือช่างทองพานทอง	คุณลักษณะ	วิเคราะห์
	ลายมังกรคาบแก้วลงยา นำเกล็ดมังกรที่ทำจาก แผ่นทองชิ้นเล็กๆ มาติด ลงบนเส้นลวดทองที่เป็น แกนกลาง ส่วนหัวมังกร ใช้การแกะสลัก และมี ลูกประคำทรงกลมลงยา เป็นลูกแก้ว	ผู้วิจัยเห็นว่าลวดลายมังกร ร้านรุ่งสีทองมีลักษณะ เฉพาะที่เป็นเอกลักษณ์ สำหรับการคิดค้นเทคนิคที่ ทำให้ตัวมังกรพริ้วไหวได้

4.2 กำไลมือ แบ่งเป็น 3 ลวดลาย ได้แก่

4.2.1 ลายดั้งเดิม

ตารางที่ 5-39 กำไลมือลายดั้งเดิม

ภาพเครื่องทอง ฝีมือช่างทองพานทอง	คุณลักษณะ	วิเคราะห์
	กำไลดอกพิกุล นำดอกพิกุลเดี่ยวติดลง บนโครงกำไล	ผู้วิจัยเห็นว่าเมื่อนำ ดอกพิกุลที่มีความละเอียด มาติดบนโครงกำไลที่มี รูปแบบสมัยใหม่ ช่วยเพิ่ม ความสวยงามแปลกตา ให้กับชิ้นงาน

4.2.2 ลายพื้นถิ่น

ตารางที่ 5-40 กำไลมือลายพื้นถิ่น

ภาพเครื่องทอง ฝีมือช่างทองพานทอง	คุณลักษณะ	วิเคราะห์
	<p>กำไลข้ออ้อย</p> <p>ชักลวดกลมตาม</p> <p>น้ำหนัก ปกติอยู่ที่</p> <p>วงละ 1 บาท ไข่</p> <p>วงเวียนกะช่วงแต่ละ</p> <p>ช่วง เลื่อยแบ่งให้ช่วง</p> <p>เสมอกัน จากนั้นถูด้วย</p> <p>ตะไบเกิดเหลี่ยมกล้าย</p> <p>ปล้องอ้อย</p>	<p>ลวดลายพื้นถิ่นที่ได้รับ</p> <p>การออกแบบโดยช่าง</p> <p>สุข เป็นกำไลที่สื่อถึง</p> <p>ความเป็นพานทอง คือ</p> <p>เป็นแหล่งเกษตรกรรม</p> <p>ที่สำคัญของจังหวัด</p> <p>ชลบุรี มาตั้งแต่อดีต</p>

4.2.3 ลายประยุกต์

ตารางที่ 5-41 กำไลมือลายประยุกต์

ภาพเครื่องทอง ฝีมือช่างทองพานทอง	คุณลักษณะ	วิเคราะห์
	กำไลคลุกลายลงยา	ผู้วิจัยเห็นว่าช่างทองพานทองได้นำลักษณะที่โดดเด่นของงานทองสุโขทัยมาประยุกต์ลงบนชิ้นงานของตน อย่างไรก็ตามลักษณะรูปแบบลวดลายเครือเถาและลายเรขาคณิตเป็นขนบนิยมของช่างทองพานทอง
	กำไลคลุกลาย	
	กำไลหัวบัว ประดับ ประคำและหลอดลงยา	

5. เครื่องประดับนิ้ว ได้แก่แหวน

5.1 ลายดั้งเดิม

ตารางที่ 5-42 แหวนลายดั้งเดิม

ภาพเครื่องทอง ฝีมือช่างทองพานทอง	คุณลักษณะ	วิเคราะห์
	ลายดอกพิกุล	จะสังเกตได้ว่าช่างทองพานทองนิยมนำดอกพิกุลไปเป็นส่วนประกอบของเครื่องประดับทุกประเภท

5.2 ลายพื้นถิ่น

ตารางที่ 5-43 แหวนลายพื้นถิ่น

ภาพเครื่องทอง ฝีมือช่างทองพานทอง	คุณลักษณะ	วิเคราะห์
	ลายซ้ออ้อย	การลดขนาดของกำไล ลงมาเป็นแหวน แต่ยังคง ลวดลายซ้ออ้อยไว้ เป็นวิธี คิดดัดแปลงของช่างที่ ทำให้ลูกค้าชาวพานทอง สามารถสวมใส่ลายพื้นถิ่น ได้ทั้งผู้ชายและผู้หญิง ทั้งยังมีราคาย่อมเยา

5.3 ลายประยุกต์

ตารางที่ 5-44 แหวนลายประยุกต์

ภาพเครื่องทอง ฝีมือช่างทองพานทอง	คุณลักษณะ	วิเคราะห์
	ลายผีเสื้อลงยา ลักษณะการทำอย่างจี ลายผีเสื้อลงยา	ผู้วิจัยสังเกตว่า การทำ เครื่องประดับแหวนนี้ ช่างสามารถนำลวดลาย ที่คิดค้นจากเครื่องประดับ อื่น ๆ มาดัดแปลง ย่อส่วนลง ทำให้เกิด ความหลากหลายขึ้น บนชิ้นงานต่างๆ

6. เครื่องประดับเอว ได้แก่ เข็มขัด

ตารางที่ 5-45 เข็มขัด

ภาพเครื่องทอง ฝีมือช่างทองพานทอง	คุณลักษณะ	วิเคราะห์
  <p data-bbox="296 981 759 1191">ลายกระดุมทองโปร่ง ช่างทองได้ตัดทอนส่วนเกสรของลายกระดุมทองออกไป ทำให้เกิดลวดลายใหม่ (ภาพร่างโดย นายธำกูร สีเพชรแก้ว)</p>	<p data-bbox="791 584 1066 1146">ลายกาญจนา ประกอบด้วย 3 ส่วน คือ ลายกระดุมทองโปร่ง สร้อยถักเปีย และ หัวเข็มขัดลวดลาย น้ำหนักทองที่ใช้ขึ้นอยู่กับความยาวของสาย เข็มขัด โดยปกติแล้ว เข็มขัด 1 เส้น ใช้น้ำหนักทอง 26 บาท</p> <p data-bbox="791 1153 1066 1489">ลายกาญจนาที่พบเฉพาะ เข็มขัดเท่านั้น ดอกพิกุลชั้นไข่ปลา ลักษณะงานอย่างเดียวกับ สร้อยข้อมือลายดอกพิกุลชั้นไข่ปลา</p>	<p data-bbox="1110 584 1390 1034">เข็มขัดลายกาญจนาเป็น ผลงานการออกแบบของ ครูทำนอง รุ่งสีทอง ที่ท่าน ภาควงมีใจมาก ๆ ชิ้นหนึ่ง เพราะได้คิดค้นขึ้นใน โอกาสที่มีงานเฉลิมฉลอง การขึ้นครองราชย์ครบ 50 ปี ของรัชกาลที่ 9</p> <p data-bbox="1110 1041 1390 1265">เมื่อปี พ.ศ. 2539 ผู้วิจัย สังเกตเห็นว่า ลูกค้านิยมสั่ง ทำงาน เข็มขัดลายกาญจนา อยู่อย่างต่อเนื่อง</p> <p data-bbox="1110 1272 1390 1720">ผู้วิจัยเห็นว่า เทคนิคการทำ ห่วงกลมเชื่อมร้อยเข้าด้วยกันนี้ เป็นวิธีการที่ ประยุกต์ขึ้นเพื่อให้มี ลวดลายคล้ายตาข่ายและ คูโปร่งตา เหมาะสำหรับ นำมาประกอบเป็น เครื่องประดับเข็มขัด</p>
 		

นอกจากงานเครื่องประดับทองรูปพรรณแล้ว ช่างทองพานทองยังมีความสามารถในการออกแบบและประยุกต์เครื่องทองเป็นของใช้ต่าง ๆ ขนาดจิ๋ว ทั้งจากจินตนาการของตนเองและ

ทำตามสั่งของลูกค้า ซึ่งมีความละเอียดและสวยงามเสมือนจริง นับเป็นงานศิลปะอีกประเภท
ที่ทรงคุณค่าและมูลค่าเหมาะสำหรับใช้เป็นของขวัญของกำนัลดังกล่าวต่อไปนี้

ตารางที่ 5-46 ของใช้ต่าง ๆ ขนาดจิ๋ว

ภาพเครื่องทอง ฝีมือช่างทองพานทอง	คุณลักษณะ	วิเคราะห์
	<p>สังฆาฏิพระพุทธรูป ทองคำ ใช้วิธีการถักเส้นลวดทอง ขึ้นนี้ลูกค้าสั่งทำพิเศษ เพื่อถวายเป็นพุทธรูชา</p>	<p>ครูทำนอง รุ่งสีทอง ใช้ การถักทองเส้นเล็กที่มี ความละเอียดมากอย่าง ประณีตพิถีพิถัน เพื่อให้ ชิ้นงานมีลักษณะคล้ายผืน ผ้าโดยการนำกรรมวิธีการ ถักชิปปิ้งมาประยุกต์ใช้</p>
	<p>รถโบราณจิ๋วทองคำ ใช้แผ่นทองประกอบและ เชื่อมเป็นรูปรถโบราณ มีน้ำหนักทอง 20 บาท</p>	<p>อีกหนึ่งชิ้นงานที่เป็น ความภาคภูมิใจของ ครูทำนอง รุ่งสีทอง ที่ตั้งใจ ทำถวายแด่สมเด็จพระบรม โอรสาธิราชฯ สยาม มกุฎราชกุมาร</p>
	<p>ชุดขันโตกจิ๋วลงยา เป็นชุดของใช้ที่ทำจาก ทองคำ โดยการจำลอง รูปแบบชุดขันโตก</p>	<p>งานทองคำจิ๋ว ที่จำลอง รูปแบบสิ่งของเครื่องใช้ เป็นงานที่แสดงทักษะฝีมือ ของช่างทองพานทองได้ เป็นอย่างดี นอกจากนี้จะมี</p>
	<p>ชุดหาบจิ๋ว เป็นชุดของใช้ที่ทำจาก ทอง โดยจำลองไม้คาน สาแหรก กระจาด และ จานชาม อย่างสมจริง</p>	<p>ความคิดสร้างสรรค์แล้ว การออกแบบและคิดค้น วิธีสร้างชิ้นงานยังต้อง คำนึงถึงสัดส่วนและ ความสมจริงเพื่อให้เกิด เป็นงานหัตถศิลป์อัน ทรงคุณค่า</p>

เครื่องประดับทองโบราณพานทอง เมื่อนำไปสวมใส่และใช้งาน จะเห็นได้ว่ามีความโดดเด่นสวยงาม สะดุดตา เนื่องด้วยงานทองของช่างพานทองนิยมทำในรูปแบบทองคำล้วน และใช้ทองคำบริสุทธิ์คุณภาพ 99.99 % ที่มีสีเหลืองอร่าม เงามม แวววาว ดังจะเห็นได้จากภาพถ่ายต่อไปนี้

ภาพที่ 5-54 สุกภาพสตรีสวมใส่เครื่องประดับทองโบราณพานทองจากร้านรุ่งสีทอง (แม่เกี้ยว)

ภาพที่ 5-55 สุกภาพสตรีในชุดไทยสวมสร้อยคอสร้อยฟ้าและเข็มขัดลายกาญจนาฝีมือช่างร้านรุ่งสีทอง (แม่เกี้ยว)

ภาพที่ 5-56 ชุดของหมั้นลายดอกพิกุลฝีมือช่างร้านรุ่งสีทอง (แม่เกี้ยว)

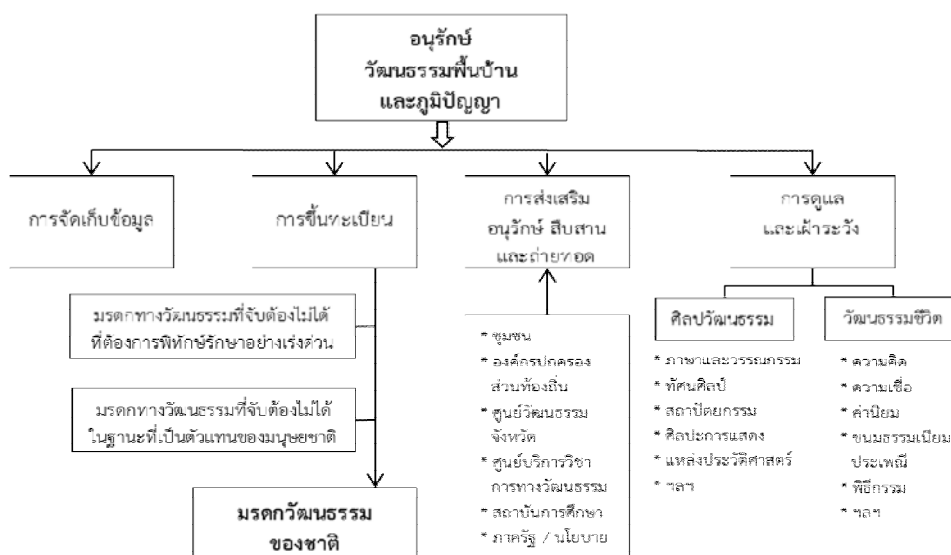
ภาพที่ 5-57 คู่บ่าวสาวขณะทำพิธีสวมของหมั้น

แนวทางการอนุรักษ์และส่งเสริมงานทองโบราณพานทอง

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ความหมายของการอนุรักษ์ว่า หมายถึง การรักษาให้คงเดิม ปัจจุบันทั่วโลกล้วนให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์ รวมถึงประเทศไทยได้มีการบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 66 ว่า บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชน ชุมชนท้องถิ่น หรือชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ ทั้งนี้หน่วยงานภาครัฐที่มีหน้าที่ดำเนินการดูแลภารกิจดังกล่าว ได้แก่ กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม ซึ่งมีแนวทางการปกป้องคุ้มครองภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม โดยการคุ้มครองมีความหมายครอบคลุมถึงการอนุรักษ์ สืบสาน ส่งเสริม ถ่ายทอดภูมิปัญญาและมรดกวัฒนธรรมพื้นบ้าน เพื่อให้เป็นระบบสากลตามความหมาย Safeguarding ของ UNESCO ที่แบ่งเป็น 2 ส่วน คือการปกป้องคุ้มครองเรื่องการเข้าถึงและแบ่งปันผลประโยชน์ (Access & benefit sharing) และการถูกละเมิดและนำไปใช้

อย่างไม่ถูกต้อง (Misuse & misappropriation) การคุ้มครองภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ตามกรอบ WIPO (World Intellectual Property Organization) จึงเป็นการอนุรักษ์ สืบสาน ส่งเสริม ถ่ายทอด รวมถึงปกป้องคุ้มครองในเรื่องการเข้าถึงและแบ่งปันผลประโยชน์ ภูมิปัญญาและมรดกทางวัฒนธรรมพื้นบ้าน ไม่ให้ถูกละเมิดและ/ หรือนำไปใช้ อย่างไม่ถูกต้องและไม่เหมาะสม (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2552, หน้า 5)

แนวทางการอนุรักษ์และส่งเสริมมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (Intellectual cultural heritage) ของกรมส่งเสริมวัฒนธรรม มีวิธีการและขั้นตอนในการปกป้องคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ดังต่อไปนี้คือ การจัดเก็บข้อมูล การขึ้นทะเบียน การขึ้นทะเบียน การส่งเสริม อนุรักษ์ สืบสานและถ่ายทอด การดูแลและเฝ้าระวัง ทั้งนี้ผู้วิจัยได้จัดทำแผนภาพเพื่อแสดงรายละเอียดวิธีการและขั้นตอนแนวทางการอนุรักษ์ดังต่อไปนี้

ภาพที่ 5-58 วิธีการและขั้นตอนในการปกป้องคุ้มครองวัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญา

จากภาพแผนข้างต้น จะเห็นได้ว่าแนวทางการอนุรักษ์และส่งเสริมมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ของกรมส่งเสริมวัฒนธรรมนี้ สามารถครอบคลุมการอนุรักษ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาได้อย่างครบถ้วน ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าควรนำมาเป็นแนวทางในการอนุรักษ์และส่งเสริมงานทางโบราณพานทอง โดยใช้วิธีการและขั้นตอนในการปกป้องคุ้มครองภูมิปัญญาเครื่องทองโบราณพานทอง ดังนี้

1. การจัดเก็บข้อมูล คือวิธีการขั้นต้นของการปกป้องคุ้มครองภูมิปัญญาเครื่องทองโบราณพานทอง ซึ่งผู้วิจัยได้ทำการจัดเก็บข้อมูลองค์ความรู้ทางวิชาการ ของภูมิปัญญาเครื่องทองโบราณพานทองจากช่างทองผู้เป็นเจ้าของภูมิปัญญา มีการลงพื้นที่สำรวจ จำแนกรายละเอียดวิเคราะห์ และนำเสนอเป็นเอกสารทางวิชาการ ไว้อย่างครอบคลุม

2. การขึ้นทะเบียน คือวิธีการและขั้นตอนที่จะเป็นหลักฐานสำคัญในการยืนยันการเป็นมรดกวัฒนธรรมของชาติ

กรมส่งเสริมวัฒนธรรม (2558, หน้า 8) กล่าวว่า มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมหมายถึง การปฏิบัติ การแสดงออกความรู้ทักษะ ตลอดจนเครื่องมือวัตถุ สิ่งประดิษฐ์และพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านั้น ซึ่งชุมชนกลุ่มชน หรือในบางกรณีปัจเจกบุคคลยอมรับว่าเป็นส่วนหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรมของตน มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมซึ่งถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่งนี้เป็นสิ่งซึ่งชุมชนและกลุ่มชนสร้างขึ้นมาอย่างสม่ำเสมอ เพื่อตอบสนองต่อสภาพแวดล้อมของตน เป็นปฏิสัมพันธ์ของพวกเขาที่มีต่อธรรมชาติและประวัติศาสตร์ของตนและทำให้คนเหล่านั้นเกิดความภูมิใจในตัวตนและความรู้สึกสืบเนื่องก่อให้เกิดความเคารพต่อความหลากหลายทางวัฒนธรรม และการคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์ โดยจำแนกออกเป็น 7 สาขา คือ (1) ศิลปะการแสดง (2) งานช่างฝีมือดั้งเดิม (3) วรรณกรรมพื้นบ้าน (4) กีฬาภูมิปัญญาไทย (5) แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม และงานเทศกาล (6) ความรู้และแนวปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล และ (7) ภาษา

การขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม คือ (1) บันทึกประวัติความเป็นมา ภูมิปัญญาและอัตลักษณ์ของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (2) เพื่อเป็นฐานข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่อยู่ในอาณาเขตของประเทศไทย (3) เพื่อเสริมสร้างบทบาทสำคัญ และความภาคภูมิใจของชุมชน กลุ่มคน หรือบุคคล ที่เป็นผู้ถือครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (4) เพื่อส่งเสริมและพัฒนาสิทธิชุมชนในการอนุรักษ์ สืบสาน ฟื้นฟู และปกป้องคุ้มครองภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นและของชาติ (5) เพื่อรองรับการเข้าเป็นภาคีอนุสัญญาเพื่อการสงวนรักษามรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ของยูเนสโก นอกจากนี้การขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมมีประโยชน์ต่อผู้สืบทอดหรือผู้ถือครอง คือจะได้รับการสนับสนุนด้านวิชาการและการพัฒนาบุคลากรที่รับผิดชอบด้านวัฒนธรรม รวมทั้งการฝึกอบรมแก่ผู้สืบสานด้าน การประชาสัมพันธ์ทางการอนุรักษ์มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ และด้านการสนับสนุนและส่งเสริมการสืบทอดมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, 2558, หน้า 18)

ผู้วิจัยพิจารณาเห็นว่า ภูมิปัญญางานทองโบราณพานทองมืองค์ประกอบโดยรวม เข้าเกณฑ์การพิจารณาของกรมส่งเสริมวัฒนธรรมในการขอขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ซึ่งสามารถจัดอยู่ในสาขางานช่างฝีมือดั้งเดิม ประเภทเครื่องประดับ

3. การส่งเสริม อนุรักษ์ สืบสาน และถ่ายทอด คือการร่วมมือกันของทุกภาคส่วน ทั้งคนในชุมชนเองและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อช่วยสนับสนุนงานทองโบราณพานทองให้เป็นที่รู้จัก และได้รับการยกย่องเป็นเอกเฉพาะด้านทำให้เกิดการหวงแหน สงวนรักษา และเห็นคุณค่าของงานทองโบราณพานทอง อันจะทำให้ดำรงคงอยู่และเกิดการสืบทอดต่อไปในอนาคต

ในส่วนของ การส่งเสริมภูมิปัญญาเครื่องทองโบราณพานทองนี้ ผู้วิจัยพบว่ามีหลายหน่วยงานที่เข้ามาส่งเสริมงานทองโบราณพานทองให้เป็นที่รู้จักแพร่หลายมากขึ้น เช่น ศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพระหว่างประเทศ (องค์การมหาชน) ได้เชิดชูครูทำนอง รุ่งสีทองในฐานะครูศิลป์ของแผ่นดิน เมื่อปี พ.ศ. 2554 และช่างปียะณัฐ รุ่งสีทองในฐานะทายาทหัตถศิลป์ เมื่อปี พ.ศ. 2557 ซึ่งนับได้ว่าเป็นการส่งเสริมที่ดีและก่อให้เกิดความภาคภูมิใจแก่ช่างทอง และเป็นกำลังใจในการอนุรักษ์ เผยแพร่และสืบสานงานเครื่องทองโบราณพานทองให้ดำรงคงอยู่ตลอดไป การส่งเสริมภูมิปัญญาไทยจากศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพระหว่างประเทศ (องค์การมหาชน) นี้ นับเป็นการส่งเสริมอย่างเป็นทางการและเป็นรูปธรรมและถือว่เป็นการกิจที่สำคัญของชาติ

การส่งเสริมการตลาดและการส่งเสริมการผลิตนั้นมีหน่วยงานทั้งภาครัฐบาลและเอกชน เช่น กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม กองส่งเสริมหัตถกรรมไทย ศูนย์ส่งเสริมอุตสาหกรรมภูมิภาค และสำนักเงินทุนหมุนเวียน ฯลฯ ได้ดำเนินการส่งเสริมการผลิตและการตลาดแก่ผู้สนใจ โดยจัดให้คำแนะนำ ฝึกอบรมวิธี การผลิต การพัฒนาผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ตลอดจนการให้กู้ยืมเงินของสำนักงานเงินทุนหมุนเวียนเพื่อนำไปลงทุนในด้านผลิตสินค้าออกจำหน่าย

ทั้งนี้การส่งเสริมดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ถือเป็นการส่งเสริมจากหน่วยงานใหญ่ที่ จะต้องมีหลักเกณฑ์ต่าง ๆ ในการขอการสนับสนุนและส่งเสริม ซึ่งจะต้องเป็นไปตามขั้นตอนและใช้ระยะเวลาในการดำเนินงาน

4. การดูแลและเฟ้าระวัง เป็นหน้าที่ของทุกคนในชาติที่ต้องช่วยกันดูแลและเฟ้าระวัง กระทรวงวัฒนธรรม มีนโยบายให้ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมในการรักษาวัฒนธรรมของชาติ ตามแนวคิดที่ว่า ทุกคนเป็นเจ้าของวัฒนธรรม ซึ่งจะก่อให้เกิดความยั่งยืนถาวรตามที่รัฐธรรมนูญกำหนด (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2552, หน้า 11)

ผู้วิจัยเห็นว่าแนวทางการอนุรักษ์และส่งเสริมมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของ กรมส่งเสริมวัฒนธรรมนี้เมื่อนำมาประยุกต์ใช้กับการจัดการของผู้วิจัยตามกรอบแนวคิดการจัดการ มรดกทางวัฒนธรรมอย่างมีคุณภาพของกรมศิลปากรได้แก่ การอนุรักษ์ คือการปกป้องป้องกัน

ถนอมให้มั่นคง ลิขสิทธิ์ จดขึ้นทะเบียน การสร้างข้อมูลที่ต้องการและชัดเจน นูระณะ อนุรักษ์ และ ดำรงคงไว้เป็นอย่างดีมีความสำคัญต่อการอนุรักษ์วัฒนธรรมอย่างเป็นทางการ และสามารถนำไป เป็นแนวทางในการอนุรักษ์และคุ้มครองภูมิปัญญาเครื่องทองโบราณพานทอง

การจัดการภูมิปัญญาเครื่องทองโบราณของช่างทองพานทอง

จากกรอบแนวคิดและแนวทางการรวบรวมข้อมูลองค์ความรู้ภูมิปัญญาเครื่องทองโบราณ ของช่างทองพานทอง ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาตามวัตถุประสงค์ของงานวิจัยตามลำดับ และนำแนว ททางการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างมีคุณภาพของ Musigakama (2000, p. 37) มาทำ การประยุกต์ใช้ในงานวิจัย ดังนี้

1. งานทางวิชาการ ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่เพื่อทำการสำรวจ (Surveying) อำเภอพานทองและ อำเภอใกล้เคียงเพื่อเรียนรู้โครงสร้างทางวัฒนธรรมและบริบทของอำเภอพานทอง และทำ การจำแนกรายละเอียด (Classification) รวมถึงวิเคราะห์ (Analysis) ลักษณะของสภาพภูมิสังคม วัฒนธรรมซึ่งมีความสัมพันธ์กับการเกิดภูมิปัญญาการทำเครื่องทอง โบราณพานทอง การเข้าใจ วิถีชีวิตซึ่งเป็นความรู้เชิงวัฒนธรรมต้องอาศัยความมีน้ำใจซึ่งกันและกันเพื่อการเรียนรู้ โดยผู้วิจัย ได้เข้าพูดคุยกับชาวบ้านเพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลด้านต่าง ๆ และนำมาเรียบเรียงตามลำดับความสำคัญ อย่างเป็นระบบ สำหรับด้านกระบวนการทำทองโบราณของช่างทองพานทอง ผู้วิจัยได้ทำการเก็บ รวบรวมองค์ความรู้โดยการจดบันทึก ถ่ายภาพนิ่ง และภาพเคลื่อนไหว จากนั้นนำมาวิเคราะห์และ เรียบเรียงอย่างเป็นระบบเพื่อให้ง่ายต่อการสืบค้นในรูปแบบเอกสารทางวิชาการ

2. การอนุรักษ์ ผู้วิจัยได้จัดการข้อมูลด้านภูมิปัญญาเครื่องทองโบราณของช่างทอง พานทอง โดยการจัดเก็บข้อมูลอย่างเป็นระบบ (Maintenance) แบ่งเป็นด้านกระบวนการทำ เครื่องทองแบบดั้งเดิม ด้านการถ่ายทอดความรู้เชิงช่าง และด้านลวดลายและรูปแบบงานทอง โบราณพานทอง เพื่อปกป้องคุ้มครอง (Protection) ภูมิปัญญาให้ดำรงคงอยู่ ทั้งนี้ผู้วิจัยได้จัดทำ แผนงานเพื่อการอนุรักษ์อย่างยั่งยืนทั้งในระยะสั้นและระยะยาว ดังนี้

2.1 แผนงานด้านการอนุรักษ์ภูมิปัญญาช่างทองโบราณพานทองผู้วิจัยได้ดำเนินการ ตามลำดับขั้นตอนต่อไปนี้

2.1.1 ผู้วิจัยดำเนินการเก็บข้อมูลและรวบรวมองค์ความรู้ภูมิปัญญาเครื่องทอง โบราณพานทองในรูปแบบเอกสารทางวิชาการ

2.1.2 ผู้วิจัยศึกษาหลักเกณฑ์การพิจารณาและกรอบระยะเวลาดำเนินงานขอขึ้น ทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พบว่า กรมส่งเสริมวัฒนธรรมได้กำหนดเกณฑ์การขึ้น ทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ โดยคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิที่กรมส่งเสริม

วัฒนธรรมแต่ละแห่งจะพิจารณาตามเกณฑ์การประกาศขึ้นทะเบียนเฉพาะของแต่ละสาขาซึ่งเกณฑ์ที่มีความสอดคล้องคล้ายคลึงกันประกอบด้วย

1. เป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่อยู่ในอาณาเขตประเทศไทยและที่ยังปฏิบัติอยู่ในวิถีชีวิตแบ่งย่อยเป็น 3 ลักษณะ คือ

1.1 รายการที่มีลักษณะเฉพาะในชุมชน ท้องถิ่น ที่เสี่ยงต่อการสูญหายใกล้ขาดผู้สืบทอด

1.2 รายการที่มีลักษณะเฉพาะในชุมชน ท้องถิ่น ที่ยังมีผู้สืบทอดและปฏิบัติอยู่

1.3 รายการที่มีอัตลักษณ์ชัดเจนและมีการปฏิบัติ สืบทอดโดยทั่วไปหรืออย่างกว้างขวาง

2. มีความโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์และมีคุณลักษณะบ่งบอกความเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นหรือของประเทศชาติ

3. มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์วิชาการ ศิลปะ คุณค่าทางจิตใจ คุณค่าเชิงสร้างสรรค์หรือผลงานควรค่าแก่การรักษาไว้

4. มีการบันทึกหลักฐานหรือสามารถอ้างอิง/สืบค้นองค์ความรู้ภูมิปัญญาดั้งเดิมของวัฒนธรรม

5. มีความจำเป็นเร่งด่วนที่ต้องอนุรักษ์ไว้มิให้เกิดการสูญหายหรือนำไปใช้อย่างไม่เหมาะสม

กรอบระยะเวลาดำเนินงานขอขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม มีกำหนดการดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 5-47 กรอบระยะเวลาดำเนินงานขอขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

ขั้นตอน	ช่วงเวลา	รายละเอียดขั้นตอนดำเนินงาน
ระยะที่ 1 เตรียมการและยื่นแบบเสนอ ขอขึ้นทะเบียนฯ	ตุลาคม-ธันวาคม มกราคม-มีนาคม	1. ผู้มีสิทธิยื่นคำขอ จัดทำข้อมูลสาระสำคัญ โดยการมีส่วนร่วมของผู้สืบทอดและผู้ถือ ครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมและเสนอ ผ่านสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด 2. สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดพิจารณา รายการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่อยู่ใน พื้นที่เพื่อขอเสนอขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญา ทางวัฒนธรรมของชาติ 3. กำหนดหมวดเขตการยื่นแบบเสนอขอ ขึ้นทะเบียนฯ ต่อกรมส่งเสริมวัฒนธรรม เพื่อรับการพิจารณา ทั้งนี้ แบบเสนอขอ ขึ้นทะเบียนฯ ที่ได้รับหลังจากนี้ จะได้รับ การพิจารณาในรอบปีต่อไป
ระยะที่ 2 พิจารณาตรวจสอบข้อมูล	เมษายน-พฤษภาคม มิถุนายน-กรกฎาคม	1. ประชุมคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ มรดก ภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม 2. ตรวจสอบข้อมูลสาระสำคัญของมรดก ภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม โดยการมีส่วนร่วม ของผู้ถือครองและผู้ที่เกี่ยวข้อง 3. ประชุมคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ มรดก ภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม 4. ประชุมคณะกรรมการอำนวยการขึ้น ทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ของชาติ เพื่อรับรองผลการพิจารณา
ระยะที่ 3 ประกาศขึ้นทะเบียนมรดก ภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ของชาติ	สิงหาคม-กันยายน	พิธีประกาศขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทาง วัฒนธรรมของชาติ

ในส่วนของการเสนอภูมิปัญญาเครื่องทอโบราณพานทองให้ขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมผู้วิจัยพิจารณาเห็นว่าเครื่องทอของช่างทอโบราณพานทองจัดอยู่ในสาขางานช่างฝีมือดั้งเดิมประเภท เครื่องประดับ (ข้อ 8) ซึ่งกรมส่งเสริมวัฒนธรรม (2558, หน้า 9) ให้ความหมายงานช่างฝีมือดั้งเดิมว่า งานช่างฝีมือดั้งเดิมหมายถึงภูมิปัญญา ทักษะฝีมือช่าง การเลือกใช้วัสดุ และกลวิธีการสร้างสรรค์ที่แสดงถึงอัตลักษณ์ สะท้อนพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มชน

ตารางที่ 5-48 การเสนอภูมิปัญญาเครื่องทอโบราณพานทอง

ประเภท	ความหมาย	ตัวอย่าง
1. ผ้าและผลิตภัณฑ์จากผ้า	ผลผลิตที่เกิดจากการทอ ย้อมถักปัก ตีเกลียว ยก จกมัดหมี่ พิมพ์ลาย ชิด เกาะ/ ล้วง เพื่อใช้เป็นเครื่องนุ่งห่ม และแสดงสถานภาพทางสังคม	ผ้าทอนาหมื่นศรี ผ้ายก ผ้ามัดหมี่ ผ้าทอไทลื้อ ผ้าย้อมคราม ผ้าขาวม้า
2. เครื่องจักสาน	ภาชนะเครื่องใช้ประจำบ้านที่ทำจาก วัสดุดิบในท้องถิ่น เช่น ไม้ หวาย กระจูด ลำเจียก โดยนำมาจักและสาน จึงเรียกว่าเครื่องจักสาน กลวิธีในการทำเครื่องจักสาน ได้แก่ การถัก ผูก รัด มัด ร้อย โดยใช้ดอก หวาย เพื่อให้เครื่องจักสานคงทนและคงรูปอยู่ได้ตามต้องการ	ก่องข้าวดอก เครื่องจักสาน ไม้ไผ่ ตะกร้อหวาย ข้วแตะ เครื่องจักสานย่านลิเภา

ตารางที่ 5-48 การเสนอภูมิปัญญาเครื่องทองโบราณพานทอง (ต่อ)

ประเภท	ความหมาย	ตัวอย่าง
3. เครื่องรัก	หัตถกรรมที่ใช้รักเป็นวัสดุสำคัญในการสร้างผลงาน เช่น ปิดทองรดน้ำ ภาพกำมะลอ ประดับมุก ประดับกระจกสีบนกระแหนะ และเงิน รัก หรือยางรัก มีคุณลักษณะเป็นยางเหนียว สามารถเกาะจับพื้นของสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ประสงคจะทาหรือถมทับหรือเคลือบผิวได้ดีทำให้เป็นผิวมัน ภายหลังรักแห้งสนิท มีคุณภาพคงทนต่อความร้อน ความชื้น กรด หรือด่างอ่อน ๆ และยังเป็นวัสดุที่ใช้เชื่อมลิ่มมุกหรือสีเข้าด้วยกัน	เครื่องมุกไทย เครื่องรัก
4. เครื่องปั้นดินเผา	หัตถกรรมที่ใช้ดินเหนียวเป็นวัตถุดิบหลักในการผลิต มีทั้งชนิดเคลือบและไม่เคลือบ โดยที่เนื้อดินเหนียวต้องมีส่วนผสมของทรายแม่น้ำที่เป็นทรายเนื้อละเอียดและช่วยให้เนื้อดินแห้งสนิทไม่แตกร้าว ดินเหนียวที่ใช้ทำเครื่องปั้นดินเผาจากที่ต่าง ๆ ให้สีแตกต่างกัน	เครื่องปั้นดินเผา เวียงกาหลง

ตารางที่ 5-48 การเสนอภูมิปัญญาเครื่องทองโบราณพานทอง (ต่อ)

ประเภท	ความหมาย	ตัวอย่าง
5. เครื่องโลหะ	สิ่งที่มีวัสดุหลักเป็นเหล็ก ทองเหลือง หรือทองแดง เครื่องโลหะที่ทำจากเหล็กนิยมทำโดยการเผาไฟให้อ่อน ตัวและตีเหล็กเป็นรูปทรงต่าง ๆ เครื่องโลหะที่ทำจากทองเหลือง นิยมนำทองเหลืองมาเผาจนหลอมเหลว แล้วจึงนำไปเทลงในแบบตาม ลักษณะที่ต้องการเสร็จแล้วนำมา ตกแต่ง ส่วนเครื่องโลหะที่ทำจากทองแดง มีการนำทองแดงมาใช้เป็นโลหะเจือหลักสำหรับผลิตตัวเรือนของเครื่องประดับโลหะเงินเจือ	เครื่องทองเหลือง งานคร่ำ บาตรบ้านบาตร
6. เครื่องไม้	งานฝีมือช่างที่ทำจากไม้ซุงหรือไม้แปรรูปเป็นท่อนเป็นแผ่น ใช้ในงานช่างก่อสร้างประเภทเครื่องสับ เครื่องเรือน เครื่องบูชาเครื่องตั้งเครื่องประดับ เครื่องศาสตรา เครื่องมือเครื่องใช้ เครื่องดนตรี เครื่องเล่นและยานพาหนะ โดยอาศัยเทคนิควิธีการแกะสลัก สับ ขุด เจาะ กลึง ถาก ขุดและขัด	เรือกอและ เกวียนสลักลาย เรือยนต์พื้นบ้าน

ตารางที่ 5-48 การเสนอกฎมีปัญหาเครื่องทองโบราณพานทอง (ต่อ)

ประเภท	ความหมาย	ตัวอย่าง
7. เครื่องหนัง	งานหัตถกรรมพื้นบ้านที่ทำมาจากหนังสัตว์โดยผ่านกระบวนการหมักและฟอกหนังเพื่อไม่ให้เน่าเปื่อย และให้เกิดความนิ่มนวลสามารถบีบงอได้ตามที่ต้องการ เครื่องหนังนิยมนำไปใช้ในงานด้านศิลปะการแสดง รวมถึงอุปกรณ์อื่น ๆ ที่มีหนังเป็นส่วนประกอบ	รูปหนังตะลุง รูปหนังใหญ่
8. เครื่องประดับ	งานช่างฝีมือที่ประดิษฐ์ขึ้นเพื่อการตกแต่งให้เกิดความงดงาม เริ่มต้นจากการใช้วัสดุที่หาได้ง่ายในท้องถิ่นนำมาผลิตและพัฒนาขึ้นเรื่อย ๆ โดยใช้อัญมณีและโลหะมีค่าต่าง ๆ	เครื่องทองโบราณสกุลช่างเพชรบุรี
9. งานศิลปกรรมพื้นบ้าน	งานที่มีการแสดงอารมณ์สะท้อนออกทางฝีมือการช่างให้เห็นประจักษ์เป็นรูปธรรมเพื่อตอบสนองต่อการยังชีพและความต้องการด้านคุณค่าความงาม เช่น งานเขียน งานปั้น งานแกะสลัก งานหล่อ เป็นต้น	สัตว์ศักดิ์สิทธิ์ งานช่างดอกไม้สด บายศรี
10. ผลิตภัณฑ์อย่างอื่น	งานช่างฝีมือดั้งเดิมที่ไม่สามารถจัดอยู่ใน 9 ประเภทแรก ได้ อาจเป็นงานช่างฝีมือที่ประดิษฐ์หรือผลิตขึ้นจากวัสดุในท้องถิ่นหรือวัสดุเหลือใช้	เครื่องแต่งกายมโนहरา

2.1.3 ผู้วิจัยจัดเตรียมข้อมูลเพื่อยื่นคำขอตามแบบคำขอเสนอขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ โดยผู้วิจัยเห็นว่าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้แก่ เทศบาลตำบลพานทองเป็นหน่วยงานที่เหมาะสมสำหรับการยื่นขอเสนอขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม งานทอโบราณฝมือช่างเมืองพานทอง ซึ่งหน่วยงานดังกล่าวเป็นหน่วยงานที่มีความใกล้ชิดและสามารถเข้าถึงชุมชนได้ผลดีที่สุด อันจะนำความภาคภูมิใจ ความสำนึกรักและหวงแหนในภูมิปัญญามาสู่ท้องถิ่นคน ตลอดจนร่วมส่งเสริมและสนับสนุนงานทอโบราณเมืองพานทองให้ดำรงคงอยู่ได้อย่างยั่งยืนต่อไป

เอกสารตามแบบคำขอขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม งานทอโบราณฝมือช่างเมืองพานทอง ประกอบด้วย

1. เอกสารหมายเลข 1 ข้อมูลสาระสำคัญของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม
2. เอกสารหมายเลข 2 รายชื่อกลุ่มผู้ปฏิบัติสืบทอดมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม
3. เอกสารหมายเลข 3 การยินยอมการเสนอขอขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ
4. ซีดี หรือดีวีดี บรรจุข้อมูลเอกสารหมายเลข 1-3
5. ซีดี หรือดีวีดี บรรจุวีดิทัศน์เกี่ยวกับมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่ยื่นขอขึ้นทะเบียนฯ (ถ้ามี)

เอกสารหมายเลข 1 มีรูปแบบและลักษณะดังต่อไปนี้

คำขอเสนอขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ
เอกสารหมายเลข ๑ : ข้อมูลสาระสำคัญของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

๑. ชื่อรายการ งานทองโบราณฝีมือช่างเมืองพานทอง
ชื่อเรียกในท้องถิ่น
๒. สาขา (เลือกได้มากกว่า ๓ ช่อง ทั้งนี้ ให้เขียนข้อมูลตามกรอบของแต่ละสาขา ตามข้อ ๖)
 - ศิลปะการแสดง
 - งานช่างฝีมือดั้งเดิม
 - วรรณกรรมพื้นบ้าน
 - กีฬาภูมิปัญญาไทย
 - แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม และงานเทศกาล
 - ความรู้และแนวปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล
 - ภาษา
๓. ลักษณะของมรดกภูมิปัญญาวัฒนธรรม
 - รายการที่มีลักษณะเฉพาะในชุมชน ท้องถิ่น ที่เสี่ยงต่อการสูญหาย โกล้ขาดผู้สืบทอด
 - รายการที่มีลักษณะเฉพาะในชุมชน ท้องถิ่น ที่ยังมีผู้สืบทอดและปฏิบัติอยู่
 - รายการที่มีอัตลักษณ์ชัดเจนและมีการปฏิบัติ สืบทอดโดยทั่วไปหรืออย่างกว้างขวาง
๔. สาระสำคัญของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมโดยสังเขป

งานทองโบราณพานทอง คือ งานทองรูปพรรณที่มีลวดลายและรูปแบบโบราณ ช่างทองพานทอง ดำเนินการผลิตตามกระบวนการแบบดั้งเดิมด้วยการทำมือทั้งหมด โดยยังคงรักษาเอกลักษณ์แห่งความงดงามของลวดลายไทยไว้ได้อย่างยอดเยี่ยม แม้ว่าปัจจุบันความเจริญทางเทคโนโลยีจะทำให้การสร้างสรุ้งงานทองรูปพรรณปรับเปลี่ยนสู่รูปแบบสมัยใหม่ ที่มีการออกแบบและผลิตในรูปแบบที่เป็นสากล จนทำให้ละเลยหลงลืมรูปแบบดั้งเดิมของไทย

๕. ประวัติความเป็นมา

ทองนับเป็นโลหะมงคลสูงค่าในสังคมและวิถีชีวิตของคนไทย การประดิษฐ์เครื่องประดับหรือสิ่งของเครื่องใช้จากทองคำทำให้เกิดงานประณีตศิลป์อันวิจิตรงดงาม เป็นเอกลักษณ์คู่วัฒนธรรมไทยที่บ่งบอกถึงความรุ่งเรืองของชาติตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน งานทำทองรูปพรรณเป็นงานที่ต้องอาศัยฝีมือ ทักษะ ความชำนาญและความคิดสร้างสรรค์ของช่างผู้ผลิตเป็นสำคัญ เมื่อครั้งสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ช่างทองเป็นส่วนสำคัญของสังคม มีบทบาทอย่างมากต่อวัฒนธรรม และมีหมู่บ้านช่างฝีมือมากมาย ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ประเทศไทยเปิดรับการติดต่อกับชาวตะวันตกมากขึ้น ประชาชนสามัญมีโอกาใช้ทองคำได้อย่างเสรี และเกิดมีร้านทองขึ้นเป็นครั้งแรก ช่างทองในระยะนี้เป็นช่างที่เคยเป็นช่างหลวงบ้าง ช่างชาวตะวันตกบ้าง จากนั้นไม่นานเริ่มมีช่างชาวจีน เข้ามาร่วมทำทองด้วย การผลิตและจำหน่ายเครื่องทองจึงเริ่มเข้าสู่รูปแบบการค้าจวบจนทุกวันนี้

เครื่องทองโบราณถือได้ว่าเป็นงานหัตถกรรมอีกแขนงหนึ่งของไทยที่ทรงคุณค่าและมูลค่า ตลอดจนเป็นผลงานจากภูมิปัญญาของบรรพบุรุษไทยที่ได้รับการยอมรับในฝีมือว่ามีความประณีตงดงามและเป็นเอกลักษณ์

งานทองโบราณพานทอง เกิดขึ้นโดยมีมือช่างทองที่มีเชื้อสายจีน ผู้ซึ่งเดินทางเข้ามาตั้งหลักปักฐานอยู่ในพื้นที่ตลาดท่าตะกวด ย่านการค้าการคมนาคม และเป็นศูนย์กลางการซื้อขายแลกเปลี่ยนแห่งใหญ่ของจังหวัดชลบุรีตอนบนในอดีต งานทองรูปพรรณของช่างทองแห่งเมืองพานทอง จังหวัดชลบุรีนี้ เป็นงานทำทองรูปพรรณแบบโบราณที่มีความประณีตและสวยงามตามภูมิหลังงานช่างฝีมือที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ และยังคงรักษาไว้อย่างมั่นคง เช่น คุณภาพของเนื้อทอง การออกแบบลวดลาย ทั้งลวดลายดั้งเดิม ลวดลายโบราณพื้นฐาน และลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น ตามแหล่งที่มาของแรงบันดาลใจคือธรรมชาติและวิถีชีวิตพื้นบ้าน เช่น ลายกำมั่ง ลายไขปลา ลายประคำ ลายฝักแค ลายลูกสน ลายลูกม้อ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการดัดแปลงและประดิษฐ์คิดค้นลายขึ้นมาใหม่โดยอาศัยลวดลายดั้งเดิมเป็นหลัก อาทิ ลายประคำโปร่ง ลายกระดุมทอง ลายลูกสนทรงเครื่อง จี้ เข็มขัด และทองคำรูปแบบพิเศษต่าง ๆ ลักษณะงานช่างทองพานทองอีกอย่างที่น่าสนใจคือ งานเลี่ยมพระ โดยกรอบพระจะมีห่วงแบบหมุนได้ ทำให้ห่วงไม่สึกกร่อน เรียกว่า ห่วงสลัก

แม้ว่าอำเภอพานทองจะเป็นอำเภอเล็กๆ แต่มีช่างทองที่มีฝีมือในการทำทองในรูปแบบต่างๆ มากมาย การออกแบบในแต่ละลายมักจะได้รับแรงบันดาลใจจากต้นตระกูลซึ่งจะหาจากที่อื่นได้ยาก มีความแตกต่างจากทองสุโขทัยและเพชรบุรี จึงนับเป็นความภาคภูมิใจและถือเป็นหน้าตาของชาวพานทอง ดังคำขวัญประจำอำเภอที่ว่า “เมืองอิฐแกร่ง แหล่งเกษตร เขตอุตสาหกรรม คุณธรรมหมอบพระ ศิลปะช่างทอง”

๖. ลักษณะเฉพาะที่แสดงถึงอัตลักษณ์ของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

ช่างทองโบราณพานทอง จังหวัดชลบุรี เป็นช่างทองกลุ่มหนึ่งที่ผลิตเครื่องทองโบราณด้วยกรรมวิธีแบบดั้งเดิมที่ได้รับการสืบทอดจากบรรพบุรุษ งานทองที่ประณีตมีความวิจิตรประณีตสมดังคำขวัญประจำอำเภอพานทองส่วนหนึ่งที่ว่า “...ศิลปะช่างทอง...”

งานทองโบราณของช่างทองพานทองนิยมใช้ ทองโพโรนิน (4 Nine) เป็นทองคำแท้เนื้อบริสุทธิ์หรือทองคำคุณภาพบริสุทธิ์ ๙๙.๙๙% มีสีเหลืองอร่าม ลักษณะมันวาว เงามงามสม่ำเสมอ ซึ่งช่างทองพานทองเรียกว่า ทองเก้าสีตัว การผลิตชิ้นงานยังคงรูปแบบดั้งเดิมคือผลิตชิ้นงานทั้งหมดด้วยการทำมือ (Handmade)

วิธีการทำทองโบราณของช่างทองพานทอง มีขั้นตอนที่สำคัญ ดังนี้

๑. การเตรียมทอง ขั้นตอนเบื้องต้นของการทำทองโบราณพานทอง ซึ่งเมื่อช่างทองจะทำงานทองชิ้นใดชิ้นหนึ่งนั้นต้องทำการหลอมทอง และเตรียมลวดทองหรือแผ่นทอง เพื่อนำไปทำโครงสร้างและส่วนประกอบต่างๆ ต่อไป

๒. การทำโครงสร้าง ส่วนประกอบ และลูกประดับต่างๆ เมื่อผ่านขั้นตอนการเตรียมทองให้มีลักษณะเป็นเส้นลวดหรือเป็นแผ่นแล้ว จะนำมาทำส่วนประกอบต่างๆ โดยที่ช่างสามารถดัดแปลงเส้นลวดทองหรือแผ่นทองให้เป็นส่วนประกอบดังกล่าวได้หลากหลาย ซึ่งมีกรรมวิธีต่างๆ ดังนี้

๒.๑ การพันลวด คือ การทำให้เส้นลวดทองมีรูปแบบตามต้องการเพื่อนำลวดที่ได้ไปประกอบเป็นชิ้นส่วนต่างๆของลวดลาย โดยช่างจะเลือกใช้แกนพันลวดที่มีขนาดเหมาะสมกับชิ้นงานที่จะทำ เช่น แกนสำหรับทำห่วง แกนสำหรับพันดอก แกนสำหรับทำไขปลา ฯลฯ

๒.๒ การบิดเกลียวลวด คือ การนำเส้นลวดทองแบบเกลี้ยงที่ได้จากการชักลวด มาบิดเป็นเกลียว เพื่อให้ชิ้นงานทองมีลวดลาย ทั้งยังช่วยให้การตีพิมพ์หรือตัดโค้งดูสวยงาม ไม่เป็นเหลี่ยมแหลมศอกต่าง

๒.๓ การตีลวด ได้แก่ การตัดเส้นลวดทองให้มีลักษณะต่างๆ เช่น กลีบดอกไม้ รูปทรงสี่เหลี่ยม หกเหลี่ยม ฯลฯ ซึ่งสามารถประดิษฐ์เครื่องมือที่ใช้สำหรับตีลวดได้เอง ตามต้องการ เช่น ใช้ท่อนไม้หน้าตัดกลมคอกตะปูเว้นระยะห่างพอเหมาะ เพื่อให้ตีลวดออกมาเป็นกลีบดอกไม้สวยงามและมีขนาดเท่ากัน เป็นต้น

๒.๔ การขึ้นรูปแผ่นทอง เป็นการตีแผ่นทองลงในเบ้าแบบ เพื่อให้แผ่นทองมีลักษณะรูปทรงและขนาดตามต้องการ เช่น ทรงครึ่งวงกลม ทรงกลม ทรงโค้งมน เป็นต้น ใช้สำหรับทำชิ้นส่วนประดับงานทอง หรือขึ้นรูปชิ้นงานทรงกลม เช่น เม็ดประคำ ลูกช็อง

๒.๕ การทำไขปลา คือ ลักษณะของทองที่หลอมละลายเป็นเม็ดเล็กๆ ลักษณะคล้ายไขปลา ได้จากการนำหัวทองขนาดเล็กมาให้ไฟเผาแล้วจนทองหลอมละลายเป็นก้อนกลมๆ เม็ดไขปลานี้นิยมนำมาใช้เป็นส่วนประดับตกแต่งชิ้นงานเพื่อช่วยเพิ่มความสวยงามให้แก่เครื่องทอง เมื่อนำเม็ดไขปลา มาเชื่อมติดกันจะทำให้เกิดลวดลายได้อีกหลายรูปแบบ

๓. การประกอบชิ้นงาน คือ การนำชิ้นส่วนต่างๆ มาขึ้นรูปและประกอบเข้าด้วยกันจนได้ลวดลายและรูปแบบที่ต้องการ การประกอบชิ้นงานแบ่งตามลวดลายงานทองได้ ๓ แบบ ดังนี้

๓.๑ ลวดลายแบบดั้งเดิม เช่น ลายดอกพิกุล กระตุ่ม มะยมเถา ปะวะหล้า ลูกสน เต่าร้าง ดอกแคว และถักเสา

๓.๒ ลวดลายพื้นถิ่น ได้แก่ ลายลูกช็อง ผักแคว ช้ออ้อย และกรอบพระท้วงสลัก

๓.๓ ลวดลายประยุกต์ ได้แก่ ลายประคำโปร่ง ลายกาญจนา และของจิวแบบต่างๆ เช่น ตะกร้า กาน้ำ

๔. การต้มและขัดทอง เมื่อช่างทองผลิตชิ้นงานทองเสร็จสิ้นแล้ว ขั้นตอนสุดท้ายของการทำทองโบราณพานทองคือ การทำความสะอาดชิ้นงานการต้มทองเป็นการทำความสะอาดทองรูปพรรณให้ปราศจากน้ำประสานทอง ซึ่งช่างทองได้ทำการเชื่อมไว้ในช่วงการประกอบชิ้นงาน สำหรับการขัดทอง คือ การให้ทองมีสีสวย มีความสุภาพยิ่งขึ้น

ปัจจุบัน ช่างทองเมืองพานทองคงเหลือช่างทองจากสายตระกูลรุ่งสีทองเพียงสายตระกูลเดียว โดยมีทายาทรุ่นที่ ๒ ของช่างชินเหลียน แซ่ลี ได้แก่ ครูธรรมบุญ รุ่งสีทอง และ ครูทำนอง รุ่งสีทอง ผู้ได้รับการสืบทอด การเรียนรู้ การฝึกหัด และการลอกเลียนวิธีการแบบอย่างมาจากบิดา ทั้งทางด้านกระบวนการทำทองแบบดั้งเดิม รูปแบบและลวดลายแบบดั้งเดิม ตลอดจนรูปแบบและลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ ซึ่งช่างชินเหลียน แซ่ลีเป็นผู้คิดค้นออกแบบไว้ คือ กำไลช้ออ้อย และ กรอบพระท้วงสลัก เป็นผู้ให้การฝึกสอนและถ่ายทอดวิชาให้กับทายาทรุ่นที่ ๓ และลูกศิษย์ช่างของตน

ขั้นตอนการฝึกทำทองในปัจจุบัน ครูช่างจะสอนให้เรียนรู้การใช้เครื่องมือต่างๆ โดยเฉพาะการใช้คัทตั้งและค้อน ซึ่งถือเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่สุดของการทำทอง ลูกศิษย์ครูทำนองจะทำพิธีไหว้และจุดธูปบูชาตาตั้งและค้อนเมื่อครูรับเป็นศิษย์ นอกจากนี้ผู้ฝึกจะต้องหัดเป่าไฟจากเครื่องเป่าแล้ว เพราะไฟมีผลต่อการทำชิ้นงาน บางชิ้นงานที่มีความบอบบางและละเอียดอ่อน ช่างจะต้องเป่าไฟด้วยความพอเหมาะพอดี การฝึกเป่าไฟเม็ดไขปลาถือเป็นการฝึกเป่าไฟขั้นพื้นฐาน จากนั้นจึงหัดทำส่วนประกอบชิ้นงานและประกอบชิ้นงานลวดลายต่างๆตามลำดับ

๗. คุณค่าและบทบาทของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่มีต่อวิถีชุมชน

ทองคำนับเป็นทรัพย์สินสมบัติที่ทรงมูลค่าและคุณค่าของเหล่ามวลมนุษยชาติ ในสังคมและวัฒนธรรมไทยทองคำถือเป็นของมงคลคู่บ้านคู่เมือง มีค่า มีราคาสูงกว่าสิ่งอื่นใด คติความเชื่อค่านิยมการใช้ทองคำผูกพันอยู่ในประเพณีและวิถีชีวิตของคนไทยมาแต่โบราณ สิ่งของเครื่องใช้และเครื่องประดับที่สำคัญจึงนิยมทำจากทองคำ นอกจากนั้นยังใช้เป็นสิ่งแสดงฐานะทางสังคมด้วย

เครื่องทองโบราณถือได้ว่าเป็นงานหัตถกรรมอีกแขนงหนึ่งของไทยที่ทรงคุณค่าและมูลค่า ตลอดจนเป็นผลงานจากภูมิปัญญาของบรรพบุรุษไทยที่ได้รับการยอมรับในฝีมือว่ามีความงดงามและมีเอกลักษณ์โดดเด่น งานทองโบราณเมืองพานทอง นอกจากจะเป็นงานที่ทรงคุณค่าทางความงาม ละเอียด ประณีต และมีเอกลักษณ์แล้ว ยังมีบทบาทต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนทำให้เกิดความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน เช่น ชาวบ้านจะนิยมใส่กำไลข้ออ้อยเหมือนกันแสดงออกถึงความเป็นคนในชุมชนเดียวกัน เกิดความภาคภูมิใจในงานภูมิปัญญาช่างฝีมืออันมีต้นกำเนิดจากคนในชุมชนของตนเอง และสืบทอดต่อเนื่องกันมาเป็นระยะเวลานานจนสร้างชื่อเสียงให้กับชุมชน

๘. สถานภาพปัจจุบันของการถ่ายทอดความรู้และปัจจัยคุกคาม

ปัจจุบันความเจริญทางเทคโนโลยีทำให้การสร้างสร้งงานทองรูปพรรณปรับเปลี่ยนสู่รูปแบบสมัยใหม่ ที่มีการออกแบบและผลิตในรูปแบบที่เป็นสากล จนทำให้ลเลยหลงลืมรูปแบบดั้งเดิมของไทย ด้วยกาลเวลา สภาพสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลง นับเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลกระทบต่องานทองโบราณ เพราะการผลิตชิ้นงานในรูปแบบดั้งเดิมนั้นต้องใช้ระยะเวลา มีขั้นตอนและกรรมวิธีที่ละเอียดประณีต อีกทั้งค่านึงถึงคุณภาพของทองเป็นสำคัญ ทำให้งานทองโบราณมีราคาสูงกว่าและไม่เป็นที่แพร่หลายในท้องตลาด

๙. เอกสารอ้างอิง

- ทวีศักดิ์ เกษปทุม. (๒๕๔๘). *การผลิตทองรูปพรรณ*. สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เล่ม ๒๑. กรุงเทพฯ : โครงการสารานุกรมไทยฯ.
- วีระศักร จันทร์ส่งแสง. (๒๕๕๕). ทองคำในอารยธรรมและสังคมไทย. *วารสารวัฒนธรรม*, ๕๓ (๑), หน้า ๔-๓๔.
- ศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพระหว่างประเทศ (องค์การมหาชน). (๒๕๕๖). *คู่มือศิลป์ของแผ่นดิน ๔ เครื่องทอง เครื่องเงิน เครื่องถม*. กรุงเทพฯ : บริษัท อติสรณ์ จำกัด.
- อนุสรณ์สมาคมสว่างอุทยานธรรมสถาน (แม่จิ้งเชียงตัว). (๒๕๕๐). *ชลบุรี* : บริษัท งามช่างปิ่นแอนต์มีเดีย จำกัด

๑๐. บุคคลอ้างอิง

- นายท่านอง รุ่งสีทอง ร้านรุ่งสีทอง (แม่เกี้ยว) ๖๔ หมู่ ๗ บ้านท่าตะกุด ตำบลพานทอง อำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี โทร. ๐๓๘-๔๕๓๕๐๔

๑๑.รูปภาพพร้อมคำอธิบายได้ภาพ จำนวน ๑๐ ภาพ

การหลอมทอง

การพันลวดทอง

การทำชิ้นงานลายดอกพิทูล

ชิ้นส่วนต่างๆของลูกประหวะหล้า

การตีดโซ่ปลานแม่ลูกสน

การประกอบชิ้นส่วนของลูกประหวะมณี

สร้อยข้อมือลาวตลายตั้งเต็ม

ต่างหูประหวะหล้า และดอกพิทูล

กำไลข้อมือ

กรอบพระห้วงสลัก (หุ่พิน)

๑๒. ข้อมูลผู้เสนอขอขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ
หน่วยงาน เทศบาลตำบลพานทอง
ที่อยู่ ๑๔ หมู่ ๑๐ ตำบลพานทอง อำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี ๒๐๑๖๐
โทรศัพท์ ๐๓๘ - ๔๕๓๔๖๗ โทรสาร ๐๓๘ - ๔๕๓๔๖๗
เว็บไซต์ www.phanthongcity.go.th

๑๓. ข้อมูลผู้ประสานงาน
ชื่อ-สกุล นางสาวญาตินันท์ ญาณหาร
โทรศัพท์ ๐๙๐-๕๕๘๘๔๐๕ อีเมล ancient3d@gmail.com

เอกสารหมายเลข 2 มีรูปแบบและลักษณะดังต่อไปนี้

เอกสารหมายเลข ๒ : รายชื่อกลุ่มผู้ปฏิบัติสืบทอดมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

๑. ชื่อรายการ งานทอไหมมัดหมี่มือช่างเมืองพานทอง
๒. ชื่อกลุ่มผู้ดำเนินการหลัก
นายทันอง รุ่งสีทอง
๓. สถานที่ติดต่อ
บ้านรุ่งสีทอง (แม่เกี้ยว) ๖๔ หมู่ ๗ บ้านท่าตะกุด ตำบลพานทอง
อำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี โทร. ๐๓๙-๕๕๕๑๕๐๕
๔. รูปแบบการดำเนินการสืบทอด/อนุรักษ์/ฟื้นฟู ที่ได้ดำเนินการ

รายละเอียดกิจกรรม	จำนวนคนที่เข้าร่วมกิจกรรม	ระยะเวลาดำเนินการ	ผลที่ได้รับจากการจัดกิจกรรม
ฝึกสอนลูกศิษย์ช่างทอ	๔ คน	ฝึกต่อเนื่อง ไม่มีกำหนดระยะเวลา	ลูกศิษย์ช่างทอ สามารถรับงานได้ตามสั่ง เป็นการขยายโอกาสในการเพิ่มรายได้แก่ลูกศิษย์ช่างและเป็นการสืบทอดงานทอไหมมัดหมี่พานทองให้ดำรงคงอยู่
รับนักศึกษาฝึกงานจากวิทยาลัยช่างทองหลวง	๓ คน	มีนาคม-เมษายน ๒๕๕๔	นักศึกษาวិทยาลัยช่างทองหลวงได้รับการฝึกฝนการทำทอในรูปแบบและกระบวนการดั้งเดิม

๕. รูปภาพการจัดกิจกรรม

ลูกศิษย์ครูช่างขณะทำชิ้นส่วนงาน

ลูกศิษย์ครูช่างขณะเรียนรู้การงานปฏิบัติจริง

ครูช่างขณะสอนลูกศิษย์ช่าง

นักศึกษาวิทยาลัยช่างทองหลวงเรียนรู้และฝึกหัดการทำทอ

เอกสารหมายเลข 3 มีรูปแบบและลักษณะดังต่อไปนี้

เอกสารหมายเลข ๓ :
 การขออนุมัติการเสนอขอขึ้นทะเบียน
 มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ
 (จากผู้สืบทอดหรือผู้ถือครองตามจำนวนที่พิจารณาแล้วเห็นเหมาะสม)

๑. ชื่อ-สกุล นายพันทอง รุ่งสีทอง
 สถานภาพที่เกี่ยวข้องกับมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ...ครูช่าง ผู้ถ่ายทอดงานของโบราณพื้นเมือง...
 ขอรับรองข้อมูลตามเอกสารคำขอเสนอขึ้นทะเบียนฯ และขออนุมัติให้กรมส่งเสริมวัฒนธรรมเปิดเผยข้อมูล
 และนำไปใช้ประโยชน์เพื่อขึ้นทะเบียนรายการ ...งานทอไหมมัดดี่เมืองพานทอง.....
 เป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ

ลงชื่อ
 (.....นายพันทอง รุ่งสีทอง.....)
 วันที่

๒. ชื่อ-สกุล นายแกล้วรัตน์ รุ่งสีทอง...
 สถานภาพที่เกี่ยวข้องกับมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ...ผู้สืบทอดงานของโบราณพื้นเมือง.....
 ขอรับรองข้อมูลตามเอกสารคำขอเสนอขึ้นทะเบียนฯ และขออนุมัติให้กรมส่งเสริมวัฒนธรรมเปิดเผยข้อมูล
 และนำไปใช้ประโยชน์เพื่อขึ้นทะเบียนรายการ ...งานทอไหมมัดดี่เมืองพานทอง.....
 เป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ

ลงชื่อ
 (.....นายแกล้วรัตน์ รุ่งสีทอง.....)
 วันที่

๓. ชื่อ-สกุล นายปิยะพันธุ์ รุ่งสีทอง...
 สถานภาพที่เกี่ยวข้องกับมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ...ผู้สืบทอดงานของโบราณพื้นเมือง.....
 ขอรับรองข้อมูลตามเอกสารคำขอเสนอขึ้นทะเบียนฯ และขออนุมัติให้กรมส่งเสริมวัฒนธรรมเปิดเผยข้อมูล
 และนำไปใช้ประโยชน์เพื่อขึ้นทะเบียนรายการ ...งานทอไหมมัดดี่เมืองพานทอง.....
 เป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ

ลงชื่อ
 (.....นายปิยะพันธุ์ รุ่งสีทอง.....)
 วันที่

2.2 แผนงานด้านการประชาสัมพันธ์

การประชาสัมพันธ์ (Advertising) งานทองโบราณพานทอง เป็นการจัดการที่สำคัญตามแนวทางการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างมีคุณภาพ ของกรมศิลปากร เพื่อเป็นการบอกเล่าเรื่องราวงานทองโบราณของอำเภอพานทองออกสู่สาธารณะ (Public relations) ซึ่งเป็นประโยชน์และส่งต่อความรู้ขั้นพื้นฐานของงานทองโบราณพานทองแก่ผู้ที่สนใจ (Membership) และอาจเป็นผลทำให้ช่างทองโบราณพานทองมีเพิ่มมากขึ้น (Volunteers) เกิดเป็นกลุ่มเครือข่ายของผู้ที่มีความสนใจในสิ่งเดียวกัน (Communities) จนสามารถนำมาซึ่งการเพิ่มคุณค่าและมูลค่าแก่งานทองโบราณได้ในอนาคต (Consumer's focus)

แนวทางการประชาสัมพันธ์งานทองโบราณพานทอง ผู้วิจัยได้ดำเนินการดังต่อไปนี้

1. รูปแบบแผ่นพับประชาสัมพันธ์ (Brochure) ผู้วิจัยได้ทำการออกแบบแผ่นพับประชาสัมพันธ์ โดยมีลักษณะเป็นแผ่นพับ 3 ตอน บนกระดาษขนาด A4 ประกอบด้วย 6 หน้าย่อย ได้แก่ หน้าปกประชาสัมพันธ์ ประวัติความเป็นมาของเครื่องทองโบราณและช่างทองพานทอง ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับงานทองโบราณพานทอง เอกลักษณ์ของงานทองโบราณพานทอง รูปแบบและลวดลายทองที่ได้รับความนิยม และแผนที่แสดงที่ตั้งร้านจำหน่ายเครื่องทองโบราณพานทอง

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการทำแผ่นพับประชาสัมพันธ์นอกจากจะช่วยเผยแพร่งานทองโบราณพานทองออกสู่สาธารณะแล้ว การลงแผนที่ไว้ในแผ่นพับจะช่วยในการดึงดูดนักท่องเที่ยวเข้ามายังเมืองพานทองได้มากขึ้นด้วย (Tourists)

แผ่นพับประชาสัมพันธ์งานทองโบราณพานทอง มีรูปแบบดังนี้

๑. สร้อยคอหัวงู
๒. สร้อยข้อมือโสรพราหณ์
๓. สร้อยข้อมือดอกกุหลาบสี
๔. สร้อยข้อมือลายทิวทัศน์ (ทำรูป)
๕. สร้อยข้อมือลายเม็ด
๖. สร้อยข้อมือลายเชือก
๗. สร้อยข้อมือลายเชือก
๘. เข็มขัดสายกาญจนา

แผนที่แสดงที่ตั้งเครื่องช่างทองโบราณเมืองพานทอง
ซึ่งเป็นแหล่งผลิตและร้านจำหน่ายเครื่องทองโบราณ

๑. ร้านสุลธิทอง (แม่บัว) โทร. ๐๙๙-๕๕๖๖๖๖๗, ๐๘๑-๖๖๖๖๖๖๘
เลขที่ ๖๔ หมู่ ๙ ตำบลพานทอง อำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี
๒. ช่างทองจันทอง (เจี๊ย) โทร. ๐๖๖-๘๖๖๖๖๖๖
เลขที่ ๕๙/๒ หมู่ ๔ ตำบลพานทอง อำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี
๓. ร้านทองเมือง โทร. ๐๘๙-๕๕๖๖๖๖๐
เลขที่ ๕๖/๙ หมู่ ๔ ตำบลพานทอง อำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี

คำขวัญอำเภอพานทอง
"เมืองอยู่แก้ว แหล่งเกษตร เขตอุตสาหกรรม
คุณธรรมเกษตร ศิลปะช่างทอง"

จัดทำโดย
นิเทศวิทยุภาค สาขาวิชาการพิธีการและวัฒนธรรม
คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา
ปีพุทธศักราช ๒๕๖๑

ทองโบราณ ณ พานทอง
ถิ่นงามตระการตา ภูมิปัญญาช่างทองไทย

สัมผัสงานทองรูปพรรณทรงคุณค่า
หน้าเดียวในจังหวัดชลบุรี

อำเภอพานทอง เดิมชื่อ อำเภอท่าตะกู ในอดีตเป็นย่านการค้าที่มีความสำคัญและเจริญมาก เป็นตลาดกลางซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าจากพระนครและหัวเมืองทางตะวันออกโดยอาศัยแม่น้ำบางปะกงผ่านเข้าสู่แม่น้ำพานทอง มีเรือสินค้าและพ่อค้าวานิชติดต่อค้าขายคึกคักสินค้าหลักได้แก่พืชผลทางการเกษตร เครื่องอุปโภคบริโภค เสื้อผ้าและเครื่องนุ่งห่ม เป็นชุมชนขนาดใหญ่ที่มีชาวจีนอาศัยอยู่มาก ในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ ๒ มีชาวจีนอพยพเข้ามาตั้งรกรากบริเวณตลาดท่าตะกู และได้มีวิชาช่างทองมาประกอบอาชีพเปิดร้านทองจนเป็นที่รู้จักและมีผู้คนยอมรับในฝีมือการทำทองตั้งแต่นั้นมา

ช่างทองของอำเภอพานทองมีฝีมือในการทำทองอันประณีต สะอาด และงดงาม รูปแบบและลวดลายที่ได้รับการสืบทอดมาจกต้นตระกูลมีความเก่าแก่ ดั้งเดิมแบบโบราณ ในบางลวดลายมีเทพะที่เมืองพานทองพักจะฝีมือและภูมิปัญญาในเชิงช่างทำโลหะทองโบราณ พานทองทรงคุณค่า น่าสะสมยิ่ง เอกสิทธิ์และความพิถีพิถันในชิ้นงานนับเป็นงานหัตถศิลป์อันโดดเด่นหนึ่งเดียวของจังหวัดชลบุรี สันคำ "ศิลปะช่างทอง" ดังปรากฏในคำขวัญของอำเภอ ซึ่งนับเป็นความภาคภูมิใจและถือเป็นหน้าตาของชาวพานทอง

งานทองรูปพรรณฝีมือช่างทองโบราณ ที่ได้รับความนิยมและมีชื่อเสียงเฉพาะในหมู่ช่างเมืองพานทอง ได้แก่ กรอบพระทวงสลัก หรือ กรอบพระหูปัน

ลักษณะพิเศษของกรอบพระ
ท่วงสามารถปรับไปมาได้และความแข็งแรงคงทน

เอกลักษณ์ของงานทองโบราณพานทอง คือการใช้วัสดุคุณภาพสูง ซึ่งช่างจะเลือกใช้ทองคำคุณภาพบริสุทธิ์ ๙๙.๙๙% เพราะมีสีเหลืองอร่าม ลักษณะมันวาวและเงางามสม่ำเสมอ เมื่อนำมาผลิตเป็นเครื่องประดับจะมีความสวยงามเหนือระดับกว่างานทองรูปพรรณทั่วไป รูปแบบลวดลายในงานทองโบราณพานทอง แบ่งได้เป็น ๓ ประเภท คือ

- ลวดลายแบบดั้งเดิม เช่น ลายถักเสา คดกริช โจไทย ผ่าหวาย ปะวงหล้า ประคำ ลูกสน เต่าร้าง ดอกพิกุล ดอกแค และไขปลาทรงเครื่อง
- ลวดลายแบบพื้นถิ่น เช่น ลายกำมุง (กำมุง) กำมู ฝักแค มะขวิด มะม่วง ดอกจอก ซ้ออ้อย และลูกสองทรงเครื่อง
- ลวดลายแบบประยุกต์ เช่น ประคำใบฝรั่ง สัจจาลกระตุม พิกุลแพ สร้อยฟ้า แก้วกัลยา กาญจนามะยมเตา และดาวกระจาย เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมีงานประดิษฐ์ทองคำเจ้าตัวเอง สิ่งของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันขนาดสมส่วนเหมือนจริงเหมาะสำหรับเป็นของขวัญของสะสมอย่างยิ่ง

ภาพที่ 5-59 ภาพแผ่นพับประชาสัมพันธ์

2. ประโยคนิยามงานทองโบราณพานทอง (Captions) มีส่วนช่วยให้เห็นภาพของงานทองโบราณพานทองในนิยามอันจำกัด ทำให้ง่ายต่อการจดจำ และดึงดูดให้มีผู้สนใจเพิ่มมากขึ้น ประโยคนิยามงานทองโบราณพานทองมีความว่า

“ทองโบราณพานทอง ถิ่นมงามตระการตา ภูมิปัญญาช่างทองไทย”

3. รูปสัญลักษณ์ (Signs) ผู้วิจัยได้ทำการออกแบบรูปสัญลักษณ์ซึ่งเป็นการอธิบายด้วยภาพเพื่อสรุปความหมายและเอกลักษณ์ของงานทองโบราณพานทอง

ภาพที่ 5-60 รูปสัญลักษณ์งานทองโบราณพานทอง

ตารางที่ 5-49 ความหมายและเอกลักษณ์ของรูปสัญลักษณ์งานทองโบราณพานทอง

ภาพ	ความหมาย
	<p>กำไลข้ออ้อย นับเป็นงานทองโบราณพื้นถิ่นของพานทองที่มีเพียงแห่งเดียว เปรียบเป็นเอกลักษณ์ของงานทองโบราณพานทอง</p>
	<p>ต้นอ้อย แทน แหล่งเกษตรกรรมของพานทองที่มีความอุดมสมบูรณ์ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน</p> <p>กำไล แทน ความรุ่งเรือง มั่งคั่ง และการค้าขาย มีผลกำไรออกงาม</p> <p>พานทอง แทน ชื่ออำเภอพานทอง</p>

ตารางที่ 5-49 ความหมายและเอกลักษณ์ของรูปสัญลักษณ์งานทองโบราณพานทอง (ต่อ)

ภาพ	ความหมาย
	<p>อิฐแกร่ง สัญลักษณ์ของอำเภอพานทอง</p>
	<p>สีทอง ให้ความหมายเกี่ยวกับการทำทอง</p>

ผู้วิจัยเห็นว่า การจัดการภูมิปัญญาเครื่องทองโบราณของช่างทองพานทองดังที่ได้กล่าวมาเป็นลำดับนี้ เป็นวิธีการจัดการภูมิปัญญาอันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมได้อย่างมีคุณภาพ ซึ่งนอกจากจะเป็นการอนุรักษ์ พิทักษ์ สืบสานและถ่ายทอดงานทองโบราณพานทองให้ดำรงคงอยู่ต่อไปแล้ว ยังนำมาซึ่งความภาคภูมิใจแก่เหล่าช่างทองผู้มีฝีมือ ทำให้ชาวชุมชนเกิดความรักและหวงแหนในภูมิปัญญาประจำท้องถิ่นของตน ตลอดจนเป็นการปกป้องมรดกภูมิปัญญาของไทยให้เป็นมรดกของชาติตลอดไป

บทที่ 6

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

งานวิจัยเรื่องภูมิปัญญาเครื่องทองโบราณ: ช่างทองพานทอง จังหวัดชลบุรีเป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพที่มีวัตถุประสงค์ในการศึกษาและรวบรวมองค์ความรู้ทางภูมิปัญญาด้านกระบวนการทำเครื่องทองแบบดั้งเดิมผู้วิจัยได้ทำการศึกษาประวัติความเป็นมา สภาพภูมิสังคมวัฒนธรรม และบริบทของช่างทองโบราณเมืองพานทองวิธีการถ่ายทอดความรู้เชิงช่างและการสืบทอดงานทำทองตลอดจนแนวทางการอนุรักษ์และส่งเสริมงานทองโบราณพานทองโดยลงสำรวจงานภาคสนามยังพื้นที่อำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี ทำให้ทราบว่ามีการทำทองโบราณอายุเก่าแก่กว่า 100 ปี และยังคงมีทายาทสืบทอดงานทำทองจนถึงปัจจุบัน

ผู้วิจัยได้ดำเนินการตามวัตถุประสงค์และกรอบแนวคิดของงานวิจัย ในลักษณะค้นคว้าจากเอกสาร ค้นคว้าเทียบเคียงรูปแบบและลวดลายจากสกุลช่างทำทองอื่น ตลอดจนสำรวจในงานภาคสนาม ทำการรวบรวมข้อมูลและองค์ความรู้ของงานช่างทองโบราณพานทองอันมีคุณลักษณะทางวัฒนธรรม (Cultural significances) ด้านประวัติศาสตร์ (Historic value) ด้านสังคมวัฒนธรรม (Social value) ด้านวิทยาศาสตร์ (Scientific value) และด้านความงาม (Aesthetic value) โดยการสัมภาษณ์และบันทึกภาพ จากครูช่างและช่างทองโบราณพานทอง สามารถสรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

สรุปผลการวิจัย

1. ผลการศึกษาด้านสภาพภูมิสังคมวัฒนธรรม และบริบทของช่างทองโบราณเมืองพานทอง

จากการศึกษาเอกสาร สืบค้นพื้นที่ และรวบรวมประวัติความเป็นมาท้องถิ่นของเมืองพานทอง ที่มาและพัฒนาการของช่างทองและเครื่องทองโบราณพานทอง รวมถึงความเชื่อมโยงระหว่างท้องถิ่นกับงานช่างทอง มีสาระสำคัญสรุปได้ดังนี้

1.1 ประวัติความเป็นมาท้องถิ่นของเมืองพานทอง

พานทองเป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดชลบุรี ที่มีประวัติศาสตร์ยาวนาน มีลุ่มน้ำสำคัญคือ ลุ่มน้ำพานทอง จากการสำรวจและขุดค้นทางโบราณคดีพบชุมชนโบราณยุคก่อนประวัติศาสตร์ที่มีความสัมพันธ์กับเมืองพานทองและใกล้เคียง คือ เนิน โคกพนมดี ชุมชน โคกระกาและโคกกระเหรียง และชุมชนเนินสำโรง ต่อมาชุมชนต่าง ๆ ได้พัฒนาขึ้นเป็นเมือง ปัจจุบันอยู่ในเขต

อำเภอพนัสนิคม อำเภอพานทอง และอำเภอเมืองชลบุรีจากหลักฐานข้อมูลต่าง ๆ ผู้วิจัยพิจารณาได้ว่า เมืองพระรถ คือชุมชนใหญ่ที่มีอาณาเขตครอบคลุมเมืองพานทองอายุราวพุทธศตวรรษที่ 12-18 อันจะเห็นได้จากสภาพแวดล้อมที่มีลักษณะเป็นแหล่งที่ลุ่ม มีน้ำท่วมถึง เหมาะแก่การเพาะปลูก และเป็นศูนย์กลางการคมนาคมของท้องถิ่น มีลำน้ำไหลผ่านหลายสาย คือ คลองสระกลาง คลองหลวง และคลองพานทอง

ชื่อเมืองพานทองนั้นมีตำนานเล่าว่าเมื่อครั้งสมัยกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่า สมเด็จพระเจ้าตากสิน (บรรดาศักดิ์ในขณะนั้นเป็น “พระยาตาก”) ทรงนำทหารในบังคับบัญชาตีฝ่าวงล้อมทหารพม่าหลบหนีออกจากกรุงศรีอยุธยา ได้กวาดต้อนครัวเรือนราษฎรมาตั้งเมืองและค่ายทหารชั่วคราวขึ้นที่บ้านโป่งตามุข และตั้งเป็นเมืองควบคุมหัวเมืองชายทะเล มีเจ้าเมือง ศาล และเรือนจำ ใช้เป็นที่ปกครองชำระคดีความ โดยมีตัวเมืองตั้งอยู่บริเวณวัดโป่งตามุข ตำบลหนองหงษ์ อำเภอพานทองในปัจจุบันขณะนั้นนายทอง อาชีพนายพรานผู้หาของป่าล่าสัตว์ในบริเวณนั้น ได้เข้าทำหน้าที่เป็นจารชนสืบข่าวของข้าศึกถวายพระเจ้าตากสิน และเข้าร่วมกอบกู้อิสรภาพขับไล่พม่าจนได้รับเอกราช ครั้นเสร็จศึกสงคราม นายพรานทองได้สร้างวัดเพื่อเป็นการล้างบาปที่แต่เดิมตนเองมีอาชีพในทางล่าสัตว์ชาวบ้านจึงเรียกวัดที่นายพรานทองสร้างไว้ว่า “วัดพรานทอง” เรียกหมู่บ้านว่า “หมู่บ้านพรานทอง” และเรียกคลองซึ่งแยกจากคลองบางปะกงว่า “คลองพรานทอง” แต่ต่อมาชาวบ้านเรียกชื่อคลาดเคลื่อนไปอาจเพราะออกเสียงควบกล้ำ ร ไม่ชัดเจน คำว่า “วัดพรานทอง” “บ้านพรานทอง” และ “คลองพรานทอง” จึงได้เพี้ยนเป็น “วัดพานทอง” “บ้านพานทอง” และ “คลองพานทอง” ดังในปัจจุบัน

มีเรื่องเล่าอีกว่าชื่อพานทองนั้นมีผลมาจากในช่วงที่พวกเทศาหรือเจ้านายชั้นผู้ใหญ่มาตรวจราชการในการล้างหน้าแต่ละครั้งจะมีพานทองรองรับขันน้ำทองและเครื่องหอมต่าง ๆ อยู่มาวันหนึ่งคนรับใช้ถือพานทองมาให้แล้วเทศาเอามือปิดทำให้พานทองพลัดหลุดมือลงน้ำไปจึงเป็นที่รู้กันว่าที่ตรงนั้นเคยทำพานทองหลุดมือและเรียกชื่อสถานที่ตามเหตุการณ์ดังกล่าว

เมื่อผู้วิจัยได้ลงสำรวจพื้นที่ภาคสนามพบว่านอกจากความสำคัญของอำเภอพานทองดังกล่าวมาแล้วนั้น ในอดีตบริเวณนี้ยังเป็นแหล่งที่ตั้งของชุมชนที่มีความเจริญและเป็นท่าเรือสำคัญริมฝั่งคลองพานทอง ที่ออกสู่แม่น้ำบางปะกงและอ่าวไทย ซึ่งเชื่อมการค้าขายและการคมนาคมทางน้ำระหว่างเมืองทางเหนือและตะวันออกของชลบุรีกับเมืองพระนคร และหัวเมืองใหญ่ ๆ มีชื่อเป็นที่รู้จักว่า บ้านท่าตะกูเมื่อตรวจสอบจากเอกสารหลักฐาน บ้านท่าตะกูถูกยกฐานะเป็นอำเภอท่าตะกูเมื่อปี พ.ศ. 2441 และในปี พ.ศ. 2443 ครั้งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ออกตรวจราชการในท้องที่เมืองชลบุรี มีบันทึกถึงสภาพพื้นที่ ชุมชน และการคมนาคมจนถึงปี พ.ศ. 2451 จึงมีการเปลี่ยนชื่อจาก อำเภอท่าตะกู เป็น อำเภอพานทอง

คำว่า ทำตะกูด เมื่อศึกษาและสอบถามจากชาวชุมชน มีความหมายหลายประการ ซึ่งผู้วิจัยสามารถสรุปได้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 6-1 ความหมายของคำว่า ตะกูด

คำว่า ตะกูด ที่เกี่ยวกับความหมายทางน้ำ	คำว่า ตะกูด ที่เกี่ยวกับความหมายทางบก
หางเสือเรือ	เกวียนขนาดเล็ก
ทำเทียบเรือบรรทุกไม้ซุง	หมุดสำหรับผูกซุงใต้ท้องเกวียน
	ชื่อของต้นไม้ชนิดหนึ่ง

1.2 สภาพภูมิสังคมวัฒนธรรมของเมืองพานทอง

อำเภอพานทองแบ่งเขตการปกครองออกเป็น 11 ตำบล ภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำ ลักษณะเป็นแอ่งคล้ายท้องกระทะมีคลองธรรมชาติไหลผ่านจากอำเภอบ้านฉางนิคมทางตะวันออกไปยังทางตะวันตกของอำเภอพานทองถึงแม่น้ำบางปะกง พื้นที่ในเขตนี้จึงอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูกและทำการเกษตร แต่ปัจจุบันพื้นที่บางส่วนของพานทองเป็นที่ตั้งของนิคมอุตสาหกรรมที่มีอัตราการขยายตัวเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง

การศึกษาสภาพภูมิสังคมวัฒนธรรมของเมืองพานทองจากคำขวัญประจำอำเภอที่ว่า “เมืองอิฐแกร่ง แหล่งเกษตร เขตอุตสาหกรรม คุณธรรมหมอพระ ศิลปะช่างทอง” ทำให้ผู้วิจัยได้เห็นถึงเอกลักษณ์ ความภาคภูมิใจ และความโดดเด่นที่มีของชุมชนชาวอำเภอพานทอง นอกจากนี้เมืองพานทองยังเป็นแหล่งประวัติศาสตร์และมีสถานที่สำคัญปรากฏเป็นนามบ้านนามเมือง เช่น วัดพานทอง วัดโคกท่าเจริญ ซึ่งเดิมชื่อ วัดโคกท่าตะกูด และบ้านท่าตะกูด

เมื่อผู้วิจัยได้ลงสำรวจภาคสนามพบว่าบ้านท่าตะกูดคือพื้นที่สัมพันธ์ของงานช่างทองโบราณพานทองมาตั้งแต่ครั้งอดีต ซึ่งจะเห็นได้ว่ามีช่างทองประกอบอาชีพและเปิดร้านขายทองที่ตลาดท่าตะกูดมาแล้วกว่า 100 ปี จากเอกสารหลักฐานกล่าวว่า ตลาดท่าตะกูดเป็นย่านการค้าสำคัญแห่งหนึ่งของชลบุรี มีลักษณะเป็นชุมชนขนาดใหญ่ มีเรือสินค้าและพ่อค้าวานิชติดต่อกับชายฝั่งติดกันเป็นจุดพักและขนถ่ายสินค้าทั้งพืชผลทางการเกษตร สินค้าอุปโภคบริโภค เสื้อผ้าและเครื่องนุ่งห่ม มีอาคารบ้านเรือนสร้างเรียงรายอยู่เต็มสองฝั่งคลอง บริเวณตลาดลักษณะเป็นตลาดลอยน้ำมีพื้นไม้เป็นทางเดินทั่วตลาด มีหลังคาขนาดใหญ่คลุมทั่วบริเวณทำให้ร่มแดดร่มฝน แต่หลังคานี้ถูกรื้อออกไปในสมัยขุนวิจารณ์บรรณกิจ ขณะดำรงตำแหน่งนายอำเภอพานทอง เมื่อวันที่ 16 พฤษภาคม พ.ศ. 2483 ถึง 1 มกราคม พ.ศ. 2487 สาเหตุเพราะเห็นว่าไม่ถูกสุขอนามัย ต่อมาในปี พ.ศ. 2506

มีถนนเส้นแรกตัดผ่าน การติดต่อค้าขายและการคมนาคมสะดวกรวดเร็วมากขึ้น ความเจริญขยายตัวออกไปทำให้ตลาดท่าตะกวดชบเซาและปิดตัวลงในที่สุด

ชาวมุขชนตลาดท่าตะกวดส่วนใหญ่เป็นชาวจีนที่อพยพและเดินทางเข้ามาตั้งถิ่นฐานเมื่อครั้งสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 จากการสำรวจพบต้นตระกูลของชาวจีนในชุมชนบริเวณนี้ มีทั้งชาวจีนแต้จิ๋ว ชาวจีนไหหลำ และชาวจีนแคะ ผู้ซึ่งเดินทางมาจากหลากหลายพื้นที่ เช่น เมืองจิน เมืองสุพรรณบุรี และเมืองแปดริ้ว

1.3 บริบททางสังคมวัฒนธรรมที่มีความเชื่อมโยงกันระหว่างท้องถิ่นกับงานช่างทอง ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่าตลาดท่าตะกวดเป็นท่าเรือและย่านการค้าที่สำคัญ มี

การแลกเปลี่ยนสินค้าและการซื้อขายกันคึกคักชาวบ้านเมื่อค้าขายได้เงินมาจึงมักนิยมออมเงินเป็นเครื่องประดับทอง บริบททางสังคมและวัฒนธรรมเช่นนี้ทำให้เกิดช่างทองและงานทองรูปพรรณในพื้นที่เมืองพานทองช่างทองนั้นจะรับซื้อขายฝากและรับทำทองตามความประสงค์ของลูกค้า รูปแบบเครื่องทองโบราณของลูกค้าผู้สั่งทำนับเป็นงานตัวอย่างที่ดีสำหรับช่างทองในการสืบทอดลวดลายแบบดั้งเดิมให้ดำรงคงอยู่ การเข้ามาติดต่อค้าขายของผู้คนจากต่างถิ่นเป็นปัจจัยสำคัญอีกประการที่ถ่ายทอดผลงานจากแหล่งผลิตที่เก่าแก่ดั้งเดิมสู่ท้องถิ่นเมืองพานทอง ได้นอกจากนี้สิ่งแวดล้อมของเมืองพานทองที่มีลักษณะเป็นเมืองชายฝั่งทะเล มีแม่น้ำลำคลองและแหล่งเกษตรกรรมเป็นแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์ผลงานของช่างทองพานทองด้วยเช่นกันเห็นได้จากการออกแบบลวดลายพื้นถิ่น เช่น ลายช่ออ้อย ลายก้ามกุ้ง ลายก้ามปู ลายผักแว่น เป็นต้น

การใช้เครื่องประดับทองเป็นค่านิยมอยู่กับคนไทยมาช้านานเพราะทองเป็นเครื่องประดับที่มีมูลค่าในตัวเอง สามารถเก็บสะสม สวมใส่ หรือใช้ประกอบในพิธีมงคลต่าง ๆ การออมทรัพย์ด้วยเครื่องทองจึงเป็นอีกหนึ่งทางเลือกของชาวบ้าน ทำให้งานทำทองยังคงอยู่คู่ชุมชนจวบจนปัจจุบัน

ผู้วิจัยได้ตั้งสมมติฐานไว้ในเบื้องต้นว่า ลักษณะทางภูมิศาสตร์ของเมืองพานทอง มีแหล่งแร่ทองคำอยู่ในบริเวณใกล้เคียงหลายแห่ง เช่น แหล่งแร่อำเภอบ่อทอง และแหล่งแร่เมืองกบินทร์บุรี ซึ่งอาจเป็นปัจจัยสำคัญทางด้านวัตถุดิบที่ทำให้เกิดการผลิตงานทองของเมืองพานทอง หากเมื่อได้ทำการ ศึกษาแล้วพบว่าแหล่งแร่ทองคำเหล่านั้นมีปริมาณของทองคำน้อย ไม่เพียงพอต่อการนำมาผลิตในเชิงพาณิชย์ และทองคำที่ได้จะต้องนำมาสกัดก่อนที่จะมาผลิตทองรูปพรรณ ดังนั้นช่างทองพานทองจึงนิยมใช้ทองคำแท่งจากแหล่งค้าส่ง ซึ่งเป็นทองที่นำเข้ามาจากต่างประเทศ

1.4 ที่มาและพัฒนาการของช่างทองและเครื่องทองโบราณพานทอง

งานทองโบราณพานทองไม่ปรากฏแน่ชัดว่าเกิดขึ้นมาตั้งแต่เมื่อใด จากการสำรวจผู้วิจัยพบว่าช่างทองโบราณของพานทองเป็นช่างที่มีเชื้อสายจีนและได้เดินทางเข้ามาอาศัยอยู่ใน

พื้นที่ตลาดท่าตะกวดผู้ริเริ่มมีอายุร่วมสมัยเดียวกัน แบ่งเป็น 3 สายตระกูล คือ สายตระกูลรุ่งสีทอง สายตระกูลทองประกอบ และสายตระกูลช่างจ้วนน แซ่ลื้อ

1.4.1 สายตระกูลรุ่งสีทอง ประวัติ นายชินเหลียน แซ่ลื้อ (เกิดเมื่อ พ.ศ. 2444-2528) ชาวจีนแคะ เมื่อมีอายุ 12 ปี ได้อพยพมาเมืองไทยและอาศัยอยู่กับพี่ชายชื่อซุ่ยเหลียน คนทั่วไปเรียก เจ้าจุกแดง ที่ร้านทองแม่ยิ้มในเมืองแปดริ้ว และเริ่มเรียนรู้ฝึกฝนการทำทอง โดยตลอด ต่อมาได้ ย้ายถิ่นฐานจากเมืองแปดริ้วมาตั้งรกรากอยู่ที่บ้านท่าตะกวดและแต่งงานกับนางเกี้ยวซึ่งเป็นคนพื้นที่ ทำตะกวดนายชินเหลียนได้ประกอบอาชีพช่างทองและเปิดร้านรับทำเครื่องประดับทองจนเป็นที่รู้จัก และผู้คนในย่านนี้เรียกขานว่า ช่างสุข

งานทองโบราณแบบดั้งเดิมของช่างสุข (ชินเหลียน) เช่น ลายคคกริช สมอเกลียว โข่ไทย โข่ฝรั่ง ผ่าหวาย ฝักแฉก ก้ามกุ้ง ลูกหม้อ ปะวะหล่ำ ลูกสน ฯลฯ นอกจากนั้นได้คิดค้นและ ออกแบบงานที่นับเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของช่างทองพานทอง คือ กำไลข้ออ้อยและ กรอบพระห้วง สลัก

ทายาทของสายตระกูลรุ่งสีทอง ที่ยังคงสืบทอดงานทองโบราณตามแบบฉบับของ ช่างสุข คือ นายธรรมบุญ รุ่งสีทอง (อายุ 84 ปี) เจ้าของห้างทองพานทอง (เจ้าโน้) และนายทำนอง รุ่งสีทอง (อายุ 76 ปี) เจ้าของร้านรุ่งสีทอง

สำหรับทายาทรุ่นที่ 3 ที่ยังคงสืบทอดงานทองของตระกูล ได้แก่ นายเอกรัตน์ รุ่งสีทอง และนายปิยะฉัฐ รุ่งสีทอง บุตรชายทั้ง 2 คน ของนายทำนอง รุ่งสีทอง

1.4.2 สายตระกูลทองประกอบ ประวัติ นายสินทองประกอบ เป็นช่างทองชาวจีน โพนทะเล ได้อพยพเข้ามาตั้งรกรากอยู่ที่ท่าตะกวด ในช่วงสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 และแต่งงานกับ นางบาง ทองประกอบ ซึ่งเป็นชาวท่าตะกวดที่มีเชื้อสายจีน มีบุตร-ธิดารวม 9 คน สามารถทำทองได้ ทุกคน แต่ไม่ยึดเป็นอาชีพหลัก บุตรชายที่สืบทอดงานทำทองจริงจังมี 2 คน ได้แก่ นายประสพชัย ทองประกอบ และนายฉ่อน ทองประกอบ อย่างไรก็ตามทายาทรุ่นที่ 3 ไม่มีผู้ใดสืบทอดการทำทอง แบบโบราณอีกต่อไป แต่ยังคงดำเนินกิจการร้านทองแม่บางอยู่จนถึงปัจจุบัน

ลวดลายดั้งเดิมที่ช่างทองสายตระกูลทองประกอบสืบทอดกันมา ได้แก่ ลายคคกริช โข่ไทย ลูกหม้อ ผ่าหวาย และงานทองที่ขึ้นชื่อของตระกูล ได้แก่ งานเลี่ยมกรอบพระ ห้วงสลัก หรือที่ช่างทองสายตระกูลทองประกอบ เรียกว่า กรอบหูพับ

1.4.3 สายตระกูลช่างจ้วนน แซ่ลื้อ ประวัติ นายจ้วนน แซ่ลื้อ เป็นชาวชุมชนท่าตะกวด เชื้อสายจีน ประกอบอาชีพช่างทำทองและเปิดขายทองที่หน้าร้านบริเวณปากคลองเชิดฝั่งท่าเรือท่า ตะกวด แต่ไม่ปรากฏแน่ชัดว่าเรียนรู้และฝึกฝนการทำทองมาจากที่ใด หลังจากที่ท่านเสียชีวิตก็ไม่มี ผู้ใดสืบทอดการทำทองแบบโบราณอีกต่อไป

ลวดลายและรูปแบบงานทองโบราณของช่างวังวน แซ่ลื้อ เช่น ดอกพิกุล ผักแค
จี่ระย้า กำไลข้ออ้อย ซิปปี่เงิน-นาก การจำหน่ายเป็นลักษณะทำไว้ก่อนล่วงหน้า ลูกค้าที่ต้องการ
สามารถเลือกซื้อได้ทันทีโดยไม่ต้องสั่งทำ

2. ผลการศึกษาด้านกระบวนการทำเครื่องทองแบบดั้งเดิม

ผลการศึกษาด้านกระบวนการทำเครื่องทองแบบดั้งเดิม ด้านการถ่ายทอดความรู้เชิงช่าง
ด้านลวดลายและรูปแบบงานทองโบราณพานทอง นอกจากการศึกษาค้นคว้าจากเอกสารและ
หลักฐานต่าง ๆ แล้ว ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่ภาคสนามและใช้หลักวิธีการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม
อย่างมีคุณภาพ ของกรมศิลปากรในการรวบรวมองค์ความรู้ทางภูมิปัญญา ซึ่งเป็นความรู้ที่ฝังลึกอยู่ใน
ในตัวคน และความรู้ชัดแจ้งที่เห็นเป็นรูปธรรมไว้อย่างเป็นระบบ เป็นหมวดหมู่ สามารถสืบค้นและ
เข้าถึงได้ง่าย พบสาระสำคัญดังนี้

2.1 คติค่านิยมเรื่องทองคำ การใช้ทองคำผูกพันอยู่ในประเพณีและวิถีชีวิตของคน
ไทยมาแต่โบราณกาล สิ่งของเครื่องใช้และเครื่องประดับที่สำคัญนิยมทำด้วยทองคำ เพราะเป็น
โลหะธาตุที่มีคุณค่าและมูลค่า ทั้งยังใช้เป็นสิ่งแสดงฐานะทางสังคม หลักฐานทางด้านเอกสารและ
ด้านศิลปกรรมสะท้อนให้เห็นว่าในสมัยสุโขทัยมีการใช้ถนิมพิมพาภรณ์ในการกำหนด
ความแตกต่างทางฐานะในสังคมด้วย ในสังคมสมัยอยุธยาพบว่าทุกคนชั้นล้วนให้คุณค่าและ
ความหมายกับทองคำสูงที่สุด มีการนำทองคำไปใช้ในมิติต่าง ๆ ทั้งการค้า การทูล งานช่างฝีมือ
จนถึงการอุทิศเป็นพุทธบูชา สืบเนื่องเรื่อยมาจนทุกวันนี้ อย่างไรก็ตามธรรมเนียมการใช้เครื่องทองจะ
มีข้อกำหนดแตกต่างกันตามฐานานุศักดิ์ แม้ว่าปัจจุบันสามัญชนจะสามารถใช้ทองคำได้อย่างเสรี

จากการลงสำรวจภาคสนาม ผู้วิจัยพบว่า ชาวเมืองพานทองมีคตินิยมเรื่องทองคำ
อย่างไทยทั่วไปและนิยมซื้อหรือสั่งทำทองจากช่างทองท้องถิ่น โดย(1) ซื้อหรือสั่งทำตามแบบเดิม
ที่มีอยู่ (2) สั่งทำรูปแบบลวดลายใหม่และให้ช่างเป็นผู้คิดออกแบบ (3) นำรูปตัวอย่างมาให้ช่างแกะ
ลายตามแบบ นอกจากนั้นยังได้รับความนิยมนอกจากพื้นที่เพราะทองโบราณพานทองเป็นทอง
เนื้อดีมีคุณภาพสูงงานทองมีความสวยงามละเอียดประณีตและมีเอกลักษณ์ในฝีมือช่าง กรอบพระ
ห้วงสลักอันโดดเด่นเป็นที่นิยมมากในกลุ่มผู้ซื้อที่มีพระสูงค่าเพราะกรอบมีความสวยงามแข็งแรง
คงทน เมื่อช่างทองทำงานทองจนเกิดความชำนาญมากขึ้นจึงสามารถคิดค้นออกแบบและแต่งเติม
จนได้ลวดลายที่หลากหลาย สร้างสรรค์และต่อยอดเป็นทองคำจิว ซึ่งล้วนเป็นงานหัตถศิลป์อันทรง
มูลค่าและคุณค่า เหล่านี้นับได้ว่าเป็นทุนทางวัฒนธรรม ที่สำคัญอย่างหนึ่ง

2.2 กระบวนการทำเครื่องทองแบบดั้งเดิม ผู้วิจัยพบว่า ช่างทองโบราณพานทองเป็น
ช่างฝีมือที่ผลิตชิ้นงานทั้งหมดด้วยการทำมือที่ละชิ้นเป็นคราว ๆ ไป ตามกระบวนการทำเครื่องทอง

แบบดั้งเดิมและไม่ใช้แบบพิมพ์สิ่งสำคัญของงานทองที่ช่างทองพานทองคำนึงถึงเป็นหลักคือ การเน้นคุณภาพของวัตถุดิบและความประณีตพิถีพิถันเพื่อให้ได้ทองรูปพรรณที่มีความสวยงาม

2.2.1 วัตถุดิบช่างทองพานทองนิยมใช้ทองโพร์ไนน์ (4 Nine) เป็นทองคำแท้เนื้อบริสุทธิ์ หรือทองคำคุณภาพบริสุทธิ์ 99.99 % ซึ่งช่างทองพานทองเรียกว่า ทองเก้าสี่ตัว มีสีเหลืองอร่าม ลักษณะมันวาว เงางามสม่ำเสมอ ส่วนมากนำเข้าจากต่างประเทศและมีจำหน่ายที่ร้านขายส่งทองคำแห่งในกรุงเทพฯ

2.2.2 เครื่องมือที่ใช้ในการผลิตมี โตะทำทองเครื่องเป่าเล่นเครื่องมือตีทอง ได้แก่ ทังและค้อนเครื่องรีดแผ่นทองเครื่องมือชักลวด ได้แก่ แป้นชักลวด กว้านชักลวดคีม และ ขี้ผึ้ง เครื่องมือแกะทอง ได้แก่ แท่นรองแป้นแกะทองแป้นแกะทองค้อน ไม้เหล็กตุ้ดตุ้ดตัวแกะทองและลิ้ว ลักษณะเฉพาะเครื่องมือตัดทอง ได้แก่ กรรไกรตัดทอง และคีมตัดเครื่องมือจับทอง ได้แก่ คีมจับแบบต่าง ๆ และอุปกรณ์อื่น ๆ ที่มีส่วนในการทำทองรูปพรรณเพื่อใช้ขึ้นรูป ทำชิ้นส่วนประกอบวัดขนาด ชั่งน้ำหนัก ชักดูและตักแต่งชิ้นงานให้ดูประณีตสวยงามเช่น ไม้พันทองตะไบหินขัดทอง แปรงปิดทองเข้าแบบทองกะลาแต่งทองแป้นวัดส่วนโค้งเครื่องชั่ง ฯลฯ

2.2.3 วัสดุที่ใช้ในการผลิตประกอบด้วย น้ำประสานทองวัสดุสำหรับงานลงยา วัสดุที่ใช้ทำความสะอาดทองและสารต้มทองและข้อมทอง

2.2.4 วิธีการทำทองโบราณของช่างทองพานทองมีขั้นตอนที่สำคัญ 4 ประการ ได้แก่ การเตรียมทอง การทำโครงสร้าง ส่วนประกอบ และลูกประดับต่าง ๆ การประกอบชิ้นงาน และการต้มและข้อมทอง

2.3 การถ่ายทอดความรู้เชิงช่างและการสืบทอดงานทำทอง ช่างทองพานทองมีการถ่ายทอดความรู้แบบมุขปาฐะ ครูช่างจะทำการสอนลูกศิษย์ตามความเหมาะสมด้วยประสบการณ์ทางการช่างของครูเอง เริ่มจากเรียนรู้การใช้เครื่องมือต่าง ๆ โดยเฉพาะการใช้ตาตั้งและค้อน ซึ่งถือเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่สุดของการทำทอง ฝึกเป่าไฟจากเครื่องเป่าเล่น จากนั้นหัดทำส่วนประกอบต่าง ๆ ของชิ้นงาน แล้วจึงประกอบชิ้นงานเป็นลวดลาย ตามลำดับในอดีตรรรมนิยมการฝึกทำทองของช่างทองพานทองจะต้องเริ่มจากการทำชิปี่เป็นอันดับแรก

การสืบทอดงานทำทองของช่างทองพานทอง แบ่งได้เป็น 2 ลักษณะ คือ การสืบทอดความรู้จากรุ่นสู่รุ่น (ทายาท) และการสืบทอดความรู้จากครูสู่ลูกศิษย์ (ถ่ายทอดให้ผู้สนใจ)

โดยครูช่างทองจะถ่ายทอดวิชาให้กับบุตรหลานหรือญาติพี่น้องก่อน แต่ปัจจุบันได้คลี่คลายรูปแบบการสอนตามความเหมาะสมและผู้สืบทอดงานทำทองสามารถเป็นบุคคลภายนอกที่มีใจรัก มีความมุ่งมั่นอดทนในการทำงาน และมีความซื่อสัตย์อันเป็นคุณสมบัติสำคัญของลูกศิษย์

2.4 รูปแบบและลวดลายเครื่องทองโบราณพานทอง จากงานภาคสนาม ผู้วิจัยได้ทำการเก็บรวบรวมและบันทึกรูปแบบและลวดลายเครื่องทองโบราณพานทองจากชิ้นงานจริงและภาพถ่ายเก่าไว้ในบทที่ 5 โดยได้ทำการจัดหมวดหมู่ไว้เพื่อให้ง่ายต่อการศึกษาค้นคว้าซึ่งสามารถสรุปได้ว่า

2.4.1 รูปแบบเครื่องทองโบราณพานทองที่พบได้แก่ ทองรูปพรรณสำหรับสามัญชนแบ่งออกเป็น

2.4.1.1 เครื่องประดับ มี ปิ่น ตุ่มหู สร้อยคอ จี้ กรอบพระหว่างสลักหรือกรอบพระหูปับ สร้อยข้อมือ กำไลมือ แหวน เข็มขัด

2.4.1.2 เครื่องใช้อื่น ๆ ที่นิยมทำเป็นของที่ระลึก โดยเฉพาะทองคำจิว เช่น ชุดหอบจิว ชุดขันโตกจิวลงยารถจักรยานจิว รถยนต์โบราณทองคำ ฯลฯ ช่างทองพานทองมีความสามารถในการออกแบบและประยุกต์เครื่องทองเป็นของใช้ต่าง ๆ ขนาดจิว ทั้งจากจินตนาการของตนเองและทำตามสั่งของลูกค้า ซึ่งมีความละเอียด สวยงาม และได้สัดส่วนเสมือนจริง นับเป็นงานศิลปะอีกประเภทที่ทรงคุณค่าและมูลค่า เหมาะสำหรับการใช้เป็นของขวัญของกำนัล

2.4.2 ลวดลายของเครื่องทองโบราณพานทอง จำแนกได้เป็น 3 ประเภท คือ ลวดลายแบบดั้งเดิม ลวดลายแบบพื้นถิ่น และลวดลายแบบประยุกต์

ผู้วิจัยได้ทำตารางสรุปลวดลายที่ใช้ทำทองรูปพรรณชนิดต่าง ๆ ของช่างทองพานทอง ดังนี้

ตารางที่ 6-2 สรุปลวดลายที่ใช้ทำทองรูปพรรณชนิดต่าง ๆ ของช่างทองพานทอง

ลวดลาย	ทองรูปพรรณ	ปิ่น	ตุ่มหู	สร้อยคอ	จี้	กรอบพระหว่างสลัก (หูปับ)	สร้อยข้อมือ	กำไลมือ	แหวน	เข็มขัด
แบบดั้งเดิม	ดอกพิกุล*	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
	ลูกสน		✓	✓	✓		✓			
	กระดุม		✓	✓	✓		✓			
	ปะวะหล้า		✓	✓	✓		✓			
	เต่าร้าง		✓							
	ดอกแค		✓	✓			✓			

* ลวดลายที่เป็นส่วนประกอบ

ตารางที่ 6-2 สรุปลวดลายที่ใช้ทำทองรูปพรรณชนิดต่าง ๆ ของช่างทองพานทอง (ต่อ)

ลวดลาย	ทองรูปพรรณ	ปิ่น	ตุ้มหู	สร้อยคอ	จี้	กรอบพระ ห้วงสลัก (หูพับ)	สร้อย ข้อมือ	กำไล มือ	แหวน	เข็ม ขัด
	ไขปลา			✓			✓			
	ทรงเครื่อง									
	เม็ดพริกไทย			✓			✓			
	คคกริช			✓						
	โซ่ไทย			✓						
	โซ่ฝรั่ง			✓						
	ผ่าหวาย			✓						
	ห้วงคู่			✓			✓			
	ถักเสา			✓			✓			
	เปีย			✓			✓			✓
	หัวบัว	✓						✓		
	ตะขาบ						✓			
	ก้างปลา			✓			✓			
	มังกร						✓			
	ผีเสื้อ				✓				✓	
	ปลา				✓					
	ตะไบ					✓			✓	
	หน้าสิงห์					✓				
	ลายไทย					✓				
	เครือเถา					✓				
	ประแจเงิน					✓				
	ไขปลา*	ใช้ประดับตกแต่งลวดลายต่าง ๆ เพื่อความละเอียดและสวยงาม								
แบบ พื้นถิ่น	ก้ามกุ้ง			✓			✓			
	ก้ามปู			✓			✓			
	ฝักแค						✓			
	เหลียวหลังคู่						✓			

* ลวดลายที่เป็นส่วนประกอบ

ตารางที่ 6-2 สรุปลวดลายที่ใช้ทำทองรูปพรรณชนิดต่าง ๆ ของช่างทองพานทอง (ต่อ)

ลวดลาย	ทองรูปพรรณ	ปิ่น	ตุ้มหู	สร้อยคอ	จี้	กรอบพระ ห้วงสลัก (หูพับ)	สร้อย ข้อมือ	กำไล มือ	แหวน	เข็ม ขัด
	ดอกจอก						✓			
	ข้ออ้อย							✓	✓	
	ลูกมือง			✓			✓			
	ทรงเครื่อง									
	มัดหวาย			✓			✓			
	เม็ดมะม่วง			✓			✓			
	มะขมเถา			✓			✓			
แบบ ประยุกต์	ประจำโปรง			✓			✓			
	กระดุมทอง		✓	✓			✓			
	เดือนฉาย		✓	✓			✓			
	ประจำ		✓	✓			✓			
	ทรงเครื่อง									
	มะขม		✓	✓			✓			
	ทรงเครื่อง									
	มัดลูกคิด		✓				✓			
	ทรงเครื่อง									
	หกเส้า			✓						
	พันเกลียว									
	ดาวกระจาย			✓			✓			
	ลีลาวดี*			✓			✓			
	พิกุลแพร			✓						
	สร้อยฟ้า			✓						
	กาญจนา									✓
	พิกุลชั้นไข่ปลา						✓			✓
	หลอด*			✓			✓			
	ตะกร้า		✓	✓			✓			

* ลวดลายที่เป็นส่วนประกอบ

ตารางที่ 6-2 สรุปลวดลายที่ใช้ทำทองรูปพรรณชนิดต่าง ๆ ของช่างทองพานทอง (ต่อ)

ลวดลาย	ทองรูปพรรณ	ปิ่น	ตุ้มหู	สร้อยคอ	จี้	กรอบพระ ห้วงสลัก (หูพับ)	สร้อย ข้อมือ	กำไล มือ	แหวน	เข็ม ขัด
	กาน้ำ		✓	✓			✓			
	ปิ่นโต		✓	✓			✓			
	ช้อนส้อม		✓	✓			✓			
	เลขาคณิต		✓			✓				

* ลวดลายที่เป็นส่วนประกอบ

3. ผลการศึกษาแนวทางการอนุรักษ์และส่งเสริมงานทองโบราณพานทอง

ผู้วิจัยได้นำแนวทางการอนุรักษ์และส่งเสริมมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของกรมส่งเสริมวัฒนธรรม มาใช้เป็นแนวทางในการอนุรักษ์และส่งเสริมงานทองโบราณพานทอง โดยมีวิธีการและขั้นตอน คือ

3.1 จัดเก็บข้อมูลองค์ความรู้ทางวิชาการ ของภูมิปัญญาเครื่องทองโบราณพานทอง จากช่างทองผู้เป็นเจ้าของภูมิปัญญา มีการลงพื้นที่สำรวจ จำแนกรายละเอียด วิเคราะห์ และนำเสนอเป็นเอกสารทางวิชาการไว้อย่างครอบคลุม

3.2 การขึ้นทะเบียน ผู้วิจัยได้ศึกษาหลักเกณฑ์การพิจารณาและกรอบระยะเวลา ดำเนินงานขอขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พร้อมทั้งจัดเตรียมข้อมูลและเอกสารตามแบบคำขอขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม โดยเสนอให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้แก่ เทศบาลตำบลพานทอง ซึ่งเป็นหน่วยงานที่เหมาะสมสำหรับการยื่นขอขึ้นทะเบียนงานทองโบราณฝีมือช่างเมืองพานทอง ในสาขางานช่างฝีมือดั้งเดิม ประเภทเครื่องประดับ

3.. การส่งเสริม อนุรักษ์ สืบสาน และถ่ายทอด คือความร่วมมือกันของทุกภาคส่วน ทั้งครูช่าง ช่างทอง คนในชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ในการช่วยสนับสนุนงานทองโบราณพานทองให้เป็นที่รู้จักและได้รับการยกย่องให้เป็นเอกลักษณ์ด้านเกิดความหวงแหน สงวนรักษา และเห็นคุณค่าของงานทองโบราณพานทอง

ผู้วิจัยพบว่า ศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพระหว่างประเทศ (องค์การมหาชน) เป็นหน่วยงานที่มีบทบาทในการส่งเสริมงานทองโบราณพานทองแล้วอย่างเป็นรูปธรรม กล่าวคือได้เชิดชูครูทำทองรุ่งสีทอง ในฐานะครุศิลป์ของแผ่นดิน เมื่อปี พ.ศ. 2554 และช่างปียะฉัตร รุ่งสีทองในฐานะทายาทหัตถศิลป์ เมื่อปี พ.ศ. 2557 ซึ่งนับได้ว่าเป็นการส่งเสริมที่ดีและก่อให้เกิดความภาคภูมิใจแก่ช่างทอง

และเป็นกำลังใจในการอนุรักษ์ เผยแพร่และสืบสานงานเครื่องทองโบราณพานทองให้ดำรงคงอยู่ตลอดไปอย่างไรก็ดี ช่างทองพานทองยังไม่ต้องได้รับการส่งเสริมการตลาดและการส่งเสริมการผลิตจากหน่วยงานใด เหตุเพราะงานทองโบราณพานทองส่วนใหญ่เป็นงานสั่งทำ ซึ่งจะมีลูกค้ามาสั่งทำต่อเนื่อง ช่างจึงมีรายได้เพียงพอจากการประกอบอาชีพ

3.4 การดูแลและเฟื่องงานทองโบราณพานทองนับเป็นศิลปวัฒนธรรมอันทรงคุณค่าที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิต คติ ค่านิยม ประเพณีและสังคมไทย ดังนั้นจึงเป็นหน้าที่ของทุกคนในชาติที่จะดูแลให้ดำรงคงอยู่และเฟื่องงมีให้สูญหายคงจะเห็นว่า กระทรวงวัฒนธรรม มีนโยบายให้ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมในการรักษาวัฒนธรรมของชาติ ตามแนวคิดที่ว่าทุกคนเป็นเจ้าของวัฒนธรรม

4. ผลสรุปด้านการจัดการภูมิปัญญาเครื่องทองโบราณของช่างทองพานทอง

เพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ของงานวิจัย ผู้วิจัยจึงนำแนวทางการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างมีคุณภาพ ของ Musigakama (2000, p. 37) มาประยุกต์ใช้โดยสรุปสาระสำคัญได้ดังนี้

4.1 งานทางวิชาการ จากงานภาคสนาม ผู้วิจัยได้ทำการเก็บรวบรวมองค์ความรู้โดยการจดบันทึก ถ่ายภาพนิ่ง และภาพเคลื่อนไหว จากนั้นนำมาวิเคราะห์และเรียบเรียงอย่างเป็นระบบเพื่อให้ง่ายต่อการสืบค้นในรูปแบบเอกสารทางวิชาการ

4.2 การอนุรักษ์ นอกจากการจัดการข้อมูลด้านภูมิปัญญาเครื่องทองโบราณของช่างทองพานทองอย่างเป็นระบบแล้ว ผู้วิจัยได้จัดทำแผนงานเพื่อการอนุรักษ์อย่างยั่งยืนทั้งในระยะสั้นและระยะยาว โดยแบ่งเป็น

4.2.1 แผนงานด้านการอนุรักษ์ภูมิปัญญาช่างทองโบราณพานทองประกอบด้วย

- การเก็บข้อมูลและรวบรวมองค์ความรู้ภูมิปัญญาเครื่องทองโบราณพานทองในรูปแบบเอกสารทางวิชาการ
- ศึกษาหลักเกณฑ์การพิจารณาและกรอบระยะเวลาดำเนินงานขอขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม
- จัดเตรียมข้อมูลเพื่อยื่นคำขอตามแบบคำขอเสนอขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ

4.2.2 แผนงานด้านการประชาสัมพันธ์ประกอบด้วย

- การออกแบบและจัดทำแผ่นพับประชาสัมพันธ์ เพื่อแจกให้กับร้านทองในเมืองพานทอง หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และสถานที่สาธารณะสำหรับผู้สนใจทั่วไป

- การออกแบบประโยชน์งานทองโบราณพานทองมีข้อความว่า
“ทองโบราณพานทอง ถิ่นงามตระการตามภูมิปัญญาช่างทองไทย”
 - การออกแบบรูปสัญลักษณ์ซึ่งเป็นการอธิบายด้วยภาพเพื่อสรุปความหมาย
และเอกลักษณ์ของงานทองโบราณพานทอง
- อย่างไรก็ดี เอกสารประชาสัมพันธ์ที่ผู้วิจัยได้ออกแบบเบื้องต้นไว้แล้ว สามารถนำไป
ต่อยอดหรือพัฒนาให้มีข้อมูลครอบคลุมและสื่อได้ในระดับอาเซียน

อภิปรายผลการวิจัย

งานวิจัยเรื่องภูมิปัญญาเครื่องทองโบราณ: ช่างทองพานทอง จังหวัดชลบุรี เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ มีการค้นคว้าเก็บข้อมูลจากเอกสาร สัมภาษณ์ที่สภาพภูมิสังคมวัฒนธรรม ครูช่างอาวุโส ช่างทอง ช่างชุบชน และลูกค้า ตลอดจนด้านกระบวนการทำเครื่องทองแบบดั้งเดิม และผลงานทองโบราณจากฝีมือช่างทองพานทอง เพื่อบันทึกภาพ ภาพเคลื่อนไหว และรวบรวมเป็นองค์ความรู้ทางภูมิปัญญา ดังได้นำเสนอไว้แล้วในบทที่ 4 และบทที่ 5 ผู้วิจัยมีข้อพิจารณาที่จะนำมาอภิปราย คือ

1. ความสำคัญของตลาดท่าตะกุด

เมื่อผู้วิจัยได้ศึกษาสภาพภูมิสังคมวัฒนธรรมของเมืองพานทอง ดังรายละเอียดที่นำเสนอไว้ในบทที่ 4 ผู้วิจัยได้ค้นพบว่า สถานที่สำคัญของเมืองพานทองที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับงานช่างทองโบราณพานทองนั้น คือ ตลาดท่าตะกุด ซึ่งเป็นย่านการค้าและการคมนาคมทางน้ำที่มีความเจริญและมีชุมชนเป็นปึกแผ่นมากในอดีตดังที่ปรากฏในบันทึกสมเด็จพระนเรศวรมหาราช คำทรงราชูปถัมภ์ ครั้งออกตรวจราชการในท้องที่เมืองชลบุรี พ.ศ. 2443 และกรมพระยาวิชรญาณวโรรส ครั้งเสด็จตรวจการคณะสงฆ์ในมณฑลปราจีนบุรี พ.ศ. 2459 นอกจากนั้นผู้วิจัยยังพบว่า ตลาดท่าตะกุดนี้เป็นแหล่งชุมชนชาวจีนขนาดใหญ่อีกแห่งหนึ่งของชลบุรี ซึ่งมีชาวจีนอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานและทำการค้าขาย ในจำนวนนั้นมีช่างทองเข้ามาด้วย ส่วนชาวบ้านท้องถิ่นเดิมก็มีอาชีพเกษตรกรรม และด้วยความที่สังคมไทยมีค่านิยมเรื่องทอง ช่างทองจึงมีบทบาทในการผลิตเครื่องทองเพื่อตอบสนองผู้บริโภค

2. การกำเนิดงานทองโบราณพานทอง

ผู้วิจัยพบว่าช่างทองพานทองในยุคเริ่มแรกนั้นมี 3 ท่าน คือ ช่างชินเหล็ก ช่างลิ เป็นช่างชาวจีนที่ได้เรียนรู้การทำทองมาจากบ้านแม่ฮิม เมืองแปดริ้ว ช่างสินทองประกอบ เป็นช่างทองชาวจีนโพ้นทะเล และช่างจ้วน แซ่ลือ เป็นชาวชุมชนท่าตะกุดเชื้อสายจีน ซึ่งทั้ง 3 ท่าน นั้นเป็นช่างทองที่ร่วมสมัยเดียวกัน ผู้วิจัยจึงไม่สามารถสรุปได้ว่างานทองโบราณเมืองพานทองนี้มีมาตั้งแต่

เมื่อใด ซึ่งอาจเริ่มมีครั้งแรกในสมัยของช่างทั้ง 3 ท่าน หรืออาจมีมาก่อนซึ่งผู้วิจัยเห็นว่างานทอโบราณของไทยนั้นมีมาแล้วช้านาน และพบว่าช่างทอชาวไทยที่ทำเครื่องประดับสำหรับสามัญชนมาตั้งแต่ต้นกรุงรัตนโกสินทร์ เช่น ช่างทอสกุลช่างเพชรบุรี และ ช่างทอสกุลช่างทองหลวง

3. ช่างทอของเมืองพานทอง

จากการลงภาคสนาม ผู้วิจัยพบว่าเดิมเมืองพานทองมีช่างทอ 3 สายตระกูล แต่ปัจจุบันพบเพียง 1 ตระกูล ที่ยังคงสืบสานงานทอโบราณด้วยกระบวนการแบบดั้งเดิมมาจากบรรพบุรุษได้อย่างมั่นคง คือ ช่างทอสายตระกูลรุ่งสีทอง ทั้งนี้ผู้วิจัยเห็นว่างานทอโบราณพานทองจะยังคงดำรงสืบต่อไปได้ในอนาคต เพราะทายาทของช่างในตระกูลรุ่งสีทอง ต่างมีใจรักในงานทำทอและตระหนักถึงความสำคัญของช่างฝีมือ นอกจากนี้ยังรู้สึกภาคภูมิใจที่ได้ผลิตผลงานหัตถศิลป์อันทรงคุณค่าและเป็นตัวแทนในการอนุรักษ์และสืบสานงานช่างทอของไทย

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับงานวิจัย

1.1 การศึกษางานทอจากช่างทอ มีข้อจำกัดเรื่องการเก็บข้อมูลภาพถ่าย ในส่วนขั้นตอนกระบวนการกรรมวิธี และผลงานทอ เพราะช่างทอจะทำงานตามที่ลูกค้าสั่ง และไม่ยินยอมบันทึกภาพผลงานของตนไว้

1.2 เรื่องลวดลายและรูปแบบงานทอโบราณพานทอง ช่างทออาจเรียกชื่อต่างกัน และมีเทคนิคการทำของแต่ละบุคคล

1.3 การสืบค้นประวัติของช่างทอ มักได้ข้อมูลมาไม่ครบถ้วน เพราะไม่มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร

2. ข้อเสนอแนะด้านการอนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญา

2.1 การรวบรวมผลงานเครื่องทอโบราณมีความจำเป็นในการอนุรักษ์และสืบสาน จึงเห็นควรให้มีการเก็บรวบรวมข้อมูลและภาพถ่ายไว้ให้ได้มากที่สุด โดยอาจมีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องหรืออาสาสมัครที่สนใจในงานทอโบราณพานทอง ช่วยประสานงานกับช่างทอและทำการจัดเก็บข้อมูลไว้เป็นระยะอย่างต่อเนื่องทั้งนี้อาจจัดทำตามระบบทะเบียนวัตถุของมูลนิธิศิลปวิทยา วิริยะพันธุ์

2.2 การขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม นอกจากการเสนอชื่อขึ้นทะเบียนตามแนวทางการอนุรักษ์และส่งเสริมมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ของกรมส่งเสริมวัฒนธรรมแล้ว ผู้วิจัยยังพบว่าองค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลก หรือ WIPO (World Intellectual Property Organization) มีความพยายามที่จะคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรมพื้นบ้านเช่นกันซึ่ง ได้มี

การร่างบทบัญญัติว่าด้วยการคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมและศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน (Traditional Cultural Expressions/ Expression of Folklore) เพื่อต้องการที่จะให้ความคุ้มครองวัฒนธรรมที่จับต้องได้และไม่ได้ ดังนั้นหากมีการศึกษาเพิ่มเติมจะสามารถเสนอข้อขึ้นทะเบียนอย่างเป็นทางการได้ต่อไป

2.3 ภูมิปัญญาเครื่องทองโบราณของช่างทองพานทองจังหวัดชลบุรีถือว่าเป็นทุนทางวัฒนธรรมอันสร้างสรรค์ที่เกิดจากการค้นคว้าและค้นพบโดยช่างทองในท้องถิ่น ซึ่งสั่งสมมาในอดีตและถ่ายทอดสืบต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่น โดยมีค่านิยม ความเชื่อ และคุณค่าต่อสังคมอันแสดงออกในด้านงานหัตถศิลป์ และมีมูลค่าทางเศรษฐกิจ หากแต่ยังไม่เป็นที่รู้จักแพร่หลายอย่างงานทองในสกุลช่างต่าง ๆ ของไทย จึงควรมีการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ให้กว้างขวาง เพื่อเป็นประโยชน์ต่อผู้ที่สนใจได้รู้จักงานทองอันประณีตวิจิตรจากฝีมือช่างพานทอง ทำให้เกิดการสร้างงานสร้างรายได้และเป็นแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมต่อไปในอนาคต

2.4 ช่างทองพานทองมีการเรียนรู้ฝึกหัดและได้รับการอบรมสั่งสอน ถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์แบบมุขปาฐะจากครูช่างหรือช่างอาวุโส โดยใช้หลักวิชาช่าง รูปแบบ ขนบเดียวกันในการผลิตผลงานที่มีเอกลักษณ์เฉพาะ เช่น กำไลข้ออ้อย กรอบพระห้วงสลักหรือหูพับ ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าลักษณะดังกล่าวนี้ตรงกับระบบสกุลช่างจึงขอเสนอให้เป็นอีกหนึ่งสกุลช่างทองของไทย ได้แก่ สกุลช่างพานทอง โดยมีองค์ประกอบของกระบวนการช่างที่สำคัญคือ

2.4.1 กลุ่มช่างพานทองมีศัพท์เฉพาะที่สอดคล้องกับขั้นตอน

2.4.2 ช่างทองพานทองมีทั้งองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งเป็นความรู้ติดตัวคน และความรู้ที่เห็นได้เป็นรูปธรรม มีหลักวิชาช่างซึ่งเป็นความรู้ชัดแจ้ง

2.4.3 มีงานวิจัยเกี่ยวข้องจำนวนมาก

2.4.4 จัดได้ว่าเป็นสำนัก (School) ที่มีการสอนตลอดกระบวนการตั้งแต่เริ่มจนจบ ทั้งนี้ควรมีการศึกษาวิจัยเพิ่มเติมหรือเจาะจงในเรื่องระบบการช่างและกระบวนการช่าง เช่น การจัดทำคำศัพท์พร้อมภาพเชิงมิติ หรือที่เรียกว่า ภาพพิศเจริญ (Pictorial dictionary) ต่อไป

บรรณานุกรม

- กรกช รามโกมุท. (2543). *การอนุรักษ์และสืบทอดงานช่างศิลป์ไทย: ศึกษากรณีกาญจนาภิเษกวิทยาลัย ช่างทองหลวง*. วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหาบัณฑิต, สาขาวิชามานุษยวิทยา, คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- กรมทรัพย์สินทางปัญญา. (2557). *ภูมิปัญญาท้องถิ่น ไทย*. กระทรวงพาณิชย์. เข้าถึงได้จาก www.ipthailand.go.th
- กรมศิลปากร. (2537). *ช่างศิลป์ไทย*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป
- _____. (2544). *วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดชลบุรี*. กรุงเทพฯ: กระทรวงมหาดไทย, กระทรวงศึกษาธิการ, กรมศิลปากร.
- กรมส่งเสริมวัฒนธรรม. (2557). *มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ*. กรุงเทพฯ: กระทรวงวัฒนธรรม.
- _____. (2558). *คู่มือการเสนอขอขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ*. กรุงเทพฯ: กระทรวงวัฒนธรรม.
- กระทรวงมหาดไทย. (2528). *ประวัตินครไทยส่วนภูมิภาคจังหวัดชลบุรี*. ชลบุรี: สำนักงานจังหวัดชลบุรี
- กฤษดา ทองถนอม. (2559, 8 มีนาคม). *ร้านรุ่งสีทอง (แม่เกี้ยว) อำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี*. สัมภาษณ์.
- กิจจา ทองประกอบ. (2559, 25 พฤษภาคม). *ห้างทองแม่บาง อำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี*. สัมภาษณ์.
- กลุ่มงานข้อมูลสารสนเทศและการสื่อสารสำนักงานจังหวัดชลบุรี. (2555). *ข้อมูลพื้นฐานแผนการพัฒนาจังหวัด/กลุ่มจังหวัดและการดำเนินงานตามนโยบายสำคัญ*. ชลบุรี: สำนักงานจังหวัดชลบุรี. แผ่นพับ.
- กองพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติกรมศิลปากร. (2535). *อนิเมพิมพ์ภาพ*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป
- กาญจนาภิเษกวิทยาลัยช่างทองหลวง. (2556). *ประวัติวิทยาลัย*. *ช่างทองหลวงสัมพันธ์*, 1(1), หน้า 3-5.
- คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ. (2542). *สมุดภาพไตรภูมิฉบับกรุงศรีอยุธยา-ฉบับกรุงธนบุรี เล่ม 2*. กรุงเทพฯ: กระทรวงวัฒนธรรม.
- คณะธรรมยุต. (2556). *เสด็จตรวจการคณะสงฆ์*. นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย.

- คือ เกียรติคาริ. (2559, 10 มีนาคม). ห้างทองพานทอง (เจ๊ไฉ่) อำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี. สัมภาษณ์.
- จิราภรณ์ อรัณยธนา, สิริพรรณ ชิริศรีโชติ, เรียม พุ่มพวงแพทย์ และวารภรณ์ มั่นยืน. (2550). *เครื่องทองกรุวัดราชบูรณะศิลปะของแผ่นดิน*. กรุงเทพฯ: สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร.
- จิราพร กิ่งทัพหลวง. (2558). เสวนาทางวิชาการ ดงศรีมหาโพธิในอดีต :ปราจีนบุรีในปัจจุบัน. ใน *สุขภพ ชงทองทิพย์ (บรรณาธิการ), ดงศรีมหาโพธิในอดีต :ปราจีนบุรีในปัจจุบัน* (หน้า ๖๐). กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- จุลทัศน์ พยาฆรานนท์. (2546). หัตถศิลป์และงานช่างศิลป์ไทย. *วารสารหอศิลป์*, 3(6), หน้า 4-10.
- จุลทัศน์ พยาฆรานนท์, บุญหลง ศรีกนก และเพลินพิศ กำราบ. (2540). *ช่างสิบหมู่*. กรุงเทพฯ: การทำอากาศยานแห่งประเทศไทย.
- เฉลียว เนตรภักดี. (2559, 19 มิถุนายน). สัมภาษณ์.
- ชฎาพันธ์ มลิพันธุ์. (2553). ต้นทอง ต้องขุด (คู่ย์). *E-MOF Magazine*, 5(55), หน้า 43-49.
- ชลอ สหยา. (2559, 1 พฤษภาคม). สัมภาษณ์.
- คำริ เนื่องรี. (2559, 10 มีนาคม). ห้างทองพานทอง (เจ๊ไฉ่) อำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี. สัมภาษณ์.
- เดชา สุดสวาท, เมทินี จันทร์บุญนะ และสุขศิริ อธิปัตยะวงศ์. (2556). *ปกิณกวีวัฒนธรรม จังหวัดชลบุรี*. กรุงเทพฯ: กระทรวงวัฒนธรรม.
- ตุ๊กตา แซ่ลือ. (2559, 25 พฤษภาคม). สัมภาษณ์.
- ทวีศักดิ์ เกษปทุม. (2548). *การผลิตทองรูปพรรณ. สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เล่ม 29*. กรุงเทพฯ: โครงการสารานุกรมไทยฯ.
- _____. (2550). *การผลิตทองรูปพรรณ. สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฉบับเสริมการเรียนรู้ เล่ม 8*. กรุงเทพฯ: โครงการสารานุกรมไทยฯ.
- ทศพร นุชอนงค์ และสุรชัย ศิริพงษ์เสถียร. (2540). การพัฒนาแหล่งแร่ทองคำใน...ประเทศไทย. *ข่าวสารการชนัน*, 42(4), หน้า 20-32.
- ทองสะอาด มงคลพิบูลรัตน์. (2559, 1 พฤษภาคม). สัมภาษณ์.
- ทีมผลิตรายการจดหมายเหตุกรุงเทพฯ. (2553). *ทอง ความรุ่งโรจน์เรืองรองของกรุงศรีอยุธยา*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง

ทำนอง รุ่งสีทอง. (2559, 8 มีนาคม). ร้านรุ่งสีทอง (แม่เกี้ยว) อำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี.

สัมภาษณ์.

เทศบาลตำบลพานทอง. (2559). เข้าถึงได้จาก <http://www.phanthongcity.go.th>

ธนาคารกรุงเทพ จำกัด (มหาชน). (2551). *ลักษณะไทย ภูมิหลัง*. กรุงเทพฯ:

โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด.

ชนิก เลิศชาญฤทธิ. (2554). *การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยา สิรินคร.

ธรรมนุญ รุ่งสีทอง. (2559, 10 มีนาคม). ห้างทองพานทอง (เจ๊ไฉ่) อำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี.

สัมภาษณ์.

นฤมล ปราชญ์โยธิน. (2525). *วิวัฒนาการเครื่องแต่งกายสตรี*. กรุงเทพฯ: พี. เอส. การพิมพ์.

บัณฑิต ลิวชัยชาญ. (2559, 15 พฤษภาคม). โรงถลุงแร่ทองคำเมืองปราจีน สมัยรัชกาลที่ 5.

โพสต์ทูเดย์, หน้า 12.

เบญจวรรณ รุ่งสีทอง. (2559, 10 มีนาคม). ห้างทองพานทอง (เจ๊ไฉ่) อำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี.

สัมภาษณ์.

ประพนธ์ ผาสุขยืด. (2550). *การจัดการความรู้ (KM) ฉบับขับเคลื่อน LO*. กรุงเทพฯ: ไยใหม่.

ประยงค์ ศรีประมาณ. (2559, 19 มิถุนายน). สัมภาษณ์.

ประยูร อุดชาณะ, ศิลป์ชัย ชื่นประเสริฐ, สมภพ ภิรมย์, ชุศศักดิ์ เพรศคอทท์, สันติ เล็กสุขุม, สุรชัย

เจริญวงศ์. (2533). *ศิลปะกับสังคมไทย หน่วยที่ 1-7*. กรุงเทพฯ:

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.

ประเวศ วะสี. (2536). *การศึกษาของชาติกับภูมิปัญญาท้องถิ่น*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป

_____. (2548). *การจัดการความรู้: กระบวนการปลดปล่อยมนุษย์สู่ศักยภาพ เสรีภาพ และ*

ความสุข. กรุงเทพฯ: สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม.

ปิยะณัฐ รุ่งสีทอง. (2559, 8 มีนาคม). ร้านรุ่งสีทอง (แม่เกี้ยว) อำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี.

สัมภาษณ์.

พงศธร เกษสำลี. (2548). เครื่องทอง ค่าควรเมือง. *อนุสาร อสท.*, 45(10), หน้า 54-67.

พระครูวิทยาภินันท์ (ชัยณรงค์). (2559, 10 มีนาคม). วัดโป่งตามุข อำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี.

สัมภาษณ์.

พระเทพาภินิมมิต. (2468). *ตำราลายไทย*. กรุงเทพฯ: นครเขมมบุ๊คส์โตร์.

พระไพโรจน์. (2559, 25 พฤษภาคม). วัดโคกท่าเจริญ อำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี. สัมภาษณ์.

ไพโรจน์ แซ่ตั้ง. (2559, 8 มีนาคม). ร้านรุ่งสีทอง (แม่เกี้ยว) อำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี.

สัมภาษณ์.

- ไพโรจน์ สาลีรัตน์. (2515). *ช่างทองหมู่บ้านตรอกสุหรော်*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต, สาขาวิชาโบราณคดี, คณะโบราณคดี, มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ไพพรรณ อินทนิล. (2545). *การศึกษาประวัติชื่ออำเภอ ตำบล และหมู่บ้าน จังหวัดชลบุรี*. ชลบุรี: ภาควิชาบรรณารักษศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.
- ไพวัลย์ ไรจนเรืองรอง. (2559, 10 มีนาคม). *ช่างทองพานทอง (เจ๊กไน้) อำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี*. สัมภาษณ์.
- ภรดี พันธุภากร. (2555). *การวิจัยศิลปะและวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: จรัสสินทวงศ์การพิมพ์.
- ภรดี มหาจันทร์. (2552). *พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ ชลบุรี*. ชลบุรี: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.
- มงคล ตำราญสุข. (2543). เครื่องทองชุมชนจักรพงษ์. ใน *คำศัพท์ กระจ่างทอง, ภูมิปัญญาไทยในงานศิลป์ ถิ่นเมืองกรุง* (หน้า 43-48). กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง มั้ยเง็ก แซ่ลื้อ. (2559, 25 พฤษภาคม). สัมภาษณ์.
- เมธินี จิระวัฒนา. (2543). งานศิลป์จากท้องถื่นสู่เมืองกรุง. ใน *คำศัพท์ กระจ่างทอง, ภูมิปัญญาไทยในงานศิลป์ ถิ่นเมืองกรุง* (หน้า 23-24). กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง
- ยุพา ทรัพย์อุไรรัตน์. (2536). *การใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในการศึกษานอกระบบโรงเรียนภาคตะวันออก*. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาบริหารการศึกษา, บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- รตชง ศรีลิโก. (2552). เครื่องประดับ. *สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนโดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เล่ม 34*. กรุงเทพฯ: โครงการสารานุกรมไทยฯ.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2554). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 (พิมพ์ครั้งที่ 2)*. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- ลำจูด ฮวบเจริญ. (2547). *เกร็ดพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาและบางสาระที่นักรู้ในวังหลวง-วังหน้ากรุงรัตนโกสินทร์*. เชียงใหม่: นพบุรีการพิมพ์.
- วัลย์ลักษณ์ ทรงศิริ, พัชรินทร์ เดชสมบุญรัตน์ และรัชนิบูล ตั้งคณะสิงห์. (2559). *ตรอกเพ็ญทอง และตรอกวิสูตร ริมคลองหลอดวัดราชบพิธ จากย่านตีทองสู่ชุมชนทำทองรูปพรรณ*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์.
- วัฒนะ จุฑะวิภาต. (2535). *ศิลปหัตถกรรมของช่างทองเมืองเพชร: ความเป็นมาและสภาพปัจจุบัน*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป
- _____. (2548). *ศิลปหัตถกรรมทองลายโบราณของช่างทองสุโขทัย*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต.

- วิษุฒา ทองแดง. (2558). ทำนอง รุ่งสีทอง: ช่างทองที่พานทอง. *วารสารวัฒนธรรม*, 54(1), 86-91.
- วิชัย ภูโยธิน, สุคนธ์ สินธพานนท์, พิภพรชานภรณ์, และศิษยา กุศลภูษณงค์. (2551). *หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม ม.4-6*. กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์.
- วิบูลย์ ลีสุวรรณ. (2542). *ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน*. กรุงเทพฯ: ต้นอ้อ.
- _____. (2549). การช่างและหมู่บ้านช่าง. *สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนโดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฉบับเสริมการเรียนรู้ เล่ม 4*. กรุงเทพฯ: โครงการสารานุกรมไทยฯ.
- วิพุธ วิจารณ์วรรณ. (2545). *เครื่องทองลายโบราณกับงานพื้นบ้านนครพิงค์*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- วิระศักร จันทร์ส่งแสง. (2555). ทองคำในอารยธรรมและสังคมไทย. *วารสารวัฒนธรรม*, 51(1), หน้า 4-18.
- ศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพระหว่างประเทศ (องค์การมหาชน). (2556). *ครุศิลป์ของแผ่นดิน 4 เครื่องทอง เครื่องเงิน เครื่องถม*. กรุงเทพฯ: อติสรรงค์.
- _____. (2556). *ทศวรรษหัตถกรรมไทย ใต้ร่มพระบารมี*. กรุงเทพฯ: ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์.
- สมคุณีย์ ทำเนาวิ. (2546). *ตำนานเมืองพระรถ*. ชลบุรี: กมลศิลป์การพิมพ์.
- สมาคมค้าทองคำ. (2555). *การใช้ทองคำของไทยในสมัยสุโขทัย*. เข้าถึงได้จาก www.goldtraders.or.th
- สายันต์ ไพเราะญัตติ. (2550). *การจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีในงานพัฒนาชุมชน*. กรุงเทพฯ: โครงการหนังสือโบราณคดีชุมชน.
- สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ. (2537). ประเพณีหลวงและประเพณีราษฎร์. *สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เล่มที่ 18*. กรุงเทพฯ: โครงการสารานุกรมไทยฯ.
- _____. (2541). *ภูมิปัญญาไทย*. *สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เล่มที่ 23*. กรุงเทพฯ: โครงการสารานุกรมไทยฯ.
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. (2534). *ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมและการพัฒนาชนบท*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป
- _____. (2552). *คู่มือแนวทางการดำเนินงาน เรื่อง การปกป้องคุ้มครองภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: กระทรวงวัฒนธรรม.

- กลุ่มงานข้อมูลสารสนเทศและการสื่อสารสำนักงานจังหวัดชลบุรี. (2555). *ข้อมูลพื้นฐานแผนการพัฒนาจังหวัด/ กลุ่มจังหวัดและการดำเนินงานตามนโยบายสำคัญ*. ชลบุรี: สำนักงานจังหวัดชลบุรี. แผ่นพับ.
- ศูนย์ป้องกันวิกฤติน้ำ กรมทรัพยากรน้ำ. (2558). *เอกสารการดำเนินการด้านการรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล โครงการพัฒนาระบบคลังข้อมูล 25 ลุ่มน้ำ และแบบจำลองน้ำท่วมน้ำแล้ง ลุ่มน้ำบางปะกง*. เข้าถึงได้จาก <http://mekhala.dwr.go.th/knowledge-basin-bangpakong.php>
- สัมพันธ์ โปธิทอง. (2559, 8 มีนาคม). *ร้านรุ่งสีทอง (แม่เกี้ยว) อำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี*. สัมภาษณ์.
- สำนักงานเกษตรอำเภอพานทอง. (2558). *ข้อมูลสถิติการเกษตรที่สำคัญพื้นที่การเกษตรแยกเป็นรายตำบล อำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี ปี 2556/2557*. เข้าถึงได้จาก <http://phanthong.chonburi.doae.go.th/iintro5.htm>
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช.) กระทรวงวัฒนธรรม. (2538). *ภูมิปัญญาด้านสุขภาพอนามัย การรักษาโรคกระดูกด้วยสมุนไพรและน้ำมัน จังหวัดชลบุรี ระบบข้อมูลวัฒนธรรม ตามพระราชดำริสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี* เนื่องในปีแห่งเทคโนโลยีสารสนเทศไทย. เข้าถึงได้จาก <http://kanchanapisek.or.th/kp8/cbr/cbr402.html>
- สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ. (2543). *การแต่งกายไทย: วัฒนาการจากอดีตสู่ปัจจุบัน เล่ม 1*. กรุงเทพฯ: สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ.
- สำราญ जानนอก. (2559, 8 มีนาคม). *ร้านรุ่งสีทอง (แม่เกี้ยว) อำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี*. สัมภาษณ์.
- สุชาติ โชคงามขำ. (2559, 10 มีนาคม). *ห้างทองพานทอง (เจ๊ไฉ่) อำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี*. สัมภาษณ์.
- สุชาติ เถาทอง. (2550). *การศึกษาสำรวจเส้นทางสัญจรโบราณชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกเพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม*. ชลบุรี: คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.
- สุธิดา โรจนเรืองรอง. (2559, 10 มีนาคม). *ห้างทองพานทอง (เจ๊ไฉ่) อำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี*. สัมภาษณ์.
- สุนทร ชุตินทรานนท์, เขาวนุช เวศร์ภาดา, ภูวดล สุวรรณดี, เสาวลักษณ์ พงษ์ชา โปษะนันท์, เฉลิมศรี จันทสิงห์ และ Daniel Ringold. (2543). *เครื่องทองกรุงศรีอยุธยา: อมตะศิลป์แผ่นดินสยาม*. กรุงเทพฯ: แพลน โมทิฟ.

- สุมาลิน วงศ์มณี, สันต์ วงศ์มณี, สุรางคณา คุปตรัตน์, สมใจ สุขเจริญ และอำนวยการ คล้ายแท้. (2550).
ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน: พัฒนาการของเครื่องทองสุโขทัย. กรุงเทพฯ:
 สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติกระทรวงวัฒนธรรม.
- สุมาลี สังข์ศรี. (2550). ภูมิปัญญาท้องถิ่นและการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้. *วารสารศึกษาศาสตร์ มสธ.*, 2(3), หน้า 99-100.
- สุรัชย์ ทองถนอม. (2559, 8 มีนาคม). ร้านรุ่งสีทอง (แม่เกี้ยว) อำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี.
 สัมภาษณ์.
- สุรัชย์ สุดาเทพ. (2559, 8 มีนาคม). ร้านรุ่งสีทอง (แม่เกี้ยว) อำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี.
 สัมภาษณ์.
- สุวิทย์ จิระมณี. (2548). *ศิลปะพื้นบ้านกับภูมิปัญญาไทย*. ชลบุรี: คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.
- สุวิทย์ จิระมณี. (2549). *การอนุรักษ์งานศิลปะและวัฒนธรรม: เอกสารคำสอน รหัสวิชา 630617*.
 ชลบุรี: คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.
- เสนอ นิลเดช. (2534). *มรดกแผ่นดิน = The treasure of Thailand*. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- โสภา ทำเรือพลี (2537). *วรรณกรรมท้องถิ่นชลบุรี: เอกสารลำดับที่ 17/2537*. กรุงเทพฯ:
 หน่วยงานนิเทศกรรมสามัญศึกษา เขตการศึกษา 12.
- อดิศร สุขใจ. (2559, 8 มีนาคม). ร้านรุ่งสีทอง (แม่เกี้ยว) อำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี. สัมภาษณ์.
- อนุสรณ์สมาคมสว่างอุทยานธรรมสถาน (เม่งฮึ้งเชียงต้ว). (2550). ชลบุรี: งามช่างปริ้นแอนด์
 มีเดีย.
- อรพรรณ เสริมชีพ. (2559, 10 มีนาคม). สัมภาษณ์.
- อรุณ อมาตยกุล. (2504). *ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 39 เรื่องจดหมายเหตุของพวกคณะบาทหลวง
 ฝรั่งเศส ซึ่งเข้ามาตั้งกรุงศรีอยุธยา ตอนแผ่นดินพระเจ้าเอกทัศ กับครั้งกรุงธนบุรี
 แลครั้งกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ภาค 6*. พระนคร: กรมศิลปากร.
- อานนท์ นนทโส. (2554). *ทองคำ. สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ใน
 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เล่มที่ 36*. กรุงเทพฯ: โครงการสารานุกรมไทยฯ.
- เอกรัตน์ รุ่งสีทอง. (2559, 8 มีนาคม). ร้านรุ่งสีทอง (แม่เกี้ยว) อำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี.
 สัมภาษณ์.
- เอกวิทย์ ฌ ถกลาง. (2545). *ศักยภาพในไทวิถี*. กรุงเทพฯ: สถาบันวิถีทรรศน์.
- Musigakama, N. (2000). *Cultural system for quality management*. Bangkok, Thailand:
 The Fine Arts Department.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
แบบสัมภาษณ์และแบบสอบถาม

แบบสัมภาษณ์ผู้ประกอบการร้านทองโบราณ อำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี

แบบสัมภาษณ์ผู้ประกอบการร้านทองโบราณ อำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี นี้จัดทำขึ้นเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลสำหรับการศึกษาวิจัยเรื่อง “ภูมิปัญญาเครื่องทองโบราณ : ช่างทองพานทอง จังหวัดชลบุรี” ของนิสิตระดับปริญญาโท สาขาวิชาการบริหารศิลปะและวัฒนธรรม คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา โดยมีวัตถุประสงค์ในการรวบรวมข้อมูลองค์ความรู้ เพื่อการอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาด้านกระบวนการของช่างทองโบราณเมืองพานทอง ข้อมูลต่างๆ ที่ได้จะนำไปใช้ในการศึกษาวิจัยเท่านั้น

ทั้งนี้ ผู้วิจัยขอขอบพระคุณท่านเป็นอย่างสูงที่กรุณาสละเวลาและให้ความร่วมมืออย่างดียิ่งในการสัมภาษณ์มา ณ โอกาสนี้

คำชี้แจง

๑. แบบสัมภาษณ์นี้มี ๒ ตอน ได้แก่

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไป

ตอนที่ ๒ การจัดการร้านทอง

๒. ผู้ถูกสัมภาษณ์อาจไม่เปิดเผยตัวตน และมีสิทธิที่จะไม่เปิดเผยข้อมูลในข้อคำถามหนึ่งคำถามใดอันเป็นความลับ

๓. หากผู้ถูกสัมภาษณ์มีความสามารถในการทำทองโบราณ กรุณาตอบแบบสัมภาษณ์ช่างทองเพิ่มเติม

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไป

๑. ชื่อผู้ให้ข้อมูล เพศ.....อายุปี

๒. ร้านทองของท่านชื่อเริ่มกิจการร้านทองเมื่อพ.ศ.....

โดยรับกิจการจาก

๓. ร้านทองของท่านมีสาขาหรือไม่ หากมีโปรดระบุ.....

๔. ท่านประดิษฐ์ทองโบราณเป็นหรือไม่

() ไม่เป็น () เป็น ระดับ () ครูช่าง () ช่างทอง () ลูกมือช่าง

๕. ท่านเริ่มทำทองเมื่ออายุเท่าไร

() 10 - 20 ปี () 21 - 30 ปี () 31 - 40 ปี () 41 - 50 ปี () 51 ปีขึ้นไป

๖. ท่านเรียนรู้กรรมวิธีการทำทองจาก

ท่านเกี่ยวข้องกับผู้สอนเป็น.....

(เล่าประวัติความเป็นมาของการทำทองโบราณเมืองพานทอง เท่าที่ท่านทราบ)

.....

ตอนที่ ๒ การจัดการร้านทอง

๑. ร้านของท่านจำหน่ายทองรูปพรรณประเภทใดบ้าง (เลือกได้มากกว่า ๑ ข้อ)

() ทองโบราณ () ทองสมัยนิยม

๒. ทองรูปพรรณที่ท่านจำหน่ายในร้านของท่าน มาจากแหล่งผลิตใด

() ทำเอง () สั่งทำ ระบุร้าน.....

() ร้านจากเยาวราช

๓. ลูกค้านิยมซื้อทองรูปพรรณประเภทใดจากร้านของท่าน

() ทองโบราณ () ทองสมัยนิยม

๔. ลายทองโบราณยอดนิยมที่ลูกค้าสั่งจากร้านของท่าน ได้แก่

๑.

๒.

๓.

๕. ท่านแนะนำลูกค้าให้ซื้อทองโบราณของพานทองหรือไม่ เพราะ.....

.....

๖. ท่านคิดว่าเอกลักษณ์ของทองโบราณพานทองคือ.....

.....

๗. ท่านปฏิบัติการทำทองและมีความชำนาญในการทำทองคำด้านใดต่อไปนี้

รายการ	ความชำนาญ		
	มาก	ปานกลาง	น้อย
๗.๑ การออกแบบ			
๗.๒ การผสมทอง			
๗.๓ การชั่งถ่วง			
๗.๔ การถักทอง			
๗.๕ การขึ้นรูปทอง			
๗.๖ การตกแต่งลวดลาย			
๗.๗ การประกอบทอง			
๗.๘ การต้มย้อมทอง			
๗.๙ อื่น ๆ (ระบุ)		
๗.๑๐ ไม่มีความชำนาญ			

๘. ช่างทองในร้านของท่านมีจำนวน..... คน เป็นบุคคลในชุมชนจำนวน.....คน

เป็นบุคคลจากถิ่นอื่น.....คน ส่วนมากมาจากที่ใด.....

๘.๑ จำนวนผู้ทำงานในร้าน คน ๘.๒ ผู้รับงานไปทำที่บ้าน คน

๙. ผู้รับจ้างได้ค่าตอบแทนอย่างไร (ตอบโดยประมาณ)

๙.๑ ค่าจ้างต่อวันๆ ละ บาท ๙.๒ ค่าจ้างต่อเดือนๆ ละ บาท

๑๐. ท่านกำหนดราคาขายทองโบราณพานทองแตกต่างจากทองตามท้องตลาดหรือไม่ เพราะเหตุใด

.....

๑๑. การผลิตทองโบราณพานทองของร้านท่านได้รับการส่งเสริมหรือสนับสนุนจากหน่วยงาน

ใดบ้าง

.....

๑๒. ท่านคิดว่าคำขวัญของอำเภอพานทองที่ว่า “ศิลปะช่างทอง” มีความเชื่อมโยงกับร้านของท่านหรือไม่อย่างไร

.....

.....

๑๓. ท่านคิดว่าการจำหน่ายทองโบราณพานทองมีปัญหาหรืออุปสรรคด้านใดบ้าง

.....

๑๔. ปัญหาอุปสรรคต่อการประกอบการทำเครื่องทองโบราณ

รายการ	ปัญหาอุปสรรค		
	มาก	ปานกลาง	น้อย
๑๔.๑ การลอกเลียนแบบ			
๑๔.๒ การประดิษฐ์สินค้าขึ้นใหม่			
๑๔.๓ การใช้เครื่องจักรแทนแรงคน			
๑๔.๔ การจัดจำหน่าย			
๑๔.๕ การซื้อทองคำเพื่อนำมาผลิต			
๑๔.๖ ลูกจ้าง			
๑๔.๗ แหล่งเงินทุน			
๑๔.๘ อื่นๆ (ระบุ)		
		

๑๕. วิธีการซื้อขาย ท่านจัดการจำหน่ายเครื่องทองอย่างไร (ตอบได้มากกว่า 1 แบบ)

() จำหน่ายหน้าร้าน ตั้งอยู่เลขที่ หมู่..... ถนน.....

ตำบล อำเภอ..... จังหวัด

โทรศัพท์

() จำหน่ายต่างถิ่น หรืองานแสดงสินค้า เช่น

.....

() ผู้ซื้อสั่งทำโดยตรง

ลงชื่อ

ผู้บันทึกข้อมูล

วันที่ เดือน พ.ศ.

แบบสัมภาษณ์ช่างทองโบราณ อำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี

แบบสัมภาษณ์ช่างทองโบราณ อำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี นี้จัดทำขึ้นเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลสำหรับการศึกษาวิจัยเรื่อง “ภูมิปัญญาเครื่องทองโบราณ : ช่างทองพานทอง จังหวัดชลบุรี” ของนิสิตระดับปริญญาโท สาขาวิชาการบริหารศิลปะและวัฒนธรรม คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา โดยมีวัตถุประสงค์ในการรวบรวมข้อมูลองค์ความรู้ เพื่อการอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาด้านกระบวนการของช่างทองโบราณเมืองพานทอง ข้อมูลต่างๆที่ได้จะนำไปใช้ในการศึกษาวิจัยเท่านั้น

ทั้งนี้ ผู้วิจัยขอขอบพระคุณท่านเป็นอย่างสูงที่กรุณาสละเวลาและให้ความร่วมมืออย่างดียิ่งในการสัมภาษณ์มา ณ โอกาสนี้

คำชี้แจง

๑. แบบสัมภาษณ์นี้มี ๒ ตอน ได้แก่

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไป

ตอนที่ ๒ ข้อมูลการทำทอง

๒. ผู้ถูกสัมภาษณ์อาจไม่เปิดเผยตัวตน และมีสิทธิที่จะไม่เปิดเผยข้อมูลในข้อคำถามหนึ่งคำถามใดอันเป็นความลับ

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไป

๑. ชื่อผู้ให้ข้อมูล เพศ..... อายุปี

ระดับการศึกษาภูมิกำเนิด.....

๒. ท่านเริ่มทำทองเมื่ออายุเท่าไร

() 10 - 20 ปี

() 21 - 30 ปี

() 31 - 40 ปี

() 41 - 50 ปี

() 51 ปีขึ้นไป

๓. ท่านเรียนรู้กรรมวิธีการทำทองจาก

ท่านเกี่ยวข้องกับผู้สอนเป็น.....

(เล่าประวัติความเป็นมาของการทำทองโบราณเมืองพานทอง เท่าที่ท่านทราบ)

.....

.....

.....

.....

.....

๔. เหตุใดจึงประกอบอาชีพช่างทอง.....

๕. ปัจจุบันทำทองในฐานะ () ช่าง รับงานเอง ระบุที่ประกอบการ.....

() ลูกจ้าง ระบุชื่อร้าน.....

() ลูกศิษย์ช่าง ระบุที่เรียน.....

๕.๑ ลูกศิษย์ช่าง เพราะเหตุใดจึงเลือกเรียนงานทองโบราณที่นี่.....

.....

.....

๕.๒ ลูกศิษย์ช่าง ท่านเคยเรียนงานทองโบราณมาก่อนหรือไม่ ที่ใด

.....

.....

๖. รายได้จากการทำทองโบราณต่อเดือน (โดยประมาณ)บาท

๗. ระยะเวลาในการผลิตชิ้นงานโดยประมาณ.....

.....

๘. ท่านใช้เวลาในการประดิษฐ์ทองประมาณวันละ.....ชั่วโมง ช่วงเวลา.....

๙. ท่านเคยได้รับรางวัลอะไรบ้าง

.....

.....

๑๐. ท่านคิดว่าเอกลักษณ์ของทองโบราณพานทองคือ.....

.....

.....

ตอนที่ ๒ ข้อมูลการทำทอง

๑. ท่านปฏิบัติการทำทองและมีความชำนาญในการทำทองด้านใดต่อไปนี้

รายการ	ความชำนาญ		
	มาก	ปานกลาง	น้อย
๑.๑ การออกแบบ			
๑.๒ การผสมทอง			
๑.๓ การชักลวด			
๑.๔ การถักทอง			
๑.๕ การขึ้นรูปทอง			
๑.๖ การตกแต่งลวดลาย			
๑.๗ การประกอบทอง			
๑.๘ การดัดซ่อมทอง			
๑.๙ อื่นๆ (ระบุ)		

๒. รูปแบบและลวดลายที่ท่านถนัดและทำเป็นประจำคือ

.....

๓. การประดิษฐ์รูปแบบลวดลายทองแบบดั้งเดิม มีต้นแบบมาจากแหล่งใด

.....

๔. ท่านมีการประดิษฐ์คิดค้นรูปแบบลวดลายทองใหม่ บ้างหรือไม่

() มี () ไม่มี (ข้ามไปตอบข้อ ๕)

๔.๑ รูปแบบลวดลายทองของท่านได้ความคิดหรือเกิดแนวคิดจากอะไรหรือสิ่งใด

.....

.....

๔.๒ ลายประดิษฐ์หรือรูปแบบใหม่ของท่าน มีอะไรบ้าง

ชื่อเรียกกลาย	แรงบันดาลใจในการประดิษฐ์ลวดลาย

๕. ท่านรู้จักรูปแบบลวดลายทองชนิดใดบ้าง

.....

.....

.....

.....

๖. ความคิดเห็นของช่างทองที่มีต่ออาชีพการทำทองโบราณ

๖.๑ การพัฒนารูปแบบการทำทองโบราณ

- () ควรมีการปรับปรุงรูปแบบการทำทองโบราณอยู่เสมอ
- () ควรมีการคงรูปแบบดั้งเดิมไว้ให้มากที่สุด
- () อื่นๆ โปรดระบุ

๖.๒ ความจำเป็นในการถ่ายทอดวิธีการทำทอง

- () มีความจำเป็นมาก
- () ไม่มีความจำเป็น
- () อื่นๆ โปรดระบุ.....

๖.๓ ปัญหาและอุปสรรคในการเป็นช่างทอง

- () ไม่มี
- () มีโปรดระบุ

๗. ท่านคิดว่าคำขวัญของอำเภอพานทองที่ว่า “ศิลปะช่างทอง” มีความเชื่อมโยงกับงานของท่าน

หรือไม่ อย่างไร.....

.....

แบบสอบถาม

เรื่อง บริบทชุมชนและความคิดเห็นที่มีต่อทองโบราณพานทอง

แบบสอบถามนี้จัดทำขึ้นเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลสำหรับการศึกษาวิจัยเรื่อง“ภูมิปัญญาเครื่องทอโบราณ : ช่างทอพานทอง จังหวัดชลบุรี” ของนิสิตระดับปริญญาโท สาขาวิชาการบริหารศิลปะและวัฒนธรรม คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา โดยมีวัตถุประสงค์ในการศึกษาเรื่อง บริบทชุมชนและความคิดเห็นที่มีต่อทองโบราณพานทอง ซึ่งข้อมูลเหล่านี้จะนำไปใช้ในงานวิจัยเท่านั้น

ทั้งนี้ ผู้วิจัยขอขอบพระคุณท่านเป็นอย่างสูงที่กรุณาสละเวลาและให้ความร่วมมืออย่างดียิ่งในการตอบแบบสอบถาม มา ณ โอกาสนี้

คำชี้แจง

๑. แบบสอบถามนี้ มี ๓ ตอน ได้แก่

๑.๑ ตอนที่ ๑. ข้อมูลทั่วไป

๑.๒ ตอนที่ ๒. สำหรับชาวบ้านในชุมชนพานทอง จ.ชลบุรี

๑.๓ ตอนที่ ๓. สำหรับผู้ซื้อทองโบราณพานทอง (กรณีผู้ตอบแบบสอบถามเป็นคณนอกชุมชน)

๒. โปรดกรอกแบบสอบถาม และ กาเครื่องหมาย✓ ในช่องที่ตรงกับความคิดเห็นของท่าน

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไป

๑. เพศ ชาย หญิง

๒. อายุ.....ปี

๓. อาชีพ

ไม่ประกอบอาชีพ ข้าราชการบำนาญ แม่บ้าน

ธุรกิจส่วนตัว เกษตรกรรม รับจ้าง

อื่น ๆ (ระบุ).....

๔. ภูมิลำเนา

- อ.พานทองจ.ชลบุรี
 พื้นที่อื่นๆ ของจังหวัดชลบุรี
 กรุงเทพฯ
 จังหวัดอื่น ๆ โปรดระบุ.....

ตอนที่ ๒ สำหรับชาวบ้านในชุมชนพานทอง จ.ชลบุรี

๑. ท่านรู้จักร้านทองในชุมชนพานทองร้านใดบ้าง

- ๑.๑ ๑.๒
 ๑.๓ ๑.๔
 ๑.๕ ๑.๖.....

๒. จากข้อ ๑. ท่านเคยซื้อทองร้านใดบ้าง (ตอบได้มากกว่า ๑ ร้าน)

.....

๓. ท่านคิดว่าร้านใดทำเครื่องทองฝีมือดีที่สุด (ตอบได้มากกว่า ๑ ร้าน)

.....

๔. ท่านหรือบุคคลในบ้านของท่านใช้ทองโบราณเป็นเครื่องประดับหรือไม่

- () ใช่ () ไม่ใช่

เพราะเหตุใด (อธิบาย).....

๕. หากท่านซื้อทองโบราณพานทอง เพื่อวัตถุประสงค์ด้านใด(ตอบได้มากกว่า ๑ ข้อ)

- () ใช้ในงานพิธี () สะสม
 () เป็นของขวัญ () เครื่องประดับในชีวิตประจำวัน
 () อื่นๆ.....

๖. ท่านคิดว่า เครื่องทองโบราณพานทอง มีลักษณะแตกต่างจากทองแหล่งอื่นหรือไม่

- () ต่าง () ไม่ต่าง

๗. ท่านคิดว่าทองโบราณพานทองมีเอกลักษณ์หรือลักษณะพิเศษอย่างไรบ้าง

.....

๘. ช่างทองผู้มีฝีมือในท้องถิ่นคือใคร (ตอบได้มากกว่า ๑ คน)

.....

.....

๙. ท่านเห็นว่าการทำทองโบราณพานทองมีมาตั้งแต่เมื่อใด.....

.....

๑๐. ความรู้สึกที่ท่านมีต่ออาชีพทำทองในหมู่บ้าน (ตอบได้มากกว่า๑ข้อ)

- () ภาคภูมิใจเพราะการทำทองสร้างชื่อเสียงให้กับหมู่บ้าน
- () รำคาญเพราะการทำทองให้เกิดปัญหาในหมู่บ้าน
- () ไม่รู้สึกอะไรทุกอย่างดำเนินไปตามปกติ
- () อื่น ๆ โปรดระบุ.....

๑๑. ท่านจะมีส่วนช่วยในการส่งเสริมหรือพัฒนาการทำเครื่องทองโบราณของท้องถิ่นพานทองได้อย่างไร.....

๑๒. ท่านเห็นด้วยกับคำขวัญของอำเภอพานทองที่ว่า “ศิลปะช่างทอง” มีความเชื่อมโยงกับท้องถิ่นของท่านหรือไม่ อย่างไร.....

ตอนที่ ๓. สำหรับผู้ซื้อทองโบราณพานทอง (กรณีผู้ตอบแบบสอบถามเป็นคนนอกชุมชน)

๑. ท่านรู้จักร้านทองในชุมชนพานทองร้านใดบ้าง

๑.๑	๑.๒
๑.๓	๑.๔
๑.๕	๑.๖

๒. ท่านรู้จักเครื่องทองของพานทองได้อย่างไร

๓. เพราะเหตุใดท่านจึงเลือกซื้อทองของช่างพานทอง

๔. ท่านซื้อหรือสั่งทำทองจากพานทอง บ่อยแค่ไหน

- () ครั้งแรก
- () หลายครั้ง ระบุจำนวนครั้ง

๕. ท่านจะซื้อหรือสั่งทำทองจากพานทองอีกหรือไม่

- () ซื้อ
- () ไม่ซื้อ

๖. ท่านซื้อหรือสั่งทำทองจากพานทองเพื่อใช้ในการใด(ตอบได้มากกว่า ๑ ข้อ)

- () ใช้ในงานพิธี
- () สะสม
- () เป็นของขวัญ
- () เครื่องประดับในชีวิตประจำวัน
- () อื่นๆ.....

๗. ท่านชื่นชอบลวดลายหรือรูปแบบเครื่องทองใดของพานทอง

.....

๘. ท่านจะบอกคนรู้จักให้มาซื้อหรือสั่งทำทองจากพานทองหรือไม่

() ใช่

() ไม่ใช่

๙. ท่านเคยซื้องานทองโบราณจากแหล่งอื่นต่อไปนี้หรือไม่(ตอบได้มากกว่า๑ข้อ)

() ไม่เคย (ข้ามไปข้อ ๑๑)

() ทองโบราณเพชรบุรี

() ทองโบราณสุโขทัย (ศรีสัชนาลัย)

() ทองโบราณอื่นๆ ระบุ.....

๑๐. ท่านคิดว่างานทองโบราณจากข้อ ๙ แตกต่างจากงานทองโบราณพานทองหรือไม่ อย่างไร

.....

๑๑. ท่านคิดว่าเอกลักษณ์ของงานทองโบราณพานทอง คืออะไร

.....

๑๒. ข้อเสนอแนะอื่นๆ

.....

.....

ลงชื่อ ผู้บันทึกข้อมูล

วันที่ เดือน พ.ศ.

ภาคผนวก ข

คู่มือแบบคำขอเสนอขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ เอกสารหมายเลข 1-3

คำขอเสนอขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ

เอกสารหมายเลข ๑ :

ข้อมูลสาระสำคัญของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

๑. ชื่อรายการ.....
ชื่อเรียกในท้องถิ่น.....
๒. สาขา (เลือกได้มากกว่า ๑ ช่อง ทั้งนี้ ให้เขียนข้อมูลตามกรอบของแต่ละสาขา ตามข้อ ๖)
 - ศิลปะการแสดง
 - งานช่างฝีมือดั้งเดิม
 - วรรณกรรมพื้นบ้าน
 - กีฬาภูมิปัญญาไทย
 - แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม และงานเทศกาล
 - ความรู้และแนวปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล
 - ภาษา
๓. ลักษณะของมรดกภูมิปัญญาวัฒนธรรม
 - รายการที่มีลักษณะเฉพาะในชุมชน ท้องถิ่น ที่เสี่ยงต่อการสูญหาย ใกล้เคียงกับผู้สืบทอด
 - รายการที่มีลักษณะเฉพาะในชุมชน ท้องถิ่น ที่ยังมีผู้สืบทอดและปฏิบัติอยู่
 - รายการที่มีอัตลักษณ์ชัดเจนและมีการปฏิบัติ สืบทอดโดยทั่วไปหรืออย่างกว้างขวาง
๔. สาระสำคัญของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมโดยสังเขป (๑ ย่อหน้า ไม่เกิน ๓๐๐ คำ)

๕. ประวัติความเป็นมา (ไม่เกิน ๑ หน้า)

๖. ลักษณะเฉพาะที่แสดงถึงอัตลักษณ์ของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (ไม่เกิน ๓ หน้า)

โดยให้มีรายละเอียดครอบคลุมสาระ ดังต่อไปนี้

ศิลปะการแสดง - องค์ประกอบของการแสดง เช่น ผู้แสดง วิธีการ ลำดับขั้นตอน จารีต อุปกรณ์ประกอบ วรรณคดีหรือเรื่องราวที่ใช้ ดนตรี และบทเพลงประกอบ ขนบประเพณีความเชื่อที่เกี่ยวกับการแสดง โอกาสในการแสดง

งานช่างฝีมือดั้งเดิม - กลวิธีการผลิต กระบวนการ แหล่งผลิต

วรรณกรรมพื้นบ้าน - โครงเรื่อง ลักษณะเด่น ถิ่นกำเนิดของเรื่อง

กีฬาภูมิปัญญาไทย - วิธีการเล่น อุปกรณ์ สถานที่ กติกา

แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม และงานเทศกาล - แหล่งปฏิบัติ วิธีการ ลำดับขั้นตอน อุปกรณ์ เครื่องมือ เครื่องใช้ วาระโอกาส

ความรู้และแนวปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล - ความเชื่อ ความรู้ วัสดุ กระบวนการ

ภาษา - ลักษณะเฉพาะ การใช้ภาษาในวิถีชีวิต

๗. คุณค่าและบทบาทของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่มีต่อวิถีชุมชน (๑-๒ ย่อหน้า ไม่เกิน ๑,๐๐๐ คำ)

๘. สถานภาพปัจจุบันของการถ่ายทอดความรู้และปัจจัยคุกคาม (๑-๒ ย่อหน้า
ไม่เกิน ๕๐๐ คำ)

๙. เอกสารอ้างอิง

.....

.....

.....

๑๐. บุคคลอ้างอิง

.....

.....

.....

๑๑. รูปภาพ พร้อมคำอธิบายใต้ภาพ จำนวน ๑๐ ภาพ

.....

๑๒. ข้อมูลเสียงหรือข้อมูลภาพเคลื่อนไหว (ระบุประเภทของสื่อที่แนบมาพร้อม
คำอธิบาย)

- ข้อมูลเสียง ได้แก่
- ข้อมูลภาพเคลื่อนไหว ได้แก่

๑๓. ข้อมูลผู้เสนอขอขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ

ชื่อ-สกุล.....

หน่วยงาน.....

เลขที่..... อาคาร..... หมู่..... ซอย.....

ถนน..... แขวง/ตำบล.....

เขต/อำเภอ..... จังหวัด.....

รหัสไปรษณีย์..... โทรศัพท์.....

โทรสาร..... มือถือ.....

อีเมล.....

๑๔. ข้อมูลผู้ประสานงาน

ชื่อ-สกุล.....

โทรศัพท์..... โทรสาร..... มือถือ.....

อีเมล.....

เอกสารหมายเลข ๒ :

รายชื่อกลุ่มผู้ปฏิบัติสืบทอดมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

๑. ชื่อรายการ.....
๒. ชื่อกลุ่มผู้ดำเนินการหลัก เช่น บุคคล/ชุมชน/สมาคม/มูลนิธิ/องค์กร/
หน่วยงาน
.....
๓. สถานที่ติดต่อ
เลขที่ อาคาร หมู่ ซอย
ถนน แขวง/ตำบล
เขต/อำเภอ..... จังหวัด
รหัสไปรษณีย์ โทรศัพท์
โทรสาร มือถือ
อีเมล
๔. รูปแบบการดำเนินการสืบทอด/อนุรักษ์/ฟื้นฟู ที่ได้ดำเนินการ

รายละเอียดกิจกรรม	จำนวนคนที่เข้าร่วมกิจกรรม	ระยะเวลาดำเนินการ	ผลที่ได้รับจากการจัดกิจกรรม

๕. รูปภาพการจัดกิจกรรมพร้อมคำอธิบายได้ภาพ จำนวน ๕ ภาพ
.....
.....

๒. รายชื่อผู้ได้รับการสืบทอดหลัก

รายชื่อบุคคล/ หัวหน้าคณะ/กลุ่ม สมาคม/ชุมชน	ข้อมูลส่วนตัวที่ จำเป็น ได้แก่ อายุ/ อาชีพ	องค์ความรู้ด้านที่ ได้รับการสืบทอด/ จำนวนปีที่สืบทอด ปฏิบัติ	จำนวนผู้ที่ได้รับ การถ่ายทอด องค์ความรู้ จากผู้สืบทอดหลัก ต่อปี	สถานที่ติดต่อ/ โทรศัพท์

เอกสารหมายเลข ๓ :
การยินยอมการเสนอขอขึ้นทะเบียน
มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ
 (จากผู้สืบทอดหรือผู้ถือครองตามจำนวนที่พิจารณาแล้วเห็นเหมาะสม)

๑. ชื่อ-สกุล.....
 สถานภาพที่เกี่ยวข้องกับมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม.....
 ขอรับรองข้อมูลตามเอกสารคำขอเสนอขึ้นทะเบียนฯ และยินยอมให้
 กรมส่งเสริมวัฒนธรรมเปิดเผยข้อมูลและนำไปใช้ประโยชน์เพื่อขึ้นทะเบียน
 รายการ.....
 เป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ

ลงชื่อ

(.....)

วันที่

๒. ชื่อ-สกุล.....
 สถานภาพที่เกี่ยวข้องกับมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม.....
 ขอรับรองข้อมูลตามเอกสารคำขอเสนอขึ้นทะเบียนฯ และยินยอมให้
 กรมส่งเสริมวัฒนธรรมเปิดเผยข้อมูลและนำไปใช้ประโยชน์เพื่อขึ้นทะเบียน
 รายการ.....
 เป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ

ลงชื่อ

(.....)

วันที่

หมายเหตุ : ชื่อรายการให้ตรงกับข้อมูลในเอกสารหมายเลข ๑ ข้อ ๑

๓๖ คู่มือการเสนอขอขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ

ภาคผนวก ค

แบบคำขอเสนอขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ

งานทองโบราณฝีมือช่างเมืองพานทอง เอกสารหมายเลข 1-3

คำขอเสนอขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ
เอกสารหมายเลข ๑ : ข้อมูลสาระสำคัญของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

๑. ชื่อรายการ งานทองโบราณฝีมือช่างเมืองพานทอง
ชื่อเรียกในท้องถิ่น
๒. สาขา (เลือกได้มากกว่า ๑ ช่อง ทั้งนี้ ให้เขียนข้อมูลตามกรอบของแต่ละสาขา ตามข้อ ๖)
- ศิลปะการแสดง
- งานช่างฝีมือดั้งเดิม
- วรรณกรรมพื้นบ้าน
- กีฬาภูมิปัญญาไทย
- แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม และงานเทศกาล
- ความรู้และแนวปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล
- ภาษา
๓. ลักษณะของมรดกภูมิปัญญาวัฒนธรรม
- รายการที่มีลักษณะเฉพาะในชุมชน ท้องถิ่น ที่เสี่ยงต่อการสูญหาย ใกล้เคียงผู้สืบทอด
- รายการที่มีลักษณะเฉพาะในชุมชน ท้องถิ่น ที่ยังมีผู้สืบทอดและปฏิบัติอยู่
- รายการที่มีอัตลักษณ์ชัดเจนและมีการปฏิบัติ สืบทอดโดยทั่วไปหรืออย่างกว้างขวาง

๔. สาระสำคัญของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมโดยสังเขป

งานทองโบราณพานทอง คือ งานทองรูปพรรณที่มีลวดลายและรูปแบบโบราณ ช่างทองพานทอง ดำเนินการผลิตตามกระบวนการแบบดั้งเดิมด้วยการทำมือทั้งหมด โดยยังคงรักษาเอกลักษณ์แห่งความงดงามของลวดลายไทยไว้ได้อย่างยอดเยี่ยม แม้ว่าปัจจุบันความเจริญทางเทคโนโลยีจะทำให้การสร้างสรุ้งงานทองรูปพรรณปรับเปลี่ยนสู่รูปแบบสมัยใหม่ ที่มีการออกแบบและผลิตในรูปแบบที่เป็นสากล จนทำให้ลวดลายลวดลายรูปแบบดั้งเดิมของไทย

๕. ประวัติความเป็นมา

ทองนับเป็นโลหะมงคลสูงค่าในสังคมและวิถีชีวิตของคนไทย การประดิษฐ์เครื่องประดับหรือสิ่งของเครื่องใช้จากทองคำทำให้เกิดงานประณีตศิลป์อันวิจิตรงดงาม เป็นเอกลักษณ์คู่วัฒนธรรมไทยที่บ่งบอกถึงความรุ่งเรืองของชาติตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน งานทำทองรูปพรรณเป็นงานที่ต้องอาศัยฝีมือ ทักษะ ความชำนาญและความคิดสร้างสรรค์ของช่างผู้ผลิตเป็นสำคัญ เมื่อครั้งสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ช่างทองเป็นส่วนสำคัญของสังคม มีบทบาทอย่างมากต่อวัฒนธรรม และมีหมู่บ้านช่างฝีมือมากมาย ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ประเทศไทยเปิดรับการติดต่อกับชาวตะวันตกมากขึ้น ประชาชนสามัญมีโอกาสใช้ทองคำได้อย่างเสรี และเกิดมีร้านทองขึ้นเป็นครั้งแรก ช่างทองในระยะนี้เป็นช่างที่เคยเป็นช่างหลวงบ้าง ช่างชาวตะวันตกบ้าง จากนั้นไม่นานเริ่มมีช่างชาวจีนเข้ามาทำทองด้วย การผลิตและจำหน่ายเครื่องทองจึงเริ่มเข้าสู่รูปแบบการค้าจวบจนทุกวันนี้

เครื่องทองโบราณถือได้ว่าเป็นงานหัตถกรรมอีกแขนงหนึ่งของไทยที่ทรงคุณค่าและมูลค่า ตลอดจนเป็นผลงานจากภูมิปัญญาของบรรพบุรุษไทยที่ได้รับการยอมรับในฝีมือว่ามีความประณีตงดงามและเป็นเอกลักษณ์

งานทองโบราณพานทอง เกิดขึ้นโดยฝีมือช่างทองที่มีเชื้อสายจีน ผู้ซึ่งเดินทางเข้ามาตั้งหลักปักฐานอยู่ในพื้นที่ตลาดท่าตะกวด ย่านการค้าการคมนาคม และเป็นศูนย์กลางการซื้อขายแลกเปลี่ยนแห่งใหญ่ของจังหวัดชลบุรีตอนบนในอดีต งานทองรูปพรรณของช่างทองแห่งเมืองพานทอง จังหวัดชลบุรีนี้เป็นงานทำทองรูปพรรณแบบโบราณที่มีความประณีตและสวยงามตามภูมิหลังงานช่างฝีมือที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ และยังคงรักษาไว้อย่างมั่นคง เช่น คุณภาพของเนื้อทอง การออกแบบลวดลายทั้งลวดลายดั้งเดิม ลวดลายโบราณพื้นฐาน และลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น ตามแหล่งที่มาของแรงบันดาลใจคือธรรมชาติและวิถีชีวิตพื้นบ้าน เช่น ลายกำมุก ลายไขปลา ลายประคำ ลายฝักแค ลายลูกสน ลายลูกช่อ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการดัดแปลงและประดิษฐ์คิดค้นลายขึ้นมาใหม่โดยอาศัยลวดลายดั้งเดิมเป็นหลัก อาทิ ลายประคำโปร่ง ลายกระดุมทอง ลายลูกสนทรงเครื่อง จี เข็มขัด และทองคำรูปแบบพิเศษต่าง ๆ ลักษณะงานช่างทองพานทองอีกอย่างที่โดดเด่นคือ งานเลี่ยมพระ โดยรอบพระจะมีห่วงแบบหมุนได้ ทำให้ห่วงไม่สึกกร่อน เรียกว่า ห่วงสลัก

แม้ว่าอำเภอพานทองจะเป็นอำเภอเล็กๆ แต่มีช่างทองที่มีฝีมือในการทำทองในรูปแบบต่างๆ มากมาย การออกแบบในแต่ละลายมักจะสืบทอดมาจากต้นตระกูลซึ่งจะหาดูจากที่อื่นได้ยาก มีความแตกต่างจากทองสุโขทัยและเพชรบุรี จึงนับเป็นความภาคภูมิใจและถือเป็นหน้าตาของชาวพานทอง ดังคำขวัญประจำอำเภอที่ว่า “เมืองอิฐแกร่ง แหล่งเกษตร เขตอุตสาหกรรม คุณธรรมหมอบพระ ศิลปะช่างทอง”

๖. ลักษณะเฉพาะที่แสดงถึงอัตลักษณ์ของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

ช่างทองโบราณพานทอง จังหวัดชลบุรี เป็นช่างทองกลุ่มหนึ่งที่ผลิตเครื่องทองโบราณด้วยกรรมวิธีแบบดั้งเดิมที่ได้รับการสืบทอดจากบรรพบุรุษ งานทองที่ประดิษฐ์มีความวิจิตรประณีตสมดังคำขวัญประจำอำเภอพานทองส่วนหนึ่งที่ว่า “...ศิลปะช่างทอง...”

งานทองโบราณของช่างทองพานทองนิยมใช้ ทองโพร์ไนน์ (4 Nine) เป็นทองคำแท้เนื้อบริสุทธิ์หรือทองคำคุณภาพบริสุทธิ์ ๙๙.๙๙% มีสีเหลืองอร่าม ลักษณะมันวาว เงามสหม่าเสมอ ซึ่งช่างทองพานทองเรียกว่า ทองเก้าสี่ตัว การผลิตชิ้นงานยังคงรูปแบบดั้งเดิมคือผลิตชิ้นงานทั้งหมดด้วยการทำมือ (Handmade)

วิธีการทำทองโบราณของช่างทองพานทอง มีขั้นตอนที่สำคัญ ดังนี้

๑. การเตรียมทอง ขั้นตอนเบื้องต้นของการทำทองโบราณพานทอง ซึ่งเมื่อช่างทองจะทำงานทองชิ้นใดชิ้นหนึ่งนั้นต้องทำการหลอมทอง และเตรียมลวดทองหรือแผ่นทอง เพื่อนำไปทำโครงสร้างและส่วนประกอบต่างๆ ต่อไป

๒. การทำโครงสร้าง ส่วนประกอบ และลูกประดับต่างๆ เมื่อผ่านขั้นตอนการเตรียมทองให้มีลักษณะเป็นเส้นลวดหรือเป็นแผ่นแล้ว จะนำมาทำส่วนประกอบต่างๆ โดยที่ช่างสามารถดัดแปลงเส้นลวดทองหรือแผ่นทองให้เป็นส่วนประกอบดังกล่าวได้หลากหลาย ซึ่งมีกรรมวิธีต่างๆ ดังนี้

๒.๑ การพันลวด คือ การทำให้เส้นลวดทองมีรูปแบบตามต้องการเพื่อนำขดลวดที่ได้ไปประกอบเป็นชิ้นส่วนต่างๆของลวดลาย โดยช่างจะเลือกใช้แกนพันลวดที่มีขนาดเหมาะสมกับชิ้นงานที่จะทำ เช่น แกนสำหรับทำห่วง แกนสำหรับพันดอก แกนสำหรับทำไขปลา ฯลฯ

๒.๒ การบิดเกลียวลวด คือ การนำเส้นลวดทองแบบเกลี้ยงที่ได้จากการชักลวด มาปั่นบิดเป็นเกลียว เพื่อให้ชิ้นงานทองมีลวดลาย ทั้งยังช่วยให้การตีคดมุมหรือตัดโค้งดูสวยงาม ไม่เป็นเหลี่ยมแหลมดูกระด้าง

๒.๓ การตีลวด ได้แก่ การดัดเส้นลวดทองให้มีลักษณะต่างๆ เช่น กลีบดอกไม้ รูปทรงสี่เหลี่ยม หกเหลี่ยม ฯลฯ ช่างสามารถประดิษฐ์เครื่องมือที่ใช้สำหรับตีลวดได้เองตามต้องการ เช่น ใช้ท่อนไม้หน้าตัดกลมตอกตะปูเว้นระยะห่างพอเหมาะ เพื่อให้ตีลวดออกมาเป็นกลีบดอกไม้สวยงามและมีขนาดเท่ากัน เป็นต้น

๒.๔ การขึ้นรูปแผ่นทอง เป็นการตีแผ่นทองลงไปเป็นแบบ เพื่อให้แผ่นทองมีลักษณะรูปทรงและขนาดตามต้องการ เช่น ทรงครึ่งวงกลม ทรงกลม ทรงโค้งมน เป็นต้น ใช้สำหรับทำชิ้นส่วนประดับงานทอง หรือขึ้นรูปชิ้นงานทรงกลม เช่น เม็ดประจำ ลูกช้อง

๒.๕ การทำไขปลามา คือ ลักษณะของทองที่หลอมละลายเป็นเม็ดเล็กๆ ลักษณะคล้ายไขปลามา ได้จากการนำห่วงทองขนาดเล็กมาให้ไฟเผาแล้วจนทองหลอมละลายเป็นก้อนกลมๆ เม็ดไขปลามานี้นิยมนำมาใช้เป็นส่วนประดับตกแต่งชิ้นงานเพื่อช่วยเพิ่มความสวยงามให้แก่เครื่องทอง เมื่อนำเม็ดไขปลามาเชื่อมติดกันจะทำให้เกิดลวดลายได้อีกหลายรูปแบบ

๓. การประกอบชิ้นงาน คือ การนำชิ้นส่วนต่างๆ มาขึ้นรูปและประกอบเข้าด้วยกันจนได้ลวดลายและรูปแบบที่ต้องการ การประกอบชิ้นงานแบ่งตามลวดลายงานทองได้ ๓ แบบ ดังนี้

๓.๑ ลวดลายแบบดั้งเดิม เช่น ลายดอกพิกุล กระจุกม มะยมเถา ปะวะเหล่า ลูกสน เต่าร้าง ดอกแค และถักเส้า

๓.๒ ลวดลายพื้นถิ่น ได้แก่ ลายลูกช้อง ผักแค ข้ออ้อย และกรอบพระท้วงสลัก

๓.๓ ลวดลายประยุกต์ ได้แก่ ลายประจำโปรง ลายกาญจนา และของจิวแบบต่างๆ เช่น ตะกร้า กาน้ำ

๔. การต้มและย้อมทอง เมื่อช่างทองผลิตชิ้นงานทองเสร็จสิ้นแล้ว ขั้นตอนสุดท้ายของการทำทองโบราณทองคือ การทำความสะอาดชิ้นงานการต้มทองเป็นการทำความสะอาดของรูปพรรณให้ปราศจากน้ำประสานทอง ซึ่งช่างทองได้ทำการเชื่อมไว้ในระหว่างการประกอบชิ้นงาน สำหรับการย้อมทอง คือ การให้ทองมีสีสวย มีความสุปลั่งยิ่งขึ้น

ปัจจุบัน ช่างทองเมืองพานทองคงเหลือช่างทองจากสายตระกูลรุ่งสีทองเพียงสายตระกูลเดียว โดยมีทายาทรุ่นที่ ๒ ของช่างชินเหลียน แซ่ลี ได้แก่ ครูธรรมบุญ รุ่งสีทอง และ ครูทำนอง รุ่งสีทอง ผู้ได้รับการสืบทอด การเรียนรู้ การฝึกหัด และการลอกเลียนวิถีการแบบอย่างมาจากบิดา ทั้งทางด้านกระบวนการทำทองแบบดั้งเดิม รูปแบบและลวดลายแบบดั้งเดิม ตลอดจนรูปแบบและลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ ซึ่งช่างชินเหลียน แซ่ลีเป็นผู้คิดค้นออกแบบไว้ คือ กำไลข้ออ้อย และ กรอบพระท้วงสลัก เป็นผู้ให้การฝึกสอนและถ่ายทอดวิชาให้กับทายาทรุ่นที่ ๓ และลูกศิษย์ช่างของตน

ขั้นตอนการฝึกทำทองในปัจจุบัน ครูช่างจะสอนให้เรียนรู้การใช้เครื่องมือต่างๆ โดยเฉพาะการใช้ตาหังและค้อน ซึ่งถือเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่สุดของการทำทอง ลูกศิษย์ครูทำนองจะทำพิธีไหว้และจุดธูปบูชาตาหังและค้อนเมื่อครูรับเป็นศิษย์ นอกจากนี้ผู้ฝึกจะต้องหัดเป่าไฟจากเครื่องเป่าแล่น เพราะไฟมีผลต่อการทำชิ้นงาน บางชิ้นงานที่มีความบอบบางและละเอียดอ่อน ช่างจะต้องเป่าไฟด้วยความพอเหมาะพอดี การฝึกเป่าไฟเม็ดไขปลามาถือเป็นการฝึกเป่าไฟขั้นพื้นฐาน จากนั้นจึงหัดทำส่วนประกอบชิ้นงานและประกอบชิ้นงานลวดลายต่างๆตามลำดับ

๗. คุณค่าและบทบาทของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่มีต่อวิถีชุมชน

ทองคำนับเป็นทรัพย์สินสมบัติที่ทรงมูลค่าและคุณค่าของเหล่ามวลมนุษยชาติ ในสังคมและวัฒนธรรมไทยทองคำถือเป็นของมงคลคู่บ้านคู่เมือง มีค่า มีราคาสูงกว่าสิ่งอื่นใด คติความเชื่อค่านิยมการใช้ทองคำผูกพันอยู่ในประเพณีและวิถีชีวิตของคนไทยมาแต่โบราณ สิ่งของเครื่องใช้และเครื่องประดับที่สำคัญจึงนิยมทำจากทองคำ นอกจากนั้นยังใช้เป็นสิ่งแสดงฐานะทางสังคมด้วย

เครื่องทองโบราณถือได้ว่าเป็นงานหัตถกรรมอีกแขนงหนึ่งของไทยที่ทรงคุณค่าและมูลค่า ตลอดจนเป็นผลงานจากภูมิปัญญาของบรรพบุรุษไทยที่ได้รับการยอมรับในฝีมือที่มีความงดงามและมีเอกลักษณ์โดดเด่น งานทองโบราณเมืองพานทอง นอกจากจะเป็นงานที่ทรงคุณค่าทางความงาม ละเอียด ประณีต และมีเอกลักษณ์แล้ว ยังมีบทบาทต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนทำให้เกิดความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน เช่น ชาวบ้านจะนิยมใส่กำไลข้ออ้อยเหมือนกันแสดงออกถึงความเป็นคนในชุมชนเดียวกัน เกิดความภาคภูมิใจในงานภูมิปัญญาช่างฝีมืออันมีต้นกำเนิดจากคนในชุมชนของตนเอง และสืบทอดต่อเนื่องกันมาเป็นระยะเวลานานจนสร้างชื่อเสียงให้กับชุมชน

๘. สถานภาพปัจจุบันของการถ่ายทอดความรู้และปัจจัยคุกคาม

ปัจจุบันความเจริญทางเทคโนโลยีทำให้การสร้างสร้งงานทองรูปพรรณปรับเปลี่ยนสู่รูปแบบสมัยใหม่ ที่มีการออกแบบและผลิตในรูปแบบที่เป็นสากล จนทำให้ลหะเลหลายลิมรูปแบบดั้งเดิมของไทย ด้วยกาลเวลา สภาพสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลง นับเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลกระทบต่องานทองโบราณ เพราะการผลิตชิ้นงานในรูปแบบดั้งเดิมนั้นต้องใช้ระยะเวลา มีขั้นตอนและกรรมวิธีที่ละเอียดประณีต อีกทั้งค่านึงถึงคุณภาพของทองเป็นสำคัญ ทำให้งานทองโบราณมีราคาสูงกว่าและไม่เป็นที่แพร่หลายในท้องตลาด

๙. เอกสารอ้างอิง

วิศักดิ์ เกษปทุม. (๒๕๔๘). *การผลิตทองรูปพรรณ*. สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เล่ม ๒๙. กรุงเทพฯ : โครงการสารานุกรมไทยฯ.

วิระศักร จันทร์ส่งแสง. (๒๕๕๕). *ทองคำในอารยธรรมและสังคมไทย*. *วารสารวัฒนธรรม*, ๕๑ (๑), หน้า ๔-๑๘.

ศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพระหว่างประเทศ (องค์การมหาชน). (๒๕๕๖). *ครุศิลป์ของแผ่นดิน ๔ เครื่องทอง เครื่องเงิน เครื่องถม*. กรุงเทพฯ : บริษัท อติสรณ์ จำกัด.

อนุสรณ์สมาคมสว่างอุทยานธรรมสถาน (เมิ่งฮั่งเซียงตี้ว). (๒๕๕๐). *ชลบุรี* : บริษัท งามช่างปรี้นแอนด์มีเดีย จำกัด

๑๐. บุคคลอ้างอิง

นายทำนอง รุ่งสีทอง ร้านรุ่งสีทอง (แม่เกี้ยว) ๖๔ หมู่ ๗ บ้านท่าตะกูด ตำบลพานทอง อำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี โทร. ๐๓๘-๕๕๑๕๐๙

๑๑.รูปภาพพร้อมคำอธิบายได้ภาพ จำนวน ๑๐ ภาพ

การหลอมทอง

การพันลวดทอง

การทำชิ้นงานลายดอกพิกุล

ชิ้นส่วนต่างๆของลูกประหวะหล้า

การตัดไขปลานบนเม็ดลูกสน

การประกอบชิ้นส่วนของลูกมยมะเภา

สร้อยข้อมือลวดลายดั้งเดิม

ต่างหูประหวะหล้า และดอกพิกุล

กำไลข้อมือ

กรอบพระท้าวสลัก (หูพับ)

๑๒. ข้อมูลผู้เสนอขอขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ

หน่วยงาน เทศบาลตำบลพานทอง

ที่อยู่ ๑๙ หมู่ ๑๐ ตำบลพานทอง อำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี ๒๐๑๖๐

โทรศัพท์ ๐๓๘ - ๔๕๑๔๖๗ โทรสาร ๐๓๘ - ๔๕๑๔๖๗

เว็บไซต์ www.phanthongcity.go.th**๑๓. ข้อมูลผู้ประสานงาน**

ชื่อ-สกุล นางสาวญาติินันท์ ญาณหาร

โทรศัพท์ ๐๙๐-๕๕๔๔๔๐๕ อีเมล ancient3d@gmail.com

เอกสารหมายเลข ๒ : รายชื่อกลุ่มผู้ปฏิบัติสืบทอดมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

๑. ชื่อรายการ งานทองโบราณฝีมือช่างเมืองพานทอง

๒. ชื่อกลุ่มผู้ดำเนินการหลัก
นายท่านอง รุ่งสีทอง

๓. สถานที่ติดต่อ

ร้านรุ่งสีทอง (แม่เกี้ยว) ๖๔ หมู่ ๗ บ้านท่าตะกุด ตำบลพานทอง
อำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี โทร. ๐๓๘-๔๕๑๕๐๙

๔. รูปแบบการดำเนินการสืบทอด/อนุรักษ์/ฟื้นฟู ที่ได้ดำเนินการ

รายละเอียดกิจกรรม	จำนวนคนที่เข้าร่วมกิจกรรม	ระยะเวลาดำเนินการ	ผลที่ได้รับจากการจัดกิจกรรม
ฝึกสอนลูกศิษย์ช่างทอง	๙ คน	ฝึกต่อเนื่อง ไม่มีกำหนดระยะเวลา	ลูกศิษย์ช่างทอง สามารถรับงานได้ตามสั่ง เป็นการขยายโอกาสในการเพิ่มรายได้แก่ลูกศิษย์ช่างและเป็นการสืบทอดงานทองโบราณพานทองให้ดำรงคงอยู่
รับนักศึกษาฝึกงานจากวิทยาลัยช่างทองหลวง	๓ คน	มีนาคม-เมษายน ๒๕๕๙	นักศึกษาวิทยาลัยช่างทองหลวง ได้รับการฝึกฝนการทำทองในรูปแบบและกระบวนการดั้งเดิม

๕. รูปภาพการจัดกิจกรรม

ลูกศิษย์ครูช่างขณะทำชิ้นส่วนงาน

ลูกศิษย์ครูช่างขณะเรียนรู้การทำงานปฏิบัติจริง

ครูช่างขณะสอนลูกศิษย์ช่าง

นักศึกษาวิทยาลัยช่างทองหลวงเรียนรู้และฝึกหัดการทำทอง

๖. รายชื่อผู้ได้รับการสืบทอดหลัก

รายชื่อบุคคล/หัวหน้าคณะ/ กลุ่ม/สมาคม/ชุมชน	อายุ/อาชีพ	องค์ความรู้ด้านที่ได้รับ การสืบทอด/จำนวนปีที่ สืบทอดปฏิบัติ	จำนวนผู้ได้รับการถ่ายทอด องค์ความรู้จากผู้สืบทอดหลัก ต่อปี	สถานที่ติดต่อ/โทรศัพท์
นายเอกรัตน์ รุ่งสีทอง	อายุ ๓๙ ปี / ช่างทอง	กระบวนการทำทองแบบดั้งเดิม / ๑๘ ปี	-	ร้านรุ่งสีทอง (แม่แก้ว) ๖๔ หมู่ ๗ บ้านท่าตะกู ตำบลพานทอง อำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี โทร. ๐๓๘-๕๕๑๕๐๙
นายปิยะฉัตร รุ่งสีทอง	อายุ ๓๖ ปี / ช่างทอง	กระบวนการทำทองแบบดั้งเดิม / ๑๐ ปี	-	ร้านรุ่งสีทอง (แม่แก้ว) ๖๔ หมู่ ๗ บ้านท่าตะกู ตำบลพานทอง อำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี โทร. ๐๘๗-๖๑๗๒๕๐๔

เอกสารหมายเลข ๓ :
 การยินยอมการเสนอขอขึ้นทะเบียน
 มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ
 (จากผู้สืบทอดหรือผู้ถือครองตามจำนวนที่พิจารณาแล้วเห็นเหมาะสม)

๑. ชื่อ-สกุล นายท้าวทอง...รุ่งสีทอง
 สถานภาพที่เกี่ยวข้องกับมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ...ครูช่าง...ผู้ถ่ายทอดงานทอผ้าโบราณพานทอง...
 ขอรับรองข้อมูลตามเอกสารคำขอเสนอขึ้นทะเบียนฯ และยินยอมให้กรมส่งเสริมวัฒนธรรมเปิดเผยข้อมูล
 และนำไปใช้ประโยชน์เพื่อขึ้นทะเบียนรายการ ...งานทอผ้าโบราณฝีมือช่างเมืองพานทอง...
 เป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ

ลงชื่อ
 (.....นายท้าวทอง...รุ่งสีทอง.....)
 วันที่

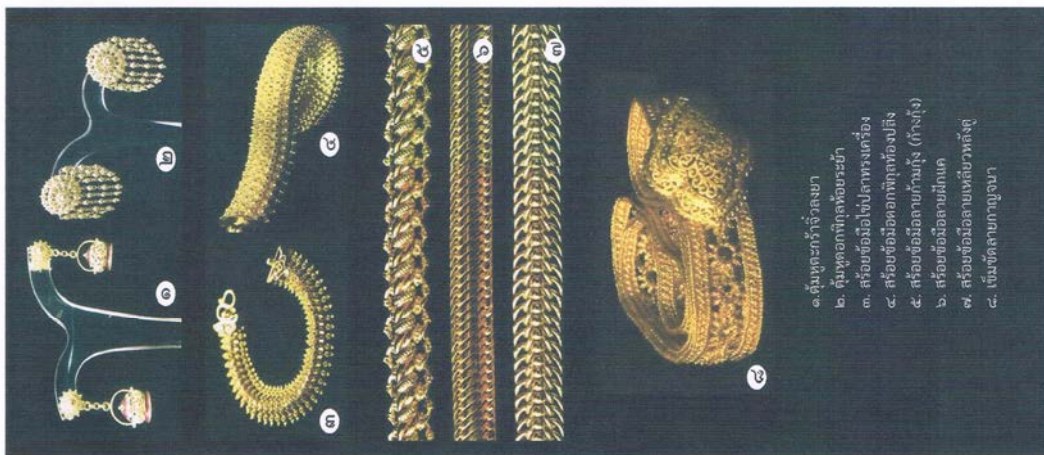
๒. ชื่อ-สกุล นายเอกรัตน์...รุ่งสีทอง...
 สถานภาพที่เกี่ยวข้องกับมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ...ผู้สืบทอดงานทอผ้าโบราณพานทอง...
 ขอรับรองข้อมูลตามเอกสารคำขอเสนอขึ้นทะเบียนฯ และยินยอมให้กรมส่งเสริมวัฒนธรรมเปิดเผยข้อมูล
 และนำไปใช้ประโยชน์เพื่อขึ้นทะเบียนรายการ ...งานทอผ้าโบราณฝีมือช่างเมืองพานทอง...
 เป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ

ลงชื่อ
 (.....นายเอกรัตน์...รุ่งสีทอง.....)
 วันที่

๓. ชื่อ-สกุล ...นายปิยะพันธุ์...รุ่งสีทอง...
 สถานภาพที่เกี่ยวข้องกับมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ...ผู้สืบทอดงานทอผ้าโบราณพานทอง...
 ขอรับรองข้อมูลตามเอกสารคำขอเสนอขึ้นทะเบียนฯ และยินยอมให้กรมส่งเสริมวัฒนธรรมเปิดเผยข้อมูล
 และนำไปใช้ประโยชน์เพื่อขึ้นทะเบียนรายการ ...งานทอผ้าโบราณฝีมือช่างเมืองพานทอง...
 เป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ

ลงชื่อ
 (.....นายปิยะพันธุ์...รุ่งสีทอง.....)
 วันที่

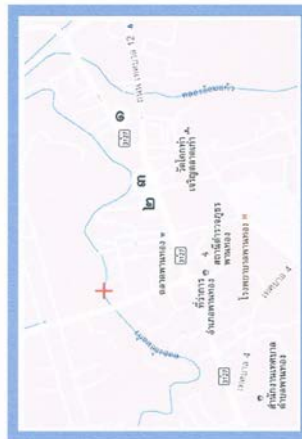
ภาคผนวก ง
แผนพับประชาสัมพันธ์งานทองโบราณพานทอง

๑. ดั้งหูสร้อยจิวัดลวงยา
๒. คู่หูตุ๊กตาที่เล้าหยะฮ้า
๓. สร้อยข้อมือไขปรางหรั่งเครื่อง
๔. สร้อยข้อมือดอกทักท้อทองมิ่ง
๕. สร้อยข้อมือลายก้านผึ้ง (ฝรั่ง)
๖. สร้อยข้อมือลายไม้เกด
๗. สร้อยข้อมือลายเขลิบราหรั่งตั้งตุ้
๘. เข็มขัดลายกวางภูเขา

แผนที่แสดงที่ตั้งเครื่องช่างานทองโบราณเมืองพวนทอง ซึ่งเป็นแหล่งผลิตและร้านจำหน่ายเครื่องทองโบราณ

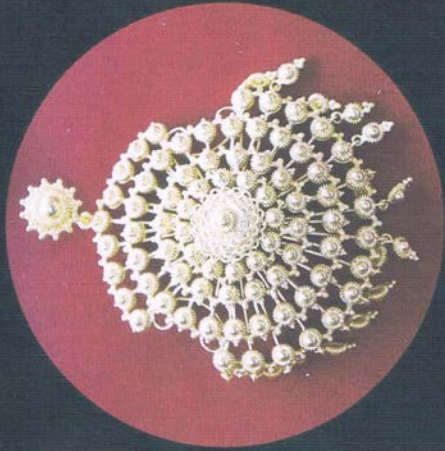

๑. ร้านรุ่งสีทอง (แม่เกี้ยว) โทร. ๐๓๘-๕๕๑๐๖๗, ๐๘๑-๖๔๔๕๖๕๕ เลขที่ ๖๔ หมู่ ๗ ตำบลพวนทอง อำเภอพวนทอง จังหวัดปัตตานี
๒. ห้างทองพวนทอง (เจี๊ยะ) โทร. ๐๖๓-๕๖๖๖๕๓๒ เลขที่ ๕๔/๑ หมู่ ๔ ตำบลพวนทอง อำเภอพวนทอง จังหวัดปัตตานี
๓. ร้านทองแม่บัง โทร. ๐๓๘-๕๕๑๒๖๐ เลขที่ ๕๔/๕ หมู่ ๔ ตำบลพวนทอง อำเภอพวนทอง จังหวัดปัตตานี

คำขวัญอำเภอพวนทอง
**“เมืองฮูแกลง แหล่งเกษตร เขตอุตสาหกรรม
 ศูนย์รวมเพชร ศิลปะช่างทอง”**

จัดทำโดย
 นิธิกรัญญา โท สาขาวิชาการบริหารศึกษาและวัฒนธรรม
 คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา
 ปีที่ ๕๓ ครั้งที่ ๒๕๕๕

ทองโบราณ ณ พวนทอง
 ถิ่นงามตระการตา ภูมิปัญญาช่างทองไทย

**สัมผัสงานทองรูปพรรณทรงคุณค่า
 หนึ่งเดียวในจังหวัดปัตตานี**

อำเภอพานทอง เดิมชื่อ อำเภอท่าตะกู ในอดีตเป็นย่านการค้าที่มีความสำคัญและเจริญมาก เป็นตลาดกลางซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าจากพระนครและหัวเมืองทางตะวันออกโดยอาศัยแม่น้ำบางปะกงผ่านเข้าสู่แม่น้ำพานทอง มีเรือสินค้าและพ่อค้าวานิชติดต่อค้าขายคึกคัก สินค้าหลักได้แก่พืชผลการเกษตร เครื่องอุปโภคบริโภค เสื้อผ้าและเครื่องนุ่งห่ม เป็นชุมชนขนาดใหญ่ที่มีชาวจีนอาศัยอยู่มาก ในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ ๒ มีชาวจีนอพยพเข้ามาตั้งรกรากบริเวณตลาดท่าตะกู และได้นำวิชาช่างทองมาประกอบอาชีพเปิดร้านทองจนเป็นที่รู้จักและมีผู้คนยอมรับในฝีมือการทำทองตั้งแต่นั้นมา

ช่างทองของอำเภอพานทองมีฝีมือในการทำทองอันประณีต ละเอียด และงดงาม รูปแบบและลวดลายที่ได้รับสืบทอดมาจากต้นตระกูลมีความเก่าแก่ ดั้งเดิมแบบโบราณ ในบางลวดลายมีขอบพระทัยเมืองพานทองที่กษัตริย์มีเอกราชมีปัญญาในเชิงช่างทำให้งานทองโบราณพานทองทรงคุณค่า น่าสะสมยิ่ง เอกลักษณ์และความพิถีพิถันในชิ้นงานนับเป็นงานหัตถศิลป์อันโดดเด่นหนึ่งเดียวของจังหวัดชลบุรี สมคำ "ศิลปะช่างทอง" ดังปรากฏในคำขวัญของอำเภอ ซึ่งนับเป็นความภาคภูมิใจและถือเป็นหน้าตาของชาวพานทอง

งานทองรูปพรรณมีมือช่างทองโบราณ ที่ได้รับความนิยมและมีพบผลิตเฉพาะในหมู่ช่างเมืองพานทอง ได้แก่ กรอบพระห่มสลัก หรือ กรอบพระห่มทับ

ลักษณะพิเศษของกรอบพระห่มสามารถทำไปมาได้และมีความแข็งแรงทน

เอกลักษณ์ของงานทองโบราณพานทอง คือการใช้วัตถุดิบคุณภาพสูง ซึ่งช่างจะเลือกใช้ทองคำคุณภาพบริสุทธิ์ ๙๙.๙๙% เพราะมีสีเหลืองอร่าม ลักษณะมันวาวและเงางามสม่ำเสมอ เมื่อนำมาผลิตเป็นเครื่องประดับจะมีความสวยงามเหนือระดับกว่างานทองรูปพรรณทั่วไป รูปแบบลวดลายในงานทองโบราณพานทอง แบ่งได้เป็น ๓ ประเภท คือ

- ลวดลายแบบดั้งเดิม เช่น ลายลักเส้า คดกริช โขไทย ผ้าห้วย กระจงเหล่า ประคำ ลูกสน เต่าร้าง ดอกทิวลิป ดอกแค และไขปลาทรงเครื่อง

- ลวดลายแบบพื้นถิ่น เช่น ลายกำมุ้ง (กำมุ้ง) กำมุ้ง ฝักแค มะยมเถา มะม่วง ดอกจอก ซ้ออ้อย และลูกช่อทรงเครื่อง

- ลวดลายแบบประยุกต์ เช่น ประคำโปร่ง สว่างลระดูม พิภุลแพ สร้อยฟ้า แก้วกัลยา กาญจนามะยมเถา และดาวกระจาย เป็นต้น

นอกจากนี้งานประดิษฐ์ทองคำจำจาลองสิ่งของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันขนาดสมส่วนเหมือนจริงเหมาะสำหรับเป็นของขวัญของสะสมอย่างยิ่ง

